

Η ΝΗΣΟΣ ΣΙΚΙΝΟΣ

Και ανέκδοτον Σειγίλλον Μονής εν αὐτῇ.

Ἡ νῆσος Σίκινος, μίξ τῶν Σποράδων, κεῖται πρὸς Α. τῆς Φολεγάνδρου καὶ πρὸς Δ. τῆς Ἰου ἐν τῇ ἐπικρίει τῆς Μήλου, ὑπαγομένη εἰς τὴν νομαρχίαν τῶν Κυκλάδων. Ἡ νῆσος πάλαι ἐκαλεῖτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἱστορικῶν¹ Οἰνὴ διὰ τὸ ἀμπελόφυτον αὐτῇ² εἶναι² μετέπειτα δὲ μετωνομάσθη Σίκινος ἀπὸ Σικίνου· υἱοῦ τοῦ Θόαντος, ἐγγόνου δὲ τοῦ Βάκχου

«Οἴη δ' ἐκ πασέων γεραροῦ περιφείσατο πατρὸς
Ἰψιπύλεια Θόαντος, ὃ δὴ κατὰ δῆμον ἄνασσε,
λάρνακι δ' ἐν κοίλῃ μιν ὑπερθ' ἄλλος ἤκε φέρεσθαι
αἶκε φύγη' καὶ τὴν μὲν ἐς Οἰνοίην ἐρύσαντο
πρόσθεν, ἀτὰρ Σικίνον γε μεθύστερον αὐδὴ θεῖσαν
νῆσον ἐπακτῆρες Σικίνου ἄπο, τόν ρα Θόαντι
Νηϊάς, Οἰνοίη νόμφη τέκεν εὐνηθεῖσα.»

¹ Ἰδ. Στέφ. Βυζάντ. Ἐκδ. Meineke ἐν λέξει (σελ. 568) Σίκινος... αὐτῇ Οἰνὴ πρότερον ἐκαλεῖτο... ὁ οἰκήτωρ Σικινίτης. Σημειοῦμαι κεφαλαίω γράμματι τὴν γραφὴν, διότι ἐν τῷ κάτωθι δημοσιευμένῳ σιγίλλῳ φέρεται ἡ πλημμελής γραφὴ διὰ τοῦ Η (Σικίνος). Ἰπὸ τοῦ σεβαστοῦ κ. Κ. Κόντου ἀπεδείχθη πλημμελῶς ἔχουσα καὶ ἡ γραφὴ Σικινίτης τῆς παραληγούσης γραπτέας διὰ τοῦ Η. Ὅρα τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα ἐν «Παρνασσῷ» τόμ. Η', τεύχ. Β', 1884. Ἴδε περὶ Σικίνου καὶ Πλιν. ἐν 4, 23. 3. Πρὸς. Σκύλ. Καρυανδ. 48, Πτολεμ. 3, 15 καὶ Ῥαγκαβῆ Ἑλλην. Τομ. Γ' σελ. 248.

² Κατὰ Μέγ. Ἐτυμολ. σελ. 712, 48 καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς σχολίοις Ἀπολλωνίου Ῥοδίου ἐκδ. Oxonii 1779 ἐν 1, 623. Ὁ Tournesfort, κατὰ τὸν La Croix, γράφοντα ἐν τῷ Univers (Jles de Grèce) σελ. 478 λέγει, «ὑπάρχουσι ἀρκεταὶ ἀμπελοι, ὥστε δικαίως ἀπέλαυε τῆς ἀρχαίας ταύτης ὀνομασίας», ἐπαινεῖ μάλιστα καὶ τὰ σῦκα τῆς νήσου. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐπίσης τῆς νήσου εὐρηται κεχαραγμένη σταφυλὴ.

Πρὸς. προσέτι καὶ C. Bursian Geographie von Griechenland σελ. 506 τοῦ Β'. τόμου.

καὶ τῆς Ἀριάδνης, ὡς ἀναφέρει Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος ἐν τοῖς Ἀργοναυτικοῖς ἐκτενῶς καὶ καλῶς.¹

Ἐβασίλευε τῆς Ἀθήνου ὁ Θόας, ὅτε αἱ γυναῖκες τῆς νήσου ἀπεφάσισαν νὰ παραδῶσιν εἰς σφαγὴν τοὺς ἀνδρας. Μόνος ἐσώθη, ὡς ἄλλος Μωϋσῆς, ὁ Θόας τεθεὶς ἐν λάρνακι, ἣν ῥιφθεῖσαν εἰς τὴν θάλασσαν τὰ κύματα μετήνεγκον εἰς τὰς παραλίας τῆς Σικίνου, διέσωσαν δὲ οἱ ἀλιεῖς. Ὁ Θόας ἐγκατοικήσας τῇ Οἰνῳ καὶ νυμφευθεὶς ἐγέννησε τὸν Σίκινον, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα τῆς νήσου.

Ἡ νῆσος, ὡς εὐνόητον, διήλθε πάσας τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς τῶν περὶ αὐτὴν ἐτέρων μεγάλων νήσων. Ὑπέταξαν αὐτὴν ἐκ διαδοχῆς Ἕλληνας² Ῥωμαῖοι, Βυζαντινοὶ, Λατῖνοι, Τοῦρκοι.

Ὅτε κατὰ τὴν Π' ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204 μ. Χ.) καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἀποκατάστασιν τῆς Λατινοκρατίας, ὁ Βενετὸς Μάρκος Σανουδὸς καταλαβὼν τὴν Νάξον ἀνηγορεύθη μετέπειτα δούξ τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἡ Σίκινος περιελήφθη σὺν τῇ Πάρῳ, Ἀντιπάρῳ, Φολεγάνδρῳ κτλ. ἐν τῷ Δουκάτῳ τούτῳ, ὅπερ ὑπέπεσεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Τοῦρκων κατὰ τὰ τέλη τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ διαπρεποῦς ἐν τῇ ἱστορίᾳ Σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Κανουνι (Νομοθέτου) (1520—1566) υἱοῦ αἰμοδόρου καὶ ἀπηνοῦς πατρὸς τοῦ Σελίμ τοῦ Α'. (1512—1520).

Ἡ νῆσος διετήρησε λείψανον ἀρχαίας τέχνης τὸν ναὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος σωθέντα ἐκ βεβαίας καταστροφῆς ἐπειδὴ εἶχε μεταβληθῆ εἰς χριστιανικόν, καλούμενον μέχρι τοῦ νῦν Ἐπισκοπήν. Περιγραφὴν τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς νήσου ἔγραψε, καθὰ γράφει ὁ κ. Α. Μηλιαράκης ἐν τοῖς Κυκλαδικαῖς αὐτοῦ (σελ. 37) ὁ μακαρίτης καθηγητῆς Ross ἐν τῷ Reise auf den Griechischen Inseln καὶ ἐν τῇ Ἀρχαιολογίᾳ τῆς νήσου Σικίνου, βιβλίον δυσεύρετον, ὅπερ ἔγραψεν ἐν τῷ προγράμματι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ ἔτους 1837—1838.³

¹ Ἐν 1, 620.

² Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἐξάγεται ὅτι πρώτη ἀποικία ἦν Ἰωνικὴ καὶ Ἀττικὴ. Πρβλ. καὶ Boeck Corp. Inscr. Gr. σελ. 1082. . . .

³ Ἐγχομεν ἤδη τ' ἀνωτέρω γεγραμμένα, ὅτε ἐνταῦθα ἐφέτος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπανακάμψαντες εὗρομεν ἐκδεδομένην πρὸ μηνῶν μονογραφίαν τῆς νήσου, περὶ ἧς τὸν λόγον ποιούμεθα, ὑπὸ συμφοιτητοῦ ἡμῶν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ, τοῦ κ. Γαβαλά. Περιγραφὴν τοῦ ναοῦ εὕρισκε ὁ βουλούμενος εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο (ἐκ σελ. 55 μικροῦ ὀγδόου σχήματος) ἐν σελ. 19 κτλ. Χαίρομεν ἐπὶ τῇ φιλοπονίᾳ ταύτῃ τοῦ καλοῦ Σικινῆτου νέου, ἐπιτραπήτω ὁμως νὰ παρατηρήσωμεν αὐτῷ φιλικώτατα ὅτι ἀφ' οὗ ἀπαξ ἐφιλοπόνησε τὴν μονογραφίαν ταύτην τῆς αὐτοῦ πατρίδος, ὥφειλε νὰ περισυλλέξῃ π. χ. πάσας τὰς ἐκδεδομένας τε καὶ ἀνεκδότους ἐπιγραφὰς ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ τούτῳ, ὅπως ἔχη ὁ ἀναγνώστης πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν καὶ νὰ μὴ ἀναγκάζεται ν' ἀναδράμῃ εἰς τὸ Corpus I. G. ἢ

Ἐπειδὴ αἱ νῆσοι ἐν γένει τοῦ Αἰγαίου πελάγους κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὑφίσταντο ἐκάστοτε φοβεράς ἐπιδρομὰς πειρατῶν, οἱ κάτοικοι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ οἱ διοικηταὶ τῶν νήσων ἐφρόντιζον νὰ οἰκοδομῶσι φρούρια ὀχυρά, πύργους, ἐντὸς δὲ τῶν ἐρυμνῶν τειχῶν καὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους, τοῦ λεγομένου Κάστρου, ἔκειτο συνήθως ἡ κυριωτέρα συνοικία. Οὕτω καὶ ἐν Σικίνῳ, καθ' ἃ γράφει ὁ κ. Γαβαλάς ἐν τῇ ἄρτι ἐκδοθείσῃ μονογραφίᾳ τῆς νήσου, ἡ κωμόπολις εἰς τὸ μέσον τῆς νήσου κειμένη διήρηται εἰς χωρίον καὶ κάστρον, ἐν ᾧ καὶ αἱ κορυφότεραι καὶ εὐρύτεραι οἰκίαι.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου κατὰ μὲν τὸν κ. Γαβαλάν ἀνέρχεται εἰς 1500 ψυχὰς, κατὰ δὲ τὰς Γεωγραφίας τοῦ Σακελλαρίου καὶ Ἀντωνιάδου (ἐκδός. 1885) εἰς 700. Συντησόμεθα βεβαίως τῇ γνώμῃ τοῦ κ. Γαβαλά ὡς ἐντοπίου.

Οἱ Σικινῆται, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ νησιῶται, ὄντες φιλόθησκοι, κατέβαλον ἐπιμέλειαν περὶ τὴν οἰκοδομὴν ναῶν καὶ εὐκτηρίων καθόλου. Ὁ ὀδοιπορῶν ἐν ταῖς ἐξοχαῖς τῆς Σικίνου, λέγει ὁ τῆς μονογραφίας συντάκτης, ἀνά πᾶσαν ἀπόστασιν τετάρτου τῆς ὥρας ἀπαντᾷ καὶ ναόν. εἶναι δὲ οἱ ναοὶ οὗτοι ἰδιόκτητοι μεταβαίνοντες εἰς τὴν κυριότητα τῶν διαδόχων τοῦ κτίστορος, οὐδέποτε πωλούμενοι. Ἐγὼ τοῦλάχιστον, περιεθὼν πόλεις τινὰς ἐν Θράκῃ καὶ τὸ τοιοῦτον παρατηρήσας πολλάκις ἐδικαίωσα τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο κἄσθημα τῶν κατοίκων μεμονωμένης νήσου ἢ πόλεως καὶ παραλίας ἔτι· διότι γυναῖκες π. χ. μεμονωμέναι ἐν ταῖς συνοικίαις ἢ ἐν τοῖς νησιωτικοῖς βράχοις, ἄλλαι χῆραι, ἄλλαι ἀναμένουσαι τοὺς

C. I. A. καὶ ἀλλαχοῦ, οὐχὶ δὲ ν' ἀρκῆται λέγων (σελ. 25). «Ἐκτὸς τῶν καταχωριζομένων τριῶν (ἐπιγραφῶν) ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι». . . Ἐπίσης ὥφειλε νὰ μνημονεύσῃ μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς λεπτομερείας καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πολλῶν ναῶν, παρεκκλησιῶν κτλ. ἀφ' οὗ ἀνά πᾶσαν ἀπόστασιν τετάρτου τῆς ὥρας, ὡς λέγει, ἀπαντᾷ τις ἐν ταῖς ἐξοχαῖς τῆς Σικίνου καὶ ναόν. Τοῦτο λέγομεν διότι ἐν τῷ δημοσιευμένῳ σιγίλλῳ ὅπερ ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς μικρᾶς ἡμῶν ταύτης διατριβῆς, σημειοῦνται τοιαῦτα ὀνόματα ναῶν, καὶ ἱστορία αὐτῶν, ἀγνωστὰ δὲ ἐγὼ τε ὁ γράφων καὶ ὁ ἐπεικὴς ἀναγνώστης τῶν γραμμῶν τούτων, ἐάν τοῦλάχιστον διατηροῦνται ἢ σώζονται ἐρείπια αὐτῶν κτλ. Ὁφείλε προεστί ἔχων μάλιστα ὑπ' ὄψιν τὸν τρόπον τοῦ ἀρίστου νησιογράφου κ. Α. Μηλιαράκη νὰ παραθέσῃ καὶ τὰ ἐπίγραμμα τῶν δημοτῶν τῆς νήσου ἐν τέλει τῆς μονογραφίας αὐτοῦ ταύτης, διότι καὶ ἡ γνώσις τούτων ἀπαιτεῖτο, ὡς καταφαίνεται ἢ ἀνάγκη αὐτῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ πλήρη ἱστορίαν δύο οἰκογενειῶν, εἰ καὶ αὐταὶ Πάριαι, ἔχοντος σιγίλλου. Τέλος ὀφείλομεν νὰ σημειωσώμεθα ἐνταῦθα ἕνεκα τῶν μὴ εἰδόντων τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, ὅτι ἡ εἰς τὸ γλωσσάριον τῆς νήσου ἀπαντῶσα λέξις ταμαχιάρης (ὡς γράφει αὐτὴν ὁ φιλόπονος νέος, ἐν σελ. 53) = φιλάργυρος εἶναι τουρκικὴ ταμαχχιάρ καὶ σημαίνει τὸν ζητοῦντα πλέον ἔχειν, καὶ οὐχὶ ἄλλη τις. Παρὰ πολλοῖς μάλιστα γίνεται χρῆσις τοῦ πρώτου συνθετικοῦ μέρους τῆς λέξεως, τοῦ ταμάχ, λέγουσιν π. χ. τὸ ταμάχισου (= ἡ πλεονεξία σου, ἢ πρὸς τὸ πλεονεκτεῖν κλίσις σου) εἶναι πολὺ κτλ.

ἐν ἀλλοδαπῇ ἐμπορίᾳ ἕνεκα ἢ ἄλλης ἐργασίας συζύγου αὐτῶν, ναυτικούς μάλιστα, ὡς ἐν Αἴνῳ, ἐκτὸς τῶν οἰκιακῶν ἔργων περισπῶνται καὶ τυρβάζουσι μόνον περὶ τὴν πιστὴν ἐκτέλεσιν τῶν τῆς θρησκείας. Αὐταὶ αὐταὶ αἱ πανηγύρεις αἱ πρὸς ἀναψυχὴν καὶ τέρψιν γινόμεναι καθ' ὄρισμένους ἑορτασίμους ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ συνδέονται πάντοτε πρὸς μίαν θρησκευτικὴν τελετὴν, π. χ. μνήμην ἑνὸς ἁγίου, ἑνὸς μάρτυρος, οὕσαν ἀντικείμενον ἰδίας εὐλαβείας δι' ἰδιάζουσαν τινα χάριν, ἢ διότι εἶναι ἴδιος προστατῆς ἀσθενείας τινὸς κτλ. ἢ ἁγία, ἢ ὁ γεραιρότερος ἅγιος.

Ἐν τῇ νήσῳ, κατὰ τὸν τῆς μονογραφίας συντάκτην κ. Γαβαλάκην, ἀκριβῶς ἐν τῷ μίῳ τοῦ Κλάστρου κεῖται ναὸς Βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ ὁ τοῦ Σταυροῦ, ὁ καὶ ἐνοριακός. Ἐν τῷ χωρίῳ ἐνοριακὸς ναὸς εἶναι ὁ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ὁ ναῖσκος τῆς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἢ κατὰ τὸ ἦδη ὑφ' ἡμῶν δημοσιευόμενον ἀνέκδοτον σιγίλλιον τῆς Χρυσοπηγῆς, ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ἀπέχων τῆς κωμοπόλεως πλέον ἢ δύο ὥρας, καὶ ὁ τῆς Ἐπισκοπῆς, τὸ προαύλιον τοῦ ὁποίου χρησιμεύει κατὰ τὴν πανηγυρίαν, τελουμένην ἴσως τῇ 15 Αὐγούστου, ὡς αἴθουσα τοῦ χοροῦ διὰ τοὺς πανηγυρίζοντας.

Περὶ τῆς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, εἰς ἣν τὸ σιγίλλιον ἀναφέρεται, μεταφερόμενον αὐτολεξεῖ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Γαβαλάκῃ γραφέντα ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Παρνασσοῦ.

«Ἡ Μονὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐν ἣ ἑμόναζον γυναῖκες, ἤδη διαλελυμένη, εὐρίσκεται εἰς θέσιν ὑψηλὴν ἀνωθεν τοῦ βουνίου· εἶναι περιβεβλημένη δι' ἰσχυρῶν τειχῶν ἐκ πασῶν τῶν πλευρῶν πλὴν τῆς βορείου, ἣτις διὰ τὸ ἀπόκρημον αὐτῆς εἶναι ἀπρόσβλητος. Ἡ θύρα κεῖται ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τείχους καὶ εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ ξύλου, ὅπερ καλύπτει σιδηροῦν ἔλασμα· ἀνωθεν τῆς θύρας ὑπάρχει ἐπιμήκης ὀχέτης, δι' οὗ προσέβαλλον τὸν τολμήσοντα νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν θύραν ἵνα βιάσῃ αὐτήν, διότι ἡ μονὴ ἐχρησίμευε καὶ ὡς φρούριον κατὰ τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς. Ἐν τοῖς τείχεσιν ὑπάρχουσι σκοπευτικαὶ θυρίδες. Τὰ κελλία ἤδη ἠρειπωμένα, εὐρίσκονται κατὰ τὸν νότιον καὶ ἀνατολικὸν ποῖχον, ὀλίγα δὲ καὶ κατὰ τὸν βορειον, διὰ τὸ σφόδρα ἀπόκρημον τῆς πλευρᾶς ταύτης φρικωδῶς κλινούσης πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐν τῷ μίῳ τῆς ὅλης μονῆς κεῖται ὁ μικρὸς αὐτῆς αὐτῆς ναὸς βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ. Ἐντὸς τῆς μονῆς εὐρίσκοντο κλίβανοι, δεξαμεναὶ καὶ πάντα τὰ χρειώδη. Τὸ προαύλιον τῆς μονῆς εἶναι εὐρὺ καὶ παρέχει θέαμα εὐάρεστον διότι ἐκ τοῦ βορείου μέρους ἔνθα ὁ τοῖχος εἶναι χθαμαλὸς φαίνονται αἱ ἀπέναντι νήσοι Σίφνος, Πάρος, Νάξος κτλ. καὶ κάτωθεν ἀμέσως ἢ ἠχῆσασα θάλασσα πλήττουσα τὰς βραχῶδεις παραλίας τῆς Σικίνου. Αἱ εἰκόνες τῆς μονῆς δὲν εἶναι ἀρχαῖαι, ἐξ οὗ εἰκάζομεν ὅτι καὶ ἡ μονὴ δὲν ἐκτίσθη πρὸ πολλῶν αἰώνων, διότι οὔτε ἔγγραφος ἱστορία αὐτῆς ὑπάρχει οὔτε παράδοσις, πότε ἐκτίσθη. Βικίων ἀξία λόγου ὄλη ἀργυρᾶ μεγάλου μεγέθους ὁμώνυμος τῇ μονῇ ὑπῆρχε μετενεχθεῖσα εἰς τὸν ναὸν τῷ χωρίῳ Ἁγίου Βασιλείου. . . Τὰ κτήματα ἄτινα ἀνήκον τῇ μονῇ, καὶ ἄτινα ἦσαν τὰ κρείττω τῆς νήσου ἐξεποιήθησαν, καὶ ἤδη κέκτηνται ταῦτα ἰδιωτῶν, ἐξαιρέσει ὀλίγων, ἄτινα ἐνοικιάζονται».

Ἱστορίαν ὅλην ἔχει ὑπ' ὄψει ὁ ἀναγινώσκων τὸ κάτωθι σιγίλλιον περὶ

τοῦ σταυροπηγιακοῦ καὶ πατριαρχικοῦ τούτου γυναικείου μοναστηρίου, τοῦ ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τιμωμένου, καὶ ἐπιλεγομένου τῆς Χρυσοπηγῆς, γενόμενον τῷ νοεμβρίῳ τοῦ 1805 ἐπὶ πατριαρχοῦ Καλλινικοῦ τοῦ ἀπὸ Νικαίας.¹ Ἐκ τοῦ σιγίλλιου πληροφοροῦμεθα ὅτι πρὸ τοῦ 1700 τὸ μοναστήριον τοῦτο ὑφίστατο, καὶ ὅτι τὸ ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ κατὰ τὸ χωρίον *Λεῦκαι*² μονῆριον Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τὸ ἐπιεκλημένον τοῦ *Ἀπάτου*³ ἀνετέθη τῷ 1705 εἰς τὸ ἐν Σικίνῳ τοῦτο γυναικεῖον μοναστήριον τῆς Χρυσοπηγῆς. Τὸ ἐν Πάρῳ τοῦτο μοναστήριον Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εἶναι κατὰ τὰς πληροφορίες, ἃς ἐχορήγησέ μοι φοιτητῆς ἐκ Πάρου ὁ κ. Κουτρέλης, νῦν ἰδιοκτησίαι ἑνὸς ἀπογόνου τῆς ἰδρυσάσης οἰκογενείας τῶν Καλοπλάστων, Καλοπλάστου καὶ τούτου ἐπωνυμουμένου. Ὡς αὐτῶς σώζεται τὸ ἐπίθετον τῆς ἐν τῷ σιγίλλιῳ μνημονευομένης ἐπίσης δικαιοῦχου ἐπὶ τοῦ μοναστηρίου τούτου οἰκογενείας τῶν Γαμελιάριδων ἐν τῷ χωρίῳ *Λεῦκαις* καὶ ἐν *Τσιπίδοις* μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι λέγεται οἰκογένεια Γεμελιάριδων, οὐχὶ Γαμελιάριδων.

Τὸ ἦδη εἰς φῶς φερόμενον σιγίλλιον ἔχει ὧδε :

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Πρὸς τὰ πρεσβηγυνη καὶ καλῶς γεγονότα καὶ θεοφιλῶς κατὰ καιροὺς ἐκτελούμενα τῶν πραγμάτων ἀφορῶσι καὶ τούτων μάλιστα, ὅσα εἰς ἐκκλησιαστικὰ δίκαια ἀναφέρονται καὶ εἰς ψυχικὴν σωτηρίαν καὶ αἰώνιον μνημόσυνον δευτέρας ἐπισυστάσεις καὶ ἐπινοεῖν καὶ ἐπιχορηγεῖν τοῖς ἀρχαίοις οὐκ ἀπῆδον· ἀλλὰ προσοφειλόμενον ἔργον τοὺς κατὰ καιροὺς ἐμπεισιτευμένους τοὺς πνευματικούς οἰκκας τῷ παγκοίνου τουτουῦ σκάρους τῆς Ἐκκλησίας, μάλιστα δὲ εἰς λυσιτέλειαν τῶν ἱερῶν καταγωγίων τῶν τὴν ἀναφορὰν καὶ σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας περιωπὴν καὶ μεγαλειότητα διὰ σταυροπηγιακῆς ἀξίας καὶ χάριτος ἀποδεικτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς γράμμασι κατοχυροῦσθαι καὶ κατασφαλίζεσθαι μάλλα καλῶς εἴθισται εἰς διηνεκῆ καὶ μόνιμον αὐτῶν ἐνέργειαν

¹ Καλλινικὸς ὁ τὸν Νεόφυτον διαδεξάμενος ὁ ἀπὸ Νικαίας, πρότερον Ἀδριανουπόλεως δις ἐπατριάρχησεν α) ἀπὸ τοῦ 1801 — σεπτεμβρίου 1806. Ὁ αἰμίμηστος ἀνὴρ μετὰ τῶν Μουρουζῶν ὠφέλησε τὸ ἔθνος καὶ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας τὰ μέγιστα ἐκράτουν. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ Μ. τοῦ Γένους Σχολῆ μετηνέχθη ἐκ Φαναρίου εἰς Κουρούτσεσσε. Ὅρα τὰ ὑπ' ἐμοῦ γραφέντα ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ Περ. Β', 1885 Τεῦχ. Θ' σελ. 412—417 καὶ Τεῦχ. I' 449—452 καὶ 6) ἀπὸ Ὀκτωβρίου 1808—1809.

² Χωρίον Λεῦκαι, ἐν τῇ δῆμῳ Ὑρίας τῆς Πάρου, ἐπὶ ὑψώματος.

³ Ἐκ τοποθεσίας ὑψηλῆς ἐν Λεῦκαις Ἀπάτης, ὡς εἶπόν μοι.

καὶ ἀπόδειξι. Τὰ γὰρ γραφῆς μὴ τετυχηκότα, μηδὲ ἐγγράφως ἐνσημανθέντα τῷ πανδαμάτορι χρόνῳ ἀλίσκονται καὶ ῥαδίως διαφεύγει τὴν τῶν ἀνθρώπων μνήμην καὶ οὐδὲ τὸ νόμιμον ἔχειν ὅπως δύναται, ἀλλὰ λήθης βυθοῖς παραπέμπεται, καὶ ἐξίτηλα γίνεται. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Σικίνῳ¹ κείμενον ἱερὸν καὶ σεβάσιμον γυναικεῖον μοναστήριον τὸ σεμνυνόμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ἐπιλεγόμενον τῆς Χρυσοπηγῆς ὑπάρχει ἀνεκαθεν πατριαρχικῆ καὶ σταυροπηγιακῆ ἀξία καὶ χάριτι τιμημένον, ὑποκείμενον τῷ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτῳ πατριαρχικῷ ἀποστολικῷ τε καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ διὰ πατριαρχικῶν καὶ σταυροπηγιακῶν σιγίλλωδῶν γραμμάτων, παρὰ δὲ τῶν ἐν αὐτῷ μοναζουσῶν, προσεκομίσθησαν ἤδη ἐνώπιον τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς προκαθημένης παλαιγενῆ ἐκκλησιαστικῶν γράμματα ἐκδοθέντα τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ αἰοδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυροῦ Σεραφεῖμ² κατὰ τὸ παρεληλυθὸς ἀψὺν³ σωτήριον ἔτος ἰνδικτιῶνος ἡ' περιέχον ὅτι παπᾶ Ζαχαρίας τις Γεράλδης ταυπίκλην ἐκ τῆς αὐτῆς νήσου Σικίνου ἔχων ἐκεῖσε ἰδίαν κτιτορικὴν ἐκκλησίαν σεμνυνομένην ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ λεγομένην τῆς Θεοσκεπάστου, αὐθαίρετῳ βουλῇ ἀνέθετο αὐτῷ τῷ ἱερῷ καὶ σεβασμίῳ ἡμετέρῳ πατριαρχικῷ καὶ σταυροπηγιακῷ γυναικεῖῳ μοναδρίῳ τῆς Χρυσοπηγῆς, καὶ ταύτην ἀναθέμενος ἀφιέρωσε καὶ τὰ περὶ ἐκεῖνον τὸν τόπον κείμενα ὑποστατικὰ αὐτοῦ πράγματα, ἐν κελλάκιον δηλονότι, ἓνα κῆπον, ἓνα ἀγρόν, ἓν ἀμπέλιον, καὶ ἄλλα τινὰ περιεχόμενα ῥητῶς καὶ κατ' εἶδος εἰς τὸ ὅπερ πεποιήκεν ἰδιοχείρως ἐκεῖ κατὰ τὸν ἑμάρτυρον γράμμα ἐπὶ τῷ διαμένειν ἀναφαίρετα καὶ ἀναπόσπαστα αὐτοῦ τοῦ μοναδρίου εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Προσενεφανίσθη δὲ καὶ ἕτερον γράμματος ἐκκλησιαστικοῦ ἴσον μνημονεῦον τοῦ εἰρημένου πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ γράμματος καὶ διαλαμβάνον ὅτι ἱερομόναχος τις Διονύσιος τοῦνομα Γεράλδης τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τῆς αὐτῆς νήσου Σικίνου ὀρμώμε-

¹ Διτηρήσαμεν τὴν ἐσφαλμένην ταύτην γραφήν, ἣν φέρει τὸ χειρόγραφον. Ἴδε ἀνωτέρω ἐν προλόγῳ σημειώσει.

² Σεραφεῖμ ὁ Β', ὁ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως, Ἠπειρώτης, ἐπατριάρχησεν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 1757—1760, προσεβίβασε δὲ τότε κατὰ τὸν ἰούλιον τοῦ 1757 εἰς τὴν μητρόπολιν Φιλιππουπόλεως τὸν Διδυμοτείχου Αὐξέντιον. Περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ 1453 μ. Χ. σειρᾶς τῶν μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως ἄλλοτὲ μοι γενήσεται λόγος. Φέρω ἤδη εἰς φῶς ἐνταῦθα ὅτι ὁ πατριάρχης Σεραφεῖμ ὁ Β' ἐξελέγη Φιλιππουπόλεως ἱερομόναχος ὡς ἐν ἔτει 1746 ἐπὶ πατριάρχου Παΐσιου κατὰ ὀκτώβριον ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ ἀποθανόντος Θεοκλήτου, τῶν κανονικῶν ψήφων θεμισῶν ἐν τῷ ναῷ ἔξω τοῦ Κυνηγοῦ (Κ. Π.) τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Ὁ Σεραφεῖμ πατριαρχήσας ἀνεδείχθη προστάτης τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς ἐπὶ τούτου προσκληθεὶς ὁ πολὺς Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης ἐδίδαξεν ἐν αὐτῇ. Ὅρα Σάθα Μ. Βιβλ. Τόμ. Β'. σελ. 224, πρὸς Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ. Δ'. σελ. 88. κ. λ.

νος ἔχων καὶ αὐτὸς μοναστήριον κτιτορικόν, θείῳ ζήλῳ ἐμφορηθεὶς, ἀφιέρωσεν πρὸς αὐτὸ τὸ πατριαρχικὸν σιγίλλωδες ἐν μεμβράναις γράμμα ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου πρῶτον Κωνσταντινουπόλεως κῦρ Γερασίμου¹ ἐκδοθὲν κατὰ τὸ ἀψὺν² σωτήριον ἔτος ἐν μηνὶ μαρτίῳ ἐπινημέσεως β' ἐπικυρωθὲν ὑστερον καὶ παρὰ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου πατριάρχου πρῶτον Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χῳ τῷ Θῳ ἀγαπητοῦ καὶ περιποθήτου ἡμῶν ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ κῦρ Γρηγορίου³ περιέχον καὶ τοῦτο ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ κατὰ τὸ χωρίον Λεῦσαι λεγόμενον ἱερὸν ἀνηγέρθη μοναδρίον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπιλεγόμενον δὲ τοῦ Ἀπάτου. Περὶ τούτου οὖν καλογραία τις Θεοδύμῃ τοῦνομα καὶ ἐκκλησιάρχισσα τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Σικίνῳ ῥηθέντος ἱεροῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ γυναικεῖου μοναστηρίου τῆς Χρυσοπηγῆς, καὶ Γαβριήλ τις ἐκ Πάρου, τῷ γένει Καλόπλαστος ἡγούμενος τοῦ ῥηθέντος μοναστηρίου τοῦ Ἀπάτου ἀμφισβητοῦντες πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐκάτεροι ὅλου ἐκείνου τοῦ μοναστηρίου ἀντιποιοῦμενοι ἐνεφάνισαν τῆνικαῦτα ἀμφοτέροι γράμματα πατριαρχικά τε καὶ συνοδικὰ σιγίλλια καὶ ἄλλα τὰ μὲν τῷ μοναστηρίῳ ἐκείνῃ τῆς Θεοδύμῃς, τὰ δὲ τῷ ῥηθέντι Γαβριήλ ἐπικυροῦντα τὰ δίκαια καὶ τὴν κτῆσιν τοῦ εἰρημένου μοναστηρίου· ἡ μὲν γὰρ Θεοδύμῃ ἐνεφάνισεν ἴσον τοπικῆς τῆς Πάρου διαθήκης ἐν ἔτει ἀρχῆς ἰανουαρίου ζ', ἐν ᾧ περιέχεται ὅτι Ἀνδριάντα τις μετονομασθεῖσα ὑστερον Ἀθανασία μοναχῆ εἰς τὸ ῥηθὲν μοναστήριον τοῦ Ἀπάτου ὡς ἴδιον ἐαυτῆς ἀναθεμένη, ὅσα τε παρὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς παρείληψε πράγματα, καὶ ὅσα ἴδια ἐαυτῆς διορίζεται καὶ καταλείπει εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ διοίκησιν τῶν τότε δύο ἐαυτῆς ἀνεψιῶν τοῦ τε χωρεπισκόπου παπᾶ Ἰωάννου Γαμελιάρη, καὶ τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου Καλοπλάστου, ἐφ' ᾧ περιέρχεται τὴν

¹ Γεράσιμος ὁ ἀπὸ Δέρκων ἐπατριάρχησεν ἀπὸ μαρτίου τοῦ 1794—19 ἀπριλίου 1797, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ὁ αἰοδὶμος Γρηγόριος ὁ Β' ὁ ἀπὸ Σμύρνης, ὡς ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τούτου συνοδικός. Ὁ Γεράσιμος προέστη τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ἐχρημάτισε μητροπολιτῆς Βιζύης, εἶτα τῆς Νικομηδείας μετατεθείς εἰς τὴν μητρόπολιν Δέρκων τῇ 26 μαρτίου τοῦ 1791 ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος Ἀνανίου.

² Ἀ' πατριαρχία τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ 1 μαΐου 1797—δεκεμβρίου 1798. Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Γρηγορίου ὅστις λέγει ἀνέκδοτον συνοδικὸν γράμμα στελλόμενον πρὸς τὸν ἐν Πάτρῳ οὐχὶ δ' ἐν Ἀθῶν, ὡς ἐσφαλμένως γράφεται καὶ ἐπαναλαμβάνεται ἐν σελ. 159 τῆς Β' ἐκδ. τοῦ Π. Κ. τοῦ Μαθῶ, (κατὰ διόρθωσιν ἣν τῷ σεβαστῷ μοι κ. Ι. Σακελλίωι ὀφείλω) Νεόφυτον τὸν ἀπὸ Μαρωνείας «... μὴ δὲ τῶν ἀνωτέρω φυλάξας καὶ ἐνεργήσας ἐπεχείρησε τολμήμασι καὶ κινήμασι, δι' ὧν ἀφῆρθη ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἐμνιγιέτι κατὰ πάντα...» ἀνέρχεται τὸ β' τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Νεόφυτος ὁ Ζ.

³ Ὁ Γρηγόριος, ὡς γνωστὸν, ἐπατριάρχησε τρίς.

κτῆτιν καὶ διοίκησιν τοῦ μοναστηρίου τούτου ἐπίσης εἰς τοὺς ἀξιωτέ-
ρους τῶν δύο τούτων γενῶν Καλοπλάστου καὶ Γαμελιάριδων. Ταῦτα ἐκ
τοῦ ρηθέντος ἴσου τῆς διαθήκης ἐγνώσθησαν τήνικαῦτα τῇ Ἐκκλησίᾳ.
Προσέθηκε δὲ ἡ ρηθεῖσα Θεονύμφη διηγηθεῖσα ὅτι ὁ ρηθεὶς χωρεπίσκοπος
παπᾶ Ἰωάννης Γαμελιάρης ἐγέννησεν υἱὸν παπᾶ Βασίλειον, αὐτὸς δὲ Πέ-
τρον, καὶ ὁ Πέτρος τὸν ἕτερον Βασίλειον Γαμελιάρην, ὅστις κατὰ τὸ
ἄψοε' σωτήριον ἔτος κατὰ μῆνα δεκέμβριον μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Κα-
λίδζης ἐν Οὐγγροβλαχίᾳ διατρίβων εὐλαβεῖα φερόμενος πρὸς τὸ ρηθὲν ἐν
Σικίνῳ ἱερὸν μοναστήριον τῆς Χρυσοπηγῆς ἀνέθηκε τὸ κληρονομικὸν αὐ-
τοῦ μοναστήριον τοῦ Ἀπάτου μετὰ πάντων τῶν πραγμάτων καὶ κτημά-
των καὶ ἀφιερωμάτων αὐτοῦ, προσδιορισάμενος ὅπως ἦν τις ποτὲ ἐκ τοῦ
γένους αὐτοῦ ἱερωθῆ καὶ ἄξιος ἀναφανῆ, ἐκεῖνος προχειρίζομενος ἀπκα-
θίσταται ἡγούμενος ἐν αὐτῷ, οὐ μὴν δὲ ὡς κτίτωρ, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν
μοναζουσῶν, ἐφ' οἷς καὶ παρέστησεν ἡ ρηθεῖσα Θεονύμφη καὶ τὸ ἀφιερω-
τικὸν περὶ τούτου γράμμα κατησφαλισμένον ταῖς σφραγῖσι καὶ ὑπογρα-
φαῖς τῆς τε Καλίδζης γυναικὸς τοῦ Πέτρου Γαμελιάρη, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐ-
τῆς Βασίλη Γαμελιάρη, καὶ ἐπιβεβαιωμένον παρὰ τοῦ μακαρίτου Γρηγο-
ρίου μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας καὶ μυχτυρικαῖς ὑπογραφαῖς πολλῶν
ἀξιοπίστων ἐν Βουκουρεστίῳ ἀρχόντων καὶ πατριαρχικὸν συνοδικὸν σιγί-
λιον ἐκδεδωμένον ἐπὶ πατριαρχεύοντος τοῦ ἀοιδίμου κυροῦ Σωφρονίου¹ ἐν
ἔτει αψοζ'. κατὰ μῆνα Μάϊον ἐπικυροῦν τὴν τοῦ μοναστηρίου Ἀπάτου
ἀφιέρωσιν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Χρυσοπηγῆς, καὶ τῆς σταυροπηγιακῆς
καὶ αὐτὸ κατ' ἐκεῖνο ἀξιοῦν τιμῆς, προσέτι καὶ ἐν γράμμα γεγραμμένον
τῇ κη'. Ἰανουαρίου τοῦ αψπς' ὑπογεγραμμένον παρὰ τε τοῦ ρηθέντος
ἱερομονάχου Γαβριὴλ ἡγουμένου Καλοπλάστου, καὶ τῆς ρηθείσης Θεονύμ-
φης ἐκκλησιαρχίσσης, καὶ κατησφαλισμένον μαρτυρικαῖς ὑπογραφαῖς τῶν
πκρευρεθέντων, καὶ τῇ ἐπιβεβαιώσει τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου. Πα-
ρναξίας ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου παντὸς Αἰγαίου Πελάγους συναδελ-
φοῦ ἡμῶν ἀγαπητοῦ καὶ συλλειτουργοῦ κῦρ Νεοφύτου, καὶ τοῦ τότε ἐκεῖ
παρευρεθέντος ἱερωτάτου μητροπολίτου Εὐρίπου, ἐν ᾧ ἀμφοτέρω τὰ μέρη
φαίνεται συντεθειμένα καὶ διαλλαγέντα ἢτε ρηθεῖσα Θεονύμφη, καὶ ὁ Γα-
βριὴλ Καλόπλαστος ἐπὶ συμφωνίᾳ ὅπως τὸ μὲν ρηθὲν μοναστήριον τοῦ
Ἀπάτου μένον ἀφιερωμένον εἰς τὸ τῆς Χρυσοπηγῆς ἀποπληροῖ κατ' ἔτος
πρὸς ἐκεῖνο λόγῳ ὑποταγῆς ἀνά δέκα γρόσια, ὁ δ' ἐν αὐτῷ ἡγούμενος Γα-
βριὴλ Καλόπλαστος μένη ἐπὶ τῆς ἡγουμενικῆς ταύτης προστασίας ἐφ' ὅ-
ρου ζωῆς αὐτοῦ, μετὰ θάνατον δὲ τούτου, ὅταν εὕρισκεται ἐκ τοῦ γένους,

¹ Σωφρόνιος ὁ ἀπὸ Ἱεροσολύμων 1774 — 1880. Ὁ τάφος αὐτοῦ ἐν τῷ κατὰ
τὸ Ἀρναούτκιοι τοῦ Βοσπόρου (Κων/πόλεως) ναφ τῶν Ταξιαρχῶν εὕρισκε-
ται, ὡς καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν ἀμέσως πατριαρχήσαντος Γαβριὴλ, τοῦ ἀπὸ Παλαιῶν
Πατρῶν.

ἢ τῶν Γαμελιάριδων, ἢ τῶν Καλοπλάστων ἄξιος, ἐκεῖνος ἀποδείκνυται
ἡγούμενος, ὅτε γε μὴν ἐκλίπη ὁ ἄξιος τῶν δύο τούτων γενῶν τότε αἱ μο-
νάζουσαι τοῦ μοναστηρίου τῆς Χρυσοπηγῆς ἀποδεικνύωσιν ἡγούμενον τοῦ
Ἀπάτου, ὃν ἂν βούλωνται. Ταῦτα μὲν δὴ ἐμφανίζουσα καὶ προβαλλο-
μένη ἡ ρηθεῖσα Θεονύμφη περιεῖλε τὴν ἐξουσίαν τοῦ μοναστηρίου τού-
του ὡς ἀφιερώματος εἰς τὸ ρηθὲν μοναστήριον τῆς Χρυσοπηγῆς· ὁ δ' αὖ
ρηθεὶς Γαβριὴλ Καλόπλαστος, διηγούμενος περὶ μοναστηρίου τούτου τοῦ
Ἀπάτου ἔλεγεν ὅτι ὁ ποτὲ Γρηγόριος Καλόπλαστος ἐν ἔτει αψιδ Ἰανουα-
ρίου α' διὰ διαθήκης ἐνυπογράφου κατέλιπε τὸ μοναστήριον τούτο εἰς τὸν
ἀδελφὸν αὐτοῦ Γρηγόριον Καλόπλαστον καὶ παρ' ἐκείνου περιῆλθεν εἰς
τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βαρθολομαῖον, ἀφ' οὗ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἡγουμενεύοντα
Γαβριὴλ Καλόπλαστον ἐκλιπούσης ἐκ πρώτης ἀρχῆς τῆς εἰς τοὺς Γαμε-
λιάριδες διαδοχῆς τοῦ μοναστηρίου τούτου, ἅμα δὲ ἐνεφάνισε καὶ πατριαρ-
χικὸν συνοδικὸν σιγιλλιωδὲς γράμμα ἐκδεδωμένον ἐπὶ τῆς πατριαρχίας
τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως
κυρίου Προκοπίου¹ ἀκυροῦν μὲν τὴν τοῦ Ἀπάτου εἰς τὴν τῆς Χρυσοπηγῆς
ἀφιέρωσιν ὡς μὴ παρὰ τελείου καὶ μόνου κληρονόμου γεγεννημένην, ἐπι-
κυροῦν δὲ τὴν διαδοχὴν τούτου εἰς τὸ τῶν Καλοπλάστων γένος, ὡς ἀπάτη
χρησαμένων τῶν Γαμελιάριδων καὶ δύο ἐπιτοπίους ἀναφορὰς ὑπερμαρτυ-
ρούσας τοῦ ρηθέντος Καλοπλάστου Γαβριὴλ καὶ τὰ δίκαια αὐτῷ προσ-
νεμούσας. Ταύταις οὖν καὶ αὐτὸς ταῖς ἀποδείξεσιν ἐπεριδόμενος ἑαυτοῦ
εἶναι τὸ μοναστήριον τοῦ Ἀπάτου διετείνετο καὶ οὕτω διασπαράζει μο-
νονουχὶ τὸ ρηθὲν ἱερὸν μοναστήριον ἐπεχειροῦν τὰ μέρη ἀμφοτέρω, ἐπὶ
πολύ γε μὴν καὶ ἀκριβῶς τῆς δίκης ταύτης βρασανισθείσης ἐκκλησιαστι-
κῶς, ἀπεδείχθη κεφάλαιον τοῦτο ἐξ ἀπάντων ὑπολειπόμενον, ὅτι τὸ ρη-
θὲν μοναστήριον τοῦ Ἀπάτου ὅλον μετὰ πάντων τῶν κτημάτων καὶ πραγ-
μάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτοῦ νομίμως ἀνατεθειμένον ἐστὶν εἰς τὸ εἰρη-
μένον τῆς Χρυσοπηγῆς μοναστήριον, πρῶτον μὲν γὰρ ἀφιέρωται παρὰ τῶν
Γαμελιάριδων ἐν Οὐγγροβλαχίᾳ, εἶτα δὲ καὶ παρὰ τῶν Καλοπλάστων
κατὰ τόπον ἐγγράφως τε καὶ ἐμμαρτύρως τὰ τῆς ἀφιέρωσεως ἐπικεκύ-
ρωται κατὰ τὰ εἰρημένα γράμματα, ὥστε παρ' ἀμφοτέρων τῶν κληρονό-
μων ἀφιέρωσις παρὰ πᾶσιν ἂν ὁμολογηθεῖν δίκαια τε καὶ νόμιμος, καὶ ὁ
ἐν αὐτῷ ἡγουμενεύων Καλόπλαστος Γαβριὴλ, εἰ μὲν ἐνέμενε τοῖς ὑπεσχη-
μένοις διὰ γραμμάτων, διέμενεν ἂν καὶ ἡγουμενεύων. Ἐπειδὴ δὲ ἀνεφάνη
δίκας κινῶν, καὶ παραβαίνων τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ, ἀπεφάνθη συνοδικῶς
ἀπελαθῆναι αὐτὸν τῆς ἡγουμενείας ἐκ τοῦ πκρυτικά καὶ ἀκυρωθῆναι

¹ Προκόπιος ὁ ἀπὸ Σμύρνης ἐπατριάρχησεν οὐχὶ ἀπὸ τοῦ 1784, ὡς ἐφαλ-
μένως φέρεται παρὰ τοῦ Μαθᾶ Π. Κ. (σελ. 159) ἀλλ' ἀπὸ τοῦ αὐγούστου τοῦ
1785 — 1789, ὅτε τὸ πρῶτον ἀνέρχεται τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ ἀπὸ Μαρ-
ωνείας Νεόφυτος. Ὁρα καὶ σημείωσίν μου ἐν Ἑβδομάδος φύλ. 89.

λόγω δικαίῳ τὸ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ κυροῦ Προκοπίου ἐκδοθὲν σιγίλλιον, ὡς κατὰ ἀπάτην ληφθὲν, καὶ ἐπικυρωθῆναι τὸ ἐπὶ τοῦ αἰοιδίου Σωφρονίου. Ταῦτα περιέχει τὸ ρηθὲν ἐκκλησιαστικὸν σιγίλλιον τοῦ αἰοιδίου πατριάρχου πρῶν Κωνσταντινουπόλεως κυροῦ Γερασίμου ἐπικυρωθὲν ὕστερον, ὡς διείληπται, καὶ παρὰ τοῦ κυροῦ Γρηγορίου. Εἰς ἐμπέδωσιν γοῦν τούτου, καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβηγενῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων τῶν ἀποδεικνυόντων τὰ δίκαια τοῦ ἱεροῦ τούτου γυναικείου μοναστηρίου τῆς Χρυσοπηγῆς, καὶ τὰς γενομένας κατὰ καιροὺς εἰς αὐτὸ ἀφιερώσεις, ἐδεήθησαν κοινῶς τε καὶ ἐνθέρμως αἱ ἐν αὐτῷ μονάζουσαι ἐκδοθῆναι καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγίλλιδες ἐν μεμβράναις γράμμα εἰς ἐναργῆ ἀπόδειξιν τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, καὶ ἀσφάλειαν καὶ αἰωνίαν, ὡς εἶπεῖν, διαμονήν. Καὶ δὴ εὐμενῶς προσηκάμενοι τὰς θεράμας αὐτῶν αἰτήσεις, ὡς εὐλόγους καὶ τοῦ δικαίου ἐχομένας γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα τὸ εἰρημένον ἀνδρῶν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τὸ ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ κατὰ τὸ χωρίον *Λεῦκαι* τὸ τιμώμενον μὲν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπιλεγόμενον δὲ τοῦ Ἀπάτου μετὰ πάντων τῶν κτημάτων καὶ πραγμάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ Σικίνῳ ἐκκλησία τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς ἐπιλεγομένης Θεοσκεπάστου μεθ' ὅλων τῶν κειμένων ὑποστατικῶν αὐτῆς καὶ πραγμάτων, ὡς ἀνωτέρῳ διείληπται, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν τε ἤδη ὄντων, καὶ εἰσέπειτα προσγενησομένων ἀν κινήτων τε καὶ ἀκινήτων, ὑπάρχωσι καὶ λέγονται καὶ παρὰ πάντων γινώσκονται ἀνατεθειμένα καὶ ἀφιερωμένα εἰς τὸ ἐν Σικίνῳ ἱερὸν καὶ σεβάσιμον μοναστήριον τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Χρυσοπηγῆς ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως εἰς τὸν ἅπαντα αἰῶνα. Τοῦ δὲ σιγίλλιου τοῦ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ κυροῦ Προκοπίου ἐκδοθέντος ἀκύρου μένοντος, ὡς ἀνισχύρου, τούντεῦθεν μηδεὶς μῆτε τῶν Καλοπλάστων, μῆτε τῶν Γαμελιάριδων μῆτε ἄλλος τις ἔχη ἐξουσίαν τινὰ ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἀπάτου, μῆτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ ἐν τῇ Σικίνῳ τῆς Θεοσκεπάστου, μῆτε ἐν τοῖς κτήμασι καὶ πράγμασι αὐτῶν κινήτοις τε καὶ ἀκινήτοις, ἀλλὰ πάντων διαμενόντων μακρυσμένων μένωσι τό τε μοναστήριον τοῦ Ἀπάτου, καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεοσκεπάστου· πάντα ἐλεύθερα καὶ προσηλωμένα τῷ ρηθέντι γυναικείῳ μοναστηρίῳ τῆς Χρυσοπηγῆς καὶ παρὰ τῶν ἐν αὐτῷ μοναζουσῶν διοικούμενα, καὶ δεσποζόμενα παρ' αὐτῶν, ἐξαποστελλομένου καὶ τοῦ κατὰ καιροὺς ἐν αὐτῷ ἡγουμένου καὶ διοριζομένου ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Θεοσκεπάστου, μηδενὸς ἄλλου τολμῶντος ἐνοχλῆσαι αὐταῖς ἢ ἐπηρεάσαι καὶ ὅπως ἐπιμίγνυσθαι τῇ ἐξουσίᾳ καὶ διοικήσει αὐτῶν περὶ τὰ κτήματα

καὶ ἀφιερώματα τοῦ γυναικείου αὐτῶν μοναστηρίου. Ὅστις δὲ μικρὸς ἢ μέγας ἱερωμένος ἢ λαϊκὸς τολμήσῃ κακοβούλως ἀνατρέψαι ὅπως οὖν τὰ ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἀποφανθέντα, καὶ ἐνοχλῆσαι κατὰ τι καὶ ἐπηρεάσαι τὰς ἐν αὐτῷ μοναζούσας ἢ βλάβῃν καὶ ζημίαν μέχρι κεραίας ἐπινεγκεῖν, ἢ ἐπιχειρήσῃ ἀσυνειδήτως ἀποσπάσαι τι τῶν ἀφιερωθέντων εἰς αὐτὸ τὸ γυναικεῖον μοναστήριον, οἱ τοιοῦτοι ὅποιοι καὶ ἂν ᾦσιν, ὡς φιλάδικοι καὶ ἱερόσυλοι, ἀφωρισμένοι ὑπάρχωσι παρὰ τῆς Παναγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ζωοποιοῦ καὶ ἀδικοιρέτου μακαρίας Τριάδος τοῦ ἐνὸς τῆ φύσει μόνου Θεοῦ καὶ κατηραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτοι καὶ τυμπανιαῖοι, καὶ πάσαις ταῖς πατριαρχαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπέυθυνοι καὶ ἐνοχοὶ τοῦ πυρὸς τῆς γεέννης καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικοι. Ταῦτα ἀπεφάνθη καὶ κεκύρωται κἂν τῷ παρόντι συνοδικῶς. Ὁθεν εἰς τὴν περὶ τούτου ἐνδειξιν καὶ διηνεκῆ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγίλλιδες ἐν μεμβράναις γράμμα καταστρωθὲν κἂν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, ἐδόθη δὲ εἰς τὸ ρηθὲν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν γυναικεῖον μοναστήριον τῆς Χρυσοπηγῆς· ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ πέμπτῳ κατὰ μῆνα νοέμβριον.

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ἐλέφ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμεικὸς πατριάρχης.

Ὁ Καισαρείας Φιλόθεος † Ὁ Ἡρακλείας Μελέτιος † Ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος, † Ὁ Δέρκων Γρηγόριος, † Ὁ Θεσσαλονίκης Γεράσιμος † Ὁ Προύσης Ἀνθίμος † Ὁ Βεβροίας Χρῦσανθος † Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Μακάριος † Ὁ Μιυλήνης Ἱερεμίας † Ὁ Ἀγγύρας (sic) Ἰωαννίκιος † Ὁ Προϊλάβου Παρθένιος † Ὁ Δημητριάδος Ἀθανάσιος † Ὁ Φερσάλων Παρθένιος.

* *
*

Ἐνταῦθα τοῖς ἀνω εἰρημένοις προσημειωτέον ὅτι τῷ 1646 ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Β', τοῦ καὶ Νέου (Β' αὐτοῦ πατριαρχία) ὅτε ὁ ἱερομόναχος Ἀθανάσιος ἐξελέγη ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου ἐγένετο συνοδικὸς τόμος, δι' οὗ συνήπτοντο εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Σίφνου ἡ Ἀμοργός, Ἀνάφη Ἴος κ.λ. ἐν αἷς καὶ ἡ Σίκινος.

* *
*

Τὴν Σίκινον ἀπὸ τοῦ 1714 ἐπεσκέπτετο κατ' ἔτος ὁ πατὴρ Ἰάκωβος Βουρνιών, ἐν Θῆρξ ἐγκατεστημένος γάλλος ἱεραπόστολος κεκτημένος καὶ οὐκ ὀλίγας ἱατρικὰς γνώσεις. Ὅρα Παρνασσῶ φυλλ. Β' σελ. 138 τοῦ ἔτους τούτου.

ΣΕΙΡΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ ΠΑΡΟΝΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΡΗΠΟΥ

(Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν γεγραμμένων καὶ διασάφισιν τῶν ἐν τῷ-σιγίλλῳ παρατίθῃμι καὶ τὰς δε τὰς σημειώσεις.)

Ὁ ἐν τῷ σιγίλλῳ ἀναφερόμενος ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος παντὸς Αἰγαίου Πελάγους Παροναξίας κύρ Νεόφυτος ἐστὶν ὁ ἐπιλεγόμενος Λαχοβάρης Βυζάντιος, δευτερεύων Σαμουήλ τοῦ ἀπὸ Δέρκων πατριαρχοῦ ἐπὶ τῆς Β' αὐτοῦ πατριαρχίας, ὁ τῷ φεβρουαρίῳ τοῦ 1780 ἐπὶ Σωφρονίου πατριαρχοῦ ἐκλεγείς ὀσιώτατος ὢν ἐν ἱερομονάχοις πρὸς διαδοχὴν τοῦ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος Ἀνθίμου. Ἐν τοῖς προλεγόμενοις τοῦ Γ' τόμου τῆς Μ. Βιβλ. Σάθα σελ. ξθ' φέρεται ὅτι μεταξὺ τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Πέραν Κωνσταντινουπόλεως ἐνοριακῆς σχολῆς τῆς Παναγίας «συλλογὴ συνοδικῶν ἐγκυκλίων πρὸς τὸν μητροπολίτην Παροναξίας Νεόφυτον τὸν Λαχοβάρην Βυζάντιον 1788—1801 ἀφορῶσα τὴν εἰρήνευσιν τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐνοχλουμένων ὑπὸ Ῥώσων πρακτόρων». Οὗτος εἶναι ὁ οἰκοδομησάμενος τὸν ἐν Νάξῳ μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τὸν Νεόφυτον τοῦτον ἀποθανόντα διαδέχεται ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ζητουνίου Ἱερόθεος τῷ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1811. Οὗτος παραιτεῖται τῷ 1820 καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ Βοντίτσος Γρηγόριος ἐκλέγεται.

Σημειούσθω μοι προσέτι ὅτι ἡ Πάρος καὶ Νάξος ἠνώθησαν ἐκκλησιαστικῶς εἰς μίαν μητρόπολιν Παροναξίας ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τῷ 1083 (6591 ἀ. κ.) Ὁρα Parthey Hierocl. Synecd. σελ. 123 καὶ τὴν ἐν Ἀθηναίων τὸμ. Δ' σελ. 239 διόρθωσιν τοῦ σεβαστοῦ μοι φίλου κ. Ἰ. Σακελλίωνος ἐπὶ τῆς χρονολογίας τῆς ἐν τῇ 219 σελ. τῆς εἰρημένης συγγραφῆς τοῦ Parthey, ἔνθα τὸ κείμενον ἔτος τῆς ἐνώσεως ταύτης ΣΦΗΓ' μεταγραπτέον εἰς ΣΦΗΑ'. Ἐπὶ τῆς γεγούσης ἐπὶ Ἀνδρονίου δικτυπώσεως ἀπὸ 79 τὴν σειρὰν ἐγένετο 95. Κατὰ τὸ 1802 ἦν τάξιως Β' ἡ μητρόπολις αὕτη καὶ 19 τὴν σειρὰν μετὰ τὴν Αἴνον, ἥτις τίθεται 18 μετὰ τὰς Θήβας κατὰ τινὰ κατάλογον, ὃν ἀπήντησα ἐν πατριαρχικοῖς κώδιξι.

Περὶ δὲ τοῦ μὴ ὀνομαστί ἀναφερομένου μητροπολίτου Εὐρίπου τοῦ ἐν γράμματι μαρτυρικῷ περὶ τῆς μονῆς προσυπογραφέντος κατὰ τὸ 1786 σημειοῦμαι ἐνταῦθα ὅτι οὗτος ἐστὶν ἀναμφισβητήτως ὁ τὸν αὐγούστον τοῦ 1782 διαδεξάμενος τὸν Γεδεὼν ὀσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις ὢν κύρ Ἱερόθεος, ὁ τῷ 1799 εἰς τὴν μητρόπολιν Ἰωαννίνων προαχθεὶς.

Τῷ αὐτῷ ἔτει κατ' ἀπρίλιον προχειρίζεται μητροπολίτης Εὐρίπου (ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Εὐβοίας) ὁ ἀρχιμανδρίτης τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου κύρ Γρηγόριος, ἀνθ' οὗ, ὡς εὕρισκω ἐν πατριαρχικῷ ὑπομνήματι, «φυγῆ χρησαμένου, δραπετεύσαντος καὶ καθαιρέσει ὑποβλη-

θέντος ἐκλέγεται τῷ μαίῳ τοῦ 1827 Εὐρίπου ὁ ὀσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις ἀρχιμανδρίτης κύρ Γεδεὼν.

Ὁ μητροπολίτης πρῶην Εὐρίπου Γρηγόριος συγχωρηθεὶς ἐξελέγη μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ Λεσβαδείας κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους τουτέστι τοῦ 1827, ἀποθανὼν τῷ μαρτίῳ τοῦ ἐπιόντος ἔτους 1828.¹

Ταῦτα κατὰ σημειώσεις ἀσφαλεῖς παρ' ἐμοὶ κειμένας.

¹ Ἐγραφον ἀρχομένου νοεμβρίου 1885.

B. A. ΜΥΣΤΑΚΙΑΗΣ

Η ΕΠΙΝΟΗΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΥΜΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ
ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Ὁ ὄρος Παρασημαντικὴ (τέχνη), τὸ πρῶτον παρ' Ἀριστοξένῳ ἀπαντῶν καὶ λίαν πιθανὸν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεὶς, σημαίνει τὴν τέχνην τὴν διαλαμβάνουσαν περὶ τῶν σημείων δι' ὧν γράφεται ἡ μελωδία καὶ δηλοῦνται τὰ διάφορα μεγέθη τῶν διαστημάτων, συστημάτων, συμφωνιῶν καὶ ῥυθμικῶν σχημάτων ἐν τῇ μουσικῇ, ἐν τε τῇ κατὰ τόπον δηλονότι καὶ κατὰ χρόνον κινήσει τῆς φωνῆς.

Ἡ ἱστορία ἀποδεικνύει, ὅτι ὡσπερ ἀνεπτυγμένη τις γραπτὴ γλῶσσα προϋποθέτει κατάστασιν ἀποχρώντως προηγμένου πολιτισμοῦ, οὕτω καὶ ἡ ἀνεπτυγμένη παρασημαντικὴ δύναται τότε νὰ καταστῇ ἐπαισθητὴ, καὶ παρ' ἐκείναις μόνον τοῖς λαοῖς, παρ' οἷς ἡ μουσικὴ ἀνυψώθη ἤδη ἀποχρώντως εἰς τέχνην· ὡσαύτως δὲ παρασημαντικὴν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπινοήσωσι μόνον οἱ κεκτημένοι ἤδη γραπτὴν γλῶσσαν· λαοὶ δὲ μὴ ἔχοντες τοιαύτην καὶ σήμερον εἰσέτι στεροῦνται παρασημαντικῆς. Τὰ ἀρχαιότατα δὲ ἔχνη ἀνεπτυγμένης ὅπως οὖν παρασημαντικῆς καὶ μουσικῆς ἀπαντῶσι

¹ Περὶ τῶν τελευταίων μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Ἑβδομάδι» φυλλ. 89, ἐνῶ κατὰ τυπογραφικὸν λάθος μὴ διορθωθὲν ὁ μητροπολίτης Γρηγόριος θεωρεῖται ὡς ἐκλεγείς τῷ ἀπρίλιῳ τοῦ 1827, ὅπερ διορθωτέον εἰς 1799, οὕτω δ' εὐοδῶνται αἱ ἐκεῖσε χρονολογίαι.

παρά τοῖς Κινέζοις καὶ ἀρχαίοις Ἰνδοῖς ἀμφοτέρων δὲ ἢ μὲν παρασημαντικὴ σύγκειται ἐκ τῶν γραμμάτων τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἀλφαβήτου καὶ ἐξ ἰδιαιτέρων σημείων ρυθμικῶν καὶ ἐξαγγελτικῶν, τὸ δὲ μουσικὸν αὐτῶν σύστημα ἀποτελεῖται μόνον ἐκ τοῦ διατονικοῦ γένους.

Τὸ ἑλληνικὸν δὲ ἔθνος ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως μετεχειρίσθη τρία διάφορα συστήματα παρασημαντικῆς, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς ἀναλόγως τῆς κατὰστάσεως καὶ προόδου ἢ καταπτώσεως τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ ἔλαβον μεταρρυθμίσεις τινὰς ἀναλόγους. Τὸ μὲν ἀρχαιότερον τῆς παρασημαντικῆς σύστημα, ἐκ τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου συγκείμενον, περιεσώθη ἡμῖν τέλειον ἐν τοῖς Ἀρμονικοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἀριστείδου Κοῦντιλιανοῦ, τοῦ Ἀλυπίου, καὶ ἐν τῷ περὶ μουσικῆς τοῦ Ἀνωνύμου, καὶ ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ πρώτου ἢ ἐπινόησις αὐτοῦ εἰς Πυθαγόραν, ὅπερ πρὸς διαστολὴν τῶν ἄλλων δύο ὀνομάζομεν Πυθαγόρειον. Ἡ ἀρετὴ δὲ τοῦ συστήματος τούτου ἔγκειται μόνον ἐν τῷ ὅτι δύναται νὰ παρασημανθῇ ἀκριβέστατα καὶ τὰ λεπτότατα καὶ ἐλάχιστα διαστήματα τῶν τριῶν γενῶν τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, τοῦ διατονικοῦ χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου, τοῦ ἐξ αὐτῶν μικτοῦ, καὶ τοῦ τούτων κοινοῦ μετὰ τῶν χρονῶν αὐτῶν, ἦτοι τὰ ἀπλᾶ διαστήματα τοῦ τεταρτημορίου καὶ τρίτημορίου τοῦ τόνου, τὸ ἡμιτόνιον, τὸν τόνον, καὶ τὰ ἐκ τῶν τούτων σύνθετα καὶ ἐκ συμφθάρσεως ἀσύνθετα, ἦτοι τὴν τριδίεσιν, πενταδίεσιν, ἐπταδίεσιν, τὸ τριημιτόνιον κτλ., τὰς διαφόρους συμφωνίας ἀπλᾶς τε καὶ συνθέτους, τὰ διάφορα τῶν τριῶν γενῶν συστήματα καὶ εἶδη μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας ἐν μεγέθει τοῦ τρεῖς διὰ πασῶν ἐν τε τῇ φωνητικῇ καὶ ὄργανικῇ μουσικῇ κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον.

Τὸ ἐξ εἴκοσι καὶ τεσσάρων γραμμάτων συγκείμενον ἑλλ. ἀλφάβητον διαιρεῖται κατὰ τὸν Ἀλύπιον εἰς ὀκτὼ μέρη κατὰ τὰς ὀκτὼ χορδὰς τοῦ διὰ πασῶν ἐκ τριῶν γραμμάτων συνιστάμενα, δηλούντων τὸ μέγεθος τοῦ τόνου, καὶ τοῦ μείζονος καὶ ἐλάττονος ἡμιτονίου ἐν ἐκάστῳ τῶν τριῶν διατονικῶν διὰ πασῶν, ὀξυτέρου, μέσου καὶ βαρυτέρου, διακρινομένων ἢ ἀλλήλων τοῦ μὲν ὀξυτέρου διὰ πασῶν διὰ τῶν γραμμάτων ὀξυτόνων, τοῦ δὲ βαρυτέρου διὰ τῶν γραμμάτων ἀνεστραμμένων, ἀπεστραμμένων πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ, ὑπτίων, πλαγίων, ἀμελητικῶν, ἔλλειπῶν κτλ., τοῦ δὲ μέσου σημανομένου διὰ τῶν ἐν χρήσει κεφαλαίων γραμμάτων. Διὰ τὰ λοιπὰ δὲ διαστήματα ἐναρμόνια καὶ χρωματικὰ μεταχειρίζονται ἴδια γράμματα, μεταβεβλημένην τὴν θέσιν ἔχοντα πρὸς διάκρισιν, ἔλλειπῆ ἢ ἀμελητικά, περὶ οὗ παραπέμπομεν τὸν βουλούμενον πλείονα εἰδέναι εἰς τὰς πηγὰς. Ἴνα δὲ πράσχωμεν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀναγνώστας μικρὰν τινα ἰδέαν τῆς πυθαγορείου παρασημαντικῆς κατὰ τὸν Ἀλύπιον, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ μέσον διὰ πα-

σῶν, ἔχον ὡς ἐξῆς ἐν τῇ φωνητικῇ μουσικῇ μεθ' ἐρμηνείας εἰς τὴν γερμανικὴν καταλογὴν (solmisation):¹

Μέσον διὰ πασῶν.

A	B	Γ	Δ	E	Z	H	Θ	I	K	Λ	M
fis'	ges'	f'	eis'	f'	e'	dis'	es'	d'	eis'	des'	e'
N	Ξ	O	Π	P	C	T	Υ	Φ	X	Ψ	Ω
his	e'	h	ais	b	a	gis	as	ge	fis	ges	f

Τὸ δὲ ὀξυτέρον διὰ πασῶν δηλοῦται κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν διὰ τῶν αὐτῶν μὲν γραμμάτων, ἀλλ' ὀξυτόνων:

A'	B'	Γ'	Δ'	E'	Z'	H'	Θ'	I'	K'	Λ'	M'
fa'					mi'			re'			do'
		γα			βου			πα			νη
N'	Ξ'	O'	Π'	P'	Σ'	T'	Υ'	Φ'	X'	Ψ'	Ω'
		si			la			sol			fa
		ζω			κε			δι			γα

Τὸ δὲ βαρύτερον διὰ πασῶν σημαίνεται κατὰ τὴν αὐτὴν τοῦ πρώτου καὶ ὀξυτέρου ἀκολουθίαν διὰ τῶν αὐτῶν μὲν γραμμάτων, ἀλλ' ἀνεστραμμένων, ὑπτίων, ἀμελητικῶν κτλ. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ σειρὰν καὶ διαίρεσιν εἶνε διηρημένα καὶ τὰ ἀντίστοιχα γράμματα τῆς κρούσεως, ἦτοι τῆς ὄργανικῆς μουσικῆς, διαφέροντα μόνον κατὰ τὴν θέσιν καὶ τὸ σχῆμα. Ἡ παρασημαντικὴ δὲ αὕτη καίπερ δυναμένη νὰ παρασημανθῇ μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας ἅπαντα τὰ διαστήματα τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, δὲν σημαίνει ὅμως τὴν χρονικὴν διαίρεσιν, ἦτοι τὸν ρυθμὸν, ἀλλ' ἔχει πρὸς τοῦτο ἀνάγκην ἰδίων σημείων. Ἡ ἔλλειψις δὲ αὕτη ἀνεπληροῦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ λεκτικοῦ ρυθμοῦ τοῦ κειμένου, τὸ δὲ διὰ τῆς δηλώσεως τοῦ ρυθμικοῦ γένους ἐπιγραφικῶς ἐν τε τῇ φωνητικῇ καὶ ὄργανικῇ μουσικῇ, ὅπερ εἶνε δυνατόν μόνον ἐν ταῖς ποδικαῖς τοῦ χρόνου διαίρεσεσιν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ταῖς ἰδίαις τῆς ρυθμοποιίας διαίρεσεσι καὶ χρόνοις. Παραδείγματα δὲ τοιαύτης ἐπιγραφικῆς δηλώσεως παρέχουσιν ἡμῖν οἱ διὰ τῆς παρασημαντικῆς ταύτης παρασημασμένοι ὕμνοι τοῦ Διονυσίου καὶ Μεσομήδους, ὧν ὁ εἰς Μοῦσαν φέρεται ἐπιγεγραμμένον «Ἰαμβος

¹ Ἐν τοῖς ἑλλ. λεξικοῖς δὲν ἀπαντᾷ ἡ σημασία αὕτη τῆς λέξεως «καταλογὴ», ἣν οἱ βυζαντινοὶ μουσικοὶ δηλοῦσι καὶ διὰ τῶν «ἤχημα, ἐνήχημα καὶ ἐπήχημα». ὦν τὴν διαφορὰν ἔχομεν δηλώσαντες ἐν τῇ πραγμ. «Ueber die altgriechische Musik in der griechischen Kirche» (σελ. 39).

βακχεῖος», «Συζυγία κατ' ἀντίθεσιν ὁ πούς — υ' «Γένος διπλάσιον, ρυθμὸς δωδεκάσημος» κτλ. Κατὰ ταῦτα εὐνόητον καθίσταται, ὅτι ἡ πυθαγόρειος παρασημαντικὴ διὰ τῶν μέσων τούτων ἠδύνατο νὰ ἀνταποκρίνηται μόνον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις μουσικῆς, ἧς ὁ μελωδικὸς ρυθμὸς συνέπιπτε καὶ συνεταυτίζετο πρὸς τὸν λεκτικὸν τοῦ κειμένου ἢ ποιήματος, πρὸς τὸ μέτρον δηλονότι, καὶ μουσικῆς περιοριζομένης μόνον εἰς τὰς ἀπλᾶς ποδικὰς τοῦ χρόνου διαιρέσεις, μὴ ποιούσης δὲ χρῆσιν τῶν τρισήμων τετρασήμων καὶ πεντασήμων μέχρι ὀκτασήμων χρόνων, μηδὲ τῆς ἀναλύσεως τῆς μακρᾶς καὶ βραχείας εἰς τρεῖς τέσσαρας κτλ. φθόγγους. Ἡ παρασημαντικὴ αὕτη ἄρα δὲν ἠδύνατο νὰ παρασημανῇ τὰς ὑπὸ τῆς ρυθμοποιίας γινόμενας ἰδίας διαιρέσεις τοῦ πρώτου καὶ ἀσυνθέτου χρόνου καὶ τῶν διαφόρων ἀσυνθέτων χρονικῶν μεγεθῶν, περὶ ὧν διαλαμβάνει ὁ Ἀριστοξένος ἐν τοῖς ρυθμικοῖς αὐτοῦ¹ δὲν ἠδύνατο νὰ παρασημανῇ φθόγγους μακροτέρους τῶν μακρῶν καὶ βραχυτέρους τῶν βραχείων, οὐδὲ τοὺς ἀπλῶς συνθέτους καὶ μικτοὺς χρόνους.¹ Ἐκ τούτων εὐνόητον εἶνε ὅτι ἡ πυθαγόρειος παρασημαντικὴ, οἶαν εὐρίσκομεν αὐτὴν παρὰ τοῖς Ἀρμονικοῖς, πλὴν τοῦ Ἀωνύμου, ἠδύνατο οὕτως ἔχουσα νὰ ἐπαρκέσῃ μόνον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς εὐρύθμου μουσικῆς, ἧς θιασῶται καὶ ὑπέρμαχοι ὑπῆρξαν ὁ Πλάτων, Ἀριστοφάνης, Ἀριστοξένος κτλ., καὶ ἦτις ἐπεκράτει ἕως τοῦ Αἰσχύλου. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ ποιηταὶ καὶ μελοποιοὶ ἤρξαντο νὰ μεταχειρίζονται τὴν εὐμελῆ μουσικὴν, ἧτις ἐποίει χρῆσιν τῶν καλουμένων χρόνων ρυθμοποιίας ἰδίων, καὶ κατ' ὀλίγον νὰ εἰσάγωσιν εἰς τὴν μελοποιίαν σχοινοτενῆ καὶ διακεκλασμένα μέλη, ὅπερ ἀποδεικνύεται καὶ μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἐν τοῖς δράμασι πολεμικῆς τοῦ Ἀριστοφάνους πρὸς τὸν νεωτερισμὸν τῶν μελοποιῶν καὶ ποιητῶν, ἐκ τῶν Νόμων καὶ τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων ἱστορικῶν πηγῶν, ὡς προελθούσης τῆς πραγματείας θέλομεν ἀποδείξει². Τὰς ἀπαιτήσεις δὲ τῆς ἐν τῇ μελοποιίᾳ μετα-

¹ Ἀριστοξ. 288. Ἀπλῶς μὲν σύνθετος λεγέσθω ὁ ὑπὸ μηδενὸς τῶν ρυθμιζομένων διηρημένος ὡσαύτως δὲ καὶ σύνθετος ὁ ὑπὸ πάντων τῶν ρυθμιζομένων διηρημένος· πῆ δὲ σύνθετος καὶ πῆ ἀσύνθετος ὁ ὑπὸ μὲν τινος διηρημένος, ὑπὸ δὲ τινος ἀδιαίρετος ὢν. Ὁ μὲν οὖν ἀπλῶς ἀσύνθετος τοιοῦτος ἂν τις εἴη, οἷος μεθ' ὑπὸ ξυλλαβῶν πλειόνων, μεθ' ὑπὸ φθόγγων, μεθ' ὑπὸ σημείων κατέχουσαι· ὁ δ' ἀπλῶς σύνθετος ὁ ὑπὸ πάντων καὶ πλειόνων ἢ ἐνὸς κατεχόμενος· ὁ δὲ μικτὸς, ὃ συμβέβηκεν ὑπὸ φθόγγου μὲν ἐνός, ὑπὸ συλλαβῶν δὲ πλειόνων καταληφθῆναι, ἢ ἀνάπαλιν ὑπὸ ξυλλαβῆς μὲν μιᾶς, ὑπὸ φθόγγων δὲ πλειόνων.

² Οὐδεὶς μέχρι τοῦδε, καθ' ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, παρετήρησεν ὅτι ἡ μουσικὴ τῶν ἀρχαίων διηρεῖτο εἰς εὐρυθμον καὶ εὐμελῆ. Τὴν διαίρεσιν δὲ ταύτην ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Θ τῶν Πολιτικῶν (κεφ. 7) διὰ τοῦ «Σκεπτέον δ' ἔτι... καὶ πότερον προαιρετέον μᾶλλον τὴν εὐμελῆ μουσικὴν ἢ τὴν εὐρυθμον.» Ἡ διαφορά δὲ αὕτη τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῆς μουσικῆς ἔγκειται ἐν τῇ αὐτῇ διαφορᾷ τῶν δύο μεταφυσικῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, τοῦ Πλατωνικοῦ καὶ Ἀριστοτελικοῦ. Ἡ μὲν εὐρυθμοὶ εἶνε ἡ μουσικὴ τῆς φιλοσοφικῆς ἢ μᾶλλον ποιητικῆς πολιτείας τοῦ

βολῆς ταύτης, ἣν τινες τῶν ἀρχαίων καὶ ἀλεξανδρινῶν ὀνομάζουσιν ἐκβαρβαρώσειν τῆς γνησίας ἑλληνικῆς μουσικῆς, θεραπεύουσι μόνον ἐπ' ἐλαχιστον αἰ ὑπὸ τοῦ Ἀωνύμου ἀναφερόμεναι συμπληρώσεις εἰς τὴν πυθαγόρειον παρασημαντικὴν, ἔχουσαι ὡς ἐξῆς κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Bel-lermann καὶ Vincent.

1. Τέχνη μουσικῆς.

«Ὁ ρυθμὸς συνέστηκεν ἐκ τε ἄρσεως καὶ θέσεως καὶ χρόνου τοῦ καλουμένου παρὰ τισι κενοῦ. Διαφοραὶ δὲ αὐτοῦ αἶδε· μακρὰ δίχρονος —, μακρὰ τρίχρονος $\underline{\quad}$, μακρὰ τετράχρονος $\underline{\quad}$, μακρὰ πεντάχρονος $\underline{\quad}$.

2. Τὰ δὲ τοῦ μέλους ὀνόματά τε καὶ σημεῖα καὶ σχήματα οὕτω τέτακται.

3. Ἡ μὲν οὖν θέσις σημαίνεται, ὅταν ἀπλῶς τὸ σημεῖον ἄπτικτον ἦ· οἷον Γ (A). ἡ δὲ ἄρσις ὅταν ἐστιγμένον, οἷον $\Gamma\dot{\quad}$. Ὅσα οὖν ἦτοι δι' ὠδῆς ἢ μέλους χωρὶς στιγμῆς ἢ χρόνου τοῦ καλουμένου κενοῦ παρὰ τισι «γράφεται, ἢ μακρᾶς δίχρονου —, ἢ τριχρόνου $\underline{\quad}$, ἢ τετραχρόνου $\underline{\quad}$, ἢ πενταχρόνου $\underline{\quad}$, τὰ μὲν ὠδῆ κεχυμένα λέγεται, ἐν δὲ μέλει μόνον καλεῖται διαψηλάφηματα.

«Τὰ δὲ προειρημένα τοῦ μέλους ὀνόματά τε καὶ σημεῖα καὶ σχήματα οὕτω τέτακται· πρό[σ]ληψίς ἐστίν ἐκ τοῦ βαρυτέρου φθόγγου ἐπὶ «τὸν ὀξύτερον ἐπίτασις ἦτοι ἀνάδοσις, ἣν τινες καλοῦσιν ὕφεν ἔσωθεν· «τοῦτο δὲ γίνεται ποικίλως, ἀμέσως τε καὶ διὰ μέσου· ἀμέσως μὲν οἷον Γ Σ (re—mi—πα—βου)· ἐμμέσως δὲ, οἷον διὰ τριῶν Γ Ω «(re—fa—πα—γα), διὰ τεσσάρων Γ Π (re—sol, —πα—δι)· διὰ πέντε « Γ Δ (re—la—πα—κε).

5 Ἐκλειψίς δὲ τὰ ὑπεναντία τούτοις ἀπὸ τῶν ὀξυτέρων ἐπὶ τὰ βαρέα ἄνεσις· οἷον ἀμέσως Σ υ Γ (mi—re—βου—πα)· ἐμμέσως δὲ διὰ τριῶν Ω Γ (fa—re—γα—πα)· διὰ τεσσάρων Π Γ (sol—re—δι—πα). κτλ.

Ἐν ἐτέρῳ δὲ χειρογράφῳ ὑπάρχουσι τὰ ἐξῆς σχήματα:

τω α τα η τη ω τω α τα η τη ω
 Γ υ Γ , Γ υ Γ , L υ Γ , Γ υ Σ , Σ υ Ω , Ω υ Π , Π υ Δ
 La—si, si—do, do—re, re—mi, mi—fa, fa—sol, sol—la
 Ke—ζω, ζω—νη, νη—πα, πα—βου, βου—γα, γα—δι, δι—κε

Πλάτωνος, περιέχει μόνον τὸ καλὸν ἐν τῷ μεγέθει τῇ τάξει καὶ τῇ συμμετρίᾳ ἀνευ τῆς διὰ τόνων ἐκδηλώσεως τοῦ ψυχικοῦ ἤθους τῶν ἀτόμων, καὶ ἀπευθύνεται εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν κρίσιν, τῆς μὲν διανοίας τῆς λέξεως παραγούσης τὰς διαθέσεις καὶ τὰς ἐκ τούτων διαχειρομμένας κινήσεις, τοῦ δὲ μουσικοῦ στοιχείου χρησιμεύοντος μόνον πρὸς ἐπίρρωσιν, συνδιέγερσιν καὶ ἀναρρίπισιν τῶν κινήσεων τούτων. Ἡ δὲ εὐμελῆς

τω η
 δια τριῶν F υ ρ (=re—fa=πχ—γα)· δια τεσσάρων F υ Π (=re—

τω ε
 sol=πχ—δι)· δια πέντε F υ < (=re=la=πχ—κε).
 87 ... ἦν τινες ὀνομάζουσιν ὑφὲν ἕξωθεν [—] Σ υ F ρ υ F < F)
 mi—re fa—re la—re

6. Πρόσ|κρουσις δέ ἐστιν ἐνός, τούτέστιν ἐλάττονος χρόνου δύο μέλη,
 «τουτέστι δύο φθόγγοι ἀπὸ τῶν βαρέων ἐπὶ τὰ ὀξέα· οἷον ἀμέσως μὲν
 «F Σ (=re—mi=πχ—βου). Ἐμμέσως δὲ δια τριῶν F W (=f—d)
 «δια τεσσάρων ΠF (=re—sol)· δια πέντε < F (re—la).

Ἐν ἐτέρῳ χειρογράφῳ. «Ἐκκρουσις δὲ τὰ ὑπεναντία τούτοις ἀπὸ τῶν
 «ὀξυτέρων ἐπὶ τὰ βαρύτερα.

Σ F, ρ F, Π F, Π F, < ρ,
 mi—re, fa—re, sol—re, sol—re, la—fa

8. Ἐκκρουσμός δέ ἐστιν, ὅταν τοῦ αὐτοῦ φθόγγου δις λαμβανομένου
 «μέσως περαλαμβάνηται ὀξύτερος φθόγγος, οἷον

F Σ F (re mi re) Σ ρ Σ (mi fa mi)

9. Τὸν δὲ κομπισμὸν λέγομεν οὕτως

F × F (=re—re) Σ × Σ (=mi—mi)

«Τὸν δὲ μελισμὸν λέγομεν οὕτως

των-νω των-νω
 F×F (re—do—re—re), Σ×Σ (mi—re—mi—mi),

 ρ × ρ (fa—mi—fa—fa)

«Τὸν δὲ κομπισμὸν λέγομεν οὕτως

των-νω των-νω
 F+F (re—mi—re—re), Σ+Σ (mi—fa—mi—mi),

εἶνε ἡ μουσικὴ τοῦ δυνατοῦ καὶ πρέποντος, ἀπευθυνομένη μᾶλλον πρὸς τὴν αἴσθη-

την-νη των-νω
 ρ + ρ (fa—sol—fa—fa), Π+Π (sof—fa—sol—sol),

τεν-νε
 < + < (la—si—la—la).

«Τὸν δὲ κοινὸν ἐκ τῆς συνθέσεως αὐτῶν σχηματισμὸν, ὃν ἐνιοὶ τερετι-
 σμὸν καλοῦσι, κομπισμοῦ τε καὶ μελισμοῦ, ἥτοι μελισμοῦ καὶ κομπι-
 σμοῦ, λέγομεν οὕτως·

των-των-νω
 F+F×F (re—mi—re—re—do—re—re)

Πλὴν δὲ τῶν τρισήμων τετρασήμων, καὶ πεντασήμων χρόνων ὁ Ἄνω-
 νυμος ἀναφέρει καὶ κενοὺς χρόνους τοὺς ἐξῆς:

Κενὸς βραχὺς Λ (=λεῖμμα)

Κενὸς μακρὸς διχρόνου . . . Λ

Κενὸς μακρὸς τριχρόνου . . Λ

Κενὸς μακρὸς τετραχρόνου . Λ

Τὸν κενὸν δὲ χρόνον ὀρίζει ὁ Ἄριστ. Κοϊντιλιανὸς (σελ. 40) ὡς ἐξῆς:
 «Κενὸς ἐστὶ χρόνος ἄνευ φθόγγου πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ρυθμοῦ. Λεῖμμα
 «δὲ ἐν ρυθμῷ, χρόνος κενὸς ἐλάχιστος. Πρόσθεσις δὲ χρόνος κενὸς μακρὸς
 «ἐλάχιστου διπλασίων.»

Ἐν δὲ τῷ περὶ μελοποιίας κεφαλαίῳ ὁ Ἄνω νυμος περιέχει πολλὰ παρα-
 δείγματα «Ἀγωγῆς καὶ ἀνακλήσεως τοῦ δια τεσσάρων κατὰ σύνθεσιν
 καὶ ἀνάλυσιν» τῆς προσλήψεως καὶ προσκρούσεως, ἐκκρούσεως καὶ ἐκ-
 λήψεως κτλ., περὶ ὧν διαλαμβάνει καὶ ὁ Μ. Βρυέννιος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν
 Ἄρμονικῶν, ἀναφέρων τὸ ὅλον ἕνδεκα τὰ ἐξῆς: 1) τὴν πρόληψιν ἢ ὑφ'
 ἐν ἕσωθεν, 2) τὴν πρόκρουσιν, ἢ ὑφ' ἐν ἕξωθεν, 3) τὴν ἐκλήψιν, ἢ ὑφ'
 ἐν ἕσωθεν, 4) τὴν ἐκκρουσιν, ἢ ὑφ' ἐν ἕξωθεν, 5) τὸν προλημματισμὸν, 6)
 τὸν προκρουσμὸν, 7) τὸν ἐκλημματισμὸν, 8) τὸν ἐκκρουσμὸν, 9) τὸν με-
 λισμὸν, 10) τὸν κομπισμὸν, 11) τὸν τερετισμὸν, κοινὸν σχηματισμὸν ἐκ
 τῆς συνθέσεως τοῦ μελισμοῦ καὶ κομπισμοῦ, προσθέτων: «Ὁ δὲ τερετι-

σιν καὶ περιέχουσα πλὴν τοῦ καλοῦ τὰς ὑποκειμενικὰς διαθέσεις τοῦ ἀτόμου κε-
 χρωματισμένας καὶ διὰ τοῦ τονικοῦ στοιχείου πλείονα περὶ τούτου κατωτέρω.

«σμός κοινός τοῦ τε μουσικοῦ καὶ ὄργανικοῦ· καὶ γὰρ ὅταν τις τῷ μὲν «στόματι ᾄδῃ, τοῖς δὲ δακτύλοις ἢ τῷ πλήκτρῳ τὰς χορδὰς κατὰ τὸ «μέλος κρούῃ, τότε τερετίζειν λέγεται· ἢ μᾶλλον τότε τις ἀληθῶς τε- «ρετίζειν λέγεται, ἐπειδὴν οὐ μόνον τὸ ὀξύτερον μέρος τοῦ μέλους, ἦτοι «τὸ τῶν νητῶν τετράχορδον μετὰ ὠδῆς ἅμα καὶ κρούσεως διεξέρχεται, «ἄλλὰ καὶ τὸ βαρύτερον, ἦτοι τὸ τῶν ὑπατῶν· οὕτω καὶ γὰρ ἐναργῶς «τερετίζειν οἱ τέττιγες φαίνονται.»

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ταύτην, ἣν ἡ πυθαγόρειος παραση- «μαντικὴ ἔλαβεν, ἠδύνατο μὲν νὰ εἶνε ἀποχρῶσα εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς «εὐρύθμου, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὰς τῆς εὐμελοῦς μουσικῆς, τῆς ἐλευθέρως «ἀναπτυσσομένης καὶ ἀνὰ τὸν χρόνον παντάπασι ἀνεξαρτήτου γενομένης «τοῦ λεκτικοῦ ῥυθμοῦ διὰ τῆς χρήσεως τῶν ποικιλωτάτων τῆς ῥυθμο- «ποιίας ἰδίων διαιρέσεων καὶ μελικῶν σχημάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χρῆσις τῆς «εὐρύθμου μουσικῆς εἰς τὸν ὕστερον χρόνον ἦτο μετριοπάτη, καὶ πολὺ πι- «θανὸν μόνον εἰς τοὺς ἱεροὺς ὕμνους, ἐὰν τοιοῦτόν τι δυνάμεθα νὰ συμπε- «ράνωμεν ἐκ τῶν σωζομένων ὕμνων τοῦ Διονυσίου καὶ Μεσομήδους, ἡ πυθα- «γόρειος παρασημαντικὴ ἔμεινεν ἐν χρήσει μόνον ἐν τῇ εὐρύθμῳ μουσικῇ ἐφ' «ὅσον αὕτη διέμενε. Κυρίως δὲ διτηρήθη ἐν τῇ ἀρμονικῇ θεωρίᾳ τῶν εἰρη- «μένων ἀρμονικῶν συγγραφέων, ὡς προσφορωτάτη πρὸς τὴν μετὰ μαθηματι- «κῆς ἀκριθείας δῆλωσιν τῶν διαφόρων ἀπλῶν, συνθέτων καὶ ἀσυνθέτων διαση- «μάτων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ βυ- «ζαντινοὶ μουσικοὶ ταύτην μετεχειρίζοντο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ θεωρητικοῦ «τῆς ἱερᾶς καὶ βεβήλου μουσικῆς, ἦτοι τῆς Ἀρμονικῆς. Ἀποδείξις δὲ τούτου «τρανωτάτη ὁ Ἅγιοπολίτης, χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων «(ἀριθ. 360), ὅστις πραγματευόμενος τὸ θεωρητικὸν μέρος τῆς ἱερᾶς τῶν «βυζαντικῶν μουσικῆς κατὰ τὸν Ἀριστόξενον καὶ τοὺς Πυθαγορείους, ἐν «σελ. 2—3 ἐκθέτει τὸ μουσικὸν συνημμένον καὶ διεζευγμένον διάγραμμα «ταύτης διὰ τῶν γραμμάτων τῆς πυθαγορείου παρασημαντικῆς ἐν πληρε- «στάτῃ συμφωνίᾳ πρὸς τὸν Ἀλύπιον καὶ Ἀωνύμον διὰ τῶν ἐξῆς: «Ἀριθμὸς «δὲ τόνων ὅσος καὶ μουσικῆς... Τὰ δὲ ὀνόματα τῶν δεκαπέντε τῆς μου- «σικῆς καθολικῆς εἰσὶ ταῦτα:

«Προσλαμβανόμενος ζήτα ἔλλειπές καὶ ταῦ πλάγιον . . =A=La=Ke
«Ἐπάτη ὑπατῶν γάμμα ἀντεστραμμένον καὶ γάμμα ὀρθόν =H—Si=Zw
«Παρυπάτη ὑπατῶν θήτα ἔλλειπές καὶ γάμμα ὑπτιον =c=do=νη
«Ἐπατῶν διάτονος φῖ καὶ δίγαμμα =d=re=πα
«Ἐπάτη μέσων, σ καὶ σ =e=mi=βου
«Παρυπάτη μέσων ρ καὶ σ ἀντεστραμμένον =f=fa=γα
«Μέσων διάτονος μ καὶ π καθειλωσμένον =g=sol=δι
«Μέση ι καὶ λ πλάγιον =a=la=κε

«Τρίτη συνημμένων θ καὶ λ ἀντεστραμμένον =b=b=ζω
«Συνημμένων διάτονος γ καὶ ν =c=do=νη
«Νήτη συνημμένων ω τετράγωνον ὑπτιον καὶ ζ =a=re=πα
«Παράμεσος ζ καὶ π πλάγιον =h=si=ζω
«Τρίτη διεζευγμένων ε τετράγωνον καὶ π ἀντεστραμμένον =c=do=νη
«Διεζευγμένων διάτονος ω τετράγωνον ὑπτιον καὶ ζήτα =d=re=πα
«Νήτη διεζευγμένων φ πλάγιον καὶ η ἀμελητικόν =e=mi=βου
«Τρίτη ὑπερβολαίων υ κάτωθεν καὶ ἡμίχαλα ἀριστε- «ρὸν ἀντεστραμμένον =f=fa=γα
«Ἐπερβολαίων διάτονος μ καὶ π καθειλωσμένον ἐπὶ τὴν «ὀξύτητα =g=sol=δι
«Νήτη ὑπερβολαίων ι καὶ λ πλάγιον ἐπὶ τὴν ὀξύτητα . =a=la=κε

Ἀμέσως δὲ ἐπιτεταί ἡ ἐξῆς παρατήρησις: «Σημείωσον ὧδε περὶ τόνων «ἀπλῶν καὶ συνθέτων καὶ ποῖα δεῖ εἶναι τὰ κυρίως σημάδια κατὰ μίμη- «σιν τῶν τῆς μουσικῆς καθολικῶν.»

Σημάδια δὲ καὶ τόνους ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ ἐννοεῖ τὰ τῆς παρα- «σημαντικῆς τῶν βυζαντινῶν, δι' ἧς εἶνε παρασημασμένα ἅπαντα τὰ λει- «τουργικὰ καὶ ὕμνολογικὰ χειρόγραφα τῶν Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν, μου- «σικὴν δὲ τὸν καλούμενον ἀρμονικὸν κανόνα. Τὰ γράμματα δὲ τοῦ ἀρμο- «νικοῦ τούτου κανόνος εἰσὶ τὰ τῆς φωνῆς καὶ κρούσεως τοῦ βαρυτέρου διὰ «πασῶν τοῦ Ἀλυπίου ἐν τῷ Λυδίῳ τρόπῳ.

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν φυλ. 21 ὁ αὐτὸς Ἅγιοπολίτης περιέχει τοὺς ἐστῶ- «τας φθόγγους τοῦ ἑτέρου ἀρμονικοῦ κανόνος (τοῦ ὑπολυδίου τρόπου), ὃν «ἐδημοσιεύσαμεν πλήρη μετὰ τῶν σημείων τῆς πυθαγορείου παρασημαν- «τικῆς ἐκ χειρογρ. τῆς ἐν Μονάχῳ βιβλιοθήκης ἐν τῇ «Περὶ τῆς ἀρχαίας «ἐλληνικῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐκκλησίᾳ» ἐναισίμῳ πραγματείᾳ ἡ- «μῶν (σελ. 101.)

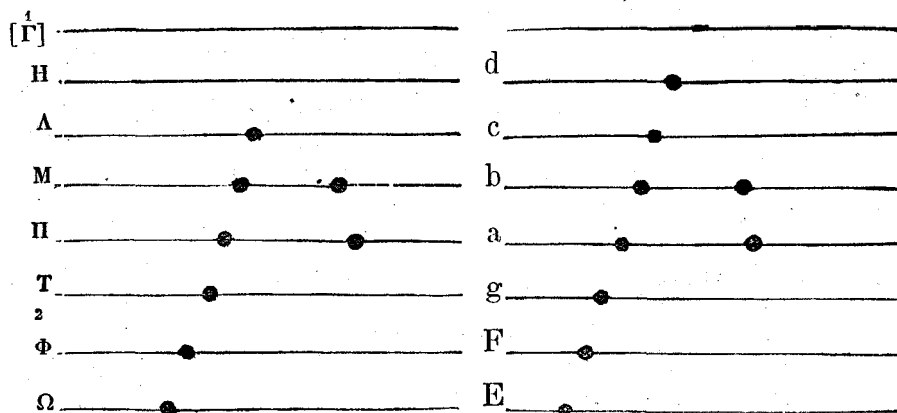
Οὐδεμίαν μὲν εἰδητιν ἢ μαρτυρίαν ἠδυνήθημεν νὰ εὔρωμεν μέχρι τοῦδε, «καίτοι πολλὰ ἐρευνήσαντες καὶ χειρόγραφα καὶ ἐντυπα, ἀν αἱ Ἀνατο- «λικαὶ ἐκκλησίαι ἐποίησάν ποτε χρῆσιν τῆς πυθαγορείου ταύτης παρασημαν- «τικῆς ἐν τῷ πρακτικῷ, πλὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ποιησάσης χρῆσιν «καὶ πρότερον καὶ ἐπὶ τοῦ Hucbald (+932) μετὰ τινῶν μεταρρυθμίσεων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ταύτῃ παρασημαντικῇ οὐδὲν ἴχνος εὔρηται «τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀωνύμου ἀναγραφόμενων συμπληρώσεων, τῶν τρισήμων «μέχρι πεντασῆμων χρόνων καὶ λειμμάτων, ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία φαίνε- «ται ὅτι ἔλαβε τὴν ἀρχαιοτέραν πυθαγόρειον παρασημαντικὴν παρὰ τῆς «τοῦ Βοηθίου Ἀρμονικῆς, ἧτις συνετάχθη κατὰ μετάφρασιν ἐκλεκτικῶς ἐκ «τῶν Ἑλλήνων Ἀρμονικῶν κατὰ τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα, παρ' οἷς δὲν «εὔρισκονται αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀωνύμου ἀναγραφόμεναι συμπληρώσεις. Ἄφ'

ἐτέρου ὅμως ἐκ θετικῶν πηγῶν γινώσκουμεν, ὅτι μέχρι τοῦ ε' αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Χρυσοστόμου οἱ ψαλμοὶ ἤδοντο ἐναλλάξ ὑπὸ διαφόρων χορῶν Ἑλληνιστί, Λατινιστί, Συριστί καὶ Βαρβαριστί.¹ Ὡσαύτως δὲ ἐν Νεαπόλει καὶ ἀλλαγῆς τῆς Ἰταλίας καὶ Παλαιστίνης Ἑλληνιστί, Λατινιστί καὶ Συριστί. Ἐκ τούτου δὲ γεννᾶται τὸ ζήτημα, μετεχειρίζοντο ἄρα γε ἅπασαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι κατὰ τοὺς πρώτους πέντε αἰῶνας μίαν καὶ τὴν αὐτὴν παρασημαντικὴν ἢ ὑπῆρχον διάφοροι ἐν ἑκατέρῃ τῶν ἐκκλησιῶν, ἀνατολικῇ καὶ δυτικῇ; Περὶ τούτου οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦδε περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχοληθέντων ἀπεφῆνατό τι θετικόν, ἄλλως τε δὲ λίαν μὲν σκοτεινὴ ἡ ἱστορία τῆς πρὸ τοῦ Guido d'Arezzo μουσικῆς τῶν δυτικῶν ἐθνῶν εἶνε, πολλοὶ δὲ γινώματι τῆς ἱστορίας ταύτης ἀνετράπησαν καὶ ἀνεσκευάσθησαν ἐσχάτως ὑπὸ πεπειραμένων τῆς μουσικῆς ἱστορικῶν, ὧν ὅμως αἱ γνώσεις θέλουσιν ἀποδειχθῆ λίαν ἐνδεεῖς ἐκ τῆς ἐρεύνης τῆς μουσικῆς τῶν Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν, ἧτις ἔπρεπε νὰ προηγηθῆ διὰ πολλοὺς καὶ γνωστοὺς λόγους, ἢ τοὐλάχιστον νὰ μὴ παροραθῆ. Ἐλπίζομεν δέ, ὅτι αἱ ἐρευναι τῶν ἐλληνικῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τινων τῆς ἐσπερίας, μὴ ἐπισκεφθειῶν ὑφ' ἡμῶν, ἤθελον συντελέσει τὰ μέγιστα εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ ἀλύτου τούτου ζητήματος. Ταῦτα μὲν ἐν συντόμῳ περὶ τῆς πυθαγορείου παρασημαντικῆς καὶ τῆς συμπληρώσεως αὐτῆς κατὰ τὸν Ἀνώνυμον, παρ' ᾧ δὲν ἀπαντῶσι σημεῖα τῶν ἐξασήμων, ἐπτασῆμων καὶ ὀκτασῆμων χρόνων, ὧν ποιεῖ χρῆσιν ἡ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξίς καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ βεβαιοῦται ἐκ τοῦ Ἀριστοξένου, λέγοντος: «καλεισθῶ δὲ πρῶτος «μὲν τῶν χρόνων ὁ ὑπὸ μηδενὸς τῶν ρυθμιζομένων δυνατὸς ὧν διααιρεθῆναι, δίσημος δὲ ὁ δις τούτῳ καταμετρούμενος, τρίσημος δὲ ὁ τρίς, τετράσημος δὲ ὁ τετράκις» κατὰ ταῦτά δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν μεγεθῶν «τὰ ὀνόματα ἔξει», καὶ σαφέστερον ἐκ τοῦ Ἀριστ. Κοϊντιλιανοῦ: «Τροχαῖος ὄρθιος ὁ ἐκ τετρασῆμου ἄρσεως καὶ ὀκτασῆμου θέσεως, τροχαῖος «σημαντὸς ὁ ἐξ ὀκτασῆμου θέσεως καὶ τετρασῆμου ἄρσεως.»

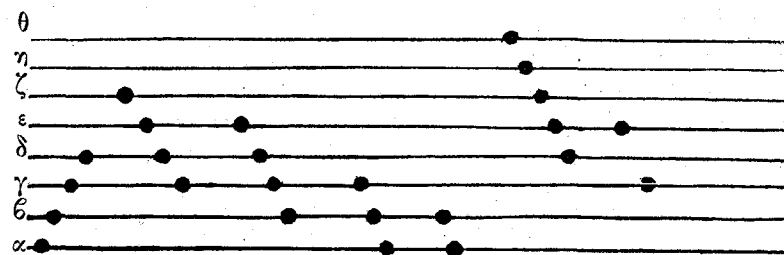
Περὶ ἐσιώθησαν δ' ἡμῖν τρία μὲν διαγράμματα διὰ τοῦ Γαλιλαίου καὶ Κιρχέρου, ἐν δὲ ἐν χειρογράφῳ τῆς ἐθνικῆς ἐλληνικῆς βιβλιοθήκης (ἀριθ. 75) τῆς γραμμικῆς παρασημαντικῆς, μαρτυροῦντα καὶ ἀποδεικνύοντα μεταρ-

¹ Χρυσ. (τόμ. 63. σελ. 472). Σὺ δὲ μυρίους δῆμους ἑτερογλώσσους. Καὶ γὰρ μυρίους ἡμῖν ἐξήγαγε χορούς, τοὺς μὲν τῇ Ῥωμαίων, τοὺς δὲ τῇ Σύρων, τοὺς δὲ τῇ βαρβάρων, τοὺς δὲ τῇ Ἑλλάδι φωνῇ τὰ τοῦ Δαβὶδ ἀνεκρουομένους ἄσματα. καὶ διάφορα ἔθνη καὶ διαφόρους χορούς ἦν ἰδεῖν μίαν κιθάραν ἅπαντας ἔχοντας τὴν τοῦ Δαβὶδ, καὶ ταῖς εὐχαῖς σε στεφανοῦντας.» Ὡσαύτως δὲ ὁ Ἱερώνυμος (vol. I. p. 723. Epist. 108): Graeco, Latino, Syroque sermoni psalmi in ordine personabant.»

ρhythμῶν διὰ τῆς πυθαγορείου, γενομένην πιθανῶς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐκ τῶν σχημάτων τούτων τὰ μὲν δύο ἐκ τοῦ Vincenzo Galilaei (Dialogo de musica) ὑπὸ τοῦ Κιρχέρου (Mursurg. V. e. I. σελ. 213) δημοσιευθέντα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Τὸ δὲ τρίτον ὑπὸ τοῦ ἰδίου Κιρχέρου ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Μελίτη βιβλιοθήκης τοῦ Σωτῆρος ἐκδοθέν ἔχει ὡς ἑξῆς:

Παρθενίη μέγα χαῖρε Θεόδοτε δῶτερ ἑἰάν μ' ἦτ ερ ἀπημοσύνης³

¹ Ἐλλείπει παρὰ τῷ Κιρχέρῳ ἴσως κατὰ τυπογραφικὴν παραδρομὴν, ὧν πολλὰ παρ' αὐτῷ.

² Ἐσφαλμένως ἀντὶ Ψ, κατὰ τυπογραφικὸν λάθος.

³ Ὁ στίχος οὗτος εἶνε ἐκ τοῦ «Παρθενίας ἐγκωμίου» Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

ἤχ. α' Τὰς ἑσπερινὰς ἡμῶν εὐχὰς πρόσδεξαι ἅγιε Κύριε.

Τὸ δὲ προκείμενον τέταρτον περιέχεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 75 χειρογρ. θεολ. τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, καὶ σύγκριται ὡσαύτως ἐξ ὀκτώ γραμμῶν, ὡς τὰ προηγούμενα, ἀλλ' ἀντὶ μὲν τοῦ α, β, γ—θ, ἔχει τὰς ὀκτὼ κλειδὰς τῶν ὀκτὼ ἤχων τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς ἀπὸ τοῦ βαρέος ἐπὶ τὸ ὄξυ κατὰ τὴν ἐξῆς ἀκολουθίαν: πλάγιος α', πλάγιος β', βαρῦς, πλάγιος δ', πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος, οἵτινες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ ὀκτὼ εἶδη τῆς μελωδίας τῶν Ἀρχαίων, ἧτοι τὸν Ὑποδώριον, Ὑποφρύγιον, Ὑπολύδιον, Ὑπομιξολύδιον, Δώριον, Φρύγιον, Λύδιον, Μιξολύδιον τοῦ ὑπατοειδοῦς καὶ μεσοειδοῦς τόπου τῆς φωνῆς· ὑπὸ τὸ διάγραμμα δὲ τοῦτο κεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ στιχηροῦ «Τὰς ἑσπερινὰς ἡμῶν εὐχὰς πρόσδεξαι ἅγιε κύριε» ἀντὶ δὲ τῶν στιγμάτων ἐπὶ τῶν γραμμῶν κεῖνται τὰ σημεῖα τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς, σημαίνοντα τὴν τε πορείαν καὶ τὰ μεγέθη τῶν διαστημάτων τῆς μελωδίας, καὶ τὸν ρυθμὸν. Τὰ σημεῖα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ ἄνευ τῶν γραμμῶν σημαίνουσιν οὐ μόνον ὀρισμένα διαστήματα καὶ χρονικὰς διαιρέσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν διαφορὰν τῶν φωνῶν ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ, ὥστε αἱ γραμμαὶ εἶνε ὅπως περιτταί, καὶ ἐγένετο αὐτῶν χρῆσις μόνον πρὸς ἐξήγησιν τῶν διαστημάτων. Τοιοῦτον δὲ τρόπον παρασημαντικῆς μετε-

¹ Διὰ τῆς δεξιᾶς καταλογῆς (προσθεθείσης ὑφ' ἡμῶν), δηλοῦται ἡ ἀπόφασις τῶν ἤχων, ἧτοι ὁ μὲν πλ. β' (ὕποφρύγιος) κεῖται ὀξύτερον τοῦ πλ. α'. (ὕποδώριου) κατὰ ἓνα τόνον, ὁ δὲ βαρῦς (ὕπολύδιος) τοῦ πλ. β' ἐπίσης κατὰ ἓνα τόνον, ὁ δὲ πλ. δ' (ὕπομιξολύδιος) τοῦ βαρέος κατὰ ἓν ἡμιτόνιον, ὁ Α'. (Δώριος) τοῦ πλ. δ' κατὰ ἓνα τόνον, ὁ δὲ Β'. (Φρύγιος) τοῦ Α'. ἓνα τόνον, ὁ δὲ Γ'. (Λύδιος) ἓνα τόνον, καὶ ὁ Δ'. (Μιξολύδιος) ἐν ἡμιτόνιον· ἡ δὲ ἀριστερὰ καταλογὴ δεικνύει τὰ διαστήματα τοῦ Α'. εἵδους (Δωρίου ἀρμονίας) ἢ ἤχου τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν· περὶ δὲ τῶν ἄλλων εἰδῶν ἐπιθι α'. πραγμ. σελ. 45, καὶ β' σελ. 63—67

χειρίσθη καὶ ὁ Guido d'Arezzo¹ (+ 1037) θέτων τὰ «Νεύματα» τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν γραμμῶν.

Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων διαγραμμάτων τοῦ μὲν πρώτου τὰ γράμματα εἶνε τὰ σημεῖα τοῦ Δωρίου τόνου (πρώτου ἤχου τῶν βυζαντινῶν) τοῦ ἀνωτέρω ἐκτεθέντος μέσου διὰ πασῶν τῆς κατὰ τὸν Ἀλύπιον πυθαγορείου παρασημαντικῆς ἐν τῷ διατονικῷ γένει, σημαίνοντα τὰ διαστήματα ἀπὸ τοῦ βαρέος ἐπὶ τὸ ὄξυ κατὰ τὴν ἐξῆς ἀκολουθίαν:

Βαρύτερον τετράχορδον						Ὄξύτερον τετράχορδον						
Ω	Ψ	Τ	Π	Τ	Π	Τ	Μ	Λ	Τ	Η	Τ	Γ
mi	fa	sol	la	mi	fa	si	do	re	mi	fa	sol	la
μου	γα	δι	κε	μου	γα	ζω	νη	πα	μου	γα	δι	κε
Ἰ	Π	Α	Μ	Ἰ	Π	Δ	Π	Τ	Π	Δ	Π	Ν
π	α	ρ	έ	π	α	δ	π	τ	π	δ	π	ν
π	α	ρ	έ	π	α	δ	π	τ	π	δ	π	ν
π	α	ρ	έ	π	α	δ	π	τ	π	δ	π	ν

Τὸ δεύτερον δὲ σχῆμα μετὰ τῶν Λατινικῶν γραμμάτων τῆς Ὀδονίου παρασημαντικῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας εἶνε μετάφρασις τοῦ πρώτου, γενομένη ἴσως ὑπὸ τοῦ Γαλιλαίου ἢ πρὸ ἄλλου τινός, οὐχὶ προγενεστέρου τοῦ Hucbald (+932).

Τὸ δὲ τρίτον διαφέρει τοῦ πρώτου, ὅτι ἀντὶ τῶν σημείων τῆς ἀρχαίας πυθαγορείου παρασημαντικῆς φέρει τὰ ὀκτὼ πρῶτα γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, σημαίνοντα τοὺς ὀκτὼ φθόγγους τοῦ ἀρμονικοῦ κανόνος ἐν τῷ διατονικῷ γένει κατὰ τὴν ἀρχαιότεραν ἀρίθμησιν τῶν 8 ἤχων ὑπὸ τῶν μελοποιῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἅπερ δὲ βραδύτερον ἀντικατέστησαν ὑπὸ τῶν κλειδῶν τῶν ὀκτὼ τῆς μελωδίας εἰδῶν ἢ ἤχων ἐν τῷ τετάρτῳ σχήματι, διότι οἱ βυζαντινοὶ μελωδοὶ κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους δηλοῦσι τοὺς ὀκτὼ αὐτῶν ἤχους, ἢ ἀριθμοῦντες ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ ὀγδόου κατὰ συνέχειαν, ἐξ οὗ καὶ «ὀκτώηχος» ἠδαιουρύντες αὐτοὺς εἰς τέσσαρς κυρίου καὶ τέσσαρς πλάγιους τοῦ μεσοειδοῦς καὶ ὑπατοειδοῦς τόπου τῆς φωνῆς. Διὰ τῶν τοῦ τετάρτου σχήματος ὀκτὼ γραμμῶν, δηλουσῶν βεβαίως τὰς ὀκτὼ μεσαιᾶς χορδὰς τῆς μουσικῆς (ἀρμονικοῦ κανόνος), οὐδὲν

¹ Ἀποδεδειγμένον ἤδη εἶνε, ὅτι ὁ Guido d'Arezzo οὐ μόνον τὴν καταλογὴν (solmisation), ἀλλ' οὐδὲ τὴν γραμμικὴν παρασημαντικὴν ἐπένοησε, ἧτις εὐρηται ἤδη παρὰ τῷ Hucbald.

ἄλλο ἐπιδιώκεται εἰ μὴ μόνον νὰ ἐξηγηθῆ καὶ καταστῆ καταληπτὴ ἡ δύναμις καὶ σημασίαι ἐκάστου τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων τόνων ἢ σημείων ἀμέσων τε καὶ ἐμμέσων, ὅποσα τινὰ διαστήματα ἕκαστον τῶν σημείων τούτων ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἐν ἐπιτάσει καὶ ἀνέσει δηλοῦν ἄλλως δὲ αἱ γραμμαὶ αὗται, ὡς εἴπομεν, εἶνε ἐντελῶς περιτταὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν παρασημαντικὴν, διότι τὰ σημεία ταύτης δηλοῦσι διὰ τῆς προτάξεως τῆς ἰδίας κλειδῶς ἐκάστου ἤχου τῶν τριῶν γενῶν, διατονικοῦ, χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου, ὀρισμέναι διαστήματα ὀρισμένων κλιμάκων, ὡς καὶ ἐν τῇ σημερινῇ δυτικῇ. Ἄλλ' ἡ χρῆσις αὕτη τῶν γραμμῶν μαρτυρεῖ προφανῶς, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ὑπῆρχε βεβαίως ποτὲ τοιοῦτον σύστημα γραμμικῆς παρασημαντικῆς, εἰ καὶ ὑποδεέστερον τῆς παρὰ τοῦ Ἀωνοῦμου ἀναφερομένης κατὰ τοὺς τρισήμους τετρασήμους κτλ. χρόνους, καὶ τὰ σχήματα τοῦ μέλους, ἅπερ ἀνωτέρω ἐξετέθησαν.

Πλέον δὲ ἢ πιθανὸν φαίνεται μοι, ὅτι ἡ τοικύτη γραμμικὴ παρασημαντικὴ ἦν ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τοὺς πρώτους ἴσως τρεῖς ἢ τέσσαρας αἰῶνας, ὅτε ἡ ἱερὰ μουσικὴ ἦν εἰσέτι ἀφελῆς καὶ ἀκατάσκευος κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης καὶ τοῦ Αὐγουστίνου, σύμφωνος δὲ πρὸς τὸν πνευματικὸν χαρακτήρα τῶν τότε ἐκκλησιῶν, μόνον εὐρυθμῶς, καὶ ὅπως ἀντίθετος τῆς τότε ποικιλωτάτης καὶ μαλθακωτάτης θυμελικῆς μουσικῆς, ἣν οὐκ ὀλίγοι τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, λίαν πλατωνίζοντες ἐν τῷ περὶ χρήσεως τῆς μουσικῆς ζητημάτι, οἷον Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Βασίλειος ὁ Μέγας καὶ ἰδίως ὁ Χρυσόστομος ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν καταπολεμοῦσι σφοδρότατα, καὶ περιγράφουσι ὡς μάλιστα διακεκλασμένην καὶ τεθλωνωμένην, ἠδὲ παθητικὴν καὶ βακχικὴν, μαλακὴν, μεθυσικὴν, καὶ συμποτικὴν, εὐμελεστάτην καὶ ἐπομένως ἀνοικέιον καὶ λίαν ἐπιβλαβῆ, ἐπόμενοι προφανέστατα τῇ πλατωνικῇ περὶ αὐτῆς θεωρίᾳ ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις, καὶ ἀκολουθοῦντες τὰς ἰδέας τῆς ὀρθότερον φρονούσης μερίδος τῆς ἀρχαιοῦς, τῆς ὑπὲρ τῆς εὐρύθμου μουσικῆς συνηγορούσης, καὶ τῶν ὀρθῶς περὶ μελοποιίας φιλοσοφούντων. Οὕτω Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἀποκλείει ὡς περὶ Ὁ Πλάτων τὰς χρωματικὰς μελωδίας ὡς συμποτικὰς καὶ ἰδίας τῶν ἀχρῶμων παροινῶν, παραδέχεται δὲ ὡς περὶ Ὁ Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης καὶ ἅπαντα ἡ ἀρχαιοῦς ὡς παιδευτικὴν καὶ ἀνταποκρινομένην τῇ προαιρέσει καὶ τῷ παιδευτικῷ χαρακτήρι καὶ πνεύματι τῆς ἐκκλησίας, μόνον τὴν Δωρίον ἀρμονίαν, ὡς ἐν τῷ μέσῳ κειμένην (κατὰ τὸ «ἡ ἀρετὴ ἐν τῇ μεσότητι»), καὶ μόνον παιδευτικὸν τὸ ἦθος ἔχουσαν. Ἐκ πολλῶν δὲ σαφειστάτων μαρτυριῶν τῶν πατέρων, καὶ ἐκ τῆς σφοδρότατης αὐτῶν πολεμικῆς κατὰ τῆς συγχρόνου θεατρικῆς καὶ ἱερᾶς τῶν ἐθνικῶν μουσικῆς ἀποδεικνύεται, καὶ κυρίως ἐκ πολλῶν σωζομένων χιλιᾶδων μελωδιῶν ἐν ὑπερδισχιλίοις μουσικοῖς χειρογράφοις τοῦ μεσαίου ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ τὸ πρῶτον ἐν τοῖς χριστιανικοῖς νοῦς εἰσαχθεῖσα μουσικὴ ἔφερε τὸν ἀφελῆ καὶ ἀνε-

πιτήδευτον καὶ ἀκατάσκευον χαρακτήρα τῆς ἀρχαιοτέρως εὐρύθμου ἑλληνικῆς μουσικῆς τῆς πρὸ τοῦ Εὐριπίδου, περιοριζομένη μόνον ἐν τῷ Δωρίῳ τόνῳ (μεσοειδεῖ τόπῳ), καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἄδουσα τὰ ἑπτὰ διατονικὰ μόνον εἶδη τῶν διὰ πασσῶν, ἦτοι ἐν τῷ μέσῳ τόπῳ τῆς φωνῆς, ὡς καὶ τὰ σημεία τοῦ πρώτου τῶν ἀνωτέρω διαγραμμάτων μαρτυροῦσι. Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει εὐρισκομένης τῆς ἱερᾶς μουσικῆς κατὰ τοὺς τρεῖς ἢ τέσσαρας πρώτους αἰῶνας, ἢ διὰ τῶν ὀκτὼ γραμμῶν παρασημαντικῆ ἦν ἀποχωρῶσα πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς, μὴ ἐχούσης οὐδ' ἀνάγκην τῶν τρισήμων καὶ τετρασήμων χρόνων, οὐδὲ τῶν μελικῶν σχημάτων, καὶ τῶν ἰδίων τῆς ῥυθμοποιίας χρόνων, διότι ὁ ῥυθμὸς τῆς μελωδίας ἀπετίκτετο οὐχὶ ἐκ τῆς τηρήσεως τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν τοῦ κειμένου συλλαβῶν, ἀλλὰ τῆς διανοίας κυρίως θηρευομένης, ἐκ τοῦ προσωδιακοῦ τονισμοῦ, εἰς ὃν μετέφερον βραδύτερον ἅπαντα σχεδὸν εἰπεῖν τὰ εἶδη τῶν ἀρχαίων μέτρων, πολὺ πιθανὸν ἵνα διὰ τούτου δυνηθῶσι νὰ ἐφαρμόσωσιν ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν κειμένων ἀρχαίας μελωδίας. Τὸ τοιοῦτον δὲ εἶδος τῆς μελοποιίας οὐδέποτε ἐξέλειπεν ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν, καλούμενον πιθανῶς «χῦμα», καὶ ἀντιστοιχοῦν μὲν ἴσως τῷ τοῦ Ἀωνοῦμου «κεχυμένα ὄδαί καὶ μέλη τὰ κατὰ τὸν χρόνον σύμμετρα καὶ χυδῆν κατὰ τοῦτον μελωδούμενα», ἀντιθέτως δὲ ἔχον πρὸς τὰ εἶδη τῆς μελικῆς, καὶ κυρίως τῆς ἄσματικῆς μελοποιίας, τὰ εἰσαχθέντα ἀπὸ τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου αἰῶνος εἰς τὰς τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησίας. Διαφέρουσι δὲ αἱ χῦμα μελωδίαι ἐκ τῶν ἄλλων πολυαριθμῶν εἰδῶν τοῦ μελικοῦ καὶ ἄσματικοῦ, καθ' ὅτι ποιῶσι χρῆσιν μόνον τῶν πρώτων καὶ δισήμων χρόνων, ἀπασῶν μὲν τῶν ἀτόνων συλλαβῶν τοῦ κειμένου βραχειῶν, τῶν δὲ τονιζομένων μακρῶν λαμβανομένων, καὶ οὕτω τοῦ ῥυθμοῦ ἐκ τῶν τόνων τῆς προσωδίας ἀποτικτομένου. Τοῦτο δὲ ἀναφέρεται ῥητῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης λέγοντος, ὅτι ἡ σύγχρονος ἱερὰ μουσικὴ, ἣτις συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐκ ψαλμῶν, δὲν ἐτήρει οὐδὲ διέστειλεν ἐν τῷ ἄδειν μακρὰς καὶ βραχεῖας συλλαβὰς κατὰ τὴν ἀρχαίαν θεωρίαν, καὶ κατὰ τοῦτο διεκρίνετο τῆς μὴ ἱερᾶς χριστιανικῆς μελοποιίας.¹ Πολλὰ δὲ χιλιᾶδες μελωδιῶν τοῦ χῦμα

¹ Γρηγ. Νύσ. εἰς τοὺς ψαλμούς: Οὐ κατὰ τοὺς ἔξω τῆς ἡμετέρας σοφίας μελοποιούς καὶ ταῦτα τὰ μέλη πεποιήται. Οὐ γὰρ ἐν τῷ τῶν λέξεων τόνῳ κείται τὸ μέλος, ὡς περὶ ἐν ἐκείνοις ἐστὶν ἰδεῖν, παρ' οἷς ἐν τῇ ποιᾷ τῶν προσωδιῶν συνθήκη, τοῦ ἐν τοῖς φθόγγοις τόνου βαρυνομένου τε καὶ ὀξυτονοῦντος, καὶ βραχυνομένου τε καὶ παρατείνοντος, ὁ ῥυθμὸς ἀποτίκτεται, ἀλλὰ καὶ ἀκατάσκευόν τε καὶ ἀνεπιτήδευτον τοῖς θεοῖς λόγοις ἐνεῖρας τὸ μέλος, ἐρμητικῶς τῇ μελωδίᾳ τῶν λεγομένων διάνοιαν βούλεται τῇ ποιᾷ συνδιαθέσει τοῦ κατὰ τὴν φωνὴν τόνου τὸν ἐγκείμενον τοῖς ῥήμασι νοῦν ὡς δυνατὸν ἐκκαλύπτων». Περὶ δὲ τοῦ Μ. Ἀθανασίου λέγει ὁ Αὐγουστίνος: Athanasius modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuntiandi vicinior esset quam canendi.»

ἢ κεχυμένου¹ τούτου συστήματος πασῶν τῶν ἐποχῶν διεσώθησαν ἡμῖν ἐν τοῖς μουσικοῖς χειρογράφοις παρασεσημασμένοι μουσικοὶ σημεῖοι, καὶ ἐπιμαρτυροῦσαι τὴν εἰδησιν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης καὶ Αὐγουστίνου περὶ τοῦ ἀπερίττου τῆς πρώτης ἱερᾶς εὐρύθμου μελοποιίας.

Ἄλλὰ τὸ κεχυμένον ἢ μᾶλλον εἰπεῖν εὐρυθμον τοῦτο σύστημα, εἰ μάλιστα προσῆκον τῷ παιδευτικῷ καὶ πνευματικῷ χαρακτηρί καὶ τῇ προαιρέσει τοῦ χριστιανισμοῦ τῶν πρώτων τριῶν αἰώνων, δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ὕστερον χριστιανῶν, οἵτινες ἐν τῇ μεθυστικῇ, διακκεκλασμένη καὶ πομπῶδει εὐμελῇ μουσικῇ τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου καὶ τῆς ἐθνικῆς λατρείας ἀνατραφέντες καὶ εἰθισμένοι κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελον νὰ στερηθῶσι καὶ ἀποχωρισθῶσι τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν καὶ ἐθίμων. Τὴν τοιαύτην δὲ διαγωγὴν τῶν χριστιανῶν μαρτυρεῖ ἀποχρώντως, πλὴν ἄλλων πολλῶν πατέρων², Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τοῦ Παιδαγωγοῦ (σελ. 657 100,) διὰ τῶν ἐξῆς: «Νῦν δὲ οὐκ οἶδα ὅπως συμμεταβάλλονται οἱ τῷ Χριστῷ τελευτούμενοι τοῖς τόποις καὶ τὰ ἦθη καὶ τοὺς τρόπους· καθάπερ καὶ τοὺς πολυπόδας ταῖς πέτρας φασὶν ἐξομοιομένους, αἷς ἂν προσομιλῶσι, «τοιούτους φαίνεσθαι καὶ τὴν χροιάν. Τὸ γοῦν τῆς συναγωγῆς ἔθενον μετὰ τὴν ἐνθάδε ἀπαλλαγὴν ἀποθέμενοι, τοῖς πολλοῖς ἐξομοιοῦνται, μεθ' ὧν «διαιτῶνται» μᾶλλον δὲ ἐλέγχονται, τὴν ἐπίπλαστον ἀποθέμενοι τῆς σεαυμνότητος ὑπόκρισιν, οἷοι ὄντες ἐλελήθησαν, καὶ τὸν περὶ Θεοῦ λόγον σεβασάμενοι, καταλελοίπασιν ἔνδον οὐ ἤκουσαν· ἐξωθεν δ' ἄρα μετὰ τῶν «ἀθέων ἀλύουσι κρουμάτων καὶ τερετισμάτων ἐρωτικῶν, αὐλωδίας τε

¹ Ἐὰν αἱ κεχυμένοι ὧδαί αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀωνύμου ἀναφερόμεναι δὲν εἶχον πραγματικὴν τὴν μακρὰν δίχρονον, τότε αἱ χῦμα μελωδίαί τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διαφέρουσι τῶν κεχυμένων μόνον κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν μακρῶν, ἧτοι ἀνάγονται εἰς τὴν εὐρυθμον μουσικὴν, εἰς ἣν καὶ τὸ μελικόν, ἢ μᾶλλον εἰς τὸ «ἐκφωνητικόν.»

² Χρυσόστ. XV. σελ. 153. Πόσους γοῦν ἀνηλώσαμεν λόγους πολλοὺς τῶν βαθύμων παραινούντες καὶ συμβουλεύοντες τὰ θεάτρα ἀφεῖναι, καὶ τὰς ἐκεῖθεν ἀκολασίας; καὶ οὐκ ἠνέσχοντο, ἀλλ' αἰεὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπὶ τὰς παρανόμους τῶν ὀρχουμένων συντρέχον θεωρίας, καὶ σὺλλογον διαβολικῶν ἀντικαθίστασαν τῷ πληρώματι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῖς ἐνταῦθα ψαλμωδίας ἀντήχουν αἱ ἐκεῖθεν κραυγαὶ μετὰ πολλῆς φερόμεναι τῆς σφοδρότητος». Καὶ ἀλλαχοῦ τόμ. 59 σελ. 564: «Ὅταν ἴδῃς χορεύοντας καὶ παίζοντας καὶ τὰ ἄσματα τῶν δαιμόνων καταλέγοντας, στέναξον καὶ δακρύσας ὑπομνήσθητι τοῦ Δαβὶδ . . . Ἄλλὰ τί φασιν οἱ βαρυκάρδιοι, οἱ ζητοῦντες τὸ ψεῦδος; οὐκ ἔστι κακὸν λέγοντες τὸ μετεωρίζεσθαι; τί γὰρ βλάπτει ἡ κιθάρα καὶ τὰ λοιπὰ ὄργανα;» Εἰς τὸν ψαλμ. PIZ' σελ. 345. Ἀκουέτωσαν οἱ ταῖς σατανικαῖς ὧδαῖς κατασηπόμενοι . . . ἐκεῖνοι διηνεκῶς ἐν ταῖς τῶν δαιμόνων ὧδαῖς ἐγκαλινδούμενοι». Εἰς τὸν VIII ψαλμὸν σελ. 169. Καὶ ταῦτα τοῦ μὲν χοροῦ ἐκ μίμων καὶ ὀρχηστῶν συνισταμένου ἀνδρῶν, χοροστατοῦντος δὲ παρ' αὐτοῖς βεβήλου τινὸς καὶ κιθαρωδοῦ, τοῦ δὲ μέλους σατανικοῦ καὶ ὀλεθρίου τυγχάνοντος, ἀδομένου δὲ μιαιοῦ καὶ πονηροῦ δαίμονος.

καὶ κρότου καὶ μέθης, καὶ παντὸς ἀναπιμπλάμενοι συρφετοῦ· τοῦτο δὲ «ἄδοντες καὶ ἀντᾶδοντες αὐτοί, οἱ πρόσθεν ἐξυμνοῦντες ἀθανάσιαν, ἐπὶ τέλει τὴν ἐξωλεστάτην κακοὶ κακῶς ψάλλοντες παλινοῦσαν «Φάγομεν καὶ πίωμεν αἶριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.»

Τὸ ἐθνικὸν θεάτρον, ἐν ᾧ ἐτελοῦντο αἱ δημοτελεῖς καὶ θρησκευτικαὶ τῶν ἐθνικῶν ἑορταὶ καὶ λατρεῖαι, παρασύρον καὶ ἀπάγον τὸν χριστιανικὸν λαὸν καὶ ἐκκενοῦν τὰς ἐκκλησίας καὶ κατ' αὐτὰς μάλιστα τὰς συμπτώσεις τῶν κυρίων ἑορτῶν τῶν χριστιανῶν πρὸς τὰς ἐθνικὰς, κατὰ τὰς πολυκρίθμους μαρτυρίας πολλῶν πατέρων τῶν πρώτων 5 αἰώνων, διὰ τῆς πομπῶδους ἐξωτερικῆς αὐτοῦ λατρείας καὶ ἡδυπαθοῦς καὶ τερπνοτάτης εὐμελοῦς μουσικῆς, ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος καὶ μάλιστα ἐπικίνδυνος πολέμιος τοῦ χριστιανισμοῦ, καθ' οὗ οὗτος ἐπὶ πέντε αἰῶνας ἀτελεσφόρος ἠγωνίζετο· οὔτε δὲ αἱ σφοδρόταται ἐπιτιμήσεις τῶν κατὰ τοῦ θεάτρου Φιλιππικῶν τῶν πατέρων πρὸς τοὺς πιστοὺς, οὔτε τὰ ἐπιτίμια τῶν πατριαρχῶν καὶ μητροπολιτῶν, οὔτε οἱ συνοδικοὶ κανόνες καὶ ἀφορισμοὶ ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ θεάτρα καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς τελουμένας τελετὰς τῶν ἐθνικῶν· ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν μάλιστα τῶν κληρικῶν ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάσθη καὶ νόμον νὰ ἐκδώσῃ ἴδιον (νεαρὰ 123) ἀπαγορεύοντα αὐτοῖς «τὸ φοιτᾶν εἰς τὰς τῶν ἵππων ἀμίλλας, καὶ «γίγνεσθαι θεατὰς τῶν ἐν σκηνῇ καὶ θυμέλαις παιγνιδίων, καὶ τῶν ἐν «τοῖς θεάτροις πρὸς τὰ θηρία μαχομένων.» Ταῦτα ὅμως πάντα οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔφερον, ἀλλ' ὁ λαὸς ἐξηκολούθει, ἀψηφῶν τὰς ἐπιτιμήσεις ταύτας, νὰ συνεορτάζῃ μετὰ τῶν ἐθνικῶν, νὰ ᾄδῃ κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρικὴν τοῦ Χρυσόστομου ἐν ταῖς γάμοις ὕμνους εἰς τὴν Ἀφροδίτην,¹ νὰ εορτάζῃ τὰ Βρουμάλια, τὰς Καλάνδας, τὰ λεγόμενα Βοτὰ τῷ Πανὶ κτλ.² περὶ ὧν διὰ μακρῶν ἐν τῇ Β' πραγματείᾳ («Περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα μουσικῆς τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας» σελ. 29—35) διαλαβόντες ἔχομεν.

Ἐπισθεῖσα δὲ ἡ ἐκκλησία, ὅτι διὰ τῶν ἀνωτέρω κατὰ τοῦ θεάτρου πόλεμικῶν μέσων αὐτῆς οὐδὲν κατωρθοῦτο, καὶ θέλουσα νὰ προλάβῃ μείζονα κακὰ, φρονίμως σκεφθεῖσα, ἐνέκρινε νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ διὰ τῶν αὐτῶν μέσων, περιβάλλουσα τὰ μυστήρια αὐτῆς διὰ τῶν τύπων τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας τῶν ἐθνικῶν ἐφ' ὅσον ἐνεδέχετο, καὶ ἰδίως εἰσά-

¹ Χρυσόστ. Εἰς τὸ «Διὰ δὲ τὰς πόρνας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω» σελ. 211: Οἱ δὲ ἐφ' ἡμῶν καὶ ὕμνους εἰς τὴν Ἀφροδίτην ᾄδουσι χορεύοντες, καὶ μοιχείας πολλὰς καὶ γάμων διαφθορὰς καὶ ἔρωτας παρανόμους, καὶ πολλὰ ἔπρατα ἀσεβείας καὶ αἰσχύνῃς γέμοντα ἄσματα κατ' ἐκείνην ᾄδουσι τὴν ἡμέραν τῶν γάμων, καὶ μετὰ μέθην καὶ τοσαύτην ἀσχημωσύνην δι' αἰσχροῦν βημάτων δημοσίᾳ τὴν νύμφην πομπεύουσιν.

² Ἐπιθ. Β'. Πραγμ. Περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα μουσικῆς τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας σελ. 58—35.

γούσα μουσικήν εὐμελῆ, αἰσθητικώτερον φέρουσαν χαρακτῆρα, καὶ ἀνταποκρινομένην ὁπωσοῦν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἐθνικῶν, ὡσπερ πρότερον καὶ τῶν αἰρετικῶν, Ἀρεικῶν καὶ Ἀπολιναρίων, οἵτινες γινώσκοντες τὴν δύναμιν καὶ ἐπίδρασιν τῆς λίαν ἡδυσμένης μουσικῆς, μετεχειρίσθησαν αὐτὴν πρὸς ἀπαγωγὴν τῶν ἀπλουστῶν εἰς τὴν οἰκείαν αἴρεσιν.¹ Οὕτω δὲ δύο τῶν διακεκριμένων ἱεραρχῶν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑπέκρινον εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην, τὸ μὲν ἐδραματούργησαν τὴν λειτουργίαν καὶ τὰ λοιπὰ μυστήρια κατὰ τοὺς τύπους τῆς ἐθνικῆς λατρείας, ἀποδόντες αὐτοῖς αἰσθητικὸν χαρακτῆρα, τὸ δὲ εἰσήγαγον νέους τρόπους μελωδίας. Οἱ νέοι δὲ οὗτοι ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ Χρυσοστόμου εἰσαχθέντες τρόποι μελωδίας οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, εἰμὴ οἱ τοῦ καλουμένου «μελικῆς συστήματος», ὅπερ ἐπίσης ἀνήκει εἰς τὴν εὐρυθμον μουσικήν.

Ὅτι δὲ ἀληθῶς ἀμφότεροι οἱ Ἱεράρχαι οὗτοι εἰσήγαγον ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησιαστικαῖς νέους τρόπους μελωδίας, περὶ μὲν τοῦ Μ. Βασιλείου μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος², περὶ δὲ τοῦ Χρυσοστόμου μαρτυρεῖ Θεοδώρητος ὁ Κύρου ἐπίσκοπος, ὀνομάζων αὐτὸν μελοποιὸν «τῆς εὐρύθμου μελωδίας τῶν δημοτικῶν ταγμάτων». Ἄπασα δὲ ἡ ὕστερον ἐποχὴ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὸν Χρυσόστομον θεωρεῖ ὡς ἀρχηγὸν καὶ δημιουργὸν τῆς γνησίας ἱερᾶς μουσικῆς, καὶ οἱ τὴν ἱερὰν

¹ Σωζομ. βιβλ. VII. κεφ. ΙΘ' σελ. 1477: Καὶ θεσμοῖς ἄλλοτρίοις ἐχρῶντο (Ἀπολιναριοί) τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας παρὰ τὰς νενομισμένας ἱερὰς ψάδας, ἔμμετρά τινα μελύδρια ψάλλοντες, παρ' αὐτοῦ Ἀπολιναρίου εὐρημένα. Πρὸς γὰρ τῇ ἄλλῃ παιδεύσει καὶ ποιητικῆς ὦν, καὶ παντοδαπῶν μέτρων εἰδήμων, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν ἡδύσμασι τοὺς πολλοὺς ἐπειθεν αὐτῷ προσέχειν τὸν νοῦν. Ἄνδρες τε παρὰ πότοις καὶ ἐν ἔργοις, καὶ γυναῖκες παρὰ τοὺς ἴστους τὰ αὐτοῦ μέλη ἔψαλλον. Σπουδῆς γὰρ καὶ ἀνέσεως καὶ ἐορτῶν καὶ τῶν ἄλλων, πρὸς τὸν ἐκάστου καιρὸν εἰδύλια αὐτῷ πεπόνητο, πάντα εἰς εὐλογίαν Θεοῦ τείνοντα· ὁ αὐτὸς Σωζόμενος βιβλ. III σελ. 1089. Οὐκ ἄγνωσθ' δὲ ὡς καὶ πάλαι ἔλλογιμώτατοι τοῦτον τὸν τρόπον παρὰ Οὐρηνοῖς ἐγένοντο, Βαρδῆσάνης τε, ὅς τὴν παρ' αὐτοῦ καλουμένην αἴρεσιν συνεστήσατο, καὶ Ἀρμόνιος ὁ Βαρδῆσάνου παῖς· ὃν φασὶ διὰ τῶν παρ' Ἑλλησι λόγων ἀχθέντα, πρῶτον μέτροις καὶ νόμοις μουσικοῖς τὴν πάτριον φωνὴν ὑπαγαγεῖν, καὶ χοροῖς παραδοῦναι, καθάπερ καὶ νῦν πολλάκις οἱ Σύροι ψάλλουσιν, οὐ τοῖς Ἀρμονίου συγγράμμασι, ἀλλὰ τοῖς μέλεσι χρώμενοι... Ἰδὼν δὲ Ἐφραὶμ κηλουμένους τῷ κάλλει τῶν ὀνομάτων καὶ τῷ ῥυθμῷ τῆς μελωδίας, καὶ κατὰ τοῦτο προσθετιζομένους ὁμοίως αὐτῷ δοξάζειν, καίπερ ἑλληνικῆς παιδείας ἄμοιρος, ἐπέστη τῇ καταλήψει τῶν Ἀρμονίου μέτρων, καὶ πρὸς τὰ μέλη τῶν ἐκείνου γραμμάτων, ἑτέρας γραφὰς συναδούσας τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασι συνέθεκεν, ὅποια αὐτῷ πεπόνητο ἐνθεῖοις ὕμνοις καὶ ἐγκωμίοις ἀπαθῶν ἀνδρῶν. Ἐξ ἐκείνου τε Σύροι κατὰ τὸν νόμον τῆς Ἀρμονίου ψάδης τὰ τοῦ Ἐφραὶμ ψάλλουσι. (Ἐπιθι Β' πραγμ. σελ. 58).

² Ἐπιθι Β'. πραγμ. σελ. 37.

μουσικήν διδασκόμενοι τὴν τούτου ἐπεκαλοῦντο ἀντίληψιν διὰ τοῦ ἐξῆς ἄσματος, ὅπερ εὐρομεν ἐν τῇ ἀρχῇ μουσικοῦ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως χειρογράφου τῆς ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ θετταλικῆς συλλογῆς, παρασημασμένον μουσικοῖς σημείοις, ποιηθὲν δὲ ὑπὸ τινος μελοποιοῦ, Ἐηροῦ ἐπονομαζομένου.

«ὦ πάγχρυσε Χρυσόστομε, φωστὴρ τῆς οἰκουμένης, καὶ διδάσκαλε «τῶν μαθημάτων» σύ μου φώτισον τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, σύ μου «λάπρυνον» τὴν γλῶτταν καὶ τὰ χεῖλη. Σύ μου δίδαξον τὸ ἄσμα τῶν ἁσμάτων, ἵνα ὑμῶ καγὼ τὸν Κύριον, τὸν ὅλον χρόνον τῆς ζωῆς μου.»

Τὸν Χρυσόστομον δὲ συνέχεν ἢ μετὰ ταῦτα ἀμαθῆς ἐποχὴ πρὸς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν ἐξ ἱστορικῆς ἀμαθείας καὶ ἀκρισίας, ἀποδοῦσα ἐξ ἀγνοίας αὐτοῦ, πλὴν ἄλλων, ἄτινα ἐξελέγγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ τὴν ἐπινοήσιν τῆς παρασημαντικῆς, καὶ μεταρρυθμίσιν τοῦ πρώτου ἀνεπιτηδεύτου συστήματος τῆς ἱερᾶς μελοποιίας.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνεπιτηδείτου μεταρρυθμισθὲν καὶ εἰσαχθὲν σύστημα τῆς ἱερᾶς μελοποιίας, τὸ ὑπὸ μὲν τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιαστικῶν μελοποιῶν καλούμενον «Μελικόν», ὑπὸ δὲ τῶν σήμερον ἱεροφαλτῶν ἀμαθῶς «Στιχηραρικόν», ὡσπερ καὶ τὸ χῦμα ἢ κεχυμένον «Ἐιρμολογικόν», διακρίνεται τοῦ κεχυμένου οὐ μόνον κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν τρισήμων, τετρασήμων καὶ πεντασήμων χρόνων¹ μέχρι ὀκτασήμων, καὶ τῶν μελικῶν σχημάτων τοῦ τε Ἀωνόμου καὶ ἄλλων ἰδίων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν συμφωνιῶν, διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, διὰ πασῶν, διὰ πασῶν καὶ διὰ τεσσάρων, διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε, δις διὰ πασῶν, καὶ τὴν τῶν φθαρμάτων, ἧτοι τριημιτονίου καὶ διτόνου, τουτέστι τοῦ διὰ τριῶν ἐλάσσονος καὶ μείζονος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἁγιοπολίτου, καὶ πρὸς τούτοις κατὰ τὴν προσθήκην τῆς χρήσεως τοῦ ὑπατοειδοῦς τόπου τῆς φωνῆς, ἧτοι τῶν πλαγίων καλουμένων ἤχων ὑπὸ τῶν πρακτικῶν μελοποιῶν καὶ μελωδῶν, μεταχειριζόμενοι 10 ἤχους. Ἄγνωστον δὲ εἶναι, ἐὰν τὸ κεχυμένον ἦδετο καὶ συμφώνως, ἢ μόνον ὁμοφώνως κατὰ τὴν ἀντίφωνον διὰ πασῶν συμφωνίαν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη δὲν ἦτο ἰκανὴ διὰ τὸν λαὸν τῶν κοσμικῶν ἐκκλησιῶν καὶ μάλιστα τῶν πρωτευουσῶν, ὅστις διημέρευε καθήμενος ἐν τοῖς θεάτροις κατὰ τὴν ῥητὴν ἔκφρασιν τοῦ Χρυσοστόμου, βασιανίζων τὰ κρούματα τῶν συμφωνιῶν καὶ κιθαρωδῶν, τῶν χοραυλῶν καὶ

¹ Τὸ μὲν μελικὸν σπανιώτατα μεταχειρίζεται χρόνους μείζονας τῶν πεντασήμων, τὸ δὲ ἁσματικὸν συχνότατα. Τὰ χρονικὰ δὲ σημεῖα τῆς παρασημαντικῆς διαφέρουσιν ἐν τῇ δηλώσει τοῦ χρονικοῦ μεγέθους εἰς τὰ τρία ταῦτα συστήματα κεχυμένον (ἀνεπιτηδεύτον ἢ ἀκράτασκειον κατὰ τὸν Νύσσης Γρηγ.), μελικὸν καὶ ἁσματικόν.

συρίγγων.¹ Ἡ ἐξορία δὲ τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ ἀσπονδοτάτου ἐχθροῦ τῆς τοῦ θεάτρου πολυτελείας καὶ διακεκλασμένης μουσικῆς, τοῦ ἐξάλλου καὶ μανιώδους θιασώτου τῆς πρώτης χριστιανικῆς ἀπλότητος, ἣτις διετηρεῖτο εἰσέτι ἐν τοῖς μοναστηρίοις, εἰς τὰ ὁποῖα προστίμων νὰ πέμπωσι τοὺς παῖδας αὐτῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν οἱ εὐσεβέστεροι, παρέσχεν εὐκαιρίαν καὶ πλήρη ἐλευθερίας ἐνέργειαν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν καθαρῶς θυμελικὴν μουσικὴν μετὰ τῆς χειρονομίας, πιθανὸν δὲ καὶ μετὰ τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς, ἣτις ἀπετέλεσε τὸ καθαρῶς ἄσματικὸν καλούμενον σύστημα τῆς ἱερᾶς μελοποιίας, καὶ τὰς ἄσματικὰς ἀκολουθίας, περὶ ὧν προσεχῶς. Διακρίνεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ μελικοῦ κατὰ τὸ σχοινοτενές καὶ διακεκλασμένον τῆς μελωδίας, κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑπερμέτρων μελικῶν σχημάτων, τὴν ἀνάμιξιν τῶν θυμελικῶν τερετισμῶν καὶ τεναρισμῶν ἐν τῷ κειμένῳ τῶν μελωδιῶν, καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου γένους, τοῦ ἐξ αὐτῶν μικτοῦ καὶ τοῦ ἐκ τούτων κοινοῦ ἐν 16 ἤχοις, καὶ προσέτι κατὰ τὴν προσθήκην τῆς χρήσεως τοῦ ὑπερβολοειδοῦς τόπου τῆς φωνῆς, μεταχειριζόμενον ὅμως μόνον τὰς συμφωνίας, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ φθάρματα κατὰ τὸν Ἄγιοπολίτην.² Ἐκ τῆς μίξεως δὲ καὶ κράσεως τούτου μετὰ τοῦ μελικοῦ προέκυψαν ἀνὰ τὸν χρόνον διάφορα εἶδη μελοποιίας, περὶ ὧν θέλομεν πραγματευθῆ προσεχῶς. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ θυμελικὴ μουσικὴ μετὰ πάσης τῆς πολυτελείας αὐτῆς ἐγκληθῆρῆθη ἤδη ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξηλάθη ἐπὶ μέρος μὲν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς

¹ Χρυσοστομ. ὁμ. I. Καὶ μουσικὸς δὲ εἶτις ἐπιδημήσειε, πάλιν ὁμοίως οἱ αὐτοὶ δὴ οὗτοι πληροῦσι τὸ θεάτρον, καὶ πάντα ἀφέντες τὰ ἐν χερσίν, ἀναγκαῖα πολλάκις ὄντα καὶ κατεπεύγοντα, ἀναβάντες κάθηνται μετὰ πολλῆς σπουδῆς τῶν φθῶν καὶ τῶν κρουμάτων ἀκούοντες καὶ τὴν ἀμφοτέρων βασανίζοντες συμφωνίαν.»

² Ἄγιοπολ. φυλ. 19. «Τὰ μέλη ἢ ἀπλῶς ἢ κατὰ σύγκρασιν κρουομένων τῶν φθόγγων ἐξηχεῖται. Ἡ δὲ σύγκρασις γίνεται συμφῶνων ἢ διαφῶνων κρουομένων· καὶ τὴν μὲν τῶν διαφῶνων σύγκρασιν φθάρμα (γρ. φθάρμα ἢ κράμα;) καλοῦσι, τὴν δὲ τῶν συμφῶνων συμφωνίαν· καὶ λαμβάνεται ἐπὶ μὲν τῶν ἁ σ μ ἄ τ ω ν κράσις μόνῃ συμφωνος, ἐπὶ δὲ τῶν μ ε ρ ῶ ν (ἀναγν. μ ε λ ῶ ν) ἀμφοτέρω.»

Τῆς δὲ διὰ πασῶν ὁ μὲν πρῶτος φθόγγος δύο συμφῶν[ων κράσε]ις δέχεται καὶ τέσσαρα φθάρματα (γρ. φθάρματα ἢ κράματα) κτλ.» Ἀντὶ τῆς λέξεως, «φθάρμα ἦν ἔχει τὸ χειρόγραφον, ὁ Vincent διωρθώσατο «φράγμα», λίαν δὲ πιθανὸν γραπτέον «φθάρμα», διότι τῶν βυζαντινῶν τινες μελοποιοῖν πᾶν ἔλαττον διάστημα τοῦ τόνου καλοῦσι «φθοράν» καὶ «ὑποσυράν», κατ' ἀναλογίαν δὲ καὶ πᾶν ἔλαττον τῶν συμφῶνων διαστημάτων, τοῦ διὰ τεσσάρων καὶ διὰ πέντε, ἐκάλουν ἴσως «φθάρμα», ὁ δὲ M. Ψελλὸς τὰ ἀσύνθετα διαστήματα καὶ ἐκ πλείονων μεγεθυνόμενα, οἷον τὴν τριδίεσιν, τὸ τρικιμίτονιον, διτόνιον καὶ τριτόνιον, καὶ πᾶν ἄλλο τῶν ἐν αὐτοῖς κεκραμένων ὀνομάζει «διασθήματα ἐκ συμφθάρσεως», ὅπερ ἐσφαλμένως ἀνέγνω ὁ Vincent «σύμφρασις» ἀντὶ «σύμφθαρσις», καὶ «ἐξυφθάρσεως» ἀντὶ «ἐκσυμφθάρσεως».

Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ὀλοσχερῶς δὲ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἀντ' αὐτοῦ εἰσῆχθη τὸ Ἄγιοπολιτικὸν σύστημα. Καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ ἔτι ὧν ὁ Χρυσόστομος ἤγειρε δεινὸν πόλεμον κατὰ τῆς ἤδη εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσερχομένης θυμελικῆς μουσικῆς, καὶ τῆς διὰ ταύτης βεβηλώσεως αὐτῆς, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Τὴν ἐκβάλλουσιν δὲ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἀποχρώντως χαρακτηρίζει αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος διὰ τῆς ἐξῆς περικοπῆς, πολυστημάντου διὰ τὴν τότε κατάστασιν τῆς ἱερᾶς μουσικῆς, ἐκ τοῦ λόγου «Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον:» «Τοῦτο τοίνυν εἶδότες, μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαθείας ἐνταῦθα παραγενώμεθα, ὅπως μὴ ἀντὶ ἀμαρτημάτων ἀφέσεως, προσθήκην τούτων ποιησάμενοι, οἴκαδε πορευώμεθα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ ζητούμενον, καὶ ὁ παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖται; Τὸ τοὺς θεῖους ἀναπέμποντας ὕμνους, φόβῳ πολλῷ συνεσταλλένους καὶ εὐλαθεῖα κεκοσμημένους οὕτω προσφέρειν τούτους. Καὶ γὰρ εἰσὶ «τινες τῶν ἐνταῦθα, οὓς οὐδὲ τὴν ἡμετέραν ἀγάπην ἀγνοεῖν οἴμαι, οἵτινες καταφρονοῦντες μὲν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ τοῦ πνεύματος λόγια ὡς κοινὰ ἠγούμενοι, φωνὰς ἀτάκτους ἀφιᾶσι, καὶ τῶν μαينوμένων οὐδὲν ἄμεινον ἀδιάκνεται, ὅλῳ τῷ σώματι δονούμενοι καὶ περιφερόμενοι, καὶ ἀλλότρια «τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἐπιδεικνύμενοι τὰ ἦθη. Ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε, δέον σε δεδοικῶτα καὶ τρέμοντα τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν ἐκπέμπειν, φόβῳ τε τὴν ἐξομολόγησιν τῷ κτίστῃ ποιεῖσθαι, καὶ διὰ ταύτης συγγνώμην τῶν ἐπταισμένων αἰτεῖσθαι, σὺ τὰ μίμων καὶ ὀρχηστῶν ἐνταῦθα παρσισάγεις,¹ ἀτάκτως μὲν τὰς χεῖρας ἐπανατείνων, καὶ τοῖς «ποσίν ἐφαλλόμενος, καὶ ὅλῳ περικλώμενος τῷ σώματι... ὑπὸ τῶν «ἐν τοῖς θεάτροις ἀκουσμάτων τε καὶ θεαμάτων τὸν νοῦν ἐσκοτίσθης, καὶ «διὰ τοῦτο τὰ ἐκῆσε πρακτόμενα τοῖς τῆς ἐκκλησίας ἀναφύρεις τόποις: «διὰ τοῦτο ταῖς ἀσήμοις κραυγαῖς τὸ τῆς ψυχῆς ἄτακτον δημοσιεύεις... «Τί συντείνουσι πρὸς ἱκεσίαν χεῖρες ἐπὶ μετωρισμῷ συνεχῶς ἐπαυρομέναι, «καὶ ἀτάκτως περιφερόμεναι, κραυγὴ τε σφοδρά, καὶ τῆ βιαία τοῦ πνεύματος ὠθήσει τὸ ἄσημον ἔχουσα; Οὐχὶ τὰ μὲν αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς «τριόδοις ἐταιριζομένων γυναικῶν, τὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις φωνούντων «ἐστὶν ἔργα; Πῶς οὖν τολμᾶς τῆ ἀγγελικῆ ταύτη δοξολογίᾳ τὰ τῶν «δαιμόνων ἀναμιγνύειν παίγνια;

«Ἐν φόβῳ δουλεύειν τὸ διακεχῆσθαι τε καὶ διατείνεσθαι, καὶ μηδὲ «σεαυτὸν ἐπίστασθαι περὶ τίνων διαλέγη τῆ ἀτάκτῳ τῆς φωνῆς ἐνη-

¹ Ὅμοια τούτοις ἀπαντῶσι καὶ παρ' ἄλλοις ἐκκλησιαστικοῖς πατράσιν Ἑλλήσι καὶ Λατίνοις, ἐν δὲ τοῖς «Canones in clericis antiqui» (Distinctio 92) τὰ ἀκόλουθα: «Audiant haec adolescentuli, audiant hi, quibus psallendi in ecclesia officium est, deo non voce sed corde cantandum, nec in tragedorum modum guttur et fauces dulci medicamenti liniendae sunt, ut in ecclesia theatrales moduli audiuntur et cantica, sed in timore, in opere, in sententia scripturarum.»

«χήσει; Ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ· ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς τὸν τοιοῦτον ἀδιακωλύομεν ἀλαλαγμὸν, ἀλλὰ τὴν ἄσημον βοήν· οὐδὲ τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως, ἀλλὰ τὴν φωνὴν τῆς ἀταξίας, τῆς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίας, τὰς εἰκὴ καὶ μάτην ἐπαιρομένας χεῖρας ἐν τῷ ἄερι, τὰ ἄκοσμα καὶ διακεκλασμένα ἦθη, ἅπερ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις καὶ ταῖς ἵπποδρουμίαις σχολαζόντων ἐστὶ παίγνια· ἐκεῖθεν ἡμῖν τὰ ὀλέθρια ταῦτα παρσιφέρονται διδάγματα· ἐκεῖθεν αἱ τῶν χειρῶν ἀταξίαι, αἱ ἔριδες αἱ φιλονεικίαι, τὰ ἄτακτα ἦθη.

«Οὐδὲν γὰρ οὕτω καταφρονεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ παρασκευάζει λογίων, ὡς οἱ ἐκεῖ τῶν θεαμάτων μετewρισμοί· διὰ τοῦτο παρεκάλεσα πολλάκις μηδέν τῶν ἐνταῦθα παραγενομένων, καὶ τῆς θείας διδασκαλίας ἀπολαύοντων, καὶ τῆς φρικτῆς καὶ μυστικῆς μετεχόντων θυσίας, πρὸς ἐκεῖνα βραδίζειν τὰ θεάτρα, καὶ τὰ θεῖα τοῖς δαίμοσιν ἀναμιγνύειν μυστήρια. «Ἄλλ' οὕτω τινὲς μεμήνησιν, ὥστε καὶ σχῆμα εὐλαβείας περιφερόμενοι, καὶ εἰς πολὴν ἔλληλακότες βαθεῖαν, ὅμως αὐτομολοῦσι πρὸς ἐκεῖνα, μήτε τοῖς ἡμετέροις προσέχοντες λόγους, μήτε τὴν οἰκίαν αἰσχυρόμενοι μόρφωσιν. Ἄλλ' ὅταν αὐτοῖς τοῦτο προτείνωμεν, καὶ τὴν πολὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν αἰδεῖσθαι παραινῶμεν, τίς αὐτῶν ὁ ψυχρὸς καὶ καταγέλαστος λόγος; παράδειγμα, φησί, τῆς ἐκεῖσε νίκης, καὶ τῶν στεφάνων εἰσί, καὶ πλείστην ἐντεῦθεν καρπούμεθα τὴν ὠφέλειαν. . .

«Ἔστι δὲ ἡ παρ' ἡμῶν ἀπαιτούμενη εὐταξία τοιαύτη· πρῶτον μὲν συντετριμμένη καρδίᾳ προσέρχεσθαι τῷ Θεῷ, ἔπειτα καὶ τὸ τῆς καρδίας ἦθος διὰ τοῦ φαινομένου σχήματος ὑποδεικνύειν, διὰ τῆς στάσεως, διὰ τῆς τῶν χειρῶν εὐταξίας, διὰ τῆς πραείας καὶ συνεσταλμένης φωνῆς. . . διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἀτάκτους κατασιγάσωμεν φωνάς, καὶ τὰ τῶν χειρῶν καταστείλωμεν ἦθη, δεδεμένας ταύτας παριστάνοντες τῷ Θεῷ, καὶ μὴ τοῖς ἀκόσμοις ἐπαιρομένας νεύμασι. . . καὶ τις βουλευθεῖται ταύτην παραβῆναι τὴν ἐντολήν, ἐπιστομίσωμεν, ἔξω τῶν περιβόλων τῆς ἀγίας ἐκκλησίας ἐκβάλλωμεν.»

Ἄλλ' αἱ συμβουλαι αὗται καὶ αἱ προτροπαὶ τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενόμεναι, δὲν εὔρον οὐδεμίαν κανονικὴν ὑποστήριξιν παρὰ τῷ λαῷ καὶ κλήρω, τὰ λατ' αἰσθησὶν τερπομένῳ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τε τῶν ὕστερον ἐκδοθέντων συνοδικῶν κανόνων καὶ ἐπιτιμιῶν, τοῦ νόμου τοῦ Ἰουστιανοῦ, τῶν εἰδήσεων τοῦ Βαλσαμῶνος, Ζωναρᾶ καὶ Κεδρήνου (ἔπιθι β'. πραγ. σελ. 33), καὶ μάλιστα ἐκ τῶν σωζομένων ἀναρίθμων μελωδιῶν.

Τὸ ἔτι ζῶντος τοῦ Χρυσοστόμου ἀρξάμενον νὰ εἰσάγητε εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἁσματικὸν σύστημα μετὰ τῆς χειρονομίας ἢ ὀρχηστικῆς¹ ἐκ τῆς θυ-

¹ Βαλσαμῶν εἰς τὸν Κανὸνα ΟΒ'. τῆς ἐν Τρούλλῳ: Κωλύει γὰρ ὁ Χρυσόστομος

μελικῆς καὶ δημοτικῆς μουσικῆς, ὅπερ διέφερε τοῦ μελικοῦ, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἵπομεν, καὶ ἡ περικοπὴ τοῦ Χρυσοστόμου σαφῶς ὁμολογεῖ, ἐγκατέστη ὀριστικῶς ἐν ταῖς κοσμικαῖς ἐκκλησίαις, πλὴν τῆς τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῶν μακρὰν τῶν πόλεων κειμένων μοναστηρίων, ἅτινα διετήρησαν μόνον τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὸ μελικὸν σύστημα, ὅπερ διεκρίνετο οὐσιωδῶς τοῦ κοσμικοῦ καὶ κατὰ τὸ τυπικόν, ὀνομαζόμενον Ἄγιοπολιτικόν. Τὸ ἁσματικὸν δὲ σύστημα τῶν κοσμικῶν ἐκκλησιῶν συνέκειτο ἐκ τῆς καλουμένης ἁσματικῆς ἀκολουθίας, ἣτις διηρεῖτο εἰς ἁσματικούς ἐσπερινούς καὶ ἁσματικούς ὄρθρους, ὧν περιγραφὴν ἀκριβῆ τοῦ τυπικοῦ διέσωσεν ἡμῖν μόνος ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης. Τῆς ἁσματικῆς δὲ ταύτης ἀκολουθίας ἀνεκαλύφθησαν παρ' ἡμῶν κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος μόνον δύο ἁσματικοὶ ἐσπερινοὶ πλήρεις μετὰ τοῦ τυπικοῦ, παρεσκευασμένοι μουσικοῖς σημείοις, περὶ ὧν θέλομεν πραγματευθῆ προσεχῶς.

Ἡ γραμμικὴ δὲ παρashaμαντικὴ, ἣν ὁ Hucbald καὶ οὐχὶ ὁ Guido ἐπαφέρουν εἰς χρῆσιν ἐν τῇ Ῥωμικῇ ἐκκλησίᾳ, μεταχειριζομένη πρὸ ταύτης τὰ «Νεύματα», ὧν ἡ ἐξήγησις δὲν εἶνε εἰσέτι ἐντελῶς ἐξηκριβωμένη, δὲν ἐξήρει ἐν ἧ τότε εὕρισκετο καταστάσει νὰ παρashaμανηοῦτε τὸ μελικὸν οὔτε τὸ τοῦτου πολυπλοκώτερον καὶ πλουσιώτερον ἁσματικὸν σύστημα τῆς ἱερᾶς μελοποιίας, καὶ κατὰ φυσικὴν συνέπειαν ἐγκατελείφθη μὲν κατὰ τὴν ἐποχὴν πιθανὸν τοῦ Χρυσοστόμου, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐλησημονήθη παντελῶς, ὥσπερ καὶ τὸ πυθαγόρειον καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ, ὡς τὸ ἀνωτέρω τέταρτον σχῆμα ἀποδεικνύει. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ παρὰ τῷ Ἀωνύμῳ συμπεπληρωμένη πυθαγόρειος παρashaμαντικὴ ἦν ἀποχρῶσα διὰ τὸ μελικὸν καὶ μάλιστα τὸ ἁσματικὸν ἢ θυμελικὸν σύστημα τῆς εὐμελοῦς καὶ ὀργανικῆς πολυποικιλίου καὶ κατακεκλασμένης μουσικῆς. Ἐκ τούτου δὲ ἀνελκαζόμεθα ἐξ ἀνάγκης νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ λίαν προηγμένη εὐμαλῆς θυμελικὴ μουσικὴ τῶν ἐθνικῶν ἐκέκτητο ἤδη πρὸ πολλοῦ ἴδιον ἀποχρῶν παρashaμαντικῆς σύ-

τὰς θυμελικὰς ψαλμωδίας καὶ τὰς ὀρχήσεις τῶν χειρονομούντων, καὶ τὰς ἐκτεταμένας ἐκφωνήσεις (φωνάς καὶ κινήσεις B yer). . . ἀφορισμῷ καθυποβάλλουσι τὰ σημειώματα διαφόρων Πατριαρχῶν τοὺς μὴ διὰ ψαλμωδημάτων καὶ ἀλληλουαρίων λιτῶν, ψαλλομένων κατὰ τὸ θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας, ἐκπληροῦντας τὴν παννύχιον ψαλμωδίαν. . . μὴ γίνεσθαι τὰ ἱερὰ ψαλμωδήματα διὰ βοῶν ἀτάκτων καὶ ἐπιτεταμένων, καὶ τὴν φύσιν παραβιαζομένων· μήτε μὴν διὰ τινων καλλιφωνιῶν ἀνοικείων τῇ ἐκκλησιαστικῇ καταστάσει καὶ ἀκολουθίᾳ, οἳ εἰσι τὰ θεμελικὰ μέλη, καὶ αἱ περιτταὶ ποικιλίαι τῶν φωνῶν» ὁ αὐτὸς Βαλσαμῶν εἰς τὸν 103 κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ: ὡσαύτως ἀφορίσθησαν διὰ συνοδικοῦ σημειώματος καὶ οἱ Ἄναγνωσταί, οἱ κατὰ τὰ μνημόσυνα μουσικὰ λέγοντες καὶ ὀργανικὰ μυνίρισματα, καὶ ποιοῦντες τὸν ἐπιτάφιον ἐπιγάμιον. Καὶ αὐτοὶ μὲν καλῶς ἀφορίσθησαν. Οἱ δὲ διὰ ψαλμωδημάτων εὐλαβῶν καὶ μὴ παραβιαζομένων τὴν φύσιν, καὶ ἀλληλουαρίων ἐξεγομένων τῆς τεχνικῆς καλλιφωνίας, ἦτοι τοῦ Θεμελίου, ταῦτα ποιοῦντες καλῶς ἀφορίζονται. Εἰς τὸν 107 κανόνα τῆς ἐν ἐν Λασδικείᾳ ὁ αὐτὸς Σημείωσαι

στημα, ὅπερ ἡ ἐκκλησία μετὰ τοῦ μελικοῦ καὶ ἄσματικοῦ ἐξ ἐκείνης παρέλαβε, καὶ δι' οὗ εἶνε παρασημασμένα ἅπαντα τὰ μουσικὰ, λειτουργικά τε καὶ ὑμνολογικά χειρόγραφα τῶν Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν, οὐδὲ τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Γραφῆς ἐξαιρουμένων.

Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο τῆς τῶν Βυζαντινῶν παρασημαντικῆς, οὐδὲν κοινὸν ἔχον οὔτε πρὸς τὴν πυθαγόρειον, οὔτε πρὸς τὴν γραμμικὴν παρασημαντικὴν, ἣν ἡ δύσις ἀναλαβοῦσα ἀπὸ τοῦ Hucbald ἀνέπτυξε, καὶ μεταχειρίζεται σήμερον, σύγκειται ἐκ πεντήκοντα καὶ ὀκτώ σημείων, πλὴν τῶν δώδεκα σημείων τῶν διαφόρων φθορῶν, ἅτινα εἰσὶ τὰ ἐξῆς: Ἴσον, ὀλίγον, ὀξεῖα, πετασθή, κούφισμα, πελαστόν, κέντημα, δύο κεντήματα, ὑψηλή, ἀπόστροφος, δύο ἀπόστροφοι σύνδεσμοι, ἐλαφρόν, χαμηλή, κρατημοῦπόροον, διπλῆ (ὀξεῖα), παρακκλητικὴ, κύλισμα, ἀντικενοκύλισμα, τρομικόν, ἐκστρεπτόν, τρομικοσύναγμα, ψηφιστόν, ψηφιστοσύναγμα, γοργόν, ἀργόν, σταυρός, ἀντικένομα, ὁμαλλόν, θεματισμὸς ἔσω, θεματισμὸς ἔξω, ἐπέγεσμα, παρακάλεσμα, ἕτερον (παρακάλεσμα), ξηρὸν κλάσμα, ἀργοσύνθετον, γοργοσύνθετον, ἕτερον γοργοσύνθετον τοῦ ψαλτικοῦ (=ἄσματικοῦ), οὐράνισμα, ἀπόδεσμα (ἀπότεσμα ἢ ἀπόδομα), θες καὶ ἀπόθες, θέμα ἀπλοῦν, χόρευμα, ψηφιστοπαρακάλεσμα, τρομικοπαρακάλεσμα, πίεσμα, σείσμα, σύναγμα, ἔναρξις, βαρεῖα καὶ λύγισμα. Τὰ πλεῖστα μὲν τῶν σημείων τούτων, σημαίνοντα ὠρισμένως μόνον διάφορα μεγέθη χρονικά, ἀκριβῶς ὡσπερ τὰ τῆς σημερινῆς δυτικῆς μουσικῆς, ἦτοι ἐπεκτάσεις, διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις τοῦ χρόνου, βραχείας βραχυτέρας βραχειῶν, μακράς δισήμου, τρισήμου, τετρασήμου, πεντασήμου μέχρι ὀκτασήμων, σημαίνουσι συγχρόνως καὶ ὠρισμένα ἄμεσα καὶ ἔμμεσα διαστήματα, οἷα τὰ πρῶτα δεκατέσσαρα τῶν σημείων, τῇ προτάξει τῶν ἰδίων σημείων τῶν ἑπτὰ τοῦ διὰ πασῶν εἰδῶν τῶν τριῶν γενῶν, διατονικοῦ, χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου, ἐχόντων τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς σημασίαν, ἣν καὶ αἱ καλούμεναι «κλειδες» τῆς δυτικῆς σημερινῆς μουσικῆς. Ἄλλα τινὰ ἐκ τῶν σημείων τούτων δηλοῦσι συγχρόνως οὐ μόνον ὠρισμένα χρονικά μεγέθη καὶ ὠρισμένα ἄμεσα καὶ ἔμμεσα διαστήματα τῇ προτάξει τοῦ ἰδίου σημείου ἐκάστης τῶν κλιμάκων τῶν τριῶν γενῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διαφορὰν φωνῆς ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ τῶν φθόγγων· ἄλλα δ' ἐξ αὐτῶν δηλοῦσι συγχρόνως μόνον χρονικά μεγέθη, συμφωνίας καὶ φθάρματα, ἄλλα μόνον χρονικὰς διαιρέ-

ταῦτα... καὶ διὰ τοὺς λαϊκοὺς τοὺς χοροστάτας τῶν κουδακίων (κονδῶν Bayer), τοὺς ἐπ' ἐκκλησίας, καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς δομιστικεύοντας· ὡσαύτως σημειώσαι, ὅτι καὶ τὰ τῶν ψαλτῶν μινυρίσματα καὶ τὰ θυμελικά μελωδήματα πάντῃ κεκώλυνται: (ἔπιθι καὶ β'. πραγμ. σελ. 34—35.) Αἱ μαρτυρίαι δὲ αὗται μετὰ τῶν ἐν τῇ β'. πραγμ. δημοσιευθειῶν πείθουσιν ἀποχρώντως, ὅτι ἐν τοῖς μουσικοῖς χειρογράφοις διεσώθη ἡμῖν οὐ μόνον ἡ ἱερά, ἀλλὰ καὶ ἡ βέβηλος τῶν Βυζαντινῶν μουσική, πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι ὑπῆρχον ἴδιοι τῆς ἱερᾶς μελοποιίας κανόνες.

σεις καὶ χειρονομίας, καὶ ἄλλα μόνον ὑποδιαιρέσεις καὶ ἀναλύσεις τῶν βραχειῶν εἰς βραχυτέρας κτλ. Μόνον δὲ τὰ πρῶτα δεκατέσσαρα, δικιρούμενα καὶ εἰς ἀνιόντα καὶ κατιόντα ἀμέσων καὶ ἔμμεσων διαστημάτων δηλωτικά, εἶνε φωνητικά, τὰ δὲ λοιπὰ, ὑποστάσεις μεγάλα καλούμεναι, εἰσὶ κυρίως ἄφωνα καὶ μέλη, ῥυθμικά δὲ καὶ δηλωτικά τῶν συμφωνιῶν καὶ φθαρμάτων καὶ τῶν τεσσάρων τόπων τῆς φωνῆς κτλ. Τὰ τῶν ἔμμεσων δὲ διαστημάτων σημεία δηλοῦσι κανονικὰ παρηυξημένα καὶ ἡλαττωμένα (ὑποεσυρμένα, ἐκ συμφθάρσεως) διαστήματα ἀπὸ τοῦ διὰ τριῶν μέχρι τοῦ διὰ δέκα καὶ τεσσάρων ἐπὶ ἐκάστου τῶν τεσσάρων τῆς φωνῆς τόπων, ἦτοι τὰ ἔμμεσα διαστήματα ἐξ κατὰ συνέχειαν διὰ πασῶν. Ἐκ τῶν σημείων τούτων τὸ μὲν ἀνεπιτήδευτον καὶ τὸ μελικόν ἢ ἀγιοπολιτικὸν σύστημα μεταχειρίζονται μόνον εἰκοσι καὶ ὀκτώ, τὸ δὲ ἐκφωνητικὸν μόνον δέκα καὶ πέντε, τὸ δὲ ἄσματικὸν ἅπαντα.

Ἡ παρασημαντικὴ δὲ αὕτη, θαυμασίᾳ καὶ εὐφυστάτῃ ἐπινοήσις, δυναμένη νὰ δηλώσῃ πᾶσαν πλοκὴν φθόγγων καὶ πᾶν μελικόν καὶ ῥυθμικὸν σχῆμα, παραβαλλομένη πρὸς τὴν σημερινὴν τῆς δύσεως οὐ μόνον εἶνε ἰσοβάθμιος, ἀλλὰ καὶ ὑπερέχει ταύτης ἐν τισιν, ὡς κεκτημένη μείζονα κοσμοπολιτικὴν ἀξίαν. Μεταχειρίζεται μὲν καὶ αὕτη, ὡσπερ ἡ σήμερον δυτικοπολιτικὴν ἀξίαν. Μεταχειρίζεται μὲν καὶ αὕτη, ὡσπερ ἡ σήμερον δυτικὴ, κλειδας καὶ σημεία, ἀλλὰ τὰ μὲν σημεία (notes) τῆς δυτικῆς σημαίνουσι μόνον ὠρισμένας χρονικὰς διαιρέσεις, τῆς δὲ βυζαντινῆς τὰ ἀνιόντα καὶ κατιόντα, ἄμεσα τε καὶ ἔμμεσα, σημαίνουσιν οὐ μόνον ὠρισμένας χρονικὰς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις, διὰ δὲ τῶν προτασομένων κλειδῶν καὶ ὠρισμένα ἄμεσα καὶ ἔμμεσα διαστήματα, ἀλλὰ καὶ διαφορὰν φωνῆς ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ ἐκάστου φθόγγου, τῆς δυτικῆς μεταχειριζομένης σημεία μὲν διὰ τὴν χρονικὴν διαίρεσιν, γραμμὰς δὲ καὶ τὰς τούτων μεταξυτήτας διὰ τὴν δήλωσιν τῶν διαστημάτων, τῶν δὲ σημείων τῆς διαφοροῦ ἐκάστου τόνου ἐξαγγελίας σχεδὸν εἰπεῖν στερουμένης· ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν σημείων τῆς βυζαντινῆς εἶναι μικρότερος τῶν τῆς σημερινῆς δυτικῆς. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπερέχει ἡ βυζαντινὴ καὶ κατὰ τὴν συντομίαν καὶ οἰκονομίαν τοῦ χώρου. Ὡστε ἐν τῇ ταξινόμει τῶν διαφόρων συστημάτων τῆς παρασημαντικῆς, διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους ἢ μὲν τῶν Βυζαντινῶν κατέχει τὴν πρώτην θέσιν, ἢ δὲ σήμερον γραμμικὴ τῆς δύσεως τὴν δεύτεραν καὶ ἡ πυθαγόρειος τὴν τρίτην.

Ἡ μὲν τῶν Βυζαντινῶν παρασημαντικὴ, προσφορωτάτῃ ἰδίως διὰ τὴν ὀργανικὴν τὴν καὶ κυρίως μουσικὴν, ἔχει μείζονα κοσμοπολιτικὴν τῆς δυτικῆς ἀξίαν, ἅτε δυναμένη νὰ παρασημάνῃ οἰανδήποτε διαστηματικὴν διαίρεσιν πάσης μουσικῆς παντὸς ἔθνους διὰ μόνης τῆς προτάξεως ἰδίας κλειδός, δηλούσης τὴν διαστηματικὴν οἰαδήποτε κλίμακος τελείας ἢ ἀτελοῦς, ῥητῆς ἢ ἀλόγου διαίρεσιν, ἀρκεῖ μόνον νὰ ὑπάρχῃ ὄργανον τοιαύτης διαίρεσεως ἢ δὲ σήμερον δυτικὴ πρὸς τοῦτο ἤθελεν ἔχει ἀνάγκην τοσοῦτων

ἀκόμη φθορικῶν σημείων, (ὑποσυρῶν),¹ ὅσαι διαστηματικαὶ διαιρέσεις κλιμάκων δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσιν διαφόρου ἐπὶ μέρους ἢ καθόλου μουσικοῦ κανόνος, ὅς ὁ τῶν Τούρκων καὶ ὁ ἰδίως, τῶν Κινέζων, καὶ εἴ τινας ἄλλοι. Ἡ δυτικὴ μουσικὴ δύναται μὲν νὰ σημάνη μόνον τὰ σήμερον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἐσπερίοις διατονικὰ καὶ χρωματικὰ διαστήματα, ἀδυνατεῖ δὲ νὰ παρασημάνη ἄλλως τὰς διέσεις (τριτημόρια καὶ τεταρτημόρια) τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν τοῦ ἐναρμονίου καὶ τοῦ χρωματικοῦ γένους μετὰ τῶν χροῶν τούτων τε καὶ τοῦ διατονικοῦ, τὴν ἀρμονικὴν τριδίεσιν, καὶ πενταδίεσιν καὶ ἐπταδίεσιν, τὰς μικτὰς καὶ τὰς νεωστὶ ἐν τῷ ἀσματικῷ συστήματι ὑφ' ἡμῶν ἀνακλυφθείσας τοῦ κοινοῦ γένους κλίμακας τῶν ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν, εἰ μὴ προσθέτουσα πλῆθος φθορικῶν σημείων, καὶ ὑποσυρῶν, τὰ ὅποια ἤθελον καταστήσει αὐτὴν λίαν πολυπλοκὸν καὶ δυσμαθῆ, τῆς βυζαντινῆς πρὸς τοῦτο μόνον κλεῖδας ἰσαριθμοῦς τοῖς εἰδησι τῶν διαφόρων διὰ πρῶτων μεταχειριζομένης, καὶ οὔσης ἐπιδεικτικῆς πάσης περαιτέρω τελειοποιήσεως, ἀναλόγου τῶν ἀπαιτήσεων τῆς προόδου τῆς μουσικῆς.

Τὰ μουσικὰ δὲ σημεία τῆς ἱερᾶς ταύτης τῶν Βυζαντινῶν παρασημαντικῆς, δι' ὧν εἶναι παρασεσημασμένα πολυπληθῆ λειτουργικὰ καὶ ὑμνολογικὰ χειρόγραφα, ἐξ ὧν ἐρεύνησα ὑπὲρ τὰ ἐξακόσια ἐν ταῖς ὑπ' ἐμοῦ ἐπισκεφθεῖσαι βιβλιοθήκαις τῆς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, περιλαμβάοντα ἀναριθμήτους μελωδίας δέκα καὶ τριῶν αἰῶνων, παρέσχον πάντοτε πράγματα εἰς τοὺς διηγήτορας τῆς μεσαιωνικῆς μουσικῆς, καὶ εἰς τοὺς περὶ τὴν παλαιογραφίαν, ἧς μέρος ἐπίσης ἀποτελοῦσιν, κατανοήσαντας μὲν ἀποχρώντως τὴν μεγίστην αὐτῶν ἀξίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς, ἧτις ἀρχεται κυρίως ἐν τῇ Δύσει ἀπὸ τοῦ Guido d'Arezzo, ἀλλὰ μεθ' ὧν τῶν ἐπιμόνων αὐτῶν ἐρευνῶν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς σημασίας τῶν σημείων οὐδὲν κατορθώσαντας. Μουσικοῖς δὲ σημείοις εἶνε παρασεσημασμένα ἐκεῖνα μόνον τῶν λειτουργικῶν καὶ ὑμνολογικῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια ἦσαν ὀρισμένα κυρίως διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἐκκλησιῶν, περιέχοντα τὰς ὑπὸ τῶν Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν ἀνεγνωρισμένας ὑμνωδίας καὶ ἀκολουθείας, ἐν αἷς ὑπάρχουσι καὶ οὐκ ὀλίγα ἀνεκδότα ἐφύμνια τῶν ψαλμῶν καὶ τινα στιχῆρα.

Ἡ βυζαντινὴ δὲ παρασημαντικὴ αὕτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρξικμένη κατ' ὀλίγον νὰ καθίσταται ἀκατάληπτος ἕνεκα ἐλλείψεως συστηματικῆς διδασκαλίας² καὶ τῆς ἐπέλθούσης παχυλωτάτης

¹ Οἱ ὄροι «ὑποσυρά» καὶ «ὑποσύρειν» ἀπαντῶσιν ἐν ἀνεκδότοις μουσικαῖς πραγματεῖαις τῶν βυζαντινῶν, καὶ σημαίνουσι τὰ ἐλάττωνα τοῦ τόνου διαστήματα, τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον ἡμιτόνιον, τὴν τεταρτημόριον καὶ τριτημόριον διέσει κτλ. Ἐν τοῖς λεξικοῖς δὲν ἀναφέρεται καὶ εἶνε ἄγνωστος ἡ σημασία αὕτη τῆς λέξεως.

² Ματθ. Καμαρεωτής· Ὁρῆνος εἰς τὴν ἄλωσιν Κωνσταντινουπόλεως. σελ. 1065: Τὸ τῆς ἐκκλησίας ἔνθεόν τε καὶ ὑψηλὸν καταβέβληται σχῆμα· ὁ ἀπὸ γῆς ὕμνος

ἀμαθείας τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἱεροψαλτῶν, ἐγκατελήφθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ λήγοντος αἰῶνος, πολὺ πρότερον παντελῶς ἀκατάληπτος καταστᾶσα, ὡς ἐν τῇ Β'. πραγματεῖᾳ διὰ μακρῶν ἀποδείξαντες ἔχομεν ἀντικατέστη δὲ ὑπὸ νέου, ἐκ 15 μὲν μόνον σημείων συγκειμένου, τῇ πτωχείᾳ δὲ καὶ τοῖς ἀπειροκάλοις αὐτοσχεδιάσμασι τῆς δεινῶς καταπεσοῦσης προτέρως εὐρύθμου καὶ εὐμελοῦς ἱερᾶς μουσικῆς κατὰ τὸ μετὰ τὴν ἄλωσιν χρονικὸν διάστημα ἀνταποκρινόμενου συστήματος παρασημαντικῆς, καὶ ἐσφαλμένης ἀκουστικῆς θεωρίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ φθίνοντος αἰῶνος, ὡς διὰ βραχέων ἐν τῇ Β'. πραγματεῖᾳ ἐξεθέσαμεν, ὑπὸ τριῶν ἱεροψαλτῶν, τοῦ Γρηγορίου πρωτοψάλτου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μ. Ἐκκλησίας, τοῦ Χουρμουζίου, χαρτοφύλακος καὶ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ὕστερον Μητροπολίτου Δυρραχίου, ἀνθρώπων ἀμοίρων πάσης συστηματικῆς παιδείας, καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου μουσικῆς. Ἡ θεωρία δὲ τῆς παρασημαντικῆς καὶ ἀκουστικῆς ταύτης περιέχεται ἐν δύο συγγράμμασι τοῦ Χρυσάνθου, ἐξ ὧν ἠρύσθησαν καὶ ἀρύονται τὰς γνώσεις καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἅπαντα τὰ ὑπὸ ἱεροψαλτῶν μέχρι τοῦδε ἐκδομένα θεωρητικὰ τῆς ἀτέχνου τέχνης καὶ ἀθεωρήτου αὐτῶν θεωρίας, τεκμήρια παχυλωτάτης μουσικῆς ἀμαθείας, ἀπειροκαλίας καὶ οἰήσεως. Τῶν δύο τούτων συγγραμμάτων τοῦ Χρυσάνθου τὸ μὲν ἐπιγεγραμμένον «Εἰσαγωγή εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πραγματικὸν τῆς μουσικῆς», ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τῷ 1822 παρὰ τῷ Rigpaux, τὸ δὲ «Μέγα θεωρητικόν», τῷ 1833 ἐν Τεργέστη.

Ἡ τε παρασημαντικὴ καὶ ἀκουστικὴ θεωρία ἢ ἀρμονικὴ, ἢ ὑπὸ τῶν τριῶν ἀνωτέρω ἱεροψαλτῶν δημιουργηθεῖσα, οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τε τὴν προτέραν παρασημαντικὴν καὶ ἀρμονικὴν τῶν Βυζαντινῶν, εἰμὴ πρὸς μὲν τὴν πρώτην τὰ ὀνόματα τῶν σημείων, ἃ ἐξ ἐκείνης εἰς ἄλλην ὅμως σημασίαν παρέλαβε, πρὸς δὲ τὴν δευτέραν τὰ ὀνόματα τῶν ἤχων, ἀλλ' ἀμφοτέρω ἐν διαφόρῳ σημασίᾳ καὶ ἐννοίᾳ. Ὅτι δὲ ἡ ὑπὸ τούτων δημιουργηθεῖσα

Θεῶ ἀναπεμπόμενος, τῇ ἀγγελικῇ προσαμιλλώμενος πολιτεία καὶ μελωδία κατεσιγάσθη.» Ἀνδρονίκου Καλλίστου Μονωδία ἐπὶ τῇ δυστυχῇ Κωνσταντινουπόλει σελ. 1134: Νῦν γὰρ ἡ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων ἐστία, ἢ διατριβὴ τῶν μουσῶν, ἢ τῆς ἐπιστήμης ἀπάσης διδάσκαλος, ἢ τῶν πόλεων βασιλεὺς ἐάλω... Ποῦ δὲ τὰ φυσικὰ προβλήματα καὶ ζητήσεις καὶ λύσεις τὴν ἔξιν ὑπερβαίνοντα, καὶ διαιρέσεις καὶ μουσικῆς ἀναλογίας καὶ φθόγγοι καὶ γεωμετρικῆς σχηματισμοὶ καὶ λόγοι καὶ ἀστέρων αἰτίαι καὶ δρόμοι; Βησσαρίων, Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς Ἑλληνας σελ. 452: Ἀλλὰ νῦν (φεῦ τῶν κακῶν) οὐ τὴν ἀρχὴν ἀπωλέσαμεν καὶ δουλείας πειρώμεθα, καὶ ταύτης δεινῆς τε καὶ χαλεπῆς, βαρβάρων τε καὶ ἀνόμων ἀνδρῶν (οἴμοι!) δεσποζόντων ἡμῶν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ σοφίας οὐδ' ἔγχεος ἔμεινε παράγε τοῖς ἡμετέροις, εἰωθείας γε τῆς ἐπιστήμης μετὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων κτήσιν ζητεῖσθαι καὶ ἐπιγίνεσθαι. Ὡν νῦν ἡμῖν ἐκλιπόντων διὰ τὴν τοῦ γένους δουλείαν, καὶ τὴν αὐτῷ ἐπομένην καὶ συνοῦσαν πενίαν, οὐδεὶς λόγος σοφίας, οὐδεμία ζήτησις ἐπιστήμης.

παρασημαντική και άκουστική θεωρία, ὡς περ και ἡ σήμερον ισχύουσα άπειρόκαλος και άτεχνος μελοποιία, οὐδέν πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἔχουσι κοινόν, και ὅτι εἶνε και νέα ἰδία αὐτῶν ἐπινόησις, άπεδείξαμεν διὰ μακρῶν ἐν τῇ Β. πραγματεία: τὸ ὁμολογεῖ δὲ ῥητῶς και σαφῶς και αὐτὸς ὁ Χρῦσανθος, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ συγγράμματι λέγων: «Ἄνοήτως τινές τὸ ἐζήτησαν θέλοντες νὰ παραβάλλωσι τὴν μουσικὴν ΜΑΣ μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν: μὲν ἔβγηκεν ἀπὸ τὰ σπάργανα, και ἐρωτῶσι διατί δὲν ἔχει ἀνδρικήν «ἡλικίαν.» Ὅτι δὲ και ἡ ὑπ' αὐτῶν συστάσα άκουστικὴ θεωρία εἶνε διάφορος κατὰ τὰ διαστήματα, ὧν τὸ ἡμαρτημένον και ἄλογον άπεδείξαμεν και ἐξεθέσαμεν ὡσαύτως ἐν τῇ Β' πραγματεία (σελ. 45—72), τὸ ὁμολογεῖ ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτοῦ συγγράμματι ὁ αὐτὸς Χρῦσανθος λέγων: «Πρέπει τις νὰ διδάχθῃ νὰ ψάλλῃ τὴν κλίμακα ἀπὸ ψάλτην Ἑλληνιστά, προσέχων καλῶς εἰς τὴν προφορὰν, ἐπειδὴ ὁ ἄλλοεθνὴς μουσικὸς ψάλλων δὲν φυλάττει τὰ διαστήματα.» Κατὰ ταῦτα δέ, ἐπειδὴ πᾶσι γνωστὸν εἶνε, ὅτι ἡ τῆς Δύσεως, ὡς και ἡ τῶν Πέρσων και Ἀράβων μουσική, ἔχει τὸν αὐτὸν μουσικὸν κανόνα τῶν Ἀρχαίων και Βυζαντινῶν, και τὰ αὐτὰ διαστήματα ἐν τε τῷ διατονικῷ και χρωματικῷ συντόνῳ, ἡ σήμερον ἄρα ἱερὰ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίᾳς μουσική, κατὰ τὴν ῥητὴν ταύτην μκρυτιανὴ διαφέρουσα τῆς τῶν ἄλλοεθνῶν, και οἷαν εὐρίσκομεν αὐτὴν ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ εἰρημένοις και λοιποῖς ὕστερον ἐκδεδομένοις θεωρητικοῖς τῶν ἱεροψαλτῶν, οὐδέν, ὡς διὰ μακρῶν άπεδείξαμεν ἐν τῇ Β. πραγματεία, κοινὸν ἔχει πρὸς οὐδεμίαν τῶν καταλεγεισῶν μουσικῶν, ἀλλὰ εἶνε πράγματι ἀλλόκοτος τραγέλαφος, μίγμα και κράμα διαφόρων μουσικῶν κανόνων, ἀσυμφώνων και ἐλλειπῶν συστημάτων, στερουμένη τοῦ τελείου διὰ τεσσάρων, πέντε διὰ και διὰ πασῶν, ἡ δὲ μελοποιία αὐτῆς άπειρόκαλα αὐτοσχεδιάσματα ἀνθρώπων στερουμένων παντελῶς μουσικῆς συνέσεως και εὐμουσίας, γυμνὰ μὲν παντὸς καλλονῆς στοιχείου, πάσης δὲ ἀναλογίας και εὐρυθμίας ἐν τε τῷ μελικῷ (στιχηραρικῷ) και ἄσματικῷ (ψαλτικῷ, παππαδικῷ), πλὴν ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων ἐπὶ τῶν δακτύλων ἀριθμουμένων ἐν τῷ κεχυμένῳ (εἰρημολογικῷ), ἀνάρμοστα δὲ παντελῶς τῇ ἱερᾷ μουσικῇ, και ἀπρεπῆ τῷ ταύτῃ προσήκοντι σεμνῷ και μεγαλοπρεπεῖ χαρακτῆρι, περὶ ὧν θέλομεν πραγματευθῆ προσεχῶς¹ ἐν ἐκτάσει ἐπὶ τῇ βάσει νεωστὶ ἀνευρεθεισῶν πηγῶν.

Εἶπομεν ἀνωτέρῳ, ὅτι ἡ μελοποιία τῶν Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν διαίρεῖται εἰς κεχυμένην (χῦμα), μελικὴν και ἄσματικὴν, ἡ μᾶλλον εἰς εὐ-

¹ Θαυμάζομεν, πῶς οἱ ἀρμόδιοι ἐπιτρέπουσιν εἰσεῖτι νὰ διδάσκωνται ἐν τοῖς διδασκαλείοις τοιαῦτα ἀλλόκοτοι θεωρίαι ψευδέσταται και άπειρόκαλοι, καίτοι εὐεῖδότες, ὅτι ἡ ὑψίστη ἀποστολὴ τῶν σχολείων εἶνε νὰ καταστήσῃ τοὺς διδασκομένους λογικούς, τοιοῦτος δὴλον ὅτι, ὡστε ἡ γνώσις αὐτῶν νὰ εἶνε ἀληθῆς, ἡ βούλησις και πράξις ἀγαθῆ, και τὰ συναισθήματα καλά.

ρυθμον και εὐμελῆ, ὧν αἱ μὲν δύο πρῶται μετεχειρίζονται ὀλιγότερα, ἡ δὲ ἅπαντα τὰ 64 σημεῖα. Πλὴν δὲ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τῆς μελοποιίας ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ποιεῖ χρῆσιν και ἄλλου εἶδους, καθ' ὃ ἀνεγινώσκοντο τὰ βιβλία τῆς παλαιᾶς και νέας Γραφῆς, και ἐξηγγέλλοντο αἱ ἐκφωνήσεις τῶν ἱερέων και διακόνων ἐν τῇ λειτουργίᾳ, ὅπερ πρὸς διάκρισιν ὀνομάζομεν ἐκφωνητικόν. Ἐκφώνως δὲ ἀνεγινώσκοντο και ψαλμοὶ και εὐχαί, ὡς και σήμερον ἐτι συνεθίζουσι τινες ἐν ταῖς μοναῖς. Τὸ ἐκφωνητικὸν δὲ τοῦτο σύστημα, μεταχειρίζεται ἔνδεκα ἕως δεκαπέντε περίπου σημεῖα, ὧν τὰ ὀνόματα και σχήματα ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Παπαδόπουλος ὁ Κεραμεὺς ἐν αὐτεκμάγματι, χαριζόμενος, ὡς λέγει ἡμῖν, ἐν τῇ Μαυρογορδατεῖῳ βιβλιοθήκῃ. Ἀλλὰ και ἡμεῖς πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐρευνῶντες τὰ χειρόγραφα τῆς ἐν τῇ Ἑθνικῇ ἑλληνικῇ βιβλιοθήκῃ θετταλικῆς συλλογῆς, εἴχομεν εὐρόντες ὅμοιον ἀπόσπασμα πολὺ πρότερον τοῦ εἰρημένου Παπαδοπούλου, καθ' ὃ τὰ ὀνόματα τῶν σημεῖων τοῦ ἐκφωνητικοῦ εἰσι τὰ ἐξῆς: ὀξεῖα, βαρεῖα, συρματικὴ, τελεία, παρακλητικὴ, κρεμαστόν, κεντήματα δύο, και κεντήματα τρία, ἀπόστροφος, ὀξεῖα διπλῆ, βαρεῖα διπλῆ,¹ ἀπόστροφοὶ δύο, ὑπόκρισις ἐκ δύο και ἐκ τριῶν ἀποστρόφων· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Παπαδοπούλου δημοσιευθὲν ἀναφέρει ἐπὶ πλέον τὸ σημεῖον, «Σύνεμβα», ὅπερ δὲν ἀναφέρεται μὲν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἀποσπάσματι, εὐρομεν ὅμως αὐτὸ ἐν τισὶ τῶν πολυαριθμῶν μουσικῶν σημείοις παρασημασμένων εὐαγγελίων τῶν τῆς Δύσεως και Ἀνατολῆς βιβλιοθηκῶν. Τινὰ τῶν σημεῖων τούτων διαφέρουσι κατὰ τὸ σχῆμα ἐν τοῖς εὐαγγελίοις τῶν διαφόρων αἰώνων· τὸ ἀρχαιότερον δὲ χειρόγραφον, ἐν ᾧ εὐρηναται τὰ σημεῖα τοῦ ἐκφωνητικοῦ τούτου συστήματος εἶνε κατὰ τὸν Burney ὁ κωδιξ Ἑφραιμ τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (A general history of music tom. II), οὗτινος τὴν σχετικὴν περικοπὴν ἔχομεν ἐν τῇ ἐναίσιμῳ πραγματεία («Ueber die altgriechische musik in der griechischen Kirche σελ. 129 München 1874) δημοσιεύσαντες.

Τὸ ἐκφωνητικὸν δὲ τοῦτο εἶδος οὗτινος ἔχνη μὲν σώζονται και σήμε-

¹ Τὴν διπλὴν βαρεῖαν ὡς τόνον προσωδιακὸν εὐρίσκομεν μεταχειριζομένην ἐν Εὐαγγελίῳ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ἐξ οὗ ἀπεστάλλησαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἀδελφοῦ ἐσχάτως τέσσαρα φύλλα, ἐν οἷς φέρουσι διπλὴν βαρεῖαν οἱ σύνδεσμοι δέ, μὴ και ἄν τῶν ἐξῆς φράσεων. «Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς», «Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ», «Οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο», «Οἱ δὲ ἐσιώπων», «Ὁ δὲ ἀποβαλὼν τὸ ἱμάτιον», «Οὐ μὴ! τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραήλ», «Ἐως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» κτλ. Τὸ χειρόγραφον δὲν φέρει μουσικὰ σημεῖα οὐδὲ τὸ ὑπογεγραμμένον, ὅπερ ἤρξαντο νὰ ὑπογράψωσι ἀπὸ τοῦ 12ου μ. χ. αἰῶνος γενικῶς, και εἶνε γεγραμμένον μετὰ πάσης ὀρθογραφικῆς ἀκριβείας, καλλιγραφίας και καθαρότητος. Ἡ διπλῆ δὲ βαρεῖα ἐλήφθη ἐκ τῆς μουσικῆς παρασημαντικῆς, ὡς και ἡ ὀξεῖα (προσώδια), βαρεῖα, και περισπωμένη (προσώδια ὀξυβαρεῖα, κεκλασμένη), περὶ ὧν προσεχῶς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῇ παρασημαντικῆς.

ρον ἐν τε τῇ Ἀνατολικῇ καὶ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ,⁴ οὐχὶ δὲ καὶ ἡ παρασημαντικὴ αὐτοῦ, ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι καταλεγόμενον μεταξὺ τῆς συνεχοῦς καὶ διαστηματικῆς κινήσεως τῆς φωνῆς, περὶ οὗ ὁ μὲν Ἀριστέιδης ὁ Κοϊντιλιανὸς ἐν τῷ Α'. περὶ μουσικῆς λέγει: « Τῆς δὲ (κινήσεως) ατῆς φωνῆς ἡ μὲν ἀπλῆ πέφυκεν, ἡ δὲ οὐχ ἀπλῆ· καὶ ταύτης ἡ μὲν συνεχῆς, ἡ δὲ διαστηματικὴ, ἡ δὲ μέση· συνεχῆς μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ ἡ «τάς τε ἀνέσεις καὶ τὰς ἐπιτάσεις λεληθότως διὰ τε τάχους ποιουμένη, «διαστηματικὴ δὲ ἡ τὰς μὲν τάσεις φανεράς ἔχουσα, τὰ δὲ τούτων μέτρα «λεληθότα, μέση δὲ ἡ ἐξ ἀμφοῖν συγκειμένη· ἡ μὲν οὖν συνεχῆς ἐστὶν «ἢ διαλεγόμεθα, μέση δὲ ἢ τὰς τῶν ποιημάτων ἀναγνώσεις ποιούμεθα, «διαστηματικὴ δὲ ἡ κατὰ μέσον τῶν ἀπλῶν φωνῶν ποσὰ ποιουμένη δια- «στήματα καὶ μονάς, ἥτις καὶ μελωδικὴ καλεῖται.» Ὁμοίᾳ τούτοις ἀνα- φέρει ὁ Βοήθιος ἐν τῇ Ἀρμονικῇ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ἀλβίνου, μουσικοῦ λατίνου, λέγων: His (ut Albinus automat) additur tertia differentia, quae «medias voces possit includere, quum scilicet heroum poemata legimus, neque continuo cursu, ut prosam, neque suspenso sen- «gniorique modovocis, ut canticum.» Τὴν μέσην δὲ ταύτην τῆς φωνῆς κίνησιν ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀριστόξενος (9, 27) διὰ τῶν ἐξῆς: «Τὴν μὲν οὖν συνεχῆ κίνησιν λογικὴν εἶναι φασί· διαλεγόμενων γὰρ ἡμῶν «οὔτως ἡ φωνὴ κινεῖται κατὰ τόπον, ὥστε μηδαμοῦ δοκεῖν ἴστασθαι. «Κατὰ δὲ τὴν ἐτέραν, ἣν ὀνομάζομεν διαστηματικὴν, ἐναντίως πέφυκε «γίγνεσθαι· ἀλλὰ γὰρ ἴστασθαι τε δοκεῖ, καὶ πάντες τὸν τοῦτο φαινόμε- «νον ποιεῖν οὐκέτι λέγειν φασίν, ἀλλ' ἄδειν Διόπερ ἐν τῷ διαλέγεσθαι «φεύγομεν τὸ ἐστάναι τὴν φωνήν, ἂν μὴ διὰ πάθος ποτὲ εἰς τοιαύτην «κίνησιν ἀναγκασθῶμεν ἔλθειν, ἐν δὲ τῷ μελωδεῖν τὸναντίον ποιοῦμεν.» Τῆς μέσης δὲ ταύτης φωνῆς ἐποίει χρῆσιν καὶ ἡ ῥητορικὴ κατὰ τὸν Λογγίνον ἐν τῷ περὶ ὑποκρίσεως (σελ. 312 ἔκδ. Spengel) λέγοντα τάδε: «Οἰκτιζόμενον δὲ δεῖ μεταξὺ λόγου καὶ ῥῆτος τὸν ἦχον ποιήσασθαι οὔτε «γὰρ διαλεγόμενός ἐστιν· ἀνακτεῖται γὰρ οἶκτος ἐξἄδειν, ὅθεν ἀρχαί μου- «σικῆς χαρμονὴ τε καὶ λύπη, τοῦ φθέγγματος ἐπεγειρομένου πρὸς τὴν «μεταβολὴν τῆς λέξεως· οὔτε δὲ ἔοικεν, ἀλλὰ πίπτει μεταξὺ τούτων· «δρόμος δὲ οὐ πρέπων ἐν τῷ τοιούτῳ μέρει, πλὴν εἰ τοὺς ἐπιλόγους δεῖ- «σειεν οὐ κατ' οἶκτον, ἀλλὰ κατὰ τὸ θυμοειδὲς διατίθεσθαι.» Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Γ. τῆς ῥητορικῆς τοιοῦτόν τι, νομίζομεν, ἐννοεῖ περὶ ὑποκρίσεως πραγματευόμενος καὶ λέγων: «Ἔστι δὲ αὕτη μὲν «(ἡ ὑπόκρισις) ἐν τῇ φωνῇ, πῶς αὐτὴ δεῖ χρῆσθαι πρὸς ἕκαστον πάθος,

⁴ Ἡ παρασημαντικὴ τοῦ ἐκφωνητικοῦ συστήματος φαίνεται ὅτι ἦτο ἐν χρήσει καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, διότι ἐν μιᾷ τῶν παρασημαντικῶν ταύτης, καλουμένων «Νεύματα», ἀπαντῶσι τινὰ τῶν σημείων τῆς Βυζαντινῆς.

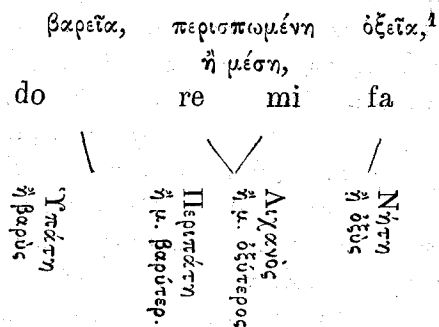
«οἷον πότε μεγάλη καὶ μικρὰ καὶ μέση, καὶ πῶς τοῖς τόνοις, οἷον ὀξεῖα «καὶ βαρεῖα, καὶ μέση, καὶ ῥυθμοῖς τίσι πρὸς ἕκαστα· τρία γὰρ ἐστὶ περὶ «ἃ σκοποῦσι· ταῦτα δ' ἐστὶ μέγεθος, ἀρμονία, ῥυθμός.»

Τὸ χωρίον δὲ τοῦτο σχολιάζων Στέφανός τις βυζαντινὸς ἀγνώστου ἐποχῆς ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις τοῦ Κράμιερ λέγει τὰ ἐξῆς: «Ἔστιν οὖν ὑπό- «κρισις τὸ ἐκάστῳ πάθει κατὰλληλον τὴν ἐξαγγελίαν διὰ τῆς ποιᾶς φω- «νῆς ποιεῖσθαι. Εἰ μὲν γὰρ τύραννον ἢ Πολυμήστορα μιμοῖτο, δεῖ μεγάλη «χρῆσθαι φωνῇ· εἰ δὲ γυναῖκα, οἷον Ἐκάβην ἢ Πολυξένην, μικρὰ καὶ «οἷον ὑπὸ τοῦ πάθους διακοπτομένη· ἀλλὰ καὶ τοῖς τόνοις χρηστὸν «ἀρμοζόντως· διὰ τοῦτο καὶ οἱ τὰ ἅγια Εὐαγγέλια ἀναγινώσκειν μαν- «θάνοντες μουνοῦνται πρῶτον τοὺς τόνους, ὀξεῖαν καὶ συρματικὴν καὶ βα- «ρεῖαν καὶ τελείαν ἐκπαιδευόμενοι.» Συρματικὴν δὲ ἐνταῦθα καὶ ἀνωτέρω ὀνομάζει τὴν ἐν τῇ γραμματικῇ καλουμένην περισπωμένην, ἥτις κατὰ τὴν μαρτυρίαν γραμματικῶν τινῶν ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν μουσικῶν «μέση», ὡς σημαίνουσα τὸν μέσον φθόγγον ἑνὸς διὰ πέντε διαστήματος, ἦτοι τὸν τρίτον, τῆς μὲν ὀξεῖας σημαίνουσης τὸν ὀξὺν πέμπτον, τῆς δὲ βαρεῖας τὸν βάρυν πρῶτον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασ- «σεως ἐν τῷ «Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων» (στιχ. 58), λέγοντος τὰ ἐξῆς περὶ διακρίσεως διαλεκτικῆς καὶ μελωδικῆς φωνῆς: «Διαλέκτου μὲν μέ- «λος μετρεῖται ἐνὶ διαστήματι τῷ λεγομένῳ διὰ πέντε ὡς ἔγγιστα· καὶ «οὔτε ἐπιτείνεται πέρα τῶν τριῶν τόνων καὶ ἡμιτονίου ἐπὶ τὸ ὀξύ, οὔτε «ἀνιέται τοῦ χωρίου τούτου πλέον ἐπὶ τὸ βαρὺ· οὐ μὴν ἅπασα λέξις ἢ «καθ' ἐν μόριον λόγου ταττομένη ἐπὶ τῆς αὐτῆς λέγεται τάσεως· ἀλλ' ἢ «μὲν ἐπὶ τῆς ὀξεῖας, ἢ δὲ ἐπὶ τῆς βαρεῖας, αἱ δὲ ἐπ' ἀμφοῖν τῶν δὲ ἀμ- «φοτέρων τὰς τάσεις ἔχουσάν, αἱ μὲν κατὰ μίαν συλλαβὴν συνδιεφθαρμέ- «νον ἔχουσι τῷ ὀξεῖ τὸ βαρὺ, ἃς δὲ περισπωμένας καλοῦμεν· αἱ δὲ ἐν «ἐτέρα καὶ ἐτέρα χωρὶς ἑκάτερον ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν οἰκείαν φυλάττον φύσιν· «καὶ ταῖς μὲν δισυλλάβοις οὐδὲν τὸ διὰ μέσου χωρίον βαρύτητός τε καὶ «ὀξύτητός· ταῖς δὲ πολυσυλλάβοις, ἡλίκαί ἂν ᾤσιν, ἢ τὸν ὀξὺν τόνον «ἔχουσα μία ἐν πολλαῖς ταῖς ἄλλαις βαρίαις ἔνεστιν». Κατὰ ταῦτα δὲ ἡ θέσις τῶν τόνων ἐν τῷ διὰ πέντε ἔχει ὡς ἐξῆς:

βαρεῖα		περισπωμένη		ὀξεῖα
fā,	sol,	lā,	si,	dō
	1	1	1	1/2
γα	δι	κε	ζω	νη

Πρὸς Διονύσιον δὲ τὸν Ἀλικαρνασσεῖα διαφέρονται τινες τῶν Ἀρμονικῶν, καθ' οὓς ἐν τῷ ἀναγινώσκειν, οὐχὶ ἐν τῇ παρασημαντικῇ, ἡ μὲν ὀξεῖα σημαίνει τὸν τέταρτον ὀξὺν φθόγγον τοῦ τετραχόρδου, ἢ δὲ βαρεῖα τὸν

πρώτον βαρύν, ἢ δὲ περισπωμένη εἶνε σύνθετος ἐκ τοῦ μέσου ὀξυτέρου καὶ μέσου βαρυτέρου ὡς ἐξῆς:

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Διονυσίου καὶ ἡ περὶ τετραχόρδου θεωρία τῶν Ἀρμονικῶν παρέσχον ἡμῖν τὰς πρώτας νύξεις καὶ ἀφορμὰς πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς σημασίας τῶν σημείων τοῦ ἐκφωνητικοῦ εἶδους, περὶ οὗ διὰ βραχέων διελάβομεν ἐν τῇ Α. πραγματείᾳ, εἰς ἣν παραπέμπουσιν ἐπιδοκιμάζοντες ὅ,τε σπουδαῖος εἰδήμων τῆς παλαιογραφίας V. Gardthausen (Griechische palaeographie σελ. 260), καὶ ὁ ἐπίσης ἐντριβέστατος περὶ τὴν παρασημαντικὴν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸν μεσαῖωνα H. Riemann (Studien zur geschichte der Notenschrift σελ. 112).

Τὸ κείμενον δὲ τῶν κατ' ἐκφώνησιν ἀναγνωσκομένων βιβλίων τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Γραφῆς εἶνε παρασεσημασμένον διαφόρως τοῦ κεχυμένου, μελικοῦ καὶ ἀσματικοῦ: εἶνε μὲν καὶ τοῦτο διηρημένον εἰς κῶλα καὶ περιόδους, ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει ἐκάστου κώλου κεῖται τὸ αὐτὸ σημεῖον (ἄλλο ἐν ἄλλοις κώλοις) ἄνωθεν ἢ κάτωθεν, σημαῖνον ὅτι ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ ἐκάστου τῶν κώλων ἢ φωνῆ λήγει εἰς τὸν αὐτὸν τοῦ διὰ πασῶν φθόγγον ἢ τόνον, ἀφ' οὗ καὶ ἤρξατο, τῶν λοιπῶν τῶν κώλων συλλαβῶν, τῶν μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τελευταίας, ἐπιτεινομένων καὶ ἀνιεμένων διὰ τῶν τόνων τῆς προσφθίας κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐξήγησιν τῶν Ἀρμονικῶν.

Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι τινὰ τῶν 64 σημείων τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς σημαίνουσι καὶ χειρονομίαν. Χειρονομία δὲ καὶ χειρονομεῖν παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς σημαίνει δύο, α') τὴν καταμέτρησιν τοῦ χρόνου ὑπὸ τοῦ χορολέκτου ἢ ἀρχοῦ διὰ τῆς ποικίλου κινήσεως τῆς χειρός, ὅπερ οἱ

¹ Τοῦ τετραχόρδου συγκεκριμένου ἐκ δέκα δίσσεων τεταρτημορίων, ἢ περισπωμένη, ὡς συνεφθαρμένον δηλοῦσα τὸν μέσον τοῦ τετραχόρδου, ἦτοι τὸ ἐκ τῆς συμφθάρσεως τοῦ μέσου βαρυτέρου καὶ μέσου ὀξυτέρου διάστημα, σημαίνει τὴν πέμπτην τεταρτημόριον δίσειν ἀπὸ τοῦ ὀξέος καὶ τοῦ βαρέος: ἐκ τῆς θεωρίας δὲ ταύτης διασαφίζεται καὶ τὸ ἀρχαιότερον τῆς περισπωμένης σχῆμα (Λ, -).

ἀρχαῖοι ἐκάλουν «σημαίνειν, σημαίνεσθαι καὶ σημασίαν» (ἐνεργητικῶς μὲν δηλοῦντες τὴν «θέσιν καὶ ἄρσιν σημαίνουσαν χρόνον ποδός», παθητικῶς δὲ τὴν «θέσιν καὶ ἄρσινσημαινομένην» = «χρόνον σημαντόν», τοῦ ὄρου «σημεῖου» δηλοῦντος ὅτι μὲν τὸ γραπτὸν (nota), ὅτι δὲ «σημεῖον ὀρχήσεως», ἄλλοτε «χρόνον ποδός» = μέρος ποδός, καὶ ἄλλοτε τὴν «σημασίαν» (= dirigiren), οἷον «Γροχαῖος σημαντός ὁ ἐξ ὀκτασήμου θέσεως καὶ τετρασήμου ἄρσεως: σημαντός δὲ καλεῖται ὅτι βραδύς ὢν τοῖς χρόνοις ἐπιτεχνηταῖς» χρῆται σημασίαις, παρακολουθήσεως ἐνεκα διπλασιάζων τὰς θέσεις Ἀριστ. Κοῖντιλ. 37 σελ. 37), ὥστε τὸ χειρονομεῖν ἐν τῇ σημασίᾳ ταύτῃ εἶνε ἰσοδύναμον τῷ diriger, dirigiren, καὶ εἰς ταύτην τὴν σημασίαν μετεχειρίζεται τὸν ὄρον, ὁ κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα Μελέτιος ὁ μοναχὸς ἐν τῷ «Περὶ φύσεως ἀνθρώπου» σελ. 1245 λέγων: «Ἄλλὰ καὶ ψαλμῶδοι οἱ τῶν χωρῶν προϊστάμενοι, εἰ μὴ χρῆσαιτο ταῖς χερσὶ συνεπακολουθούσαις τοῖς ἀδομένοις, καταγέλαστοι δέκνυνται». Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Πορφυρογέννητος Κωνσταντῖνος ἐν τῇ «Ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως» ἐν μὲν σελ. 432 τοῦ β' τόμου: «Καὶ ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ εἰσάγειν πρὸς «χειρονομίαν» τῶν ἀνακειμένων τοὺς δύο μεγάλους δομειτικούς... πρὸς «τὸ ποιῆσθαι τὴν χειρονομίαν ἐπὶ τὴν ψαλμωδίαν τῶν ἀνακειμένων πατέρων», ἐν δὲ σελ. 438 τοῦ αὐτοῦ τόμου: «Καὶ ἄμα τῇ τῆς αἰνέσεως ἐκφωνήσῃ καὶ πολυτέχνῳ τῆς χειρονομίας κινήσει, ὁμοθυμαδὸν ἀπαντας τοὺς ἀνακειμένους ἔδειν καὶ συμπάλλειν» Ἄλλὰ καὶ ὁ Πτωχοπρόμος ἐν τῷ β' βιβλ. στ. 78 εἰς τὴν αὐτὴν σημασίαν μεταχειρίζεται τὴν λέξιν χειρονόμος: «Αὐτὸς ἔγενε καλόφρονος τεχνίτης χειρονόμος, σὺ δὲ τυγχάνεις πάρηχος καὶ ψάλλειν οὐκ ἰσχύεις.»

Δεύτερον δὲ τὸ χειρονομεῖν καὶ χειρονομία σημαίνει παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς τὴν παντοδαπὴν τῶν μελῶν τοῦ σώματος κίνησιν, τὴν διὰ τῶν προσηκόντων σχημάτων καὶ κινήσεων τῶν χειρῶν καὶ λοιπῶν τοῦ σώματος μελῶν γενομένην ἐρμηνείαν τῆς διανοίας τοῦ κειμένου ὑπὸ τῶν ἀδόντων, ἦτοι τὴν παρὰ τῶν ἀρχαίων καλουμένην ὀρχηστικὴν, ἣτις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἐν τῷ «Περὶ ποιητικῆς» (1,20) ἐποιεῖτο τὴν μίμησιν τῶν ἠθῶν παθῶν καὶ πράξεων διὰ τῶν σχηματιζομένων ῥυθμῶν, ἀποτελοῦσα τὸ τρίτον μέρος τῆς τελείας ὥδης, συγκεκριμένης ἐκ λέξεως (λεκτικῆς μελωδίας), ἀρμονίας (ὀργανικῆς μουσικῆς) καὶ ῥυθμοῦ (ὀρχήσεως), περὶ τῆς ὁποίας πραγματεύεται διεξοδικῶς ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ «Περὶ ὀρχήσεως.» Εἰς τὴν σημασίαν δὲ ταύτην μετεχειρίζεται τὸ χειρονομεῖν ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ ἀνωτέρω περικοπῇ: ὡσαύτως δὲ ὁ Βαλσαμῶν λέγων «Κωλύει ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον» τὰς θυμελικὰς ψαλμωδίας καὶ τὰς ὀρχήσεις τῶν χειρονομούντων, καὶ τὰς ἐκτεταμένας φωνὰς καὶ κινήσεις (ἄλλοι ἐκφωνήσεις), καὶ ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης ἐν τῇ «Θρηνηδίᾳ ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Θεσσαλονίκης: «Ἐκεκλήρωτο γὰρ ἐν ἐκάστῳ

» τῶν καὶ τῶν τάγματα ἱερέων, καὶ ἀναγνωστῶν συστήματα, δι' ὧν ἡ τῶν «ἀσμάτων σπουδάζεται ὑμνωδία, ἀμοιβαδὸν τοὺς στίχους ἀλλαλάζοντες, «καὶ ταῖς χειρονομίαις τῶν μελῶν τοὺς φθόγγους διατιθέντες, καὶ μεγά- «λην καὶ ἀξιοθέατον χορείαν συνιστάντες» ὁ δὲ ἀνωτέρω εἰρημένος Στέ- φανος ὁ Βυζαντινὸς ἐν τοῖς εἰς Ἀριστοτέλους Ῥητορικὴν σχολίαις λέγει :

» Τρία εἶδη ὀρχήσεων, σίκηνις ἢ ἱερά, ἢ χρῶνται ἐν τοῖς θείοις ναοῖς οἱ «χειρονομοῦντες, πυρρίχη ἢ ἐνόπιος, ἢ χρῶνται οἱ στρατιῶται κατὰ «ξίφων καὶ μετὰ ξίφων κυβιστῶντες, καὶ οἱ ἐν γαμηλιαῖς παιδιαῖς παίζον- «τες μετὰ σπάθης· τρίτη κόρδαξ, ᾧ οἱ ἀγοραῖοι ὀρχησθαι κέχρηται.»

Ἔτι δὲ ἐπιπλέον καὶ σήμερον τηροῦνται ἔχνη κυκλικῆς ὀρχήσεως ἐν τῇ Ἀνα- τολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τοῖς μυστηρίοις τοῦ γάμου καὶ τῆς ἱερωσύνης, ἀδο- μένων τοῦ «Ἡσαΐα χόρευε» εἶνε πασίγνωστον τοῖς ἡμετέροις. Ὁ Πλωτῖ- νος ἐν Ἐνν. 5, 9, 11 παρὰ τὴν ὀρχησιν καταλέγει καὶ τὴν χειρονομίαν :

«Τῶν δὲ τεχνῶν ὅσαι μιμητικαί, γραφικὴ μὲν καὶ ἀνδριαντοποιία, ὀρχη- «σίς τε καὶ χειρονομία, ἐνταῦθα που τὴν σύστασιν λαβοῦσαι καὶ αἰσθητῶ «προσχωρῶμεναι παραδείγματι, καὶ μιμούμεναι εἶδη τε καὶ κινήσεις τὰς τε «συμμετρίας, ἃς ὁρῶσι μετατιθεῖσαι κτλ.» Παρὰ μὲν τῷ Εὐσταθίῳ Θεσσαλο- νίκῃς ἀπαντᾷ : «Ὀρχεῖσθαι χερσίν, χειρονομεῖν σκέλεσι», παρὰ δὲ τῷ Πολυδεύκει : «Τὰς χερσίν ἐν ῥυθμῷ κινεῖται.» παρὰ δὲ τῷ Ἀρισταίνετῳ ἐν ἐπιστ. I. 10. σελ. 49 : «Ἡ διδάσκαλος ἐπέβλεπε τὴν ἐπέδουσαν, καὶ «εἰς τὸ μέλος ἱκανῶς ἐνεβίβαζε χειρονομοῦσα τὸν τρόπον.» Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἐν τῷ Συμποσίῳ διακρίνει τὴν ὀρχησιν τοῦ χειρονομεῖν : «Καὶ αὐτὸς ἐλ- «θὼν οἴκαδε, ὠρχοῦμην μὲν οὐ· οὐ γὰρ πρόποτε τοῦτ' ἔμαθον· ἐχειρονόμουν «δὲ· ταῦτα γὰρ ἠπιστάμην.» Ὁ δὲ Ἀθηναῖος (138) περὶ χειρονομίας λέγει : «Ἐζήτουν γὰρ καὶ ταύτη κινήσεις καλὰς καὶ ἐλευθερίου ἐν τῷ «εὖ τὸ μέγα παραλαμβάνοντες· καὶ τὰ σχήματα μετέφερον ἐντεῦθεν εἰς «τοὺς χορούς· καὶ γὰρ ἐν τῇ μουσικῇ καὶ τῇ τῶν σωμάτων ἐπιμελείᾳ «περιποιοῦντο τὴν ἀνδρείαν, καὶ πρὸς τὰς ἐν τοῖς ὄπλοις κινήσεις ἐγυ- «μνάζοντο μετὰ τῆς φθῆς.» Ἐκ τῶν εἰρημένων δὲ δῆλον καθίσταται, ὅτι οἱ ὅροι χειρονομεῖν καὶ χειρονομία ἐν τῇ βυζαντινῇ μουσικῇ ὅτε μὲν τὴν ἔννοιαν¹ τοῦ «σημαίνειν» τῶν ἀρχαίων ἔχουσι (=diriger, dirigiren), ὅτε δὲ σημαίνουσι τὴν διὰ τῆς ὀρχηστικῆς μίμησιν ἠθῶν, παθῶν καὶ πράξεων, καὶ ὅτι εἰσαχθεῖσα μετὰ τῆς θυμελικῆς μουσικῆς ἀπὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἐν τῇ, ἐκκλησίᾳ διέμεινε μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κ/πό-

¹ Εἰδὸς τι προσηκούσης ὀρχηστικῆς τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ χειρονομίας φαίνεται ὅτι ὑ- πῆρχε καὶ κατὰ τὸν τρίτον ἤδη αἰῶνα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρεῖα (Στρωμ. κερ. VII σελ. 286. § 40) λέγοντα : «Ταύτη καὶ προ- σανατείνωμεν τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν αἴρομεν, τοὺς τε πόδας ἐπε- γείρομεν κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς εὐχῆς συνεκφώνησιν.»

λεως, καίτοι σφοδρῶς μὲν, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος καταπολεμηθεῖσα διὰ συνοδικῶν κανόνων, καὶ πατριαρχικῶν καὶ μητροπολιτικῶν ἐπιτιμίων.

Ἄλλ' ἄρα γε ἀφοῦ τοιοῦτοι αὐθαίρετοι νεωτερισμοὶ περὶ τῆν ἱερὰν μου- σικὴν ἐγένοντο, δὲν εἰσῆχθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ; Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τὰς ὁποίας ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦτο ἐποιήσαμεν θετι- κῶς μαθάνομεν, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἀνακτόρων τῆς Κ/πόλεως ἐγί- νετο χρῆσις τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς εἰς τὰς ἐπισημοὺς ἐορτὰς κατὰ τὴν μαρτυρίαν Γεωργίου τοῦ Κωδινού (κερ. στ. σελ. 68) : «Μετὰ δὲ τὴν «ἀπόλυσιν τῶν προρρηθέντων ὑμνων πάντες οἱ ψάλται τε καὶ οἱ ἀναγνώ- «σταὶ πολυχρονίζουσι τὸν βασιλέα εἰσερχόμενον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προσκινή- «σαι καὶ λήψεσθαι ἀντιδωρον. Εἶτα ἀνέρχεται ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῆς προκῦ- «ψεως, καὶ αὐτίκα ἔρχεται ὁ βασιλικὸς ἄπας κλήρος μετὰ τῶν προρρηθέν- «των ἐνδυμάτων αὐτῶν, καὶ ἴστανται ἔμπροσθεν τῶν φλαμούλων. Μεταξὺ «δὲ τούτων δὴ τῶν τοῦ κλήρου καὶ αὐτῶν δὴ τῶν φλαμούλων, ἴστανται «πάντες οἱ λεγόμενοι παιγνιώται, ἧτοι σαλπικταί, βουκινάτορες, ἀνακα- «ρισταί καὶ σουρουλισταί, οὗτοι καὶ μόνοι· ἀπὸ γὰρ τῶν λεπτῶν ὀργά- «νων οὐδὲ ἐν παραγίνεται κτλ.»

Ἠσαύτως δὲ ἀποδεικνύεται ἐκ λόγου ἐν τοῖς νόμοις τοῦ Χρυσοστόμου καταλεγομένου, περὶ ὀργανικῆς δὲ μουσικῆς πραγματευομένου, ὅτι καὶ ἐν τισὶ τῶν Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν ἐγένετο χρῆσις τοῦ σήμερον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν Δυτικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν ἐν χρῆσει ὀργάνου (orgne, Or- gel), ὅπερ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὀνομάζεται κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν Ὀργα- νον,¹ πολυδόναξ καὶ παναρμόνιον Ὀργανον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπομένῃς περικοπῆς τοῦ λόγου τούτου (σελ. 558) : «Ἐδίδαξέ σε τὰ μέτρα, οὐ τὰ «ἄμετρα. Ὅρα γὰρ πῶς εἰς πολλὰς ἀμετρίας ἐξέχυθη ἡ τέχνη ἢ ἀνθρω- «πίνη, καὶ ἦν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Ἐπενόησε πῶς τὸ τῆς φωνῆς ὄργανον ἀπο- «δίδεται, καὶ κατανοοῦσα τὴν φύσιν μιμεῖται τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν. Ἐπι- «νοεῖ τὴν τοῦ ὀργάνου φύσιν, τούτου τοῦ πολυδόνακος ὀργάνου, τοῦ ἐκ «πολλῶν καλῶν ὑφασμένου. Καὶ ὅρα τί ποιεῖ, πῶς ἡ τέχνη πρὸς τὴν

¹ Ὁ Φραντζῆς, ἐν σελ. 810 διακρίνει τοῦ ὀργάνου τὰ ἄλλα διὰ τοῦ «εἶδη μου- σικά» λέγων : «Ἐστάλην πρὸς τὸν τῆς Ἰθρηρίας Κύριον Γεώργιον Μέπεν. . . καὶ πρὸς τὸν βασιλέα Τραπεζοῦντος κύρ Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν μετὰ δώρων ἀγλαῶν καὶ πολλῆς παρασκευῆς, μετὰ ἀρχόντων καὶ στρατιωτῶν καὶ ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν καὶ ψαλτῶν μουσικῶν καὶ ἱατρῶν καὶ τινων κρουόντων ὄργα να, καὶ ἕτερα εἶδη μουσικά. Καὶ ἐλθόντες εἰς Ἰθρηρίαν ὑπὸ πάντων ἐδέχθημεν μετὰ χαρᾶς, καὶ κρουομένων τῶν μουσικῶν ἐἰδῶν καὶ ὀργάνων, πάντες οἱ ἐ- κείθεν ἔτρεχον καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες, ὅτι ἠκούομεν περὶ τούτων, ἀλλ' αἰσθητῶς ὡς τὰ νῦν οὐκ εἶδομεν οὔτε ἠκούσαμεν. Οὐχὶ μόνον ἀπὸ τῆς Ἰθρηρίας πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς καὶ περὰ τῶν ἔτρεχον ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι, ὅτι τὸ ὄ- νομα αὐτῶν ἤκουον, τί δ' ἐστὶν οὐκ ἐγίνωσκον».

»φύσιν ἑαυτὴν ἠκρίβωσεν. Ἐπενόησεν ἀσκούς, οὐκ ἐξ ἑαυτῶν προφέρον-
 »τας τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἀναπτυσσομένους καὶ δανειζομένους πνεῦμα ἀλλό-
 »τριον. Εἶτα ἀπὸ τῶν δύο ἀσκῶν εἰς σωληνοδοχεῖον τοῦ πνεύματος, εἰς
 »πάντας τοὺς καλάμους παραπέμπων τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπενόησε καὶ τὸ
 »πνεῦμα ρεῖν, καὶ φωνάς μὴ εἶναι, ἕως ἂν ὁ δάκτυλος σχηματίσῃ τὸν
 »φθόγγον... οὐδὲ γὰρ φαῦλον τὸ ὄργανον, ἀλλ' ἐπειδὴν αἰσχυρῶν ἁσμά-
 »των γένηται ὄργανον ὡς εἰ θεῖα ἐλέγετο ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν βέβηλα, εἰ
 »καὶ ἀμετρία ἐπενόηθη εἰς τρυφήν· ἀλλ' ὅμως, εἰ καθιέρωτο, ὡσπερ ἀπ'
 »ἀρχῆς, οὐκ ἦν βέβηλα. Διὸ καὶ Δαβὶδ «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ
 »κιθάρα» κτλ. . . Εἶθε οὖν ἡ ἐπίνοια μὴ πρὸς τρυφήν ἀκολασίας ἐτρέπη,
 »μὴ εἰς προσκύνησιν εἰδώλων. Ἄλλ' ὧν ἂν ἐπενόησε, τούτων τοὺς καρπούς
 »εἰ ἀπεδίδου τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ἐμέμφθη ἡ ἐπίνοια τῆς τέχνης, εἰ τὸν δε-
 »σπότην ἐγνώρισεν. Οὐκ ἂν ἐμέμφθη ἡ κιθάρα, εἰ Θεὸς διὰ τῆς κιθάρας
 »ἐκηρύττετο. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐπειδὴ κιθάραν ἐπήξατο, διὰ δὲ
 »τῆς κιθάρας οὐκ αἰσχυροὺς ὕμνους ἤσεν, ἀλλ' ἱεροὺς ἔμελε λόγους, ἐγένετο
 »ἡ κιθάρα τῷ Θεῷ καθωσιωμένη, καὶ δαιμόνων φυγαδευτήριον. . . Ὁρᾷς
 »ὅτι πᾶσα τέχνη, εἰ πρὸς ἀρεσκείαν ἤρμουςται Θεοῦ, οὐδὲν ἂν ἦν φαῦλον,
 ἀλλὰ πάντα κατὰ γνώμην ὃν ἡμῖν ἀπήντησεν;» Περιγραφὴν δὲ τοῦ πο-
 λυδόνακος Ὀργάνου περιέχει καὶ τὸ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Ἰουλιανὸν τὸν
 Ἀποστάτην ἀποδιδόμενον ἐξῆς ἐπίγραμμα.

Ἄλλοιην ὁρώ δονάκων φύσιν· ἤπου ἀπ' ἄλλης
 Χαλκείης τάχα μάλλον ἀνεβλάστησαν ἀρούρης.
 Ἄγριοι· οὐδ' ἀνέμοισιν ὑφ' ἡμετέροις δονέονται.
 Ἄλλ' ἀπὸ ταυρείης προθορῶν σπήλλυγος ἀήτης
 Νέρθεν εὐτρήτων καλάμων ὑπὸ ῥίζαν ὀδεύει.
 Καὶ τις ἀνὴρ ἀγέρωχος, ἔχων θοὰ δάκτυλα χειρὸς
 Ἰσταται ἀμφαφάων κανόνας συμφράδμονας αὐλῶν.
 Οἱ δ' ἀπκλὸν σμιρτῶντες ἀποθλίβουσιν αἰοιδῆν.

Περὶ δὲ τῶν ἐν Κων/πόλει αὐτοκρατορικῶν καὶ δημοτικῶν Ὀργάνων
 ἐπιθι Β'. πραγμ. σελ. 59. Περὶ τοῦ ὄργάνου τούτου ὁ κατὰ τὸν τέταρτον
 αἰῶνα Prudentius λέγει τάδε: «Cum repente praefatum organum
 »insonuit, inaeestimabili et ineffabili suavitate omnium aures
 »et corta demulcens supra omnem modum humanum. Nec
 defuit curiositas importuna, si quis forsitan esset intus vel
 »extra, qui tam dulcifluam Harmoniam effundere potuisset,
 »verum veraciter debrehensum est et adore et canore, quod
 »tum etiam descendit veraeiter in jubilatione, qui ascendit in
 »jubilatione». Ὡσαύτως ὁ Monachus Sangallensis ἐν τῷ α. βιβλ.
 (κεφ. 10.) περὶ τῶν πρὸς τὸν Μ. Κάρολον πεμφθέντων δώρων διὰ τῶν ἐκ
 Κων/πόλεως ἀπεσταλμένων λέγει περὶ τοῦ ὄργάνου τάδε: «Adduxerunt

«etiam iidem Missi (ab imperatore Constant. Michaele forte
 »cognomento Rhangabe) omne genus organorum, sed et varia-
 »rum rerum secum... et praecipue illud musicorum organum
 »praestantissimum, quod doliis ex aere conflatis, follibusque tau-
 »rinis, per fistulas aereas mire praes tantibus rugitu quidem,
 »tonitruiboatum, garrulitatem vero lyrae vel cymbali, dulce-
 »dine coaequabat».

Τὴν γνώμην δὲ, ὅτι τὸ ὄργανον ἦν ἐν χρήσει καὶ ἐν τισὶ τῶν Ἀνατο-
 λικῶν Ἐκκλησιῶν ἐνισχύει καί τοῦτο, ὅτι ἐν τοῖς μουσικοῖς χειρογρά-
 φοις εὐρίσκονται ἱεραὶ μελωδίαι ἐπιγεγραμμέναι «Ὀργανικά.» Καὶ
 Κλήμης δὲ ὁ Ἀλεξανδρεὺς συγχωρεῖ τὴν πρὸς τὰ ὄργανα ὠδὴν τῶν
 ὕμνων καὶ ψαλμῶν (Παιδαγ. § 43, 17) λέγων: «Κἂν πρὸς κιθάραν ἐθελή-
 σης ἡ λύραν ἄδειν τε καὶ ψάλλειν μῶμος οὐκ ἔστιν.»

Διαλαβόντες ἀνωτέρω περὶ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῆς παρασημαντικῆς καὶ
 ἰδίως περὶ τῆς πυθαγορείου καὶ τῆς ταύτης τελειοποιήσεως παρὰ τῷ Ἀωνύμῳ,
 διηρέσαμεν τὴν ἀρχαίαν μουσικὴν εἰς τὴν μέχρι τοῦ Αἰσχύλου ἐπικρατοῦσαν
 εὐρυθμον, καθ' ἣν ἐν τῇ σκηνηκῇ ἐγένετο μόνον τῆς λύρας χρῆσις, τοῦ δὲ αὐ-
 λοῦ μόνον ἐν τῇ ἱερᾷ, καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἀρξάμενην εὐμελῆ,
 ἐφ' οὗ ἡ μὲν μουσικὴ ἐπικράτησε τοσοῦτον τῶν ἄλλων τότε διδασκομένων
 τεχνῶν, ὥστε ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ μάλιστα ἀναπόφυκτον μέρος τῆς δημοσίας
 ἐκπαιδεύσεως, ἡδὲ ρυθμοποιία καὶ μελοποιία ἤρξατο νὰ παραβαίνει τοὺς
 κανόνας τῆς εὐρύθμου αἰσχυλείου καὶ πινδαρικῆς μουσικῆς, τῆς ἀκριβῶς
 καὶ αὐστηρῶς τηρούσης τὸν ρυθμὸν τοῦ κειμένου, καὶ νὰ μὴ περιορίζη-
 ται μόνον εἰς τὰς μακρὰς καὶ βραχείας, οὐδὲ νὰ ἀρκῆται εἰς τὰς ἀπλῶς πο-
 δικᾶς τοῦ χρόνου διαιρέσεις ἐν τε τῇ ᾠδικῇ καὶ ὀργανικῇ μουσικῇ ψιλῇ τε
 καὶ ἠνωμένῃ, ἀλλὰ νὰ μεταχειρίζηται καὶ τοὺς χρόνους τῆς ρυθμοποιίας
 ἰδίους, οὓς ἀναφέρει ὁ Ἀριστοξένος καὶ ὁ Ἀώνυμος· τότε ἡ λύρα, μὴ οὔσα
 πλέον ἱκανὴ νὰ ἐξαγγεῖλῃ τοὺς παρατεταμένους τετρασήμερους καὶ πεντα-
 σήμερους μέχρι ὀκτασήμερων χρόνους, ἀντικατέστη ὑπὸ τοῦ μόνου ἐν τοῖς ἱε-
 ροῖς μέλεσι ἐν χρήσει ὑπάρχοντος αὐλοῦ, ὡς δυναμένου νὰ ἐξαγγέλλῃ καὶ
 τοὺς μνησίστους χρόνους.

Τὴν ἐπὶ Περικλέους δὲ ἐπικράτησιν τῆς εὐμελοῦς μουσικῆς καὶ μετά-
 βασιν ἐκ τῆς Πλατωνικῆς εἰς τὴν Ἀριστοτελικὴν θεωρίαν, ἐπιδιώκου-
 σαν οὐχὶ ὡς ἡ πρώτη τὸ «οἶαν ἔδει εἶναι» ἀλλὰ τὸ «δυνατὸν καὶ τὸ πρέ-
 πον» μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Νεφ. ποιῶν τὸν Δίκαιον λόγον λέγοντα
 τὰ ἐξῆς:

Λέξω τοίνυν τὴν ἀρχαίαν παιδείαν ὡς διέκειτο
 ὅτ' ἐγὼ τὰ δίκαια λέγων ἦνθουν καὶ σωφροσύνη νενόμιστο.
 Πρῶτον μὲν ἔδει παιδὸς φωνὴν γρύξαντος μηδὲν ἀκοῦσαι
 εἶτα βαδίζειν ἐν ταῖσιν ὁδοῖς εὐτάκτως εἰς κιθαριστοῦ

τοὺς κωμῆτας γυμνοὺς ἀθρόους, κ' εἰ κριμνώδη κατανίφοι.
 Εἴτ' αὖ προμαθεῖν ἄσμι' ἐδίδασκε τῷ μῆρῳ μὴ ξυνέχοντας
 ἢ Παλλάδα περσέπολιν δεινὰν ἢ Τηλέπορον τι βόαμα
 ἐντειναμένους τὴν ἀρμονίαν, ἣν οἱ πατέρες παρέδωκεν.
 Εἰ δέ τις αὐτῶν βωμολοχεύσαιτ' ἠκάμφειέ τινα καμπήν,
 οἷας νῦν τὰς κατὰ Φρῦνιν ταύτας τὰς δυσκολοκάμπτους,
 ἐπιτρέβετο τυπτόμενος πολλὰς, ὡς τὰς μούσας ἀφανίζων.

Ὁ αὐτὸς δὲ Ἀριστοφάνης, σκώπτων καὶ καταπολεμῶν τὸ διακεκλα-
 σμένον καὶ σχοινοτενὲς μέλος τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἀρξαμένης ἤδη εὐμελοῦς
 μουσικῆς ποιεῖ (ἐν Θεσμοφ. στιχ. 100) τὸν Μνησίλοχον ἐρωτῶντα
 τὸν Εὐριπίδην «Μύρμηκος ἀτραποὺς μελωδεῖν (Ἀγάθων) παρασκευάζεται
 ἢ τί διαμινύρεται;»

Ἔτι δὲ σαφέστερον καθίσταται, τί ὁ Ἀριστοφάνης διὰ τούτου ἔνοεε ἐκ
 τοῦ σκωπτικοῦ ἐλέγχου τῶν Εὐριπιδείων μελῶν ἐν τοῖς Βατραχ. (στιχ.
 1309=1351), ἔνθα ποιεῖ τὸν Αἰσχύλον ἄδοντα ἐκ τῶν Εὐριπίδου:

Ἄλκυόνες, αἱ παρ' ἀενάοις θαλάσσης
 κύμασι στωμύλλετε
 τέγγουσαι νοτίοις πετρῶν
 ῥανίσι χροὰ δροσιζόμεναι·
 αἱ θ' ὑπωρόφιοι κατὰ γωνίας
 εἰ εἰ εἰ εἰ εἰ εἰ λίσσετε δακτύλοις φάλαγγες
 ἰστοπόνα πηνίσματα

εἰς ὃ ὁ σχολιαστὴς παρατηρεῖ «ἡ ἐπέκτασις τοῦ εἰ κατὰ μίμησιν τῆς
 «μελοποιίας εἴρηται, ἀλκυόνας δέ, ὡς ἐκλελυμένα.»

Ὡσαύτως τὴν μομφὴν ταύτην ἐπαναλαμβάνει ἐν στιχ. 1345—1351
 τοῦ αὐτοῦ δράματος:

«Ἐγὼ δ' ἂν τάλαινα προσέχουσ' ἔτυχον
 «ἐμαυτῆς ἔργοισι
 «λίνου μεστὸν ἄτρακτον
 «εἰ εἰ εἰ λίσσουσα χεροῖν
 «κλωστῆρα ποιούσα.»

Ἐκ τούτων ἐναργῆς καθίσταται ἡ μεταξὺ Αἰσχύλου καὶ Εὐριπίδου
 διαφορὰ ἐν τῇ μελοποιίᾳ. Ἐν μὲν τῇ ἀρχαίᾳ σοβαρᾷ τοῦ Αἰσχύλου εὐρύθμη
 μουσικῇ οἱ μελικοὶ φθόγγοι ἦσαν ἰσάριθμοι ταῖς συλλαβαῖς τοῦ μέτρου, ἐν
 δὲ τῇ τοῦ Εὐριπίδου εὐμελεῖ καὶ παρκακρωσμένη ἐν μιᾷ συλλαβῇ εὐρην-

ται ἐξ μακροῦ φθόγγοι· ἡ αὐτὴ δὲ διαφορὰ εὐρηται καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ μου-
 σικῇ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μεταξὺ τοῦ κεχυμένου καὶ τοῦ μελικοῦ ἀφ'
 ἑνὸς καὶ τοῦ ἄσματικοῦ ἀφ' ἑτέρου, οἱ δὲ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες καταπο-
 λεμοῦσι τὴν τότε θυμελικὴν μουσικὴν διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, δι' οὓς καὶ
 ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοφάνης.¹ Ὅτι δὲ διὰ τοῦ «βωμολοχεύσαιτο» ὁ
 Ἀριστοφάνης τὴν ὑπέμετρον κατάχρησιν τῶν χρόνων ρυθμοποιίας ἰδίων,
 τὴν κατάχρησιν μελικῶν σχημάτων καὶ τὸ σχοινοτενὲς ἔνοεε καὶ παρα-
 κεχρωσμένον τῆς μελωδίας, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ Ἀριστοτέ-
 λους, λέγοντος (ΑΘ. 2,7). «Περὶ δὲ τὸ ἡδὺ τὸ ἐν παιδιᾷ, ὁ μὲν μέσος εὐ-
 τράπελος καὶ ἡ διάθεσις εὐτραπελία· ἡ δὲ ὑπερβολὴ βωμολοχία καὶ ὁ ἔ-
 χων ταύτην βωμολόχος· ὁ δὲ ἐλλείπων ἄγροικός τις·» ὁ δὲ σχολιαστὴς τὸ
 μὲν «βωμολοχεύσαιτο» ἐρμηνεύει διὰ τοῦ «φλυαρῆσαι (ἀγοραῖόν τι εἴποι
 καὶ εὐτελές), τὸ δὲ «κάμφει καμπήν» διὰ τοῦ «οἰοεὶ κεκλασμένη τῇ
 φωνῇ τὴν ὥδην προεέγκοιτο, παρηγήσειε παρήχησιν τοῦ μέλους.»

Ἄλλὰ ἐκ τοῦ «εἰ εἰ εἰ εἰ εἰ εἰ λίσσετε», δι' οὗ ὁ Εὐριπίδης πειρᾶται,
 νομίζομεν, νὰ χρωμάτιση αὐτὴν τὴν πρᾶξιν καὶ διὰ τῶν φθόγγων, τὸ ἐκ-
 τεταμένον καὶ ἐπίπονον αὐτῆς θέλων νὰ ἐκδηλώσῃ, δυνάμεθα νὰ συμπε-
 ράνωμεν ὅτι μεταξὺ τῆς Αἰσχύλειου καὶ Εὐριπιδείου μουσικῆς ὑπάρ-
 χει καὶ ἡ διαφορὰ ἐκείνη, ἣτις ὑπῆρχεν ἐν τῷ κανόνι (δορυφόρῳ) τοῦ
 Πολυκλείτου καὶ Λυσίου, μεταξὺ τῶν Αἰγινήτων τεχνιτῶν καὶ τῶν τῆς
 Ῥόδου καὶ Περγᾶμου, μεταξὺ τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Ζεύξιδος καὶ Πολυ-
 γνώτου κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἡ αὐτὴ ἄρα διαφορὰ ἢ μεταξὺ τῆς κα-
 λολογικῆς καὶ μουσικῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, ἣν οὗ-
 τος ἐκθέτει περὶ τὸ τέλος τοῦ Θ τῶν Πολιτικῶν αὐτοῦ. Τῇ μέχρι Αἰσχύ-
 λου μουσικῇ ἔλειπε ὅ,τι καὶ τοῖς ἔργοις τοῦ Παρρασίου καὶ Κλείτωνος, ἦ-
 τοι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος, ὅπερ ἐξεδηλοῦτο ἀποχρώντως ὑπὸ τῆς διανοίας
 τοῦ κειμένου, ἡ δὲ μουσικὴ παρελαμβάνετο ἵνα μόνον ἀναρραπίσῃ, ἐπιρρώσῃ
 καὶ συνδιαγείρῃ τὰς ὑπ' αὐτῆς τῆς διανοίας τῆς λέξεως ἢ ποιήσεως πα-

¹ Κλημ. Ἀλεξ. Παιδαγ. II. §. 41. 18. Μελῶν γὰρ τοι καταχότων καὶ ρυθμῶν
 γοερῶν τῆς μούσης τῆς Καρικῆς αἱ ποικίλαι φαρμακείαι διαφθείρουσι τοὺς τρό-
 πους ἀκολάστῳ καὶ κακοτέχνῳ μουσικῇ εἰς πάθος ὑποσύρουσαι τοῦ κώμου τού-
 του . . . Ἄλλ' αἱ μὲν ἐρωτικαὶ μακρὰν ἐρρόντων ὦδαι, ὕμνοι δὲ ἔστων τοῦ Θεοῦ
 αἱ ὦδαι . . . Καὶ γὰρ ἀρμονίας παραδεκτέον τὰς σώφρονας, ἀποτάτω ὅτι μά-
 λιστα ἐλαύνοντες τῆς ἐρρωμένης ἡμῶν διανοίας τὰς ὑγρὰς ὄντως ἀρμονίας, αἱ
 περὶ τὰς καμπὰς τῶν φθόγγων κακοτεχνούσαι εἰς θρύψιν καὶ βωμολοχίαν ἐκδι-
 αιτῶνται, τὰ δὲ αὐστηρὰ καὶ σωφρονικὰ μέλη ἀποτάσσεται ταῖς τῆς μέθης ἀγε-
 ρωχίαις. Καταληπτέον οὖν τὰς χρωματικὰς ἀρμονίας ταῖς ἀχρῶμοις παροιναῖαις
 καὶ τῇ ἀνθοφορούσῃ καὶ ἑταιρούσῃ μουσικῇ.» Ἐπιθι Πλατ. Πολ. βιβλ. γ' καὶ
 Ἀριστ. Κοῖντιλιανὸν λέγοντα: «ὅπου μὲν γὰρ σπουδαῖοι σύμπαντες οἱ τῆς Πο-
 λιτείας φύλακες, ὡς παρὰ τῷ σοφῷ Πλάτωνι, τῶν πρὸς παιδείαν συντείνοντων
 μελῶν χρεῖα μόνων.»

ραγομένης ψυχικῆς κινήσεις ἐκ τῶν διαθέσεων· ἡ δὲ ἀπ' Εὐριπίδου μουσικῆ ἤρξατο νὰ ἐκδηλοῖ καὶ διὰ τῶν χρωματισμῶν τῶν φθόγγων καὶ μελικῶν σχημάτων ὅ,τι καὶ ἡ διάνοια τοῦ ποιήματος ἐξεδήλου· ἡ μὲν μέχρι Αἰσχύλου εὐρυθμὸς εἶχεν, ὡς τὰ ἔργα τοῦ Παρρασίου, Κλείτωνος καὶ Ζεύξιδος, ὡς ὁ κανὼν τοῦ Πολυκλείτου, μόνην τὴν τάξιν καὶ τὸ μέγεθος, τὴν συμμετρίαν καὶ εὐρυθμίαν, ἐν αἷς κυρίως τὸ καλὸν κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἔγκειται, ἡ δὲ ἀπ' Εὐριπίδου ταῦτά τε καὶ πρὸς τούτοις τὴν ἔκφρασιν τῆς ψυχικῆς διαθέσεως. Ἡ μὲν ἐπεζῆται Πλατωνικῶς τὰ κοινὰ τοῦ γένους γνωρίσματα, ἅτε τῶν ἀτόμων αἰεὶ ρεόντων, ἡ δὲ Ἀριστοτελικῶς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀτόμου καὶ τὸ δυνατὸν καὶ πρέπον. Πρὸς τοῦτο δὲ ἡ δευτέρα ἐχρηζέε βεβαίως οὐ μόνον τῶν πολυχόρδων ἐντατῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐμπνευστῶν ὀργάνων, καὶ μάλιστα τῶν πολυαρμονίων καὶ παναρμονίων αὐλῶν, καθ' ὧν καταφέρονται οἱ περὶ τὸν Πλάτωνα ἐν τῷ γ'. τῆς Πολιτείας καὶ ἀλλαχοῦ, ἐπόμενοι ταῖς περὶ τέχνης οἰκειαῖς ἀρχαῖς καὶ θεωρίαις. Ἡ παραδοχὴ δὲ καὶ τοῦ αὐλοῦ ἐν τῇ σκηρικῇ μουσικῇ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀπ' αὐτοῦ μουσικῆ ἔφερε παθητικώτερον καὶ μαλακώτερον χαρακτῆρα τῆς μέχρι τοῦ Αἰσχύλου, ποιούσης χρῆσιν μόνον τῶν ἐντατῶν ὀργάνων. Ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη μεταξὺ τῶν δύο μουσικῶν ἐκδηλοῦται σαφέστατα ἐκ τῆς τῶν Ἀρχαίων θεωρίας περὶ τῆς ὑπὸ τῶν ἐντατῶν καὶ ἐμπνευστῶν ὀργάνων παραγομένης διαφόρου κινήσεως, ἣν ὁ Ἀριστ. Κοϊντιλιανὸς ἐκθέτει ἐν τῷ β'. Περὶ μουσικῆς (XVIII) διὰ τῶν ἐξῆς: «Τί δὴ θαυμαστὸν εἰ τοῖς κινουῦσι τὰ ὄργανα, νευραῖς τε καὶ πνεύμασι, σῶμα ὁμοιον ἢ ψυχῇ φύσει λαβοῦσα συγκινεῖται κινουμένοις, καὶ πνεύματος ἐμμελῶς καὶ ἐρρυθμῶς ἠχοῦντος τῷ παρ' αὐτῇ πνεύματι συμπάσχει καὶ πληττομένης νευρᾶς ἐναρμονίως νευραῖς ταῖς ἰδίαις συνηγεῖ τε καὶ συντείνεται, ὅπου γε κἀν τῇ κιθάρᾳ τὸ τοιόνδε συμβαῖνον θεωρεῖται. εἰ γὰρ τις δύο χορδῶν ὁμοφώνων εἰς μὲν τὴν ἑτέραν σμικρὰν ἐνθείη καὶ κούφην καλάμην, θατέραν δὲ πόρρω τεταμένην πλήξειεν, ὄψεται τὴν καλαμοφόρον ἐνεργέστατα κινουμένην. δεινὴ γὰρ ὡς εἰσικεν ἡ θεία τέχνη καὶ διὰ τῶν ἀψύχων ὀρεῖσθαι τι καὶ ἐνεργῆσαι· πόσῃ δὴ πλεον ἐπὶ τῶν ἐν ψυχῇ κινουμένων τὴν τῆς ὁμοιότητος αἰτίαν ἐνεργεῖν ἀνάγκη; τῶν ὀργάνων τοῖνον τὰ μὲν διὰ νευρῶν ἠρμωσμένα τῷ τε αἰθερίῳ καὶ ξηρῷ καὶ ἀπλῷ παρόμοια, κόσμου τε τύποι καὶ φύσεως ψυχικῆς μέρη, ἀπαθέστερά τε ὄντα καὶ ἀμετάβολα καὶ ὑγρότητι πολέμια, ἀέρι νοτίῳ τῆς εὐπρεποῦς στάσεως μεθιστάμενα, τὰ δὲ ἐμπνευστὰ τῷ πνευματικῷ καὶ ὑγροτέρῳ καὶ εὐμεταβόλῳ, λίαν τε θηλύνοντα τὴν ἀκοήν καὶ εἰς τὸ μεταβάλλειν ἐξ εὐθέως ἐπιτήδεια τυγχάνοντα καὶ ὑγρότητι τὴν τε σύστασιν καὶ τὴν δύναμιν λαμβάνοντα. βελτίω μὲν οὖν τὰ τοῖς βελτίοισιν ὁμοια, ἐλάττω δὲ θάτερα· ταῦτα γὰρ δὴ καὶ τὸν μῦθον ἐνδείκνυσθαί φασι τὸν Μαρσίου, τὰ Ἀπόλλωνος ὄργανά τε καὶ μέλη προτιμήσαντα. τὸν μὲν

Φρύγα τὸν κρεμασθέντα ἐν Κελαιναῖς ἀσκού δίκην τὸν ἀέριον καὶ πλήρη πνευμάτων καὶ ζοφώδη τυγχάνειν τόπον, ὑπεράνω μὲν ὕδατος ὄντα, τοῦ δὲ αἰθέρος ἐξηρητημένον, τὸν δὲ Ἀπόλλωνα καὶ τὰ ὄργανα τούτου τὴν καθαρωτέραν καὶ αἰθέριον καὶ τὸν ταύτης εἶναι προστάτην.

XIX. Ἐν γε μὲν τῷ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ὀργάνων λόγῳ τὰδε ἡμῖν ὑποφαίνουσιν οἱ παλαιοί· τὴν μὲν γὰρ βλαβερὰν καὶ φευκτὴν μελωδίαν ὡς εἰς κακίαν καὶ διαφθορὰν ὑπαγομένην θηριώδει τὴν μορφήν καὶ θνηταῖς γυναιξί, ταῖς Σειρήσι περιέθηκον, ἅς νικῶσι μὲν αἱ Μοῦσαι, φεύγει δὲ προτροπάδην ὁ σοφὸς Ὀδυσσεύς. διττῆς δὲ οὔσης τῆς χρησίμου μουσουργίας, καὶ τῆς μὲν πρὸς ὠφέλειαν τῶν σπουδαίων, τῆς δὲ πρὸς ἄνεσιν ἀβλαβῆ τῶν ἀγελαίων, κἀν εἴ τινες τούτων ταπεινότεροι, χρησίμου οὔσης, τὴν μὲν ἐν κιθάρᾳ παιδευτικὴν, ἀνδρώδη τυγχάνουσαν, ἀνέθεσαν Ἀπόλλωνι, τὴν δὲ τὸ τερπνὸν ἀναγκαίως μεταδιώκουσαν διὰ τὸ τῶν πολλῶν στοχάζεσθαι θηλείᾳ θεῶν, μὲ τῶν Μουσῶν, Πολυμνίᾳ περιτεθεικάσιν· τῆς δὲ κατὰ λύραν τὴν μὲν πρὸς παιδείαν χρησίμου ὡς ἀνδράσι πρόσφορον ἀφώρισαν Ἑρμῇ, τὴν δὲ πρὸς διάχυσιν ἐπιτήδειον, ὡς τὸ τῆς ψυχῆς θῆλυ πολλάκις καὶ ἐπιθυμητικὸν ἐκμειλιτομένην Ἑρατοῦ περιῆψαν. πάλιν δὲ ἐπὶ τῶν αὐλῶν τὴν μὲν τὸ τῆς ἡδονῆς ἐφιέμενον πλῆθος ἀνδρῶν καὶ μέρος ψυχῆς κολακεύουσαν μελωδίαν τῇ μετὰ τοῦ καλοῦ τὸ ἡδὺ παραινούση ζηλοῦν κατὰ τὴν προσηγορίαν, Εὐτέρπη προσένειμαν, τὴν δὲ ὠφελῆν δυναμένην σπανίως διὰ πολλὴν ἐπιστήμην καὶ σωφροσύνην, οὐ μὴν τέλεον τῆς φυσικῆς ἀποφοιτῶσαν θηλότητος οὐκέτι ἄρρην θεῶν, τῇ δὲ θηλείᾳ μὲν κατὰ γένος, σάφρονι δὲ καὶ πολεμικῇ κατὰ τὸ ἦθος, Ἀθηνᾶ νέμουσι. τοιγαροῦν βραχεῖαν εἶναι τὴν δι' αὐτῆς ὠφέλειαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοῖς σοφοῖς φεύγειν κατὰ τὸ πολὺ τὴν δι' αὐλητικῆς ῥαστώνην παραινούντες, ἀπορρίψαι τὴν Θεὸν φασὶ τοὺς αὐλοῦς, ὡς οὐ πρόσφορον ἡδονὴν ἐπιφέροντας τοῖς σοφίας ἐφιεμένοις, τοῖς δὲ διὰ τὰς συνεχεῖς δημιουργίας τε καὶ ἐργασίας καματηροῖς τε καὶ ἐπιπόνοις τῶν ἀνθρώπων χρησιμεύουσαν. οἷον δὴ καὶ τὸν Μαρσίους παρεισήγαγον, ὃν παρ' ἀξίαν σεμνύνοντα τὴν αὐτοῦ μουσικὴν δίκην μετήληθεν· οὐ τὰ ὄργανα τοσοῦτον ἐλέλειπτο τῶν Ἀπόλλωνος, ὅσον οἱ τε χειρώννακτες καὶ ἀμαθεῖς ἄνθρωποι τῶν σοφῶν καὶ αὐτὸς ὁ Μαρσύα τοῦ Ἀπόλλωνος. ταῦτα καὶ Πυθαγόραν συμβουλεύσαι τοῖς ὀμιληταῖς αὐλοῦ μὲν αἰσθημένοις ἀκοήν ὡς πνεύματι μιανθεῖσαν ἀποκλύζεσθαι, πρὸς δὲ τὸ λύριον ἐναισίους μέλεσι τὰς τῆς ψυχῆς ἀλλόλους ὀρμὰς ἀποκαθαίρεσθαι· τὸν μὲν γὰρ τὸ τῆς χείρονος μοίρας προεστὸς θεραπεύειν, τὸ δὲ τῆς λογικῆς ἐπιμελουμένῳ φύσεως φίλιόν τε εἶναι καὶ κεχαρισμένον. μαρτυροῦσι δὲ μοι καὶ οἱ παρ' ἐκάστοις τῶν ἀνθρώπων λόγιοι μὴ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ παντὸς τοιαύτην κεχρησθαι συστάσει. οἱ μὲν γὰρ τὸν ὑπὸ τὴν σελήνην θεραπεύοντες τόπον, πνευμάτων πλήρη καὶ ὑγρᾶς ὄντα συστάσεως, ἐκ δὲ τῆς αἰθερίου ζωῆς

τὴν ἐνέργειαν ποριζόμενον, ἀμφοτέροις τοῖς ὀργάνοις ἐμπνευστοῖς τε καὶ νευροδέτοις ἀπομειλίττονται, οἱ δὲ τὸν καθαρὸν καὶ αἰθέριον πᾶν μὲν τὸ ἐμπνευστὸν ὡς ψυχὴν μιᾶνον καὶ ἐπὶ τὰδε καθέλκον ἀπέστερξαν, κιθάρα δὲ καὶ λύρα μόνοις ὀργάνων ὡς ἐναγεστέροις [προσέχοντες] ὕμνησάν τε καὶ ἐτίμησαν. οὐ δὴ τόπου καὶ οἱ σοφοὶ μιμηταὶ τε καὶ ζηλωταί, τῆς μὲν τῶν ἐνθάδε ταραχῆς τε καὶ ποικιλίας, κἂν τῷ σώματι παρῶσι τῆ γε προαιρέσει χωριζόμενοι, τῆς δὲ τῶν ἐκεῖθι καλῶν διηγενοῦς τε ἀπλότητος καὶ πρὸς ἄλληλα συμφωνίας διὰ τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν ὁμοιώσεως ἀντεχόμενοι.» Ταῦτα μὲν ὁ Κοϊντιλιανὸς κατὰ τὴν περὶ καλοῦ θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος, τοῦ ὁποίου καὶ τὰ περὶ μουσικῆς ἐκτίθενται ἀναλόγως κατὰ τὸν ἰδανικὸν χαρακτῆρα τῆς τε Πολιτείας καὶ ἐπὶ μέρους καὶ τῶν Νόμων, ὅποια ταῦτα πρέπει ἢ ἔπρεπε νὰ εἶνε ἐν πολιτείᾳ καλῶς συγκροτημένη, ὑπὸ ἐλευθέρων καὶ πεπαιδευμένων συνισταμένη καὶ ὑπὸ φιλοσόφων κυβερνωμένη. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Θ τῶν Πολιτικῶν (7. 1341)¹ περὶ τῆς δυνάμεως καὶ χρήσεως τῆς μουσικῆς φιλοσοφῶν καὶ πρὸς τὸν Πλάτωνα διαφερόμενος ἐν τισὶ λέγει τὰδε :

«Σκεπτόν δ' ἔτι περὶ τὰς ἀρμονίας καὶ τοὺς ῥυθμοὺς καὶ πρὸς παιδείαν πότερον πάσαις χρηστὸν ταῖς ἀρμονίαις καὶ πᾶσι τοῖς ῥυθμοῖς ἢ διαιρετόν, ἔπειτα τοῖς πρὸς παιδείαν διαπονοῦσι πότερον τὸν αὐτὸν διορισμὸν θήσομεν ἢ τρίτον δεῖ τινα ἕτερον, ἐπειδὴ τὴν μὲν μουσικὴν ὀρῶμεν διὰ μελοποιίας καὶ ῥυθμῶν οὖσαν, τούτων δ' ἕκαστον οὐ δεῖ λεληθέναι τίνα ἔχει δύνάμιν πρὸς παιδείαν, καὶ πότερον προαιρετέον μάλλον τὴν εὐμελῆ μουσικὴν ἢ τὴν εὐρυθμὸν. νομίσαντες οὖν πολλὰ καλῶς λέγειν περὶ τούτων τῶν τε νῦν μουσικῶν ἐνίους καὶ τῶν ἐκ φιλοσοφίας ὅσοι τυγχάνουσιν ἐμπείρως ἔχοντες τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας, τὴν μὲν καθ' ἕκαστον ἀκριβολογίαν ἀποδώσομεν ζητεῖν τοῖς βουλομένοις παρ'

¹ Ἀριστ. Κοϊντιλ. σελ. 69: Ποικίλων δὲ ὄντων τῶν τὸ πλήρωμα τῆς κοινωνίας συγκροτούντων, ὡς ἐν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι, προσφῶρου καὶ τῆς ψυχαγωγίας ἕκαστοις ἔδει· ἄπερ ἀγνοήσαντες καὶ τῶν ἐν τῇ Πολιτείᾳ βηθέντων τὰς αἰτίας οὐ συνιέντες οἱ μὲν τὰ πρὸς ἡδονὴν τῶν μελῶν παντάπασιν ἀπεδοκίμασαν, οὐ διακρίναντες οἷς τε ἤρμοττε καὶ ὅπη παρελαμβάνετο, οἱ δὲ καὶ τὴν ἅπασαν μελοποιίαν ὡς τοιούτων μόνων ἀπεργαστικὴν ἐξώρισαν, οὐκ εἰδότες ὡς εἰ, καὶ παιδείᾳ μόνῃ πολλῶν ἐπεφύκει ἄλλων χρησιμωτέρα, τῆς γε φύσεως καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπαιτούσης ἐμποδίζειν μὲν ἀδύνατον (εὖ γὰρ εἴρηται τῷ σοφῷ καὶ τὸ περὶ τοῦ τόξου), τῶν δὲ ἀνέσεων τὴν ὠφέλιμον προκρίτεον. λέγω δὲ ταῦτα οὔτε τὰ πάντα διαβεβλημένα τῶν μελῶν ἀποδεχόμενος (οὐδὲ γὰρ μουσικὴ τούτων ἐπιστάτις, ἀλλὰ, καθάπερ αἱ λοιπαὶ τέχναι τῆς σφετέρας ὕλης, ἐκ τῶν βελτίστων διακρίνει τὰ χείρονα), οὔτε τοὺς διὰ τὴν φαύλην μελωδίαν τῇ πάσῃ τέχνῃ λοιδορουμένους ἐπαινῶν Οὔτε γὰρ ἅπανα τέρψις μεμπτόν οὔτε τῆς μουσικῆς αὕτη τέλος, ἀλλ' ἢ μὲν ψυχαγωγία κατὰ συμβεβηκός, σκοπὸς δὲ ὁ προκείμενος ἢ πρὸς ἀρετὴν ὠφέλεια.

ἐκείνων, νῦν δὲ νομικῶς διέλωμεν, τοὺς τύπους μόνον εἰπόντες περὶ αὐτῶν. ἐπεὶ δὲ τὴν διαίρεσιν ἀποδεχόμεθα τῶν μελῶν ὡς διαιρουσί τινες τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ, τὰ μὲν ἠθικὰ τὰ δὲ πρακτικὰ τὰ δὲ ἐνθουσιαστικὰ τιθέντες, καὶ τῶν ἀρμονιῶν τὴν φύσιν πρὸς ἕκαστα τούτων οἰκίσκην ἄλλην πρὸς ἄλλο μέρος τιθέασι, φαμέν δ' οὐ μίᾳς ἔνεκεν ὠφελείας τῇ μουσικῇ χρῆσθαι δεῖν ἀλλὰ καὶ πλειόνων χάριν (καὶ γὰρ παιδείας ἔνεκεν καὶ καθάρσεως—τί δὲ λέγομεν τὴν καθάρσιν, νῦν μὲν ἀπλῶς, πάλιν δὲ ἐν τοῖς περὶ Ποιητικῆς ἐρῶμεν σαφέστερον—, τρίτον δὲ πρὸς διαγωγὴν, πρὸς ἀνεσίαν τε καὶ πρὸς τὴν τῆς συντονίας ἀνάπαυσιν), φανερόν ὅτι χρηστὸν μὲν πάσαις ταῖς ἀρμονίαις, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, ἀλλὰ πρὸς μὲν τὴν παιδείαν ταῖς ἠθικωτάταις, πρὸς δὲ ἀκρόασιν ἐτέρων χειρουργούντων καὶ ταῖς πρακτικαῖς καὶ ταῖς ἐνθουσιαστικαῖς· ὁ γὰρ περὶ ἐνίας συμβαίνει πάθος ψυχᾶς ἰσχυρῶς, τοῦτο ἐν πάσαις ὑπάρχει, τῷ δὲ ἥττον διαφέρει καὶ τῷ μᾶλλον, οἷον ἔλεος καὶ φόβος, ἔτι δὲ ἐνθουσιασμός· καὶ γὰρ ὑπὸ ταύτης τῆς κινήσεως κατακώχιοι τινές εἰσιν. ἐκ δὲ τῶν ἱερῶν μελῶν ὀρῶμεν τούτους, ὅταν χρήσωνται τοῖς ἐξοργιάζουσι τὴν ψυχὴν μέλεσι, καθιστάμενους ὥσπερ ἰατρίας τυχόντας καὶ καθάρσεως. ταῦτο δὲ τοῦτο ἀναγκαῖον πάσχειν καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς φοβητικούς καὶ τοὺς ὄλως παθητικούς, τοὺς δ' ἄλλους καθ' ὅσον ἐπιβάλλει τῶν τοιούτων ἕκαστῳ, καὶ πᾶσι γίνεσθαι τίνα καθάρσιν καὶ κουφίζεσθαι μεθ' ἡδονῆς. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μέλη τὰ καθαρτικὰ παρέχει χάραν ἀβλαβῆ τοῖς ἀνθρώποις· δι' ὃ ταῖς μὲν τοιαύταις ἀρμονίαις καὶ τοῖς τοιούτοις μέλεσι θετέον τοὺς τὴν θεατρικὴν μουσικὴν μετεχειριζόμενους ἀγωνιστάς. ἐπειδὴ ὁ θεατῆς διττός· ὁ μὲν ἐλεύθερος καὶ πεπαιδευμένος, ὁ δὲ φορτικὸς ἐκ βαναύσων καὶ θητῶν καὶ ἄλλων τοιούτων συγκείμενος, ἀποδοτέον ἀγῶνας καὶ θεωρίας καὶ τοῖς τοιούτοις πρὸς ἀνάπαυσιν· εἰσὶ δ' ὥσπερ αὐτῶν αἱ ψυχαὶ παρεστραμμέναι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως, οὕτω καὶ τῶν ἀρμονιῶν παρεκβάσεις εἰσὶ καὶ τῶν μελῶν τὰ σύντονα καὶ παρακεχρωσμένα· ποιεῖ δὲ τὴν ἡδονὴν ἕκαστοις τὸ κατὰ φύσιν οἰκεῖον· διόπερ ἀποδοτέον ἐξουσίαν τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὸν θεατὴν τὸν τοιοῦτον τοιοῦτῳ τινὶ χρῆσθαι τῷ γένει τῆς μουσικῆς. πρὸς δὲ παιδείαν τοῖς ἠθικοῖς τῶν μελῶν χρηστὸν καὶ ταῖς ἀρμονίαις ταῖς τοιαύταις. τοιαύτη δὲ ἡ δωριστί, καθάπερ εἴπομεν πρότερον· δεχέσθαι δὲ δεῖ καὶ τίνα ἄλλην ἡμῖν δοκιμάζωσιν οἱ κοινωνοὶ τῆς ἐν φιλοσοφίᾳ διατριβῆς καὶ τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας. ὁ δ' ἐν τῇ πολιτείᾳ Σωκράτης οὐ καλῶς τὴν φρυγιστὴ μόνῃν καταλείπει μετὰ τῆς δωριστί, καὶ ταῦτα ἀποδοκιμάσας τῶν ὀργάνων τὸν αὐλόν· ἔχει γὰρ τὴν αὐτὴν δύνάμιν ἢ φρυγιστὴ τῶν ἀρμονιῶν, ἢ ἡπερ αὐλὸς ἐν τοῖς ὀργάνοις· ἀμφω γὰρ ὀργιαστικὰ καὶ παθητικὰ· δηλοῖ δὲ ἡ ποίησις· πᾶσα γὰρ βραχεία καὶ πᾶσα ἢ τοιαύτη κινήσις μάλιστα τῶν ὀργάνων ἐστὶν ἐν τοῖς αὐλοῖς, τῶν δὲ ἀρμονιῶν ἐν τοῖς φρυγιστὴ μέλεσι λαμβάνει ταῦτα τὸ

πρέπον, οἷον ὁ διθύραμβος ὁμολογουμένως εἶναι δοκεῖ φρύγιον . . . Περὶ δὲ τῆς δωριστῆ πάντες ὁμολογοῦσιν ὡς στασιμωτάτης οὔσης καὶ μάλιστα ἤθος ἐχούσης ἀνδρεῖον. ἔτι δὲ τὸ μέσον μὲν τῶν ὑπερβολῶν ἐπαινοῦμεν καὶ χρῆναι διώκειν φαμέν, ἡ δὲ δωριστῆ τοιαύτην ἔχει τὴν φύσιν πρὸς τὰς ἄλλας ἀρμονίας, φανερόν ὅτι τὰ δῶρια μέλη πρέπει παιδεύεσθαι μᾶλλον τοῖς νεωτέροις. εἰσὶ δὲ δύο σκοποί, τότε δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον· καὶ γὰρ τὰ δυνατὰ δεῖ μεταχειρίζεσθαι μᾶλλον καὶ τὰ πρέποντα ἐκάστοις. ἔστι δὲ καὶ ταυτὰ ὀριζόμενα ταῖς ἡλικίαις, οἷον τοῖς ἀπειρηκόσι διὰ χρόνον οὐ βῆδιον ἄδειν τὰς συντόνους ἀρμονίας, ἀλλὰ τὰς ἀνειμένας ἢ φύσιν ὑποβάλλει τοῖς τηλικούτοις. διὸ καλῶς ἐπιτιμῶσι καὶ τοῦτο Σωκράτει τῶν περὶ τὴν μουσικὴν τινες, ὅτι τὰς ἀνειμένας ἀρμονίας ἀποδοκιμάσειεν, ὡς μεθυστικὰς λαμβάνων αὐτάς, οὐ κατὰ τὴν τῆς μέθης δύναμιν (βακχευτικὸν γὰρ ἢ γε μέθη ποιεῖ μᾶλλον) ἀλλ' ἀπειρηκυίας. ὥστε καὶ πρὸς τὴν ἔσομένην ἡλικίαν, τὴν τῶν πρεσβυτέρων, δεῖ καὶ τῶν τοιούτων ἀρμονιῶν ἄπτεσθαι καὶ τῶν μελῶν τῶν τοιούτων· ἔτι δὲ εἴ τίς ἐστὶ τοιαύτη τῶν ἀρμονιῶν ἢ πρέπει τῇ τῶν παιδῶν ἡλικίᾳ διὰ τὸ δύνασθαι κόσμον τ' ἔχειν ἄμα καὶ παιδείαν, οἷον ἡ λυδιστῆ φαίνεται πεποιεμένη καὶ μάλιστα τῶν ἀρμονιῶν, δῆλον ὅτι τούτους ὄρους τρεῖς ποιητέον εἰς τὴν παιδείαν, τὸ τε μέσον καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον.» Τὸ χωρίον δὲ τοῦτο τοῦ Ἀριστοτέλους περιέχον ἐν συνόψει τὰς τε συμφωνίας καὶ κυριωτέρας διαφορὰς μεταξὺ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ χρήσει τῶν ἀρμονιῶν καὶ ὀργάνων, καὶ καθιστῶν ἡμῖν γνωστὴν τὴν ὑπαρξίν δύο συστημάτων μελοποιίας ἐν τῇ συγχρόνῳ μουσικῇ, τὸ τῆς εὐρύθμου καὶ εὐμελοῦς, δικαιολογεῖ ἀποχρώντως τοὺς χάριν τοῦ διττοῦ ἀκροατηρίου παρεκβάσεις ποιούντας καὶ διὰ τοῦτο ψεγομένους ποιητὰς καὶ μελοποιούς ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Πλάτωνα, οὐτινος ἢ μουσικῆ, ὡς ἠπολιτεία, ἀφορᾷ εἰς κοινωνίαν μόνον ἐξ ἐλευθέρων καὶ πεπαιδευμένων συγκειμένην, ἔχουσα μόνον τὸ καλόν, ὅπερ κατ' αὐτὸν ἔγκειται ἐν τῇ συμμετρίᾳ, ἐν μόνῃ τῇ τηρήσει τῶν σχέσεων καὶ ἀναλογιῶν, τουτέστι τὸ καλὸν ἄμικτον, εἰλικρινὲς καὶ καθαρὸν πάσης ἀναμίξεως τοῦ μεζονος ἢ ἐλάσσονος θυμικοῦ ὀξυρρόπου τοῦ ἀτόμου, ἐφαπτόμενον τοῦ ἀνθρώπου ὡς πνευματικοῦ ὄντος, ἀφορῶν εἰς τὴν διανοίαν καὶ κρίσιν, ἐστερημένον τοῦ τερπνοῦ τοῦ ἐκ τῶν ἀτομικῶν ψυχικῶν διαθέσεων προερχομένου καὶ εἰς τὸ αἰσθητικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀπειθυνομένου, τὸ καλὸν γυμνὸν δῆλον ὅτι πάσης ὑποκειμενικῆς διαθέσεως καὶ κινήσεως, περιέχον μόνον τὰ κοινὰ τοῦ γένους γνωρίσματα, τὴν μέθεξιν, μίμησιν ἢ ὁμοίωσιν τῶν εἰδώλων ἢ ὁμοιωμάτων πρὸς τὸ παράδειγμα, μόνῃ τὴν κοινωνίαν καὶ παρουσίαν τῆς ιδέας ἐν τοῖς ὁμοιώμασι· διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ εἶδος τῆς ὑπ' αὐτοῦ παραδεκτικῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ μουσικῆς εἶνε ἐν διὰ πάσας τὰς ἡλικίας καὶ τάξεις, τὸ παιδευτικόν· μεταξὺ τῶν δύο ἄρα φιλοσόφων ἐν τῇ περὶ καλοῦ καὶ τεχνῶν θεωρίᾳ ὑπάρ-

χει ἢ αὐτὴ διαφορὰ ἢ καὶ ἐν τῇ μεταφυσικῇ θεωρίᾳ ἐκατέρου, ἢ διαφορὰ τοῦ μονισμοῦ καὶ μοναδισμοῦ.

Τὸν αὐλὸν δὲ ἀποδοκιμάζει ἐν τῷ Θ τοῦ Πολιτ. (σελ., 1341) καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τισὶ περιπτώσεσι, οἷαι αἱ ἐξῆς: Δῆλον δὲ ἐκ τούτων καὶ ποίοις ὀργάνοις χρηστέον· οὔτε γὰρ αὐλοῦς εἰς παιδείαν ἀκτέον οὔτ' ἄλλο τεχνικὸν ὄργανον, οἷον κιθάραν κἀν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστιν,¹ ἀλλ' ὅσα ποιήσει αὐτῶν ἀκροατὰς ἀγαθοὺς ἢ τῆς μουσικῆς παιδείας ἢ τῆς ἄλλης. ἔτι δ' οὐκ ἔστιν ὁ αὐλὸς ἠθικὸν ἀλλὰ μᾶλλον ὀργιαστικόν, ὥστε πρὸς τοὺς τοιούτους αὐτῷ καιροὺς χρηστέον, ἐν οἷς ἡ θεωρία καθαρῶς μᾶλλον δύναται ἢ μάθησιν. προσθῶμεν δὲ ὅτι συμβέβηκεν ἐναντίον αὐτῷ πρὸς παιδείαν καὶ τὸ κωλύειν τῷ λόγῳ χρῆσθαι τὴν αὐλήσιν· διὸ καλῶς ἀπεδοκίμασαν αὐτοῦ οἱ πρότερον τὴν χρῆσιν ἐκ τῶν νέων καὶ τῶν ἐλευθέρων, καίπερ χρῆσάμενοι τὸ πρῶτον αὐτῷ. σχολαστικώτεροι γὰρ γινόμενοι διὰ τὰς εὐπορίας καὶ μεγαλοψυχότεροι πρὸς ἀρετὴν, ἔτι τε πρότερον καὶ μετὰ Μηδικὰ φρονηματισθέντες ἐκ τῶν ἔργων πάσης ἤπτοντο μαθήσεως, οὐδὲν διακρίνοντες ἀλλ' ἐπιζητοῦντες. διὸ καὶ τὴν αὐλητικὴν ἡγάγον πρὸς τὰς μαθήσεις. καὶ γὰρ ἐν Λακεδαιμονίᾳ τις χορηγὸς αὐτὸς ἡγάγον πρὸς τὰς μαθήσεις. καὶ γὰρ ἐν Λακεδαιμονίᾳ τις χορηγὸς αὐτὸς ἡγάγον πρὸς τὰς μαθήσεις. καὶ γὰρ ἐν Λακεδαιμονίᾳ τις χορηγὸς αὐτὸς ἡγάγον πρὸς τὰς μαθήσεις. ὥστε σχεδὸν οἱ πολλοὶ τῶν ἐλευθέρων μετεῖχον αὐτῆς, δῆλον δὲ ἐκ τοῦ πίνακος ὃν ἀνέθηκε Θράσιππος Ἐκφαντίδῃ χορηγῆσας. ὕστερον δ' ἀπεδοκιμάσθη διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, βέλτιον δυναμένων κρίνειν τὸ πρὸς ἀρετὴν καὶ τὸ μὴ πρὸς ἀρετὴν συντεῖνον. ὁμοίως δὲ καὶ πολλὰ τῶν ὀργάνων τῶν ἀρχαίων, οἷον πηκτίδες καὶ βάρβιτοι καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν συντείνοντα τοῖς ἀκούουσι τῶν χρωμένων, ἐπτάγωνα καὶ τρίγωνα, καὶ πάντα τὰ δέοντα χειρουργικῆς ἐπιστήμης. εὐλόγως δ' ἔχει καὶ τὸ περὶ τῶν αὐλῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεμυθολογημένον· φασὶ γὰρ δὴ τὴν Ἀθηναίων εὐροῦσαν ἀποβαλεῖν τοὺς αὐλοῦς κτλ.»

Τὴν μεταβολὴν δὲ τῆς ἀρχαιοτέρας μουσικῆς ἀπὸ ἀπλῆς καὶ εὐρύθμου εἰς ποικίλην, εὐμελῆ καὶ παρακεχρωσμένην, ἀπὸ ἀφελοῦς, ἀπαθοῦς καὶ ξηρᾶς εἰς θηλυνομένην, διακεκλασμένην, παθητικὴν καὶ ὑγρὰν ἢ μαλακὴν περιγράφει ἱστορικῶς τὸ ἐξῆς παρὰ Πλουτάρχῳ ἐν τῷ περὶ μουσικῆς ἀπόσπασμα τοῦ κωμικοῦ Φερεκράτους, εἰσαγαγόντος τὴν μουσικὴν

¹ Χρυσσοστ. τομ. 56. σελ. 541. Ἡ διὰ τῶν συρίγγων καὶ αὐλῶν μελωδία καταγοητεύουσα καὶ τὸ στερρὸν τῆς διανοίας μαλάττουσα. Ὁμιλ. II. σελ. 465. Ὁταν γὰρ κύλικας καὶ κισσόβια καὶ ποτήρια τοῖς δακτύλοις ἐνεῖρων καὶ περιτιθεῖς κυμβαλίζει καὶ σύριγγα ἔχων ἄδει δι' αὐτῆς τὰ ἄσματα τὰ αἰσχρὰ καὶ ἔρωτος γέμοντα κτλ. Βασιλ. εἰς Ἰσαίαν σελ. 376. Ἀκουέτωσαν τούτων οἱ ἀντὶ τῶν εὐαγγελίων τὰς κιθάρας καὶ τὰς λύρας ἐπὶ τῶν οἴκων φυλάσσοντες. . Σοὶ δὲ χρυσῷ καὶ ἐλέφαντι πεποικιλμένη ἡ λύρα ἐφ' ὑψηλοῦ τινος βωμοῦ ὥσπερ τι ἄγαλμα καὶ εἶδωλον δαιμόνων ἐναπόκειται κτλ.

ἐν γυναικείῳ σχήματι ὄλην κατηκισμένην τὸ σῶμα, καὶ ποιήσαντος τὴν μὲν δικαιοσύνην διαπυθνανομένην τὴν αἰτίαντῆς λώβης, τὴν δὲ ποίησιν λέγουσαν:

Λέξω μὲν οὐκ ἄκουσα, σοί τε γὰρ κλύειν
 ἔμοι τε λέξαι θυμὸς ἠδονὴν ἔχει.
 ἔμοι γὰρ ἦρξες τῶν κακῶν Μελανιππίδης
 ἐν τοῖσι πρώτοις, ὃς λαβὼν ἀνήκε με
 χαλαρωτέραν τ' ἐποίησε χορδαῖς δώδεκα.
 Ἄλλ' οὖν ὅμως οὗτος μὲν ἦν ἀποχρῶν ἀνήρ
 ἔμοιγε πρὸς τὰ νῦν κακά.
 Κινησίας δὲ ὁ κατάρατος Ἀττικὸς
 ἔξαρμοῖους κάμπας ποιῶν ἐν ταῖς στροφαῖς
 ἀπολώλεχ' οὕτως, ὥστε τῆς ποιήσεως
 τῶν διθυράμβων, καθάπερ ἐν τοῖς ἀσπίσιν
 ἀριστέρ' αὐτοῦ φαίνεται τὰ δεξιά.
 Ἄλλ' οὖν ἀνεκτὸς οὗτος ἦν ὅμως ἔμοι.
 Φρῦνις δ' ἴδιον στρόβιλον ἐμβαλὼν τινα
 κάμπτων με καὶ στρέφων ὄλην διέφθορεν
 ἐν πέντε χορδαῖς δώδεχ' ἁρμονίας ἔχων.
 Ἄλλ' οὖν ἔμοι γε χούτος ἦν ἀποχρῶν ἀνήρ
 εἰ γὰρ τι κάξήμαρτεν αὐθις ἀνέλαθεν.
 Ὁ δὲ Τιμόθεος μ' ὦ φιλάττη κατορώρυχεν
 καὶ διεκέναικ' αἰσχιστα. ΔΙΚ. Ποῖος οὗτος ἐν
 ὁ Τιμόθεος; ΜΟΥΣ. Μιλήσιός τις Πυρρίας.
 ΔΙΚ. Κακὰ σοὶ παρέσχε χούτος; ΜΟΥΣ. ἅπαντας οὖς λέγω
 παρελήλυθ' ἄδων εὐτραπέλους μυρμηκιάς
 ἔξαρμοῖους ὑπερβολαίους τ' ἀνοσίους
 καὶ νιγλάρους, ὥσπερ τε τὰς ραφάνας ὄλην
 κάμπτων με κατεμέστωσε.
 κὰν ἐντύχη ποῦ με βαδιζούση μόνη
 ἀπέδουσε κἀνέλυσε χορδαῖς δώδεκα.

Ὁ αὐτὸς δὲ Πλούταρχος ἐν τῷ π. μ. λέγει περὶ τῆς εἰρημένης διαφορᾶς, ὅτι «Ἀριστοφάνης ὁ κωμικὸς μνημονεύει Φιλοξένου, καὶ φησιν ὅτι εἰς τοὺς κυκλίους χοροὺς (μονωδικὰ) μέλη εἰσηνέγκατο. Καὶ ἄλλοι δὲ κωμωδοποιοὶ ἔδειξαν τὴν ἀτοπίαν τῶν μετὰ ταῦτα τὴν μουσικὴν κατακερματικῶν . . . Ὅτι δὲ περὶ τὰς ἀγωγὰς καὶ τὰς μαθήσεις διόρθωσις ἢ διαστροφή γίνεται, δῆλον Ἀριστόξενος ἐποίησε: τῶν γὰρ κατὰ τὴν αὐτοῦ ἡλικίαν φησὶ Τηλεσίᾳ τῷ Θηβαίῳ συμβῆναι νέῳ μὲν ὄντι τραφεῖναι ἐν τῇ καλλίστῃ μουσικῇ καὶ μαθεῖν ἄλλα τε τῶν εὐδοκίμωντων καὶ

δὴ τὰ Πινδάρου, τὰ τε Διονυσίου τοῦ Θηβαίου καὶ τὰ Λάμπρου καὶ τὰ Πρατίνου καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοι τῶν λυρικῶν ἄνδρες ἐγένοντο ποιηταὶ κρουμάτων ἀγαθοί· καὶ αὐλῆσαι δὲ καλῶς καὶ περὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς συμπάσης παιδείας ἱκανῶς διαπονηθῆναι· παραλλάξαντα δὲ τὴν τῆς ἀκμῆς ἡλικίαν οὕτω σφόδρα ἐξαπατηθῆναι ὑπὸ τῆς σκηνικῆς μουσικῆς, ὡς καταφρονῆσαι τῶν καλῶν ἐκείνων, ἐν οἷς ἀνετράφη, τὰ Φιλοξένου δὲ καὶ Τιμοθέου ἐκμανθάνειν, καὶ τούτων αὐτῶν τὰ ποικιλώτατα καὶ πλείστην ἐν αὐτοῖς ἔχοντα καινοτομίαν.» Καὶ ἕτερον δὲ ὅμοιον ἀπόσπασμα εὑρηται παρὰ τῷ Θεμεσίῳ (λογ. 33), περιγράφον τὴν κατάπτωσιν τῆς παλαιότερας μουσικῆς διὰ τῶν ἐξῆς: «Ἀριστόξενος ὁ μουσικὸς θηλυνομένην ἤδη τὴν μουσικὴν ἐπειράτο ἀναρρυνῶναι αὐτὸς τε ἀγαπῶν τὰ ἀνδρικότερα τῶν κρουμάτων καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐπικελεύων τοῦ μαλθακοῦ ἀφεμένους φιλεργεῖν τὸ ἀρρενωπὸν ἐν τοῖς μέλεσι. Ἐπειδὴ οὖν τις ἤρετο αὐτὸν τῶν συνήθων

τί δ' ἂν γένοιτο πλέον ὑπεριδόντι μὲν τῆς νέας καὶ ἐπιτεροῦς ἀοιδῆς, τὴν δὲ παλαιὰν διαπονήσαντι;

Ἄιση, φησί, σπανιώτερον ἐν τοῖς θεάτροις, ὡς οὐχ οἶόν τε ὄν πλήθει ἅμα ἀρεστὸν εἶναι καὶ ἀρχαῖον τὴν ἐπιστήμην.

Ἀριστόξενος μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἐπιτήδευσιν μετῶν δημοτικὴν παρ' οὐδὲν ἐποιεῖτο δήμου καὶ ὄχλου ὑπεροψίαν. Καὶ εἰ μὴ ὑπάρχει ἅμα τοῖς τε νομίμοις τῆς τέχνης ἐμμένειν καὶ τοῖς πολλοῖς ἄδειν κεχαρισμένα τὴν τέχνην εἴλετο ἀντὶ τῆς φιλανθρωπίας.»

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς λοιπὸν τοῦ Ἀριστοξένου ἢ κατάχρησις ἐν τοῖς θεάτροις φαίνεται φθάσασα τὸν ἀνώτατον βαθμὸν, ὅπερ ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἐξ ἐτέρου ἀποσπάσματος διατηρηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου: «Διόπερ Ἀριστόξενος ἐν συμμίκτοις συμποτικῶς . . . Οὕτω δὲ οὖν φησι καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴ τὰ θεάτρα ἐκβεβαρβάρωται, καὶ εἰς μεγάλην διαφθοράν προελήλυθεν ἢ πάνδημος αὕτη μουσικὴ, καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι ὀλίγοι ἀναμιμνησκόμεθα οἷα ἦν ἡ μουσικὴ.»

Τὰ χωρία μὲν ταῦτα ἀποχρώντως μαρτυροῦσι περὶ τῆς καταστάσεως καὶ μεταβολῆς τῆς ἀρχαιοτέρας εὐρύθμου εἰς εὐμελῆ μουσικὴν. Ἰδέαν δὲ τινὰ τῆς εὐρύθμου δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν αἱ διασωθεῖσαι διὰ τῆς πυθαγορείου παρασημαντικῆς παρασεσημασμένα ἀρχαῖα μελωδία, ἧτοι ἡ ἀρχὴ τοῦ εἰς Δήμητραν ὁμητικοῦ ὕμνου, ἢ πρώτη στροφή τῆς α. τῶν Πυθιονικῶν Πινδάρου, καὶ οἱ τοῦ Διονυσίου καὶ Μεσομήδους ὕμνοι εἰς Μοῦσαν, Ἀπόλλωνα καὶ Νέμεσιν, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τελειότερον καὶ αὐταρκέστατα χιλιάδες τῶν μελωδιῶν τῆς ἱερᾶς μουσικῆς τοῦ τε λιτοῦ καὶ μελικῶς συστήματος, μεμελοποιημένα ἀκριβῶς κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας εὐρυθμίας, προωδικῶς, ἐπωδικῶς, μεσωδικῶς, παλινοδικῶς, περιωδικῶς, κατὰσχέσιν, κατὰ περιορισμὸς ἀνίσους, κατὰ περικοπὴν ἀ-

νομοιομερῆ κτλ. περί ὧν ἔπιθι Ἐγγειρίδιον Ἡφαιστίωνος «Περὶ ποιήματος», καὶ Ἀριστείδην Κοϊντιλιανόν «Περὶ μουσικῆς Α'».

Τὴν δὲ διαφορὰν τῆς εὐμελοῦς πρὸς τὴν εὐρυθμον χαρακτηρίζει ἀποχρώντως πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων χωρίων καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς ἐπὶ τῇ βῆσει ἀρχαίων ἐπ' αὐτοῦ διασωζομένων μελωδιῶν ἐν τῷ «Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων», ἔνθα περὶ διαφορᾶς μεταξὺ λογῶδους καὶ ᾠδικοῦ μέλους πραγματευόμενος λέγει: «Ἡ δὲ ὀργανικὴ τε καὶ ᾠδικὴ μουσα διαστήμασι χρῆται πλείοσιν, οὐ μόνον τὸ διὰ πέντε μόνον, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ διὰ πασῶν ἀρξαμένη καὶ τὸ διὰ πέντε μελωδεῖ καὶ τὸ διὰ τεττάρων, καὶ τὸ διάτονον (γρ. δίτονον), καὶ τὸ ἡμιτόνιον· ὡς δὲ τινες οἴονται καὶ τὴν δίσιν ἐπικαισθητῶς τὰς τε λέξεις τοῖς μέλεσιν ὑποτάττειν ἀξιοῖ, καὶ οὐ τὰ μέλη ταῖς λέξεσιν, ὡς ἐξ ἄλλων τε πολλῶν δῆλον, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν Εὐριπίδου μελῶν, ἃ πεποίηκε τὴν Ἠλέκτραν λέγουσαν πρὸς τὸν χορόν·

Σίγα, σίγα· λευκὸν ἴχνος ἀρβύλης

τιθεῖτε, μὴ κτυπεῖτε

ἄπο προβάτ' ἐκείσε· ἄπο πρόμοι κοίτας.

καὶ γὰρ δὴ τούτοις τὸ «Σίγα, σίγα· λευκὸν» ὑφ' ἐνὸς φθόγγου μελωδεῖται, καὶ τοὶ τῶν τριῶν λέξεων ἐκάστη βαρείας τε τάσεις ἔχει καὶ ὀξείας. καὶ τὸ «Ἀρβύλης» τῇ μέσῃ συλλαβῇ τὴν τρίτην ὁμότονον ἔχει, ἀμνησάνου ὄντος ἐν ὄνομα δύο λαβεῖν ὀξείας· καὶ τοῦ «Τεθεῖτε» βαρυτέρα μὲν ἡ πρώτη γίνεται, δύο δὲ μετὰ ταύτην ὀξύτονοί τε καὶ ὁμόφωνοι· τοῦ τε «Κτυπεῖτε» ὁ περισπασμὸς ἠφάνισται, μιᾶ γὰρ αἱ δύο συλλαβαὶ λέγονται τάσει καὶ τὸ «ἄπο προβάτε» οὐ λαμβάνει τὴν τῆς μέσης συλλαβῆς προσῳδίαν ὀξεῖαν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν τετάρτην συλλαβὴν μεταβέβηκεν ἡ τάσις ἢ τῆς τρίτης. Τὸ δ' αὐτὸ γίνεται καὶ περὶ τοὺς ῥυθμούς· ἡ μὲν γὰρ πεζὴ λέξις οὐδενὸς οὔτε ὀνόματος οὔτε ῥήματος βιάζεται τοὺς χρόνους οὔτε μετατίθησιν· ἀλλ' οἷας παρείληφε τὰς συλλαβάς τὰς τε μακρὰς καὶ τὰς βραχεῖας, τοιαύτας φυλάττει· ἡ δὲ μουσικὴ τε καὶ ῥυθμικὴ μεταβάλλουσιν αὐτὰς μειοῦσαι καὶ παραύξουσαι, ὥστε πολλάκις εἰς τὰναντία μεταχωρεῖν· οὐ γὰρ ταῖς συλλαβαῖς ἀπευθύνουσι τοὺς χρόνους, ἀλλὰ τοῖς χρόνοις τὰς συλλαβάς».

Καὶ τὸ προκείμενον χωρίον σαφέστατα ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ μουσικὴ εἶχεν ἀπαλλαγῇ ἤδη ἀπὸ πολλοῦ τῆς δεσμεύσεως καὶ τοῦ περιδρισμοῦ τῆς μακρᾶς καὶ βραχεῖας· ὁ μετρικὸς ῥυθμὸς δὲν συνέπιπτε πρὸς τὸν μουσικόν, ὡς περ ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ, καθ' ἣν ἐπεκράτει ἡ εὐρυθμος καλλιτῆ μουσικὴ, οἱ δὲ πειρώμενοι διὰ τῶν τρισήμων, τετρασήμων καὶ λοιπῶν χρονικῶν μεγεθῶν καὶ λειμμάτων νὰ ἀνεύρωσι τὰς ῥυθμικὰς τοῦ μέλους διαιρέσεις μιγνύοντες τὴν μετρικὴν μετὰ τῆς ῥυθμικῆς, τῆς περὶ τοῦ ἐν

τῇ μουσικῇ ταττομένου ῥυθμοῦ πραγματευομένης, ὑδροφοροῦσιν εἰς πῖθον Δαναΐδων. Αἱ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου ἀναφερόμεναι εἰδήσεις «ἐκ τῶν Εὐριπίδου μελῶν καὶ πολλῶν ἄλλων» ἀφορῶσι βεβαίωτατα εἰς τὴν εὐμελῆ μουσικὴν, καὶ εἶνε ἀληθέσταται, διότι συμφωνοῦσι πληρέστατα πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοφάνους κατὰ τῶν νεωτεριστῶν μελοποιῶν καὶ πρὸς τὴν ῥυθμικὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοξένου, ὅπερ ἀποδειχθήσεται προΐουσης τῆς πραγματείας. Ὅτι δὲ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ Διονυσίου, ἀλλὰ καὶ πολὺ ὕστερον διεσώζοντο ἀρχαῖα μελωδία καὶ κανόνες τῆς ἀρχαίας μελοποιίας καὶ ῥυθμοποιίας μαρτυροῦσι καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς. Οὕτως ὁ μὲν Πλούταρχος ἐν τῷ «Περὶ Μουσικῆς» βεβαιῶς ὅτι οἱ ἐπ' αὐτοῦ ἔψαλλον τοὺς νόμους τοὺς ἀρμονικοὺς τοῦ Ὀλύμπου λέγων: «Οὗτος (Ὀλυμπος) γὰρ τοὺς ἀρμονικοὺς νόμους ἐξήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἷς νῦν χρῶνται οἱ Ἕλληνας ἐν ταῖς ἑορταῖς τῶν θεῶν», καὶ οἵτινες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπολεσθῶσιν, ἐν ὅσῳ ἔτι ὑπῆρχεν ἡ ἐθνικὴ λατρεία μέχρι τοῦ ἔκτου μ. χ. αἰῶνος, μεθ' ἧς συνδισώζοντο ἄπαντες οἱ ὕμνοι, αἱ ᾠδαὶ καὶ τὰ ἄσματα τῶν δαιμόνων κατὰ τὰς ῥητὰς μαρτυρίας πολλῶν συγχρόνων πατέρων καὶ μάλιστα τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ δὲ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα Ἀθήναιος (ΙΑ, 632) λέγει περὶ Λακεδαιμονίων: «Τηροῦσι δὲ Λακεδαιμόνιοι καὶ νῦν τὰς ἀρχαίας ᾠδὰς ἐπιμελῶς, πολυμαθεῖς τε εἰς ταύτας εἰσι καὶ ἀκριβεῖς.» Ὁ δὲ Σχολιαστὴς τοῦ Εὐριπίδου ὡσαύτως μαρτυρεῖ ὅτι ἐσώζοντο τὰ ἀρχαῖα τῶν τραγωδιῶν μέλη, καὶ ὅτι εἰσέτι ἤδοντο, διότι εἰς τὴν γ' στροφὴν τοῦ χορικοῦ τοῦ Ὀρέστου (στιχ. 174).

Πότνια, πότνια νύξ

Ἵπνοδότειρα τῶν πολυπόνων βροτῶν

Ἐρεβόθεν ἴθι· μόλε μόλε κατὰ πτερους

Ἄγαμεμνόνιον ἐπὶ δόμον

παρατηρεῖ: «Τοῦτο τὸ μέλος ἐπὶ ταῖς λεγομέναις νήταις ἄδεται, καὶ ἐστιν ὀξύτατον· ἀπίθανον οὖν τὴν Ἠλέκτραν ὀξεῖα φωνῇ κεχρησθαι, καὶ ταῦτα ἐπιπλήσσοσαν τῷ χορῷ· ἀλλὰ κέχρηται μὲν τῷ ὀξεῖ ἀναγκαιῶς λεπτότερον δὲ ὡς ἐνὶ μάλιστα.» Ὁ δὲ κατὰ τὸν 6' μ. χ. αἰῶνα Τατιανὸς ἐπίσης μαρτυρεῖ ὅτι ἐδιδάσκοντο ἀρχαῖα τραγωδία λέγων (Πρὸς Ἕλληνας σελ. 858): «Τί μοι συμβάλλεται πρὸς ὠφέλειαν ὁ κατὰ τὸν Εὐριπίδην μαινόμενος καὶ τὴν Ἀλκαίῶνος μητροκτονίαν ἀπαγγέλλων; ᾧ μὴδὲ τὸ οἰκεῖον πρόσεστι σχῆμα, κέχηνέ τε μέγα καὶ ξίφος περιφέρει καὶ κεκραγῶς πῖμπραται καὶ φορεῖ στολὴν ἀπάνθρωπον.» Ὡσαύτως ὁ Συνέσιος ἐν τῷ Περὶ Προνοίας λέγει: «Καθάπερ ἐπὶ σκηνῆς ὀρώμεν τοὺς τῆς τραγωδίας ὑποκριτὰς· ὅστις καλῶς ἐξήσκησε τὴν φωνήν, ὁμοίως ὑποκρινεῖται τὸν τε Κρέοντα καὶ τὸν Τήλεφον, καὶ οὐδὲν θάλλουργῆ τῶν βακίων

διοίσει πρὸς τὸ μέγα καὶ καλὸν ἐμβοῆσαι, καὶ καταλαβεῖν ἤχοι τοῦ μέλους τὸ θέατρον· ἀλλὰ καὶ τὴν θεράπαιναν καὶ τὴν δέσποιναν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιδείξεται μουσικῆς, καὶ ὅ,τι ἂν περιθῆται προσωπεῖον, τὸ καλῶς αὐτὸν ὁ χορηγὸς τοῦ δράματος ἀπαιτεῖ.» Ὁ αὐτὸς δὲ Συνέσιος ἐν ἐπιστ. 94 σελ. 1464 περὶ τοῦ ἀνωτέρω εἰρημένου Ὑμνου τοῦ Διονυσίου εἰς τὴν Νέμεσιν λέγει: «Αὕτη (Νέμεσις) μέντοι σαφῶς ἐστὶ περὶ ἧς πρὸς λύραν ἔδομεν

Λήθουσα δὲ πὰρ πόδα βαίνεις
Γαυρούμενον ἀύχένα κλίνεις
Ἵπὸ πῆχυν ἀεὶ βιοτὰν κρατεῖς.

Ὁ δὲ κατὰ τὸν γ' αἰῶνα μ. χ. Ἀριστείδης Κοϊντιλιανὸς ἐν τῷ Β' περὶ Μουσικῆς (σελ. 95) ὁμολογεῖ, ὅτι ἐσώζοντο αἱ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἀρμονιῶν τοῦ ἐκ τοῦ γ'. βιβλίου τῆς Πλάτωνος Πολιτείας γνωστοῦ μουσικοῦ Δάμωνα θεωρίαι, λέγων: «Ὅτι γὰρ δι' ὁμοιότητος οἱ φθόγγοι συνεχοῦς μελωδίας πλάττουσι τε οὐκ ὄν ἦθος ἐν τε παισὶ καὶ τοῖς ἡδὴ προβεβηκόσι καὶ ἐνδομηχοῦν ἐξάγουσιν, ἐδήλουν καὶ οἱ περὶ τὸν Δάμωνα· ἐν γοῦν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ παραδεδομέναις ἀρμονίαις τῶν φερομένων φθόγγων ὅτε μὲν τοὺς θήλειαι, ὅτε δὲ τοὺς ἀρρενας ἐστὶν εὐρεῖν πλεονάζοντας, ἢ ἐπ' ἔλαττον ἢ οὐδ' ὅλως παρελημμένους, δῆλον ὡς κατὰ τὸ ἦθος ψυχῆς ἐκάστης καὶ ἀρμονίας χρησιμευούσης· διὸ καὶ ἡ πεττεία τὸ χραιμώτατον, ἐν ἐκλογῇ τῶν ἀναγκαιοτάτων φθόγγων ἐκάστοτε θεωρουμένη.»

Τὴν περὶ θηλέων δὲ καὶ ἀρρένων φθόγγων θεωρίαν περιγράφει ὁ αὐτὸς Κοϊντιλιανὸς ἐν τῷ Β' περὶ μουσικῆς (XIII) διὰ τῶν ἐξῆς (σελ. 92): «Τῆς δὲ μελωδίας ἐν τε ταῖς φθαῖς κὰν τοῖς κόλοις ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς πρὸς τοὺς ὀργανικοὺς ἤχους λαμβανομένης τὰ τῶν στοιχείων ἀρμόττοντα πρὸς τὴν τῶν μελῶν ἐκφώνησιν ἐπελεξάμεθα. ἐπτὰ γοῦν τῶν φωνηέντων ὄντων ἐν τε τοῖς μακροῖς καὶ τοῖς βραχέσι τὰς προειρημέναις διαφορὰς ὀρωμεν· καθόλου γὰρ τὰ μὲν εἰς μῆκος αἴροντα τὸ στόμα σεμνοτέρους τε τοὺς ἤχους καὶ ἀρρενοπρεπεῖς, τὰ δὲ εἰς πλάτος διαιροῦντα καὶ τὰς ἐκφωνήσεις ἡττους τε καὶ θηλυτέρας ἔχει. πάλιν δὲ εἰδικῶς ἐν μὲν τοῖς μακροῖς ἄρρην μὲν ὁ τοῦ ω φθόγγος, στρόγγυλός τε ὢν καὶ συνεστραμμένος, θῆλυς δὲ ὁ τοῦ η' διαχεῖται γὰρ πως ἐν αὐτῷ τὸ πνεῦμα καὶ διηθεῖται. ἐν μὲν τοῖς βραχέσι τὸ μὲν οὐ τὸ ἄρρην δηλοῖ, τὸ τε φωνητικὸν συνίλλον ὄργανον καὶ τὸν φθόγγον πρὶν ἐκφανῆναι συναρπάζον, τεθύληται δὲ τὸ ε, κεχυνέναι πως ἀναγκάζον κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν. τῶν δὲ διχρόνων εἰς μελωδίαν τὸ ᾱ κράτιστον· εὐφές γὰρ διὰ πλάτος τῆς ἠχέσεως εἰς μακρότητα· τὰ δὲ λοιπὰ διὰ λεπτότητα οὐχ' οὕτως ἔχει. ἐστὶ δὲ τινα κὰν τούτοις ἰδεῖν μεσότητα· τὸ μὲν γὰρ ᾱ κοινοῦνίαν τε ἔχον καὶ ἀντιπάθειαν πρὸς τὸ η, ἢ μὲν εἰς ἀντίστροφον χρεῖαν

ἐκείνου παραλαμβάνεται, πέφυκεν ἄρρην, ἢ δὲ τὴν ὁμοίαν ποιεῖται σημασίαν, τεθύληται· δηλοῦσι δὲ τοῦτο καὶ αἱ τῶν διαλέκτων ἀλλήλαις ἀντιπεπονηταὶ τῆ τῶν ἔθνων ἀναλόγως ἐναντιοτροπία, ἢ Δωρίς τε καὶ ἡ Ἰὰς· ἢ μὲν γὰρ Δωρίς τὴν θηλυτῆτα φεύγουσα τοῦ η τρέπειν αὐτοῦ τὴν χρῆσιν ὡς ἐς ἄρρην τὸ ᾱ νενομικεν, ἢ δὲ Ἰὰς τὸ στερεὸν ὑποστελλομένη τοῦ ᾱ καταφέρεται πρὸς τὸ η. τὸ δὲ ε θῆλυ μὲν ἐστὶ κατὰ τὸ πλεῖστον, ὡς προεῖρηται, τῷ δὲ τὸν ὅμοιον ἦχον ἐπιφαίνειν, εἰ ἐκταθείη τῆ αἱ διφθόγγῳ γραφομένη διὰ τοῦ ᾱ, ἐπ' ἐλάχιστον ἠρρένωται. ἀλλὰ καὶ τῶν ἄρθρων καὶ τῶν καταλήξεων τὰ καθ' ἀπάσας τὰς πτώσεις εἴ γε ἐξετάζειν ἐθέλεις, σαφῶς εὐρήσεις, ὡς τῶν μὲν ἀρρενικῶν ὀνομάτων ἀρρενικὰ στοιχεῖα καθηγεῖται καὶ ἐπὶ τελευτῆς τίθεται, τῶν δὲ θηλυκῶν τὰ ὅμοια καὶ οἱ ὅμοιοι φθόγγοι, τῶν δὲ οὐδετέρων τὰ μεταξὺ.

Τέτταρα μὲν οὖν τῶν φωνηέντων τὰ εὐφυῆ πρὸς ἔκτασιν διὰ τῆς μελωδικῆς φωνῆς διαστήματα πρὸς τοὺς φθόγγους ἐχρησίμευσεν· ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ συμφώνου παραθέσεως, ὅπως μὴ διὰ μόνων τῶν φωνηέντων γιγνόμενος ὁ ἦχος κεχῆνη, τῶν συμφώνων τὸ κάλλιστον παρατίθεται, τὸ τ' τὰ τε γὰρ προτακτικὰ τῶν ἄρθρων ἐδήλωσε, μόνον τε ταῖς τῶν ὀργάνων χορδαῖς ἐμφερῶς ἦχεῖ, τὴν τε φωνὴν ἐστὶ λειότατον· οὔτε γὰρ πνεύματι τραχύνεται ποσῶς, ὡς τὰ δασέα, οὔτ' ἀκίνητον ἐξ τὴν γλωτταν, ὡς τῶν λοιπῶν ψιλῶν ἐκάτερον, οὔτε συριγμὸν ἀγενῆ προΐησι καὶ ἄγροικον, ὡς τὰ διπλά καὶ τὸ ἰδιάζον, οὔτε λεπτόν ἐστὶ καὶ ἀσθενές, ὡς τὰ ὑγρά· τούτων οὕτως ἐχόντων οἱ μὲν διὰ τοῦ η γινόμενοι φθόγγοι ὑγροὶ τέ εἰσι καὶ ὅλως παθητικοὶ καὶ τεθυλησμένοι, οἱ δὲ διὰ τοῦ ω δραστήριοι καὶ ἠρρενωμένοι, τῶν δὲ μέσων οἱ μὲν διὰ τοῦ ᾱ πλέον μετέχοντες ἀρρενότητος, οἱ δὲ διὰ τοῦ ε θηλυτῆτος. τούτοις ὅμοια γίνεται καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν διαστήματα, καὶ πάλιν τοῖς διαστήμασιν ὁμόλογα τὰ ἐκ τούτων περιεχόμενα συστήματα, ἄκρα μὲν τὰ ὑπὸ τῶν ὁμοίων, μέσα δὲ τὰ ὑπὸ τῶν ἀνομοίων ταῖς φωναῖς· καὶ ἦτοι κατὰ τὴν τοῦ συστήματος ἀγωγὴν τῆς ποιότητος μεταλαμβάνει, ἢ κατὰ τὴν ὑπερβατὸν μελωδίαν τοῖς πλεονάζουσι τῶν ἤχων συνεξομοιοῦται. τοῦ δὲ πρώτου συστήματος, ὅπερ ἐστὶ τετράχορδον, ὁ μὲν πρῶτος φθόγγος διὰ τοῦ ε προΐηται, οἱ δὲ λοιποὶ κατὰ τὸ ἐξῆς ἀκολουθῶς τῆ τάξει τῶν φωνηέντων, ὁ μὲν δεῦτερος διὰ τοῦ ᾱ, ὁ δὲ τρίτος διὰ τοῦ η, ὁ δὲ τελευταῖος διὰ τοῦ ω, εὐπρεπῶς κατὰ πολὺ τῶν ἤχων διὰ μεσότητος ἀλλήλους διαδεχομένων· καὶ οἱ μὲν ἐξῆς τοῖς προειρημένοις τρισὶ κατὰ συμφωνίαν λαμβάνονται, μόνος δὲ ὁ τοῦ ε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ τε πρώτου διὰ πασῶν καὶ τοῦ δευτέρου, [κατὰ τὴν] ὁμόφωνον τῷ προσλαμβανομένῳ τὴν μέσην διάζει· διὰ τί δέ, ὕστερον λέξομεν. πάλιν μὴν τῶν φθόγγων ἦτοι περιεχόντων ἢ πλεονάζοντων, ἢ κατ' ἀμφοτέρω τὴν κυρίαν ἐχόντων, ἢ τῶν ἐτέρων καθ' ἐκάτερον τρόπον ὡς ἐν μίξει κατακρατούντων τὰ ποῖα γίνεται συστήματα, ἐκ δὲ τούτων αἱ

ἀρμονίαι· αἷς κατὰ τὰ προειρημένα χρώμενος, ἢ καθ' ὁμοιότητα ἐκάστη ψυχῇ προσφέρων ἀρμονίαν ἢ κατ' ἐναντιότητα, τό τε φαῦλον καὶ ὑποικουροῦν ἦθος ἐκκαλύψεις καὶ ἰάση καὶ βέλτιον ἐνήσεις καὶ πειθῶ ποιήσεις, εἰ μὲν ἀγενὲς ἢ σκληρὸν ὑπέη, διὰ μεσότητος ἄγων εἰς τούναντίον, εἰ δὲ ἀστεῖον καὶ χρηστόν, δι' ὁμοιότητος αὖξων εἰς σύμμετρον ἔτι τῶν συστημάτων τὰ μὲν βαρύτερα τῷ τε ἄρρени κατὰ φύσιν καὶ ἦθει κατὰ τὴν παιδείαν πρόσφορα, τῇ πολλῇ καὶ σφοδρᾷ κάτωθεν ἀναγωγῇ τοῦ πνεύματος τραχυνόμενα, καὶ πλείονος ἀέρος πληγῇ διὰ τὴν τῶν πόρων εὐρύτητα τό τε γοργὸν δηλοῦντα καὶ ἐμβριθές, τὰ δὲ ὀξέα τῷ θήλει τῇ τοῦ περι τὰ χεῖλη καὶ ἐπιπολῆς ἀέρος πληγῇ διὰ λεπτότητα γοερά τε ὄντα καὶ ἐκβοητικά· καὶ τὰ μὲν διὰ τῶν ἐξῆς φθόγγων οὕτω προχωροῦντα δι' ὁμαλότητος καὶ ῥασιότητος, τὰ δὲ διὰ τῶν ὑπερβολῶν τραχύτερα καὶ ἄλλως παρακεινημένα, καὶ διὰ τῆς ἐξαίφνης εἰς τοὺς ἐναντίους τρόπους μεταβολῆς βίαι τὴν δίκαιον ἀντιτείνοντα. καὶ τῶν τρόπων τοῦτον ὁ μὲν δῶριος βαρύτερος καὶ ἄρρени πρέπων ἦθει (τοῦτον γὰρ καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ κατὰ τὸν φθόγγον τύπον πρῶτον ὄρον ἐποιήσαμεθα, τοῦ βαρυτάτου διὰ πασῶν μεταξὺ τυγχάνοντα καὶ πέρας τοῦ τε ὑπατοειδοῦς διὰ τεσσάρων ἐπὶ τὴν ὀξύτητα καὶ τοῦ διὰ πέντε μεσοειδοῦς ἐπὶ τὸ βάρος κατὰ τὴν ὑποδῶριον ἀρμονίαν), ὁ δὲ τούτῳ τόνῳ πλεονάζων μέσος κατὰ τὸ ἦθος, ὁ δὲ τῷ μεγίστῳ τῶν ἀντιθέτων διαστημάτων ὀξύτερος τῷ διτόνῳ, θηλύτερος. οἱ δὲ μέσοι λογιζέσθωσαν ὡς ἐπαμφοτερίζοντες. πάλιν δὲ ἐπὶ τῶν ὀργάνων (αἱ γὰρ τούτων χορδαὶ πολυχούστεραι) αἱ μὲν ἀπὸ προσλαμβανομένου δωρίου κατὰ τὸ βάρος κοιλότατοι καὶ ἠρρениωμένοι, οἱ δὲ ἐπὶ τὴν ὀξύτητα τῆς διατόνου μέσοι, οἱ δὲ μετὰ τούτους κατὰ παρὰξῆσιν ὀξύτατοι τε καὶ θηλύτεροι.»

Κατὰ ταῦτα δὲ τὸ δεκαπεντάχορδον τέλειον σύστημα ἐμελεθεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τῶν φθόγγων τε, τα, τη, τω εἰς τὸ πρῶτον τετράχορδον καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως, ὥστε σύμπαντος τοῦ ἀμεταβόλου συστήματος εἶχεν ἡ καταλογὴ (solimisation) ὡς ἐξῆς:

τε τα τη τω τα τη τω τε τα τη τω τα τη τω τα
la si do re mi fa sol la si do re mi fa sol la

Πρὸς τὸν Ἄρ. Κοϊντιλιανὸν διαφέρεται ὁ Ἀνώνυμος λέγων: «Τῶν δέκα πέντε τρόπων οἱ προσλαμβανόμενοι λέγουσι τω, αἱ ὑπάται τᾶ, αἱ παρπάται τη, οἱ διάτονοι τω, αἱ μέσαι τε, αἱ παράμεσοι τᾶ, αἱ τρίται τη, αἱ νῆται τᾶ,» ἡ δὲ διαφορὰ ἐγκεῖται μόνον ἐν τῷ φθόγγῳ τοῦ προσλαμβανομένου τω ἀντὶ τε κατὰ τὸν Κοϊντιλιανόν. Οἱ βυζαντινοὶ δὲ μουσικοὶ ἀντὶ τῆς καταλογῆς ταύτης μεταχειρίζονται τὸ γράμμα ν μετὰ τῶν φωνηέντων· ᾶ, ε, ων καὶ τῆς διφθόγγου αἱ ᾶ, νε, ναι νῶ, ὅπερ εὐρηται παρὰ τῷ Ἀνωύμῳ· ἐξ αὐτῶν ἐσχημάτισαν ἢ καὶ παρέλαβον ἐξ ἐπικλήσεως ἴσως τῶν ἐθνικῶν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα τὰ » *Ἄρα ἀρες, Ἄρα*

rai ἀρες, Ναι ἀρες, Ἄρες, ἀρες; rava, Nerarw, ὧν τὸ rava καὶ nerarw ὕστερον προσληφθέντα καὶ μόνον ἐν τῷ μελικῷ καὶ ἀσματικῷ ἀπαντῶντα, εἶνε ἄσημα, τῶν δὲ ἄλλων τὸ μὲν Ἄρα εἶνε κλητικὴ τοῦ ἀραξ, τὸ δὲ ἀρες προστακτικὴ ἀορίστου τοῦ ῥημ. ἀρήμι, τὸ δὲ ναι ἀντὶ νε προσετέθη ἵνα ἐπαρκέσῃ πρὸς καταλογὴν τοῦ διὰ πέντε· ἕκαστος δὲ ἦχος (εἶδος τοῦ διὰ πασῶν) ἔχει παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς μουσικοῖς ἰδίαν καταλογὴν, ἣτις ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ὀξέος ἐπὶ τὸ βαρὺ, ὡς εὐαρμωστότερον κατὰ τοὺς ἀρχαίους,¹ ὡς ἐξῆς.

Πρῶτος = Δῶριος

mi re do si la sol fa mi
Av 1 να 1 ναι 1/2 α 1 νες, 1 1/2

Δεύτερος = Φρύγιος

re do si la sol fa mi re do
Nai 1 α 1/2 νε 1 α 1 νες. 1 1/2 1

Τρίτος = Δῶδιος

do si la sol fa mi re do
A 1/2 ναι 1 α 1 νε 1 ες. 1/2 1 1

Τέταρτος = Μιξολύδιος

si la sol fa mi re do si
A 1 α 1 α 1 γι 1/2 α. 1 1 1/2

Οἱ σήμερον δὲ ἱεροψάλται μεταχειρίζονται τοὺς φθόγγους Πα, Βου, Γα, Δι, Κε, Ζω, Νη Πα, ἀπὸ τοῦ βαρέος ἐπὶ τὸ ὀξύ διὰ τὸν πρῶτον αὐτῶν ἦχον, ὅστις ἤθελεν εἶναι ὁ τῶν Ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν Φρύγιος = Δεύτερος, ἔχων τὸ ἡμιτόνιον δεύτερον ἀντὶ πρώτου, εἴην πράγματι εἶχε τὴν αὐτὴν διαστηματικὴν διαίρεσιν· ὅτι δὲ τὰ ἐν τοῖς θεωρητικῶς βιβλίοις διαστήματα τῶν σημερινῶν ἱεροψάλτων διαφέρουσιν οὐσιωδῶς τῶν ἀρχαίων.

¹ Ἄριστ. πρβλ. ΙΘ, 33. Διὰ τί εὐαρμωστότερον ἀπὸ τοῦ ὀξέος ἐπὶ τὸ βαρὺ ἢ ἀπὸ τοῦ βαρέος ἐπὶ τὸ ὀξύ; πότερον ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς γίνεται ἀρχεσθαι; ἢ γὰρ μέση καὶ ἡγεμῶν ὀξύτατη τοῦ τετραχορδου· τὸ δὲ οὐκ ἀπαρχῆς ἀλλ' ἀπὸ τελευτῆς ἢ ὅτι τὸ βαρὺ ἀπὸ τοῦ ὀξέος γενναϊότερον καὶ εὐφωνότερον; Καὶ κατὰ τοῦτο ἄρα οἱ βυζαντινοὶ ἀκολουθοῦσι τὴν ἀρχαίαν θεωρίαν.

καὶ βυζαντινῶν καὶ εἶνε ἐσφαλμένα διελάβομεν ἐν τῇ Β'. πραγματεία (σελ. 55—69), ἐνθα ἀπεδείξαμεν ἐπίσης, ὅτι τὰ σήμερον εἶδη τοῦ δια πάσων, ἤτοι οἱ ἤχοι τῶν ἱεροψαλτῶν, οὐδεμίαν κατὰ τε τὰ διαστήματα καὶ τὸν τόπον τῆς φωνῆς σχέσιν καὶ συμφωνίαν ἔχουσι πρὸς τὰ τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντιῶν μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κ|πόλεως.

Ἐν τισὶ δὲ τῶν μελωδιῶν τῆς ἱερᾶς τῶν βυζαντινῶν μουσικῆς τοῦ ἁσματικοῦ συστήματος κεῖται ἐν τῷ τέλει ἐπιφωνητικῶς ἡ λέξις Ὅγγα Ὅγγα κτλ., ἣτις πιθανὸν οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἐπίκλησις πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, Ὅγκαίην ἐπονομαζομένην, εἰλημμένη ἐκ τῆς θυμελικῆς τῶν ἐθνικῶν μουσικῆς, καὶ παραφθαρεῖσα ἀνὰ τὸν χρόνον· ἐν τοῖς τερετισμοῖς δέ, οἵτινες ὑπὸ πάντων μαρτυροῦνται καὶ ὁμολογοῦνται παραληφθέντες ἐκ τῆς θυμελικῆς τῶν ἐθνικῶν μουσικῆς, γίνεται χρῆσις ὅτε μὲν τῆς ἀνωτέρω καταλογῆς τῶν Βυζαντινῶν, ὅτε δὲ τῆς τῶν ἀρχαίων, τοῖτοτετα, καὶ ἐν ἄλλοις τοῦ *τερριρε τερριρε τερω* κτλ. ἐξ ὧν ἐσχηματίσθη τὸ ῥῆμα ἐν τῇ ἀρχαιότητι *τερρετίζειν*, ὡς καὶ ἐκ τοῦ *τε ναι να νε νω* παρὰ τῶν Βυζαντινῶν ἡ λέξις *τεναρισμός* ἀπατῶνται δὲ οἱ νομιζόντες ὅτι τὸ *τερριρε* κτλ. ἀνήκει τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐποχῇ, σχηματισθὲν ἐκ τοῦ «*Tu rex*», διότι τὸ ῥῆμα *τερρετίζειν*, εἶνε ἀποχρώσα ἀπόδειξις, ἀπαντῶν ἐν τῇ Ἀρχαιότητι.¹

Ὅτι δὲ οἱ διὰ τῶν χορῶν τρόποι τοῦ ἄδειν ἐν τῷ χριστιανικῷ ναῶ ἦσαν αὐτοὶ οἱ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου διελάβομεν διὰ μακρῶν ἐν τῇ Β'. πραγμ. σελ. 35—39. Ὡσαύτως δ' ἀπεδείξαμεν ὅτι ἐν τοῖς χοροῖς ἐλάμβανον μέρος καὶ γυναῖκες, διακόνισσαι καὶ κόραι τῶν εὐγενῶν· ἐνταῦθα δὲ παραθέτομεν πρὸς συμπλήρωσιν τὰ ἐξῆς χωρία. Ὁ μὲν Κύριλλος κατὰ τὸν γ' αἰῶνα Ἱεροσολύμων ἀρχιεπίσκοπος ἐν τῇ 10 Προκατηχῆσει (σελ. 356) λέγει: Εἰ καὶ κλεισται ἡ ἐκκλησία καὶ πάντες ἡμεῖς ἔνδον, ἀλλὰ διεστάθω τὰ πράγματα· ἄνδρες μετὰ ἀνδρῶν καὶ γυναῖκες μετὰ γυναικῶν. . . Καὶ ὁ σύλλογος ὁ παρθενικὸς οὕτω συνελίχθη ἢ ψάλλων ἢ ἀναγινώσκων ἡσυχῇ.» Ὁ δὲ Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ἐν ἐπιστ. ΧC βιβλ. I λέγει: Τὰς ἐν ἐκκλησίᾳ φλυαρίας καταπαῦσαι βουλόμενοι οἱ Ἀπόστολοι, καὶ τῆς ἡμῶν παιδευταὶ καταστάσεως, ψάλλειν ἐν αὐταῖς τὰς γυναῖκας συνετῶς συνεχώρησαν· ἀλλ' ὡς πάντα εἰς τὸναντίον ἐτρέπη τὰ θεοφόρα διδάγματα, καὶ τοῦτο εἰς ἔκλυσιν καὶ ἀμαρτίας ὑπόθεσιν τοῖς πλείοσι γέγονεν, καὶ κατάνυξιν μὲν ἐκ τῶν θείων ὕμνων οὐχ ὑπομένουσι· τῇ δὲ τοῦ μέλους ἠδύτητι εἰς ἐρεθισμὸν παθημάτων χρώμενοι, οὐδὲν αὐτὴν ἔχειν πλέον τῶν ἐπὶ σκηνῆς ἁσμάτων λογίζονται.» Ἐν δὲ τῷ Βίῳ Μαξίμου τοῦ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νέου γέγραπται: Καὶ Ἀνθίμω τῷ μεγάλῳ . . . καὶ παιδρύναντι ἐν ταῖς ὕμνωδιαις διὰ χορῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν τὰς αὐ-

¹ Ἀριστ. προβλ. ΙΘ. 10. Διὰ τί εἰ ἥδιον ἢ ἀνθρώπου φωνή, ἢ ἄνευ λόγου ἄδοντος οὐχ' ἡδίων ἐστί, οἷον τερετιζόντων, ἀλλ' αὐλὸς ἢ λύρα;

τὰς παννυχίδας.» Ὁ δὲ Γρηγόριος Νύσσης εἰς τὸν βίον Μακρίνης τῆς τοῦ Μ. Βασιλείου ἀδελφῆς (σελ. 992): Ὡς δὲ ἡμεῖς ἐν τούτοις ἤμεν, καὶ αἱ ψαλμοῦδιαι τῶν παρθένων τοῖς θρήνοις καταμιχθεῖσαι περιήχουν τὸν τόπον. . . . Ἐγὼ δὲ καίτοι κακῶς τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς διακείμενος, ὅμως ἐπενόουν ἐκ τῶν ἐνόοντων, εἰ δυνατόν μηδὲν τῶν ἐπὶ τοιαύτῃ κηδεῖα πρεπόντων παραληφθῆναι. Ἀλλὰ διαστήσας κατὰ γένος τὸν συρρίοντα λαόν, καὶ τὸ ἐν γυναιξὶ πλῆθος τῶ τῶν παρθένων συγκαταμίξας χορῶ, τὸν δὲ τὸν ἀνδρῶν δῆμον τῶ τῶν μοναζόντων τάγματι, μίαν ἐξ ἑκατέρων εὐρυθμόν τε καὶ ἐναρμόνιον, καθάπερ ἐν χοροστασίᾳ, τὴν ψαλμοῦδιαν γενέσθαι παρεσκεύασα, διὰ τῆς κοινῆς πάντων συνωδίας εὐκόσμως συγκεκραμένην. . . Καὶ ἦν τις μυστικὴ πομπὴ τὸ γινόμενον, ὁμοφώνως τῆς ψαλμοῦδιᾶς ἀπ' ἄκρων ἐπ' ἐσχάτοις μελωδομένης.

Βεβαιωτάτου δὲ ἤδη ὄντος ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων ὅτι οὐ μόνον ἀρχαῖα μέλη σκηνικά τε καὶ ἱερὰ καὶ κανόνες τῆς Δάμωνος θεωρίας καὶ μελοποιίας ἐσώζοντο μέχρι τῆς ἐντελοῦς ἐξαφανίσεως τῆς ἐθνικῆς θρησκείας κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσῆχθησαν θεατρικαὶ μελωδίαι καὶ τερετισμοὶ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ Χρυσοστόμου ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἐποχάς, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ εἰδήσεις τοῦ Βαλσαμῶνος, Ζωναρᾶ, Ματ. Βλαστάρεως, Κεδρηνοῦ καὶ λοιπῶν, οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπολείπεται, ὅτι ἐν τοῖς μουσικοῖς χειρογράφοις τῶν Βυζαντινῶν διεσώθησαν οὐ μόνον τὰ διάφορα εἶδη τῆς καθαρᾶς ἱερᾶς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ δημώδης καὶ θεατρικὴ, καὶ πλέον ἢ πιθανὸν καθίσταται, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ αὐστηρότεροι ἐκκλησιαστικοὶ μελοποιοὶ καὶ ἐνπρογενεστέραις καὶ μεταγενεστέραις ἐποχαῖς παρέλαβον ἐκ τῆς τῶν ἐθνικῶν ἱερᾶς καὶ σκηνικῆς μουσικῆς, ὅτι ὑγιᾶς εὖρον καὶ προσῆκον τῷ πνευματικῷ χαρακτῆρι τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀκολουθοῦντες πανταχοῦ τὴν γνωστὴν παραίνεσιν «*δίλην μελισσῶν,*» καὶ ἐπόμενοι τῷ ἐκλεκτικῷ τρόπῳ τῶν πρώτων πατέρων Βασιλείου, Γρηγορίου καὶ λοιπῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλεξανδρέως Κλήμεντος, λέγοντος ἐν τοῖς Στρωμ. (κεφ. θ'). «*Χρηστομαθῆ φημι τὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναφέροντα, ὥστε καὶ ἀπὸ γεωμετρίας καὶ μουσικῆς καὶ ἀπὸ γραμματικῆς καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς δρεπόμενον τὸ χρήσιμον ἀνεπιβούλευτον φυλάττειν τὴν πίστιν.*» Πρὸς δὲ τούτοις πασίγνωστον εἶνε, ὅτι ἐφ' ὅσον μᾶλλον ἢ κατὰ τῶν ἐθνικῶν νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ προέκοπτε, τόσον περισσότερα παρ' αὐτῶν στοιχεῖα παρελάμβανεν, ἕως ὅτου ἐξαφανισθέντας ἐκληρονόμησεν ἐντελῶς, διὰ τῶν ἰδίων ὄπλων ἐκείνων κατανικήσαντες. Κύριλλος δὲ ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος καυχᾶται μάλιστα διὰ τὴν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροῦς τῶν ἐκκλησιῶν προεστηκότων διαρπαγῆν τῆς σοφίας τῶν Ἑλλήνων, λέγων (σελ. 731): «*Οὐκοῦν εἰ διὰ σοφίας κοσμικῆς καὶ λόγου φαιδρότητος οἰκοδομοῦντες τὴν ἐκκλησίαν, διαρπαζοῦσιν τε τοὺς Ἑλλήνων παῖδας, καὶ οἰοῦναι τὸ χρυσεῖον αὐτῶν καὶ*

«τὸ ἀργύριον ἐκ πολλῆς ἄγαν ἐπιεικείας καταπλουτήσαντες κλήρον αὐτὸν ποιοῦνται Θεοῦ.» Ἡ ἐνταῦθα δὲ ἀναφερομένη διαρπαγὴ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν τῶν ἐθνικῶν εἶνε πασίγνωστος, καὶ ἐξ αὐτῶν δὲν δύναται τις νὰ ἐξαίρεση βεβαίως τὴν μουσικὴν καὶ μελοποιίαν, περὶ ὧν μαρτυροῦσιν αἱ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως μελωδίαί, περὶ ὧν θετικῶς μὲν γινώσκουμεν, ὅτι εἰσὶ μεμελοπεποιημένα κατὰ τὴν ἀρχαίαν θεωρίαν, τηροῦσαι ἀκριβῶς τοὺς καλλολογικοὺς κανόνους καὶ νόμους τῆς εὐρυθμίας καὶ τὰ σχήματα αὐτῆς, προωδικά, μεσωδικά, παλ.ωφδικά, ἐπωδικά κτλ., λίαν δὲ πιθανόν, ὅτι ἐπὶ χριστιανικῶν κειμένων ἐφηρμόσθησαν ἐθνικαὶ μελωδίαί, καὶ εἰς τοῦτο ἀποδίδομεν τῆς μεταφορᾶν πάντων σχεδὸν εἰπεῖν τῶν ἀρχαίων μέτρων εἰς τὸν προσωδιακὸν ῥυθμὸν τῶν τάσεων, εἰς αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τὴν μὴ διάσωσιν ἀρχαίων μελωδιῶν καὶ μελῶν. Ὁ δὲ λόγος, ὃν τινες προβάλλουσιν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐκ μίσους καὶ φανατισμοῦ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παραδεχθῶσι καὶ ἐφαρμόσωσι μέλη ἀρχαῖα ἐπὶ τῶν ἱερῶν κειμένων ἐξελέγχεται ἀνυπόστατος ἐκ τῶν πολυπληθῶν σαφῶν μαρτυριῶν. Ἐὰν δὲ ὁ λόγος οὗτος ἦτο ἀληθής, διὰ τί νὰ περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν μουσικὴν; μήπως ἅπαντα τὰ ἀρχαῖα συγγράμματα δὲν εἶνε ἔργα τῶν ἐθνικῶν, ὡς περ καὶ αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, ἅπερ οἱ χριστιανοὶ ἐθεώρουσαν ὡς ἴδιον καὶ πατρικὸν κλῆρον; Διὰ τί τὸ αὐτὸ μῦθος δὲν ἐκάλυψε τὴν σπουδὴν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ χρῆσιν; Διὰ τί δὲν ἀπέτριψε τὸν συγκολλητὴν τοῦ «Χριστὸς πάσχω» τοῦ νὰ μεταχειρισθῆ ἅπαντα τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου, μεταβαλλῶν μόνον τὰ πρόσωπα καὶ ἀντικαταστήσας αὐτὰ διὰ τῶν τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Παναγίας κτλ.; Διὰ τί δὲν ἠδυνήθη νὰ κωλήσῃ τὴν εἴσοδον τῶν θυμεικῶν ᾠδῶν καὶ τῆς χειρονομίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Ἡδυνάμεθα νὰ φέρωμεν πολλὰς ἔτι μαρτυρίας καὶ ἀποδείξεις ἐξ αὐτῶν τῶν Πατέρων περὶ τοῦ πιθανωτάτου τῆς γνώμης ἡμῶν, ὅς ἀναβάλλομεν εἰς προσεχῆ πραγματείαν πρὸς ἀποφυγὴν μεγάλων παρεκβάσεων, ὧν ἰκαναὶ αἱ μέχρι τοῦδε αἱ μελωδίαὶ τῶν Βυζαντινῶν κέκτηνται τοσαῦτα ἀρχαῖα στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς, ὅσα γραμματικά, συντακτικά, ῥητορικά καὶ μετρικά αἱ ὁμιλίαι καὶ λοιπαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων συγγραφαί· τοῦτο εἶνε ἀληθέστατον. Ὡσαύτως δ' ἀληθέστατον εἶνε ὅτι ἡ ἱερά τῶν Βυζαντινῶν μουσικὴ φέρει ἀνάλογον χαρακτῆρα ποικιλίας πρὸς τὰ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει καὶ ταῖς ὀρθοδόξοις ἀνατολικαῖς ἐκκλησίαις περιλαμβανόμενα παντοδαπὰ ἔθνη· διότι οἱ ἐν τοῖς μουσικοῖς χειρογράφοις ἀναφερόμενοι μελοποιοὶ εἶνε διαφόρων ἐθνικότητων καὶ χωρῶν, οἵτινες ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ παρελάβανον στοιχεῖα τῆς ἐπιχωρίου αὐτῶν μουσικῆς, ἣν ἐκ παιδῶν ἤκουον, ἢ πᾶσαν φαντασίαν, ὡς γνωστὸν, δημιουργεῖ πάντοτε ἐκ δεδομένων διὰ τῶν αἰσθησεῶν στοιχείων, δημιουργίας μὲν, ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀδυνάτου οὐσίας ἐν αὐτῇ πρωτοτυπίαν δὲ μόνον ἐχούσης κατὰ τὸ σχῆμα. Ἐν μουσικῷ χειρογράφῳ δὲ

τῆς Θεσσαλικῆς συλλογῆς εὐρήνται καὶ μέλη Περσικὰ μελοποιῶν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως, δύο μὲν τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφου, ἐν δὲ Μάρκου ἱεράρχου, ἐν Λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ ἐπιγεγραμμένον «Ἀνακαρᾶς» καὶ «Ὀργανικὸν Περσικόν», ἐν τοῦ Γλυκῆος, δύο περσικὰ τοῦ Κωρῶνη, ὧν τὸ μὲν ἐπιγέγραπται «Ἐμπαχοῦμ», τὸ δὲ «Τασνέφι», καὶ ἐν Βουλγαρικὸν τοῦ Κουκουζέλη,¹ ἐν δὲ χειρογράφοις τῆς μετὰ τὴν ἀλωσιν ἐποχῆς οὐκ ὀλίγα Τουρκικά.

Ὅτι δὲ ἡ μουσικὴ τῶν Βυζαντινῶν προὐρίσται νὰ συμπληρώσῃ σπουδαίως τὴν Ἀρμονικὴν, Μετρικὴν καὶ Ῥυθμικὴν θεωρίαν τῶν ἀρχαίων, αὐτόδηλον ἐκ τε τῶν εἰρημένων καὶ ἐκ τῆς πρὸ ὀλίγων μηνῶν διὰ τῶν ἐφημερίδων γνωστῆς ὑφ' ἡμῶν γενομένης ἀνακαλύψεως τῶν κλιμάκων τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοξένου ἄνευ διασαφήσεως ἀναφερομένου «Κοινοῦ γένους» τῶν Ἀρχαίων ἐκ τοῦ ᾠσματικοῦ τῶν Βυζαντινῶν, περὶ ὧν προσεσχῶς.

Ἐκ τε τῶν χωρίων τοῦ Ἀριστοφάνους, Ἀριστοξένου, Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς καὶ λοιπῶν κατὰδηλος κατέστη ἡ μεταβολή, ἣν ἡ μουσικὴ τῶν Ἀρχαίων ὑπέστη ἀπὸ Περικλέους, μεταβληθεῖσα ἐξ εὐρύθμου εἰς εὐμελῆ, ἐκ Πλατωνικῆς εἰς Ἀριστοτελικὴν, ἐκ λιτῆς εἰς ποικίλην καὶ βωμολόχον, ἐξ «οἴας ἔδει εἶναι» εἰς τὰ «δυνατὸν καὶ πρέπον» καὶ ἔτι πλέον τούτου ἀνὰ τὸν χρόνον. Ταύτων δὲ οὕτως ἐχόντων αὐτόδηλον καθίσταται ὅτι, τῆς Πυθαγορείου παρασημαντικῆς ἀδυνατούσης νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς εὐμελοῦς, ἀναπόφυκτος ἀνάγκη ἐπέστη ἐπινοήσεως τελειοτέρας παρασημαντικῆς. Ὅτι δὲ πράγματι ἐπινοήθητο αὕτη καὶ ὑπῆρχεν ἤδη, μαρτυρεῖ σαφῶς τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Ἀριστοξένου. (σελ. 30): «Ἄ δὲ τινες ποιοῦνται τέλη τῆς Ἀρμονικῆς καλουμένης πραγματείας, οἱ μὲν τὸ παρασημαίνεσθαι τὰ μέλη φάσκοντες πέρασ εἶναι τοῦ ξυνέναι τῶν μελωδουμένων ἕκαστον, οἱ δὲ τὴν περὶ τοὺς αὐλοὺς θεωρίαν καὶ τὸ ἔχειν εἰπεῖν τίνα τρόπον ἕκαστα τῶν αὐλομένων καὶ πάθεν γίνεται· τὸ δὲ ταῦτα λέγειν παντελῶς ἐστὶν ὄλωσ τινὸς διημαρτηκός. Οὐ γὰρ ὅτι οὐ πέρασ τῆς ἀρμονικῆς ἐπιστήμης ἐστὶν ἡ παρασημαντικὴ, ἀλλ' οὐδὲ μέρος οὐδέν, εἰμὴ καὶ τῆς μετρικῆς τὸ γράψεσθαι τῶν μέτρων ἕκαστον. εἰ δ' ὡς περ ἐπὶ τούτων οὐκ ἀναγκαῖον ἐστὶ τὸν δυνάμενον γράψεσθαι τὸ ἱαμβικὸν μέτρον καὶ εἰδέναι τί ἐστὶ τὸ ἱαμβικόν, οὕτως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν μελωδουμένων [οὐ γὰρ ἀναγκαῖον ἐστὶ τὸν γραψάμενον τὸ φρύγιον μέλος καὶ εἰδέναι τί ἐστὶ φρύγιον]. δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη

¹ Τοῦ αὐτοῦ Κουκουζέλη (αἰὼν ιγ'.) εὐρίσκονται ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ καὶ τὰ ἐξῆς, ἐπιγεγραμμένα: Σημαντήρα, Ἀηδῶν, Πολεμικόν, Ὀρφανόν, Ἀνηφαντῆς, Καμπάνα, Βιόλα, Χορός, Παπαδοπούλα, Μαργαρίτης, Τροχός, Τοῦ βασιλέως, καὶ τινὰ Δυσικά, ἄλλα δὲ Φράγγικα ἐπιγεγραμμένα.

τῆς εἰρημένης ἐπιστήμης πέρας ἢ παρασημαντική. Ὅτι δὲ ἀληθῆ τὰ λεγόμενα καὶ ἔστιν ἀναγκαῖον τῷ παρασημαινομένῳ μόνον τὰ μεγέθη τῶν διαστημάτων διαισθάνεσθαι, φανερόν γενοίτ' ἂν ἐπισκοπούμενοις. ὁ γὰρ τιθέμενος σημεῖα τῶν διαστημάτων οὐ καθ' ἑκάστην τῶν ἐνυπαρχουσῶν αὐτοῖς διαφορῶν ἴδιον τίθεται σημεῖον, οἷον εἰ τοῦ διὰ τεσσάρων τυγχάνουσιν αἱ διαίρεσεις οὔσαι πλείους ἢ ποιούσιν αἱ τῶν γενῶν διαφοραί, ἢ σχήματα πλείονα, ἢ ποιῶν ἢ τῆς τῶν ἀσυνθέτων διαστημάτων τάξεως ἀλλοίωσις. τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ περὶ τῶν δυνάμεων ἐροῦμεν, ἅς αἱ τῶν τετραχόρδων φύσεις ποιούσι· τὸ γὰρ νήτης καὶ μέσης καὶ ὑπάτης τῷ αὐτῷ γράφεται σημεῖω, τὰς δὲ τῶν δυνάμεων διαφορὰς οὐ διορίζει τὰ σημεῖα, ὥστε μέχρι τῶν μεγεθῶν αὐτῶν κεῖσθαι, πορρωτέρω δὲ μηδέν. Ὅτι δὲ οὐδὲν ἔστι μέρος τῆς συμπάσης ξενέσεως τὸ διαισθάνεσθαι τῶν μεγεθῶν αὐτῶν ἐλέχθη μὲν πως καὶ ἐν ἀρχῇ, βῆδιον δὲ καὶ ἐκ τῶν βηθησομένων συνιδεῖν· οὔτε γὰρ τὰς τῶν τετραχόρδων, οὔτε τὰς τῶν φθόγγων δυνάμεις, οὔτε τὰς τῶν γενῶν διαφορὰς οὔτε, ἀπλῶς εἰπεῖν, τὴν τοῦ συνθέτου καὶ ἀσυνθέτου διαφορὰν, οὔτε τὸ ἀπλοῦν καὶ μεταβολὴν ἔχον, οὔτε τοὺς τῶν μελοποιῶν τρόπους οὔτε ἄλλο οὐδέν, ὡσαύτως εἰπεῖν, δι' αὐτῶν τῶν μεγεθῶν γίγνεται γνῶριμον.»

Τὸ χωρίον δὲ τοῦτο, καὶ κυρίως τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ «Ὅτι δὲ ἀληθῆ τὰ λεγόμενα κτλ.» μέχρι τέλους, ἀντιπαραβαλλόμενον πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν θεωρίαν τῆς πυθαγορείου παρασημαντικῆς καὶ τῆς συμπληρώσεως ταύτης παρὰ τῷ Ἀωνύμῳ, οὐχὶ μόνον οὐδεμίαν ἔχει οὐδ' ἐλαχίστην πρὸς αὐτὴν σχέσιν, ἀλλὰ καὶ περιγράφει σύστημα παρασημαντικῆς ἐντελῶς διαφόρου καὶ ἀντιθέτου ἐκείνης, δηλούσης ἀκριβεστάτα οὐ μόνον τὰ ἐλάχιστα τῶν διαστημάτων τῶν διαφορῶν γενῶν, διατονικοῦ, χρωματικοῦ καὶ ἑναρμονίου, ἀλλὰ καὶ τὰς διαφορούς τῶν τετραχόρδων, πενταχόρδων καὶ ὀκταχόρδων διαίρεσεις τῶν δεκαπέντε τρόπων ἐν μεγέθει τοῦ τρεῖς διὰ πασῶν, τὰς φθορὰς τῶν διαστημάτων ἐν τε τῷ μικτῷ καὶ κοινῷ γένει διὰ τῶν φθόρων, τὰς συμφωνίας, τὰ σύνθετα καὶ ἀσύνθετα διαστήματα, τὰς ἐκλύσεις καὶ ἐκβολὰς διὰ τῆς διαφοροῦ θέσεως τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων γραμμάτων τοῦ ἑλλ. ἀλφαβήτου, ὀρθῶν, ὑπτίων, ὄξυτόνων, πλαγίων, ἀνεστραμμένων, ἀπεστραμμένων πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἡμίσεων, ἀμελητικῶν κτλ. ἐν τε τῇ ᾠδικῇ καὶ ὀργανικῇ. Ἄπασα δὲ ἡ ἀρετὴ τῆς Πυθαγορείου παρασημαντικῆς ἐγκριταί, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, κυρίως καὶ μόνον ἐν τῇ ἀκριβεστάτῃ παρασημασίᾳ τῶν διαστημάτων, ὅπερ οὐδὲλως συμφωνεῖ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ χωρίου τούτου περιγραφομένην παρασημαντικὴν. Περὶ τούτου δὲ δύναται πᾶς τις νὰ πεισθῇ ἐκ τοῦ Ἀριστείδου Κοῖντιλιανοῦ, Ἀλυπίου καὶ Βοηθίου, καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ τῆς πυθαγορείου εἰρημένων. Τούναντίον δὲ τὸ χωρίον τοῦ Ἀριστοξένου ὡς καὶ ἡ ρυθμικὴ αὐτοῦ θεωρία συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὴν παρασημαντικὴν, δι' ἧς

εἶνε παρασημασμένα τὰ λειτουργικὰ καὶ ὑμνολογικὰ βιβλία τῶν Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ λήγοντος αἰῶνος, καὶ ἦν πρὸς διάκρισιν ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἀπὸ τοῦδε νὰ ὀνομάζωμεν Ἀριστοξένειον, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον ἀναφερομένην.

Ὁ Paul Marguard ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ ὑπομνηματίζων τὸ ἀνωτέρω χωρίον, καὶ λαμβάνων μόνον ὑπ' ὄψει τὸ «τὸ γὰρ νήτης καὶ μέσης καὶ ὑπάτης τῷ αὐτῷ γράφεται σημεῖω», παρορῶν δὲ ἐντελῶς τὰ προηγούμενα καὶ ἐπιφερόμενα, λέγει ὅτι μόνη ἡ πρότασις αὕτη παρέσχε τῷ M. Mibomii, ἐκδότῃ τῶν ἑπτὰ Ἀρμονικῶν συγγραφέων, πολλὰ πράγματα τοῦ ὁποῖου ἡ ἐρμηνεῖα δὲν φαίνεται αὐτῷ ἀποχρώντως ὀρθή, νομίζει δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς τὴν πρῶτον εὔρε τὸ ὀρθόν· καὶ παραδέχεται μὲν ὅτι εἰς τὸ «τὸ γὰρ νήτης κτέ.» ὑπονοεῖται τὸ οὐσιαστικόν «διάστημα», φαίνεται δὲ αὐτῷ παράδοξον, ὅτι τρεῖς καὶ οὐχὶ δύο φθόγγοι ἀναφέρονται, τρεῖς δὲ φθόγγοι πρέπει νὰ περιέχουσι δύο διαστήματα, ὅπερ καὶ ἐκ τῆς συνεχείας, λέγει, ἀπαιτεῖται· τούτου δὲ ἕνεκα νομίζει ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐξέπεσαν λέξεις τινές, διὰ δὲ τῆς ἐπανορθώσεως αὐτῶν νομίζει ὅτι τὸ δυσχερὲς τῆς ἐρμηνείας τῆς προτάσεως ταύτης ἐλαττοῦται ἀποχρώντως, διὸ καὶ γράφει «τὸ γὰρ νήτης καὶ μέσης [καὶ τὸ παραμέσης] καὶ ὑπάτης τῷ αὐτῷ γράφεται σημεῖω,» τουτέστι καταφεύγει εἰς τὴν συνήθη καὶ πρόχειρον μέθοδον, ἣτις σπανιώτατα ἐπέτυχε τοῦ σκοπομένου. Μετὰ τὴν προσθήκην δὲ ταύτην παρατηρεῖ, ὅτι ἡδύνατό τις νὰ ἀποπειραθῇ ἐκ τῆς προτάσεως ταύτης νὰ συμπεράνη, ὅτι παρὰ τὴν γνωστὴν πυθαγορείου παρασημαντικὴν ὑπῆρχον καὶ ἰδιαίτερα σημεῖα τῶν διαστημάτων, διὰ δὲ τοῦ συμπεράσματος τούτου ἡδύνατο μὲν εὐκολώτατα νὰ ἀπαλλαγῇ τις τῆς δυσχερείας, ἤθελε δὲ πιθανῶς ὀλίγοι πιστευθῇ ὑπὸ τῶν εἰδημόνων. Διὰ τῆς γενομένης δὲ ἐπανορθώσεως λαμβάνων ὡς παράδειγμα τὴν ὑπολύδιον καὶ λύδιον κλίμακα πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ μὲν ὑπάτη μέσων τῆς λυδίου διὰ τοῦ αὐτοῦ σημείου σημαίνεται, δι' οὗ καὶ ἡ μέση τῆς ὑπολυδίου, ἢ δὲ παραμέση τῆς λυδίου διὰ τοῦ αὐτοῦ τῆς νήτης διεζευγμένων τῆς ὑπολυδίου. Δὲν διαφεύγει δὲ αὐτοῦ τὴν προσοχὴν ὅτι ἀπὸ τῆς ὑπάτης ὑπολυδίου μέχρι τῆς μέσης λυδίου, καὶ ἀπὸ τῆς παραμέσης τοῦ ὑπολυδίου μέχρι τῆς νήτης διεζευγμένων τοῦ λυδίου τὰ μεγέθη τῶν διαστημάτων εἶνε πεντάχορδα καὶ οὐχὶ τετράχορδα, ὡς τὸ χωρίον τοῦ Ἀριστοξένου ῥητῶς καὶ σαφῶς λέγει καὶ ἀπαιτεῖ· ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ καταφεύγει εἰς τὴν πρόχειρον μέθοδον, αἰτιώμενος τὸ σύντομον, βραχὺ καὶ ἀσαφές τῆς ἐκφράσεως τοῦ χωρίου.

Ἡ τε προσθήκη καὶ ἐξ αὐτῆς παραγομένη ἐρμηνεῖα τῆς προτάσεως ταύτης εἶνε περιττὴ καὶ ἡμαρτημένη. Ὁ P. Marguardt ἀγνοῶν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἕτερα παρασημαντικὴ, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐξέλθῃ τῆς δυσχερείας, ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς τὴν παραβεβιασμένην προσθήκην καὶ

ἐσφαλμένην ταύτην ἐρμηνείαν, ἅτινα ἀντιφάσκουσι πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὰ ἄλλα σαφέστατα τοῦ χωρίου μέρη, τὰ ὅποια δὲν ἔπρεπε νὰ παραβλέψῃ, παρακάμψῃ καὶ ἀποσιωπήσῃ. διότι ὁ Ἀριστόξενος πρὸ τῆς προτάσεως ταύτης λέγει ῥητῶς »ὁ γὰρ τιθέμενος σημεῖα τῶν διαστημάτων οὐ καθ' ἑκάστην τῶν ἐνυπαρχουσῶν αὐτοῖς διαφορῶν ἴδιον τίθεται σημεῖον, οἷον εἰ τοῦ διὰ τεσσάρων τυγχάνουσιν αἱ διαιρέσεις οὔσαι πλείους, ἄς ποιούσιν αἱ τῶν γενῶν διαφοραί, ἢ σχήματα πλείονα, ἃ ποιεῖ ἢ τῆς τῶν ἀσυνθέτων διαστημάτων τάξεως ἀλλοίωσις· τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ περὶ τῶν δυνάμεων ἐροῦμεν, ἄς αἱ τῶν τετραχόρδων φύσεις ποιούσι· τό γὰρ νήτης κτέ, πρόκειται ἄρα οὐχὶ μόνον περὶ τῶν τριῶν τόπων τῆς φωνῆς, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρῶτον περὶ παντὸς μεγέθους διαστήματος ἑκάστου τῶν τριῶν γενῶν καὶ σχημάτων τῶν τετραχορδικῶν αὐτῶν διαιρέσεων, ἧτοι τῆς τεταρτημορίου, τριτημορίου, καὶ ἡμιολίου διέσεως, τοῦ ἡμιτονίου καὶ τόνου, τῆς τριδιέσεως, πενταδιέσεως, καὶ ἑπταδιέσεως, τοῦ ἀσυνθέτου τριημιτονίου καὶ διτόνου κτλ, ἅτινα κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοξένου ἐν τῇ παρασημαντικῇ ταύτῃ δὲν σημαίνονται δι' ἰδίων σημείων, τῆς πυθαγορείου ἴδιον πρὸς παρασημανσιν ἑκάστου τῶν μεγεθῶν τούτων γραμμα μεταχειριζομένης· ὥστε ἡλίω φαινότερον καθίσταται ὅτι ἐναυῦθα σαφέστατα περὶ ἐτέρας παρασημαντικῆς πρόκειται, ὅπερ ἢ ἐπακολουθοῦσα ἐπεξηγήσις τῆς ἀνωτέρω προτάσεως καθιστᾷ ἔτι σαφέστερον διὰ τῶν: «οὔτε γὰρ τὰς τῶν τετραχόρδων οὔτε τὰς τῶν φθόγγων δυνάμεις οὔτε τὰς τῶν γενῶν διαφορὰς οὔτε, ἀπλῶς εἰπεῖν, τὴν τοῦ συνθέτου καὶ ἀσυνθέτου διαφορὰν οὔτε τὸ ἀπλοῦν καὶ μεταβολὴν ἔχον οὔτε τοὺς τῶν μελοποιῶν τρόπους οὔτε ἄλλο οὐδέν, ὡσαύτως εἰπεῖν, δι' αὐτῶν τῶν μεγεθῶν γίνεται γινώριμον.» Ἴνα δὲ πᾶς τις πεισθῇ ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Ἀριστοξένου διαλαμβάνει περὶ παρασημαντικῆς ὅλως ἀντιθέτου καὶ διαφόρου τῆς πυθαγορείου ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ ἐν βλέμμα εἰς τὸ Α'. βιβλίον τοῦ Ἀριστ. Κοϊντιλιανοῦ VII—XI σελ. 8—18, ἐνθα ἐκτίθενται τὰ τὴν κατὰ διέσεις, ἡμιτόνια καὶ τόνους διαιρέσιν τῶν διὰ πασῶν δηλοῦντα γράμματα ἢ σημεῖα, ἐπὶ τοῦ Ἀλυπίου, δηλοῦντος ἀκριβέστατα τὰ διαστήματα τῶν δεκαπέντε τρόπων τῶν τριῶν γενῶν διὰ διαφορωτάτων γραμμάτων τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω διαγράμματος τοῦ Ἀγιοπολίτου, δηλοῦντος τὰ διαστήματα τοῦ ἀρμονικοῦ κανόνος τοῦ ὑποδωρίου τρόπου ἐν τῷ βαρυτέρῳ διὰ πασῶν καὶ ὑπατοιειδῆ τῆς φωνῆς τόπῳ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐρμηνεία, ἣν δίδει εἰς τὴν ἀνωτέρω πρότασιν ὁ P. Marquard δὲν εἶνε ὀρθή, οὐδὲ σημαίνει τὸ «τὸ γὰρ νήτης καὶ μέσης καὶ ὑπάτης τῷ αὐτῷ γράφεται σημεῖον» τὰ τρία τετραχόρδα, βαρῦ, μέσον καὶ ὀξύ, ὅπερ ἔτι μᾶλλον ἐνισχύεται διὰ τῆς προσθήκης »καὶ παραμέσης,» ἧτις οὐδέποτε δύναται νὰ σημάνη τόπον τινὰ τῶν τριῶν τῆς φωνῆς, ὥστε ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ εὐρίσκειται ἀντιφατι-

κῶς ἀντικειμένη πρὸς τὴν προσθήκην. Ἀλλὰ καὶ τοὺς τρεῖς τόπους τῆς φωνῆς ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι σημαίνει ἢ πρότασις αὕτη, ἧτοι τρία τετραχόρδα διαζευγμένα ἢ συνημμένα, τότε ἢ μὲν προσθήκη »καὶ τὸ παραμέσως« εἶνε παντελῶς ἀσυγχώρητος, τὰ δὲ τρία τετραχόρδα δὲν ἀποτελοῦσι σύστημα τέλειον, διότι τὸ μὲν διὰ πασῶν σύγκειται ἐκ τετραχόρδων δύο, πλεόν τοῦ διαζευκτικοῦ τόνου, τὸ δὲ δις διὰ πασῶν ἐκ τεσσάρων τετραχόρδων πλεόν τῶν δύο διαζευκτικῶν τόνων, ὥστε οὐδεμία σύγκρισις δύναται νὰ γίνηται οὐδὲ μετὰξὺ λυδίου καὶ ὑπολυδίου, τελείων συστημάτων ἐκ τεσσάρων τετραχόρδων ἑκατέρου συγκειμένου, καὶ κατὰ τὸν τόπον τῆς φωνῆς, ὡς γνωστὸν τῷ διὰ τεσσάρων μεγέθει (δύο τόνων καὶ ἡμίσεος (ἀφισταμένων. Ὡς δὲ γνωστὸν, ἢ Ἰπάτη, Μέση, καὶ Νήτη (χορδῆ) ἀποτελοῦσι τὰς ἐστώτας φθόγγους ἑκάστου διαπασῶν, τὰ ὀξύτερα, μέσα καὶ βαρύτερα ἄκρα τῶν διὰ πασῶν, ἧτοι τὴν ἀρχὴν, τὸ μέσον καὶ τέλος ἑκάστου εἶδους κχωρισμένως καὶ ἀθυποστάτως παρ' ἅπασιν τοῖς Ἀρμονικοῖς οὐδὲ τοῦ Ἀριστοξένου ποιούντος ἐξαιρέσιν. Πλὴν δὲ τούτων ὁ Ἀριστοξένος οὐδέποτε σημαίνει τοὺς τρεῖς τῆς φωνῆς τόπους διὰ τῶν Ἰπάτη, μέση καὶ νήτη, οὐδὲ τις τῶν ἄλλων Ἀρμονικῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ «τόνος δώριος, ὑποδώριος, ὑπερδώριος, φρύγιος ὑποφρύγιος, ὑπερφρύγιος, κτλ, διὰ τοῦ πληθυντικοῦ «ὑπατῶν, μέσων, νητῶν, καὶ διὰ τοῦ «τόπος συστήματος,» οἱ δὲ ἄλλοι Ἀρμονικοὶ καὶ διὰ τοῦ «ὑπατοιειδῆς, μεσοειδῆς, νητοιειδῆς (τόπος φωνῆς) εἰς οὓς ὁ Ἀνώνομος καὶ Ἀγιοπολίτης προσθέτουσι καὶ τέταρτον τὸν ὑπερβολοειδῆ, ὁ δὲ Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης διὰ τοῦ ἀνεμιέναι καὶ χαλαραὶ (ἀρμονίαι), μέσαι καὶ σύντονοι,» καὶ διὰ τοῦ «βαρεῖται, μέσαι, ὀξεῖται,» οἱ δὲ Βυζαντινοὶ μελοποιοὶ διὰ τοῦ »ἦχοι Κύριοι, Μέσοι, Πλάγιοι, Παράμεσοι, Κύριοι Κυρίων, Φθοραὶ, Φθοραὶ Φθορῶν, Πλάγιοι Πλαγίων κτλ. Διὰ τῆς προτάσεως «τὸ γὰρ νήτης καὶ μέσης καὶ ὑπάτης τῷ αὐτῷ γράφεται σημεῖον» προφανέστατα οὐδὲν ἄλλο ὁ Ἀριστοξένος δηλοῖ εἰ μὴ ὅ,τι καὶ πάντες οἱ ἄλλοι Ἀρμονικοὶ, δῆλον ὅτι τὴν πρώτην, τετάρτην καὶ ὀγδόην χορδὴν ἢ φθόγγον ἑκάστου διὰ πασῶν. Ἡ πρότασις δὲ αὕτη παραβαλλομένη πρὸς τὴν περὶ παρασημαντικῆς θεωρίαν τῶν Βυζαντινῶν δηλοῖ τὸ αὐτὸ, ὅπερ καὶ τὸ τούτων »Ἀρχή, μέση καὶ τέλος πασῶν τῶν ἀρμονιῶν, καὶ σύστημα πάντων τῶν σημείων τὸ ἴσον ἐστὶ λέγεται δὲ ἄφωνον οὐχ ὅτι φωνὴν οὐκ ἔχει· φωνεῖται μὲν οὐ μετρεῖται δέ. διὰ μὲν πάσης τῆς ἰσότητος ψάλλεται τὸ ἴσον, διὰ δὲ πάσης τῆς ἀναβάσεως τὸ ὀλίγον, καὶ διὰ πάσης τῆς καταβάσεως ὁ ἀπόστροφος.» Τί μὲν σημαίνει ἢ πρότασις «ἀρχή, μέση καὶ τέλος πασῶν τῶν ἀρμονιῶν τὸ ἴσον ἐστὶ,» διασαφίζει ἡμῖν Μανουὴλ ὁ Βρυένιος ἐν τοῖς Ἀρμονικοῖς αὐτοῦ (2. 3. σελ. 406) διὰ τῶν ἐξῆς. »Καὶ γὰρ ἕκαστος τῶν τόνων (=ἀρμονία) ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος ἔχει· δι' ὃ καὶ εἶδος εἰκότως προσαγορεύεται. Τέλειον δὲ οὐκ

ἀν ἄλλογε εἶη εἰ μὴ μόνον τὸ εἶδος· καὶ γὰρ ἐν ἑκάστῳ τῶν τόνων οὐ μόνον ὄξυ ἔσται ἀλλὰ καὶ βαρὺ καὶ μέσον» Κατὰ ταῦτα δὲ τὸ ἴσον σημαίνει τὴν ἀρχὴν τὸ μέσον καὶ τέλος, τὴν πρώτην πέμπτην καὶ ὀγδόην χορδὴν δύο συνημμένων ἢ διεξευγμένων τετραχόρδων ἑκάστης κλίμακος, ὡς καὶ τὸ ἐν σελ. τέταρτον σχῆμα φανερὸν καθιστᾷ. Περί τῶν λοιπῶν δὲ σημείων ἀπλῶν καὶ συνθέτων τῆς παρασημαντικῆς τοῦ μελικοῦ καὶ ἁσματικοῦ συστήματος, ὡς καὶ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ ἐκφωνητικοῦ θέλομεν πραγματευθῆ προσεχῶς ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ διεξοδικῶς, ἀναβάλλοντες ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν συστηματικὴν αὐτῶν ἔκθεσιν ἕνεκα δυσχερεῶν περὶ τοὺς τύπους τῶν σημείων, καὶ διότι κύριος τῆς πραγματείας ἡμῶν ταύτης σκοπὸς εἶνε μόνον ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τῆς ἐπινοήσεως τῆς παρασημαντικῆς ταύτης, καὶ ἡ ὀρθὴ κατάληψις τοῦ ἀνωτέρου χωρίου τοῦ Ἀριστοξένου. Τὴν ἐπινοήσιν δὲ τῆς παρασημαντικῆς ταύτης ἀπέδωκάν τινες ἀβασανίστως καὶ ἄνευ λόγου εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, περὶ οὗ οὐδεὶς ἀναφέρει τι τοιοῦτον, οὔτε τῶν βιογράφων αὐτοῦ οὔτε τῶν ἄλλων ἱστορικῶν· μόνος δὲ ὁ Ἀκροπολίτης ἐν τῷ μυθολογικῷ βίῳ τοῦ εἰρημένου Δαμασκηνοῦ ὀνομάζει αὐτὸν μόνον διακεκριμένον ὕμνογράφον καὶ μελωδόν, Πέτρος δὲ τις Δαμασκηνὸς ἀπαριθμεῖ τὰς ὑπ' αὐτοῦ συνθεθείσας ᾠδὰς καὶ μελοποιηθείσας. Συμμετῶν δὲ ὁ Θεσσαλονίκης ἀναφέρει μόνον ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς μετερρύθμισε τρίτος ἢ τέταρτος αὐτὸς τὸ Ἀγιοπολιτικὸν τυπικόν, ἐξ οὗ βεβαίως προῆλθεν ἡ σύγχυσις πρὸς τὴν μελοποιίαν καὶ παρασημαντικὴν, ὃ δὲ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, κηρύττων τὸν τῆς Πεντακοστῆς ἱαμβικὸν κανόνα καὶ ἄλλα τινὰ ὡς ψευδοδαμασκήνια ὀρθότατα παρατηρεῖ, ὅτι ἀπεδόθησαν αὐτῷ πολλὰ ἀνάξια τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ,¹ ἀναφῶντων προσέτι, ὅτι ἐσώζετο δρᾶμα τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὴν Ἀγίαν Σωσάνναν. Τὰ ἐν τῇ παρακλητικῇ δὲ ἡ ὀκταήχῳ προτασσόμενα τῶν Ἀνατολικῶν στιχηρὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν οὐδενὶ τῶν ἀρχαιοτέρων διὰ τὴν χρῆσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ὀρισμένων μουσικῶν χειρογράφων εὐρίσκονται, ἀλλὰ μόνον τὰ τοῦ Ἀνατολίου, τὰ ἐν τῇ Παρακλητικῇ «Ἀνατολικά» ἐπιγεγραμμένα. Μόνον δὲ ἐν Ἀλληλοῦζα, καὶ εἰς Χερουβικός ὕμνος τοῦ ἁσματικοῦ συστήματος εὐρίσκεται ἐν τοῖς πλείστοις μουσικοῖς χειρογράφοις ἐπιγεγραμμένα Ἰωάν. τοῦ Δαμασκηνοῦ,

¹ Εὐσταθ. Θεσσαλ. σελ. 509. Τοῖνον, ὃ ἀγιώτατε Δαμασκηνέ, χρεώσται χάριτας τοῖς παραρτίψασιν ἐπὶ σὲ τοὺς τοιοῦτους κανόνας . . . δέξαι καὶ τρίτον κανόνα τὸν εἰς τὸ ἀγιώτατον πνεῦμα »

² Εὐσταθ. Θεσσαλ. Προσίμιον εἰς τὸν τῆς Πεντηκοστῆς κανόνα σελ. 508. Εἴτα προσεπακούσεται, ὅτι ὁ μέγας ἐκεῖνος Δαμασκηνὸς οὐ λέληθεν ὁποῖος ἦν τὴν ἐποποιίαν· οὐ γὰρ ἀπλῶς μετρητὰς ἀφῆκε σελίδας ἐπῶν, ἀλλὰ καὶ ἐδραματούργησεν· ὡς καὶ ἡμᾶς ἡ πεῖρα ἐδίδαξε περιτετυχηκότας δρᾶματι ἐκείνου, πεποιημένῳ εἰς τὰ κατὰ τὴν μακαρίαν Σωσάνναν, παρασεσημειωμένῳ δὲ ἐκ πλαγίων ποίημα Ἰωάννου Μανσοῦρ.

δογματικὰ δὲ τινα καὶ τὰ ἐν ταῖς ἐντύποις παρακλητικαῖς ἡ ὀκταήχῳ προτασσόμενα τῶν Ἀνατολικῶν στιχηρὰ αὐτοῦ εὐρίσκονται μόνον ἐν πολὺ μεταγενεστέροις μουσικοῖς χειρογράφοις τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως ἐποχῆς. (ἔπιθι Β'. πραγμ. σελ. 51). Ἡ ἄκριτος δὲ καὶ ἀβασανίστος διάδοσις ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς ἐπινόησε τὴν ἀνωτέρω ὀνομασθεῖσαν Ἀριστοξένειον παρασημαντικὴν, στηρίζεται ἐπὶ τοιοῦτων ἀκρίτων εἰδήσεων ἀνωτύμων μουσικῶν πραγματειῶν τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως Ζοφεράς καὶ ἀμαθοῦς ἱεροψαλτικῆς ἐποχῆς, οἷα καὶ ἡ ἐξῆς: «Καὶ γὰρ ἐπίσταμαι λέγειν ὡσπερ αὐτοί, ἀλλ' οὐ χρὴ οὕτως, διότι πολλαὶ εἰσι σημαδιῶν θέσεις, ἀλλ' οὐ δεῖ καὶ ὀνόματα λέγειν, διότι οὐ λέγουσι πάντες ἐπίσης. πῶς δέ; διότι καὶ τὸ τῆς παπαδικῆς βιβλίον οὐ σώζεται, ὅτι ἐκάη ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλέως πρὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως καὶ μουσικῆ καὶ ἄλλα πάμπολλα κρείττονα βιβλία, διὰ τοῦτο ἐστερήθησαν ἅπαντες τοῦ τῆς Παπαδικῆς βιβλίου, τῆς μουσικῆς λέγω· καὶ μὴ δυναμένων τῶν ἀνθρώπων ἐτέρως πῶς ὑμνεῖν τὸν Θεόν, ὅτι ἐξέκλιναν περισσοτέρως εἰς τύμπανα καὶ αὐλοὺς καὶ κιθάρας καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἅπαντα τὰ παιγιῖδια, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις οὐκ εἰσήγοντο· ἐκάθισαν οἱ ἅγιοι, ὅτε Ἰωάννης καὶ Κοσμάς ὁ ποιητῆς καὶ ἐσύνθεσαν τόνους καὶ σημάδια πρὸς ἀνύμνησιν καὶ δόξαν Θεοῦ ἐσύστησαν καὶ ἐκκλησιασμὸν· καὶ τοῦ φεγγομένου μέλους ἤγουν τοῦ ὄργάνου τρίπλοκον κατασκευάσαντες ὑμνωδίαν, πρῶτον τὴν τοῦ νοῦς μελουργίαν, δεύτερον τὴν τοῦ τόκου σημειώσιν γνωριζόμενοι τοῖς μαθητευομένοις, κἀκεῖνοι (sic) ἀκολουθεῖν καὶ φθέγγεσθαι. τρίτον δὲ τὴν χειρονομίαν (χειρ. χειροτομίαν) προσέθεντο καλλιεργεῖν· τὰ τρία οὖν, πρῶτον ὁ νοῦς γενεᾶ, θώραξ ἐκπέμπει, χεῖρ δὲ σημειοῦται (=σημαίνειν, χειρονομεῖν), καὶ ἀκολουθεῖ. ἐγράφησαν δὲ καὶ παρ' ἡμῶν καὶ παρ' ἄλλων αὐταὶ αἱ θέσεις, ὡς ἵνα λαμβάνωσι μικρὰν τὴν προγύμνασιν οἱ ἀρχάριοι.» Αἱ μὲν ἱστορικαὶ ἀνακρίβειαι καὶ ἀντιφάσεις τοῦ χωρίου τούτου εἶνε ἀποχρώντως αὐτόδηλοι, καὶ οὐδενὸς ἔχουσι σχολίου χρεῖαν, ἀποδεικνύουσαι ἱκανῶς τὸ ἀνεπιστήμον τῶν ὑπὸ ἱεροψαλτῶν τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐποχῆς ἀναφερομένων τοιοῦτων ἱστορικῶν εἰδήσεων περὶ τῆς παρασημαντικῆς, οὗς ὑπερβαίνουν κατὰ τὴν ἀμάθειαν οἱ κορυφαῖοι τῶν σήμερον τοιοῦτων καὶ μάλιστα οἱ τὸν διδάσκαλον τῆς σήμερον ἱεράς μουσικῆς ἐπαγγελλόμενοι. Ἐτέρα δὲ μουσικὴ πραγματεία τοῦ αὐτοῦ χειρογράφου, προηγουμένη ταύτης καὶ ἀποδομένη ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπὸ νεωτέρου τινὸς εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, ἀναξία δὲ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, περὶ τῆς παρασημαντικῆς ταύτης καὶ τῆς ἐπινοήσεως αὐτῆς λόγον ποιούμενη λέγει τὰ ἐξῆς: «Ἐγὼ μὲν, ὃ παιδίον ἐμοὶ ποθεινότατον ἠρξάμην . . . τοῦ ἐρμηνεῦσαι καὶ διδάξαι ὑμᾶς τὴν Ρουθμητικὴν ταύτην τέχνην . . . δίκαιον, ὃ ἀκροατὰ, ἐκλέξασθαι ἀπὸ πάντων, καὶ γράψαι τὰ λυσιτελέστερα, καὶ μὴ μοι λέγε τίς ταύτην τὴν Ρουθμητικὴν πεποίηκε

καὶ πόθεν ἤρξατο. ἐκ μακρῶν γὰρ τῶν χρόνων καὶ ἀπὸ παλαιῶν μὲν ἐξετίθη, καὶ καθὼς ἡμᾶς ὁ λόγος πρόσω διδάξει, δίκαιον παραδοῦναι γραφῆ ἐκεῖνα μόνα, ἅπερ οἱ πολλοὶ δοκοῦσιν αἰσθάνεσθαι, εἰς μάτην δὲ ταῦτα νοοῦσι καὶ ψευδοθεγοῦσι τὴν ἀλήθειαν . . . Φέρε δὴ εἰπόμεν καὶ περὶ τόνων· τόνοι μὲν εἰσι τρεῖς· ἡ ἴση, τὸ ὀλίγον καὶ ὁ ἀπόστροφος, ἃ καὶ ἄνευ πνευμάτων συνίστανται. καὶ καλοῦνται καὶ λέγονται τόνοι ἡ ὀξεῖα καὶ ἡ πεταστή, καὶ εἰσί, δι' ὃ καὶ συστέλλονται ἐπιτιθεμένου αὐτοῦ(;) τόνου, καὶ διὰ τοῦτο τόνοι κυρίως οὐ λέγονται· πᾶς γὰρ τόνος ἐκ τόνου δεχόμενος μειώσιν, οὐκ ἔστι τόνος κυρίως ἀλλὰ καταχρηστικῶς· δι' ὃ καὶ Πτολεμαῖος ὁ μουσικός, ὡς μακθάνομεν, πάντων ἀρχαῖος ἐφεῦρε τοὺς τόνους τούτους κτλ.» Ἡ ἀνάλεκτος πραγματεία αὕτη, ἣν ὁ ἀμαθῆς ἀνώνυμος ἀντιγράφους ἢ ἐπιτομῆς πολὺ μεταγενέστερος ἐπιγράφει τοῦ «Ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐρωταπόκρισις τῆς Παππαδικῆς ἐπιστήμης περὶ σημαδίων καὶ τόνων καὶ φωνῶν καὶ πνευμάτων καὶ κρημαμάτων καὶ παραλλαγῶν καὶ ὅσα ἐν τῇ Παππαδικῇ ἐπιστήμῃ διαλαμβάνουσιν», ἐλήφθη ἀναμφιβόλως κατ' ἐπιτομὴν καὶ ἐκλογὴν ἐξ ἀρχαιότερου συγγράμματος, ὡς περὶ καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὀνομαζομένου «Ρυθμητικῆ», ὅρος ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τέχνη ἀναφερομένη ὑπὸ τε Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ τοῦ Λογγίνου, καὶ ἀναμφιβόλως πραγματευομένη ἰδίως περὶ τῆς παρασημαντικῆς ταύτης. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ πραγματεία γίνεται λόγος καὶ περὶ «Ρυθμητικῆς φωνῆς» ἣτις ὀρίζεται «ἡ δὲ ρυθμητικὴ φωνὴ ἐστὶν ἡ κατὰ (χειρῶν μετὰ) τάξιν ἐμμελῶς καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰρμοῦ ἀδομένη, οἷον τὸ εὐτάκτως ἀδόμενον μέλος.» Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ δὲ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων τῆς πραγματείας ταύτης δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ Ρυθμητικὴ (τέχνη) ἐπραγματεύετο οὐ μόνον περὶ τῶν σημείων τῆς παρασημαντικῆς τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ μελοποιίας καὶ εὐρυθμίας. Ὁ ὅρος δὲ Ρυθμητικὴ (σχηματισθεῖς κατ' ἀναλογίαν τοῦ «Μετρητικῆ» δὲν εἶνε βεβαίως σφάλμα τοῦ Ἀωνύμου, προελθὼν ἐκ συγχύσεως ἢ παραφθορᾶς τοῦ ὄρου Ρυθμική, ὡς ὁ Dindorf ὑπολαμβάνει· ἐπειδὴ δὲ ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Κλήμεντι¹ καὶ Λογγίνῳ² ἐκ τούτου δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ παρασημαντικὴ τῶν Βυζαντινῶν ὑπῆρχεν ἤδη ἐπὶ Κλήμεντος καὶ Λογγίνου, ἂν οὐχὶ ἐν χρήσει ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ, βεβαίως ἐν τῇ πράξει τῶν μελωδῶν καὶ χειρουργῶν τῆς θυμελικῆς μουσικῆς τῶν ἐθνικῶν, παρ' ὧν πλέον ἢ πιθανὸν ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία παρέλαβεν αὐτὴν κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα μετὰ τοῦ μελικοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ἁσματικοῦ συστήματος καὶ τῆς χει-

¹ Κλημ. Ἀλεξ. σελ. 413: Ἀρρυθμητικὴν τε καὶ γεωμετρίαν, ρυθμητικὴν τε καὶ ἁρμονικὴν.

² Λογγ. 8,2: Τὸ μουσικόν τε καὶ ἑναρμόνιον καὶ ρυθμητικόν.

ρονομίας, ὥστε ἡ τῷ Δαμασκηνῷ ἀποδιδομένη ἐπινόησις αὐτῆς δὲν εἶνε ἀληθῆς. Τὴν μαρτυρίαν δὲ ταύτην, πρὸς ἣν δὲν ἀντιφάσκει ἡ τῆς προηγουμένης, λεγούσης ὅτι ἡ Παππαδικὴ ἦτοί ἡ Ρυθμητικὴ ἐκάνη ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλέως, καὶ ὑπονοούσης τὴν πυρπόλησιν τῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης, ἐπιβεβαιούσι καὶ ἄλλαι τοιαῦται χειρογράφοι ἀνέκδοτοι πραγματεῖαι, προσεπιλέγουσαι ὅτι Πτολεμαῖος ὁ μουσικός εἶνε οὐχὶ ὁ ἐπινοήσας, ἀλλ' ὁ συμπληρώσας τὴν παρασημαντικὴν ταύτην. Τοῦτο δὲ φαίνεται ἔχον πραγματικὴν ὑπόστασιν, διότι ὁ Πτολεμαῖος ἀπαριθμῶν τὰ μελικὰ σχήματα διὰ προσηγοριῶν διαφόρων τῶν ἐν τῷ «περὶ μουσικῆς» τοῦ Ἀωνύμου, καταλέγει μετὰ τῆς Ἀναπλοκῆς, Καταπλοκῆς καὶ Συμπλοκῆς καὶ τὸ μελικὸν σχῆμα «Σύρμα», ὅπερ πράγματι εὐρίσκειται ἐν τῇ Παρασημαντικῇ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ὡς τοιοῦτον, καὶ ὡς σημεῖον, ὀνομαζόμενον «Συρματικῆ.» Κατὰ ταῦτα δὲ πιθανώτατον καθίσταται ὅτι Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ κατὰ τὸν Θεοδώρητον ἐπινοήσας καὶ εἰσαγαγὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν «τὴν εὐρυθμίαν τῆς ψαλμοψαλμῶν τῶν δημοτικῶν ταγμάτων», ἦτοί τὸ μελικὸν σύστημα, πρῶτος παρέλαβεν ἐκ τῆς τῶν ἐθνικῶν μουσικῆς τὴν Ἀριστοξένειον παρασημαντικὴν καὶ εἰσήγαγεν αὐτὴν ἐπισήμως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οἱ δὲ ὕστερον ἀμαθῶς συνέχον αὐτὸν πρὸς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἤδη ἐπεκράτει καὶ τὸ ἁσματικὸν σύστημα, ὡς αἱ δύο αὐτοῦ ἀνωτέρω μνησθεῖσαι μελωδία ἀποδεικνύουσιν. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ ψευδοδαμασκηνίῳ Ρυθμητικῇ πραγματεία τὸ ὀλίγον ὀνομάζεται καὶ μακρόν, ἐκ δὲ τοῦ Ἀγιοπολίτου μακθάνομεν, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν σημείων ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ ἔφερον ἄλλας προσηγορίας, ἦτοί ἴσον, ὀλίγον, μετ' ὀλίγον, μέσον, ὑπέρμεσον, ἄκρον κτλ τέλειον, καὶ ὅτι ἦσαν ὀλιγώτερα τὸν ἀριθμὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐπηυξήθησαν δὲ ὕστερον εἰς εἴκοσι καὶ τέσσαρα φωνητικά, ὧν ποιεῖ χρῆσιν τὸ μελικόν, καὶ τριάκοντα καὶ ὀκτώ χειρονομικά, ὧν ποιεῖ χρῆσιν μετὰ τῶν πρώτων εἴκοσι καὶ τεσσάρων, τὸ ὅλον ἐξήκοντα καὶ δύο, τὸ ἁσματικὸν σύστημα.

Κατὰ ταῦτα, καὶ δι' οὓς θέλομεν ἐκθέσει λόγους προέουσης τῆς πραγματείας οὐδαμῶς δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι ἡ ἐπινοήσις τῆς παρασημαντικῆς τῶν Βυζαντινῶν εἶνε ἀρχαιότερα οὐ μόνον τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐν τοῖς μουσικοῖς διαφθερίοις χειρογράφοις εὐρίσκονται μελωδία ἐπιγεγραμμένα ποιήματα Σωφρονίου (Πατριάρχου), ἀκμάσαντος πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, τοῦ μὲν μελικοῦ συστήματος εἰς ὀκτώ ἤχους οἱ πρῶτοι στίχοι τοῦ ψαλμοῦ «Κύριε ἐκέκραξε πρὸς σέ εἰσάκουσόν μου· εἰσάκουσόν μου¹ κύριε» ὁ στίχος «Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι» ὀκτάηχος, ἄνευ τοῦ «καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας

¹ Περὶ τοῦ ψαλμοῦ τούτου λέγει ὁ Χρυσόστομος (εἰς τὸν PM. ψαλ. σελ. 426): Τούτου τοῦ ψαλμοῦ τὰ μὲν ῥήματα ἅπαντες, ὡς εἰπεῖν ἴσασι καὶ διὰ πάσης ἡ-

των αίωνων.» και ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ψαλμοῦ «Αἰνεῖτε τὸν κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν σοὶ πρέπει ὕμνος τῷ Θεῷ,» ἐπίσης ὀκτάηχος, τοῦ δὲ ἄσματικῶς τὸ «Θεὸς κύριος και ἐπέφανεν ἡμῖν» εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου» ὡσαύτως ὀκτάηχος. Πολλοὶ δὲ χιλιάδες μελωδιῶν, ψαλμῶν και ἐφυμνίων, στιχηρῶν και εἰρμῶν τοῦ μελικῶς και ἄσματικῶς κεῖνται ἀνεπίγραφοι ἐν τοῖς μουσικοῖς χειρογράφοις, ἀλλὰ μὲν φέρουσαι μόνην τὴν ἐπιγραφὴν «παλαιὸν» και ἀλλὰ ἀρχαῖον», μόναι δὲ αἱ ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ μελοποιῦ, ὀνομαζομένου συνήθως ποιητοῦ και διακρινομένου ἐκ τοῦ ὕμνογράφου, ἐκ οὗτος δὲν ἦτο συγχρόνως και μελοποιός, διὰ τοῦ «ποίημα τοῦ δεινός ἢ διὰ τοῦ.» τὰ μὲν γράμματα τοῦ δεινός τὸ δὲ μέλος τοῦ δεινός.» Κατὰ δὲ τὸν Burney μουσικὰ σημεῖα φέρει και ὁ τοῦ πέμπτου αἰῶνος κώδικς Ἐφραϊμ τῆς βιβλιοθ: τῶν Παρισίων (ἐπιθι Α'. πρᾶγμ. σελ. 129).

Ὁ Fetis ἐν τῇ Biografie universelle des musiciens ἰδίως ἐν τῇ Resumé philosophique de l'histoire de la musique ἀποδοκιμάζει μὲν ὀρθῶς τὴν γνώμην ὅτι ὁ Δαμασκηνός ἐπενόησε τὴν παρασημαντικὴν, νομίζει δὲ ὅτι τὰ σχήματα τῶν σημείων εἶνε τὰ τοῦ Κοπτικῶς ἀλφαβήτου, ὅπερ εἶνε παντελῶς ἐσφαλμένον, ὡς ἐκ τῶν προσηγοριῶν και σχημάτων τῶν ἀπλῶν και συνθέτων σημείων ἀποδεικνύεται. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἀποδοκιμάζει ὀρθῶς ὁ Kiseweter, ἀλλὰ και οὗτος περιπίπτει εἰς ἕτερον χεῖρον ἄτοπον, παραδεχόμενος ἀπλῶς, ἄνευ λόγου και ἀποδείξεων ἢ μαρτυριῶν, ὅτι ἡ παρασημαντικὴ ἐπενοήθη κατὰ τὸν ἔννατον μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, τὰ δὲ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις σημεῖα ἀνήκουσιν

λικίας διατελοῦσι ψάλλοντες . . . οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς οἶμαι τὸν ψαλμὸν τοῦτον τετάχθαι παρὰ τῶν πατέρων καθ' ἐκάστην ἐσπέραν λέγεσθαι.» Ὁ δὲ πρῶτος ψαλμὸς κατὰ τὸν αὐτὸν Χρυστ. ἦτο «Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου πρὸς σὲ ὀρθρίζω.» Τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ αὐτοῦ ἀδόμητα διαίρει ὁ Χρυσόστομος εἰς ψαλμούς και ὕμνους ἐν τῇ πρὸς Κολασ. X. Ὁμιλίᾳ λέγων: «Ὅταν ἐν τοῖς ψαλμοῖς μάθη, τότε και ὕμνους εἴσεται, ἄτε θεϊότερον πρᾶγμα. αἱ γὰρ ἄνω δυνάμεις ὕμνοῦσιν, οὐ ψάλλουσιν . . . Τίς ὁ ὕμνος τῶν ἄνω, τί λέγει τὰ Χερουβίμ. ἴσασιν οἱ πιστοί. Τί ἔλεγον οἱ Ἄγγελιοὶ κάτω, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ. Διὰ τοῦτο μετὰ τὰς ψαλμωδίας ὕμνοι, ἄτε τελειότερον τὸ πρᾶγμα.» Ἡ και σήμερον δὲ ἀδομένη Δοξολογία ὑπάρχει εἰς τὰς Κλήμεντος Ἀποστολικὰς διατάξεις μετὰ παραλλαγῶν τῶν ἐξῆς στίχων: «Αἰνοῦμέν σε, ὕμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, δοξολογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, σὲ τὸν ὄντα Θεόν, ἀγέννητον ἕνα, ἀπόσιτον μόνον, διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν.

Κύριε ὁ Θεός, ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀμώμου ἀμνοῦ, ὃς αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν ὁ καθημένος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ. «Ὅτι σὺ μόνος ἅγιος, σὺ μόνος. Κύριος Ἰησοῦς, Χριστὸς τοῦ Θεοῦ πάσης γεννητῆς φύσεως τοῦ βασιλέως ἡμῶν, δι' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ και σέβας.» Ἡ δοξολογία δὲ αὕτη ὀνομάζεται ἐν τοῖς Ἀποστ. Διατάξ. «Ἐωθινὴ προσευχή,» ἐσπερινὴ δὲ τὸ «Αἰνεῖτε παῖδες Κυρίου» τὸ «Νῦν ἀπολύειν κτλ. Ὁ αὐτὸς Χρυσόστ. ἐν σελ. περι-

εἰς ἕτερον παρασημαντικῆς σύστημα, πλανηθεὶς ἐκ τοῦ διαφόρου σχήματος τῶν σημείων, ὅπερ δὲν εἶνε ὀρθὸν οὔτε ἀληθές, διότι ἡ διαφορὰ τοῦ σχήματος τῶν σημείων εἶνε οἷα και ἡ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων κατὰ τὰς διαφορὰς ἐπὶ οὐχίας, ἀμφότερα δὲ τὰ συστήματα ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως. Τὸ σύστημα τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς τοῦ τε ἐκφωνητικῶς, μελικῶς και ἄσματικῶς συστήματος ἔχει κοινὰ μὲν κατὰ τε τὸ σχῆμα και τὴν προσηγορίαν πρὸς μὲν τὸ σύστημα τοῦ Ἀωνύμου περὶ μουσικῆς τὸν βραχύν, μακρόν, τρίσημον, τετράσημον και πεντάσημον χρόνον, τὰ ἰσοδύναμα λείμματα και τὰ σημεῖα τῶν μελικῶν σχημάτων, ἴδια δὲ τοὺς ἐξασήμους, ἐπτασήμους και ὀκτασήμους χρόνους οἱ ὅποιοι ὑπῆρχον και ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κατὰ τὸν Ἀριστόξενον και Ἀριστ. Κοῖντιλιανόν, τὰ συνάγματα, ἀποτελοῦντα διάφορα μελικὰ σχήματα συνθέτων χρόνων, και τὰ σημεῖα τῶν συμφωνιῶν, τῶν ποικίλων χειρονομιῶν κτλ, ἄπερ ἀπρηθμήσαμεν ἀνωτέρω. Πρὸς δὲ τοὺς προσωδιακούς τόνους ἔχει κοινὰ μὲν τὴν ὀξεῖαν, περισπωμένην, βαρεῖαν, ψιλὴν, δασεῖαν και ἀπόστροφον, τὴν ἄνω και τὴν κάτω στιγμὴν τὸ κόμμα, τὴν ἄνω και κάτω στιγμὴν (:) τὴν διαστολὴν και τελείαν ἴδια δὲ τὴν διπλὴν και τριπλὴν ὀξεῖαν, διπλὴν βαρεῖαν, τὸ γαργὸν δηλοῦν τὸ ἥμισυ τοῦ βραχέος χρόνου κτλ. Ὀνομάζονται δὲ ὅτε μὲν σημεῖα, διότι σημαίνουσι τὴν κατὰ χρόνον κίνησιν τῆς φωνῆς ὀρισμένως, ὅτε δὲ τόνοι, διότι σημαίνουσι συγχρόνως και τὴν κατὰ τόπον κίνησιν τῆς φωνῆς, ἦτοι ὀρισμένα διαστήματα διὰ τῆς προτάξεως τῆς οικείας κλειδῶς και τοῦ σημείου ἐκάστης κλίμακος, γένους και τόπου τῆς φωνῆς.

Ἐκ τούτου δὲ δύο τινὰ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ἢ ὅτι ἡ παρασημαντικὴ τῶν βυζαντινῶν συνέστη μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς Πυθαγορείου και μετὰ τὴν ἐπινοήσιν τῶν τόνων τῆς προσωδίας, ἢ ὅτι ἡ πυθαγορείου, οἷα εὐρίσκειται παρὰ τῷ Ἀωνύμῳ, και Ἀριστοφάνησ ὁ Βυζαντιὸς ἐδανείσθησαν παρ' αὐτῆς, ἢ μὲν τὰ πέντε ἐκ τῶν ὀκτῶ χρονικῶν ση-

γράφων τὴν τάξιν τῶν ἐν τοῖς μοναστηρίοις μοναχῶν λέγει (τομ. XI. σελ. 575): Εὐθέως ἅπαντες μετ' εὐλαθείας τὸν ὕπνον ἀποθέμενοι διανίστανται, τοῦ προσώτου διεγείροντος αὐτούς, και ἐστήκασιν τὸν ἅγιον χορὸν στησάμενοι, και τὰς χεῖρας εὐθέως ἀνατείναντες, τοὺς ἱεροὺς ᾄδουσιν ὕμνους . . . μετὰ πολλῆς τῆς συμφωνίας, μετὰ εὐρύθμων μελῶν.» Ἐν δὲ τῷ VII. τομ. σελ. 545 ἀναφέρει τοὺς ἐξῆς ὑπὸ τῶν Μοναχῶν ἀδομένους ὕμνους: Εὐλογητὸς ὁ Θεός ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου, ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί' πλήρωσον χαρᾶς και εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα πάντοτε πάσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ σοὶ δόξα τιμὴ και κράτος, σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.»

«Δόξα σοι, Κύριε, δόξα σοι Ἄγιε, δόξα σοι Βασιλεῦ, ὅτι ἔδωκας ἡμῖν θρώματα εἰς εὐφροσύνην Πλήσον ἡμᾶς πνεύματος ἁγίου, ἵνα εὐρεθῶμεν ἐνώπιόν σου εὐαρεστήσαντες, μὴ αἰσχυρόμενοι, ὅτε ἀποδίδωσ ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.»

μείων καὶ τινὰ ἐκ τῶν μελικῶν, ὃ δὲ τὰ σημεῖα τῶν προσφιδιῶν, μετὰ τοῦ βραχέος καὶ μακροῦ, τοῦ λείμματος καὶ τῆς προσθέσεως, ὧν μόνων ἔχρηζεν ἐν τῷ λογῶδει μέλει.

Περὶ μὲν τῆς ἐπινοήσεως τῶν προσφιδιακῶν σημείων ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ὑπάρχει διαφωνία μεταξὺ τῶν νεωτέρων γραμματικῶν, πλείστων θεωρούντων ὡς ἀναπόδεικτον καὶ ἀμφισβητήσιμον εἰσέτι τὴν παρὰ τῷ γραμματικῷ Ἀρκαδίῳ εἰδησιν περὶ αὐτῶν καὶ παραδεχομένων μᾶλλον, ὅτι παρέλαβεν αὐτὰ ἐκ προῦφαστος συστήματος, καὶ ἐκάνονισε μόνον τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἡ γνώμη δὲ αὕτη φαίνεται ἀληθεστέρα, ὑποστηριζομένη καὶ ὑπὸ ρητῆς μαρτυρίας ἐκ τῆς ἐπιτομῆς τῆς καθολικῆς προσφιδίας τοῦ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (αἰὼν 2ος μ. Χ.) ἀκμάσαντος Ἡρωδιανοῦ, ὅστις ἐν τῷ Κ'. κεφ. »Περὶ τῆς τῶν τόνων εὐρέσεως καὶ τῶν σχημάτων αὐτῶν» ἐπιγραφομένῳ, λέγει τὰ ἐξῆς: «Οἱ χρόνοι καὶ οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα Ἀριστοφάνους ἐκτυπώσαντος γέγονε πρὸς τε διαστολὴν τῆς ἀμφιδόλου λέξεως καὶ πρὸς τὸ μέλος τῆς φωνῆς συμπάσης καὶ τὴν ἀρμονίαν, ὡς ἂν ἐπάδοιμεν φθεγγόμενοι. Σκέψαι δὲ ὡς ἕκαστον φυσικῶς τε ἅμα καὶ οἰκείως καθάπερ τὰ ὄργανα ἐσχημάτισται καὶ ὠνόμασται, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα ἔμελε τῷ λόγῳ ὡσπερ ὄργανα ἔσεσθαι. *ἑώρακε γὰρ καὶ τῆρ μουσικῆρ οὕτω τὸ μέλος καὶ τοὺς ῥυθμοὺς σημαιομένηρ, καὶ πῆ μερ ἀντεῖσαν, πῆ δὲ ἐπιτείνουσαν.* Εἰ δὲ ποτε ἐπάδοιμεν ἢ τέλειον ἐπιτείνοντες ἢ πάλιν ἀνιέντες, τοῦτο σκληρὸν καὶ μαλακὸν ἐκάλει' κατὰ τοῦτο καὶ Ἀριστοφάνης σημεῖα ἔθετο τῷ λόγῳ πρῶτα ταῦτα, ἵνα ἅμα συλλαβῆς καὶ λέξεως γενομένης κανὼν τις ἔποιτο καὶ σημεῖον ὀρθότητος. *ἔπειτα τρίχα ταμῶν τὴν κίνησιν τῆς φωνῆς, τὸ μὲν εἰς χρόνους, τὸ δὲ εἰς τόνους, τὸ δὲ εἰς αὐτὸ τὸ πνεῦμα καὶ τοὺς μὲν χρόνους τοῖς ῥυθμοῖς εἵκασε, τοὺς δὲ τόνους τοῖς τόνοις τῆς μουσικῆς.*» Τὸ χωρίον δὲ τοῦτο καὶ ἰδίως τὰ «*ἑώρακε γὰρ καὶ τὴν μουσικῆρ οὕτω τὸ μέλος καὶ τοὺς ῥυθμοὺς σημαιομένηρ*» καὶ «*τοὺς μὲν χρόνους τοῖς ῥυθμοῖς εἵκασε, τοὺς δὲ τόνους τοῖς τόνοις τῆς μουσικῆς*» φαίνονται μαρτυροῦντα τὴν προῦπαρξιν τῆς παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ἀριστοξενείου παρασημαντικῆς, καὶ τὴν χρῆσιν τῶν κεραιῶν, ἧτοι τῆς εὐθείας, ὀρθῆς, καὶ βραχείας γραμμῆς, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν βᾶσιν τῆς παρασημαντικῆς ταύτης, καὶ ἐξ ὧν διὰ συνθέσεων ἐγένοντο τὰ ἄλλα τῶν ἐμφῶνων καὶ ἀφῶνων σημείων, διπλῆ ὀξεῖα τριπλῆ ὀξεῖα, διπλῆ βαρεῖα, τὰ κρατήματα καὶ συνάγματα, αἱ σύνθετοι καλούμενοι τόνοι κτλ.

Ὅτι δὲ τὰ σημεῖα τῶν κεραιῶν τούτων πράγματι προῦφίσταντο πρὸ τοῦ Ἀριστοφάνους μαρτυροῦσι καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ulrich Koehler δημοσιευθέντα Bruchstücke eines alten Lehrbuches der Grammatik ἐν τῷ Mittheilungen des Deutschen Instituts ἐκ συντριμμάτων ἐπιγραφῆς καίμενης ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἐν ᾗ ἀναφέρεται πρὸς ταῖς εἰρημέ-

ναις κεραιῶν καὶ «προσηγμένη» (ἴσως ἐννοητέον κεραιᾶ ἢ γραμμῆ). Ἡ ἐπιγραφή δὲ αὕτη διαλαμβάνει, ὡς ἡμεῖς ἠδυνήθημεν νὰ συμπεράνωμεν, περὶ τῶν σχημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἧτοι ἐκ πόσων καὶ ποίων ἕκαστον γράμμα κεραιῶν σύγκειται. Τὴν ἐπιγραφὴν δὲ ταύτην θεωρεῖ ὁ κ. Koeller ἀνήκουσαν εἰς τὴν προαλεξανδρινὴν ἐποχὴν, ὃ δὲ σεβαστὸς καθηγητῆς τοῦ ἡμ. Πανεπιστημίου κ. Σ. Κουμανούδης, ἐπιστήσας τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἐρεύνης τοῦ περιεχομένου, θεωρεῖ αὐτὴν καὶ ἔτι ἀρχαιότεραν, ὡς ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων εἰκάζει. Ἐπι δὲ μᾶλλον ἐνισχύεται ἡ προῦπαρξις τῆς ἀριστοξενείου παρασημαντικῆς καὶ ἐξ ὧν τινὲς τῶν Ἀρμονικῶν λέγουσι περὶ τῶν τόνων τῆς προσφιδίας, οἵτινες δηλοῦσι τὴν Ὑπάτην, Μέσην, καὶ Νήτην τῶν τετραχόρδων, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἴπομεν. Ἀλλὰ τὴν κυριωτάτην ἀπόδειξιν δύνανται νὰ παράσχωσιν οἱ τύποι τῶν σημείων καὶ ἡ ἱστορικὴ αὐτῶν ἐξέτασις καὶ ἀνάπτυξις, ἣν ὀφείλομεν νὰ ἀναβάλλωμεν εἰς προσεχῆ ἰδίαν περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν σημείων πραγματείαν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ δυνάμεθα μόνον περὶ τῶν τύπων τῶν δύο κυριωτέρων σημείων, τῆς ὀξεῖας καὶ βαρείας, νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰ ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Προβλημάτων (ΙΘ) τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγοντος: «*Διὰ τί ἡ βαρεῖα τὸν τῆς ὀξεῖας ἰσχύει φθόγγον; ἢ ὅτι μείζον τὸ βαρὺ. τῆ γὰρ ἀμβλεία ἔοικε, τὸ δὲ τῆ ὀξεῖα;*» Πράγματι δὲ ἐν τοῖς ἀρχαιότεροις χειρογρ. Εὐαγγελίοις ἡ μὲν ὀξεῖα τῆς παρασημαντικῆς τοῦ ἐκφωνητικοῦ συστήματος ἔχει τύπον ὀξεῖας γωνίας, ἐν τοῖς ἄλλαις δύο συστήμασι ἀποβαλοῦσα τὴν μίαν πλευρὰν, ἡ δὲ βαρεῖα ἀμβλείας ἔν τε τῷ ἐκφωνητικῷ, μελικῷ καὶ ἄσματικῷ.

Ἄλλ' ἠδύνατό τις νὰ ἀντιτάξῃ ἡμῖν, πρὸς τί δύο παρασημαντικὰ παρὰ τοῖς Ἀρχαίοις; Τὸ νὰ ὑπάρχωσι δύο συστήματα παρασημαντικῆς σύγχρονα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ἢ τοῦ Ἀριστοξένου δὲν ἔχει τι τὸ παράδοξον, διότι καὶ κατὰ τὸν μεσαῖονα ἔν τε τῇ Δυτικῇ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐπεκράτουν διάφορα παρασημαντικῆς συστήματα συγχρόνως κατὰ τὰ διάφορα εἶδη τῆς μελοποιίας, κεχυμένον, μελικόν, ἄσματικόν καὶ ἐκφωνητικόν, καὶ δύναται τις νὰ πεισθῆ περὶ μὲν τῆς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐκ τῆς γενικῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς, περὶ δὲ τῆς τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, παραβάλλων τὰ τέσσαρα συστήματα, ἧτοι τὸ τοῦ ἐκφωνητικοῦ, κεχυμένου, μελικῷ καὶ ἄσματικοῦ, ἅτινα, εἰ καὶ τὴν αὐτὴν βᾶσιν ἔχοντα, κέκτηνται ὅμως οὐσιώδεις τινὰς διαφορὰς· τοιαῦται δὲ διαφοραὶ ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ μελικῷ συστήματι μεταξὺ τῆς παρασημαντικῆς τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν μονῶν ἀφ' ἐνὸς, καὶ τῆς τῆς Κ/πόλεως μετὰ τῶν ἄλλων κοσμικῶν ἐκκλησιῶν (ἐπιθι Β'. πραγ. σελ. 49—51) ἀφ' ἑτέρου.

Ἡ σύγχρονος ὑπαρξις τῆς τε Πυθαγορείου καὶ Ἀριστοξενείου παρασημαντικῆς καθίσταται πιθανωτάτη, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὸ μὲν ὅτι ἀπὸ

τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ἡ ἀρχαία μουσικὴ διηρέθη, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, εἰς εὐρύθμον, δι' ἣν ἐξήρκει ἡ πυθαγόρειος, καὶ εἰς εὐμελῆ, ἥτις μὴ τηροῦσα ἀλλὰ μεταβάλλουσα τὸν μετρικὸν ῥυθμὸν κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς εὐμελοῦς μουσικῆς, μετεχειρίζετο πολλάκις τὰ βραχέα ὡς μακρὰ καὶ τὰνάπαλιν, «οὐ τοῖς συλλαβαῖς ἀπευθύνουσα τοὺς χρόνους ἀλλὰ τὸν ἀντικτὸν τοῖς χρόνοις τὰς συλλαβάς,» ὅπερ καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τοῦ Λογγίνου (ἀποσπ. III) ἐπιβεβαιούται λέγοντος: «Ἐπι τοίνυν διαφέρει ῥυθμοῦ τὸ μέτρον, ἢ τὸ μὲν μέτρον πεπηγότας ἔχει τοὺς χρόνους μακρόν τε καὶ βραχύν . . . ὁ δὲ ῥυθμὸς ὡς βούλεται ἔλκει τοὺς χρόνους, πολλάκις γοῦν καὶ τὸν βραχύν χρόνον ποιεῖ μακρόν,» Ταῦτα δὲ συμφωνοῦσι πρὸς τὰ τοῦ Ἀλικαρνασσεῦς Διονυσίου: «Μήκους δὲ καὶ βραχυτέρας συλλαβῶν οὐ μία φύσις· ἀλλὰ καὶ μακρότεραί τινές εἰσι τῶν μακρῶν, καὶ βραχυτέραι τῶν βραχειῶν . . . Ἄρκει . . . εἰρησθαι ὅτι διαλλάττει καὶ βραχεῖα συλλαβὴ βραχείας, καὶ μακρὰ μακρᾶς, καὶ οὔτε τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν, οὔτε ἐν λόγοις φιλοῖς, οὔτ' ἐν ποιήμασιν ἢ μέλεσι διὰ ῥυθμῶν ἢ μέτρων κατασκευαζομένοις πᾶσα βραχεῖα καὶ πᾶσα μακρά.» Οὐ μόνον δὲ ἱερὰ καὶ σκηνικὰ μέλη ἐσώζοντο καὶ περὶ ῥυθμοποιίας καὶ μελοποιίας συγγράμματα ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω χωρίων ἐξάγεται, ἀλλὰ καὶ περὶ ὄρχηστικῆς, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ Ἀρ. Κοϊντιλιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ Β'. βιβλ. (IV) ἐξαίρων τὴν ὑπεροχὴν τῆς μουσικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γραφικὴν καὶ πλαστικὴν, βεβαιῶσθαι ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἐσώζετο ἡ ὄρχησις τῶν παλαιῶν χορῶν, καὶ πολλὰ περὶ ὑποκριτικῆς συγγράμματα διὰ τῶν ἐξῆς: «Τῆς γὰρ δὴ πρώτης ἡμῶν μαθήσεως δι' ὁμοιοτήτων γινομένης, ἃς ταῖς αἰσθήσεσιν ἐπιβάλλοντες τεκμαίρομεθα, γραφικὴ μὲν καὶ πλαστικὴ δι' ὄψεως παιδεύει μόνον καὶ ὁμοίως διεγείρει τε τὴν ψυχὴν καὶ ἐκπλήττει, μουσικὴ δὲ πῶς οὐκ ἂν εἴλεν, οὐ διὰ μιᾶς αἰσθήσεως, διὰ πλειόνων δὲ ποιουμένη τὴν μίμησιν; καὶ ποίησις μὲν ἀκοῆ μόνη διὰ ψιλῶν χρῆται λέξεων, ἀλλ' οὔτε πάθος αἰεὶ καὶ νεῖ δίχα μελωδίας οὔτε δίχα ῥυθμῶν οἰκείῳ τοῖς ὑποκειμένοις. σημεῖον δὲ· καὶ γὰρ εἴ ποτε δέοι κινεῖν κατὰ τὴν ἐρμηνείαν πάθος, οὐκ ἄνευ τοῦ παρεγκλιναί πως τὴν φωνὴν ἐπὶ τὴν μελωδίαν τὸ τοιοῦτον περιγίγνεται. μόνη δὲ μουσικὴ καὶ λόγῳ καὶ πράξεω εἰκόσι παιδεύει, οὐ δι' ἀκινήτων οὐδὲ ἐφ' ἑνὸς σχήματος πεπηγότων, ἀλλὰ δι' ἐμφύχων, ἃ καθ' ἕκαστον τῶν ἀπαγγελλομένων εἰς τὸ οἰκεῖον τὴν τε μορφήν καὶ τὴν κίνησιν μεθίστησι. δῆλα δὲ ταῦτα καὶ τῆς τῶν παλαιῶν χορῶν ὄρχησεως, ἥς διδάσκαλος ἡ ῥυθμικὴ, καὶ τῶν περὶ ὑποκρίσεως τοῖς πολλοῖς συγγεγραμμένων» κτλ.

Ἐπι μὲν ἡ εὐμελής τῶν Ἀρχαίων μουσικὴ εἶχεν ἐν τῷ μελοποιεῖν τὴν αὐτὴν ἐλευθερίαν, ἣν καὶ ἡ σήμερον, μεταχειριζομένη χρόνους μακροτέμους τῶν μακρῶν καὶ βραχυτέμους τῶν βραχείων, διάφορα μελικὰ σχήματα

καὶ χρωματισμοὺς ποικίλους καὶ οἰκείους πρὸς τὴν λέξιν τοῦ κειμένου καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς ἐκδηλουμένας διαθέσεις καὶ πάθη, καὶ ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου εἰρημένα εἰσιν ἀληθῆ, ἀποδεικνύεται μὲν ἀποχρώντως ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν μαρτυριῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, Φερεκράτους καὶ Ἀριστοξένου, θιασωτῶν τῆς ἀρχαιοτέρης εὐρύθμου μουσικῆς, ἐπικυροῦνται δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς περὶ ῥυθμοῦ θεωρίας τοῦ Ἀριστοξένου λέγοντος: «Διαιρεῖται δὲ ὁ χρόνος ὑπὸ τῶν ῥυθμιζομένων τοῖς ἐκάστου αὐτῶν μέρεσιν. Ἔστι δὲ τὰ ῥυθμιζόμενα τρία· λέξις, μέλος, κίνησις σωματικὴ. Ὡστε διαιρήσει τὸν χρόνον ἢ μὲν λέξις τοῖς αὐτῆς μέρεσιν, οἷον γράμμασι καὶ συλλαβαῖς καὶ ῥήμασι καὶ πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις· τὸ δὲ μέλος τοῖς ἑαυτοῦ φθόγγοις τε καὶ διαστήμασι καὶ συστήμασιν· ἢ δὲ κίνησις σημεῖοις τε καὶ σχήμασι καὶ εἴ τι τοιοῦτόν ἐστι κινήσεως μέρος.

Καλεῖσθω δὲ πρῶτος μὲν τῶν χρόνων ὁ ὑπὸ μηδενὸς τῶν ῥυθμιζομένων δυνατὸς ὢν διαιρηθῆναι, δίσημος δὲ ὁ δις τούτῳ καταμετρούμενος, τρίσημος δὲ ὁ τρίς, τετράσημος δὲ ὁ τετράκις· κατὰ ταῦτά δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν μεγεθῶν τὰ ὀνόματα ἐξεῖ.¹ Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ μῆτε δύο φθόγγοι δύνανται τεθῆναι κατὰ μηδέναν τρόπον, μῆτε δύο συλλαβαί, μῆτε δύο σημεῖα, τοῦτον πρῶτον ἐροῦμεν τὸν χρόνον. Ὁν δὲ τρόπον λήφεται τοῦτον ἢ αἰσθήσις, φανερόν ἐστι ἐπὶ τῶν ποδικῶν χρόνων· λέγομεν δὲ τινα καὶ ἀσύνθετον χρόνον πρὸς τὴν τῆς ῥυθμοποιίας χρῆσιν ἀναφέροντες. Ὅτι δ' ἐστὶν οὐ τὸ αὐτὸ ῥυθμοποιία τε καὶ ῥυθμὸς, σαφές μὲν οὐπω ῥαδιόν ἐστι ποιῆσαι, πιστεῖσθω δὲ διὰ τῆς ῥηθησομένης ὁμοιότητος. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῇ τοῦ μέλους φύσει θεωρήκαμεν, ὅτι οὐ τὸ αὐτὸ σύστημα καὶ μελοποιία, οὐδὲ τόνος, οὐδὲ γένος, οὐδὲ μεταβολή, οὕτως ὑποληπτέον ἔχειν καὶ περὶ τοὺς ῥυθμούς τε καὶ ῥυθμοποιίας, ἐπειδὴ περ τοῦ μέλους χρῆσιν τινα τὴν μελοποιίαν εὐρομεν οὕσαν, ἐπὶ τε τῆς ῥυθμικῆς πραγ-

¹ Κατὰ ταῦτα ὑπῆρχον, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ μεγέθη χρονικὰ μείζονα τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀωνόμου μέχρι πενταχρόνου ἀναφερομένων, ἥτοι χρόνοι μακροὶ ἐξάσημοι, ἐπτάσημοι καὶ ὀκτάσημοι. Ὅτι δὲ ὁ Ἀριστ. Κοϊντιλιανὸς ἀναφέρει ὀκτάσημον μέγεθος, ἐδηλώσαμεν ἀνωτέρω. Σημεῖα δὲ ἐξασήμων, ἐπτασήμων καὶ ὀκτασήμων κέκτηται καὶ ἡ τῶν Βυζαντινῶν παρασημαντικὴ, ἣν διὰ τοῦτο ἀνωτέρω ὠνομάσαμεν Ἀριστοξένειον· διότι ἀδύνατον ἄλλος εἶνε παραδεχθῶμεν ἐν τῇ χρῆσει τῆς τότε μουσικῆς τρισήμους, τετρασήμους μέχρι ὀκτασήμων χρόνων ἄνευ σημείων δηλωτικῶν τοῦ μεγέθους αὐτῶν, τὰ δὲ γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἀριθμητικῶς δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρίζωνται πρὸς παρασημανσιν τῶν πολυσήμων μεγεθῶν, διότι ἤθελον ἐπιφέρει σύγχυσιν πρὸς τὰ δηλοῦντα ὠρισμένα διαστήματα τῆς πυθαγορείου παρασημαντικῆς, ἐὰν αὕτη μόνη ὑπῆρχεν ἐν χρῆσει, καὶ ἐὰν πράγματι ταύτην καὶ μόνην ὁ Ἀριστοξένος ἐνόει ἐν τῷ ἀνωτέρω χωρίῳ, σύγχυσις ἥτις ἤθελεν εἶναι ἔτι μεγαλητέρα ἐν τῇ ψιλλῇ ὀργανικῇ καὶ εὐμελεῖ μουσικῇ.

ματείας τὴν ῥυθμοποιίαν ὡσαύτως χρῆσιν τινα φασὲν εἶναι. Σαφέστερον δὲ τοῦτο εἰσόμεθα προελθούσης τῆς πραγματείας. Ἄσύνθετον δὴ (καὶ σύνθετον) χρόνον πρὸς τὴν τῆς ῥυθμοποιίας χρῆσιν βλέποντες ἐροῦμεν οἷον τὸδε τι· (ἐάν τι) χρόνου μέγεθος ὑπὸ μιᾶς συλλαβῆς ἢ ὑπὸ φθόγγου ἐνός· ἢ σημείου καταληφθῆ, ἀσύνθετον τοῦτον ἐροῦμεν τὸν χρόνον. Ἐάν δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο μέγεθος ὑπὸ πλειόνων φθόγγων ἢ συλλαβῶν ἢ σημείων καταληφθῆ, σύνθετος οὗτος ὁ χρόνος ῥηθήσεται. Λάβοι δ' ἂν τις παράδειγμα τοῦ εἰρημένου ἐκ τῆς περὶ τὸ ἡρμοσμένον πραγματείας· καὶ γὰρ ἐκεῖ τὸ αὐτὸ μέγεθος ἢ μὲν ἀρμονία σύνθετον, τὸ δὲ χρώμα ἀσύνθετον, καὶ πάλιν τὸ μὲν διάτνον ἀσύνθετον, τὸ δὲ χρώμα σύνθετον, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ αὐτὸ γένος τὸ αὐτὸ μέγεθος ἀσύνθετόν τε καὶ σύνθετον ποιεῖ, οὐ μέντοι ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τοῦ συστήματος. Διαφέρει γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ προβλήματος τῷ τὸν μὲν χρόνον ὑπὸ τῆς ῥυθμοποιίας ἀσύνθετόν τε καὶ σύνθετον γίνεσθαι, τὸ δὲ διάστημα ὑπ' αὐτῶν τῶν γενῶν ἢ τῆς τοῦ συστήματος τάξεως . . .

Μερισθέντος δὲ τοῦ προβλήματος ὡδί, ἀπλῶς μὲν ἀσύνθετος λεγέσθω ὁ ὑπὸ μηδενὸς τῶν ῥυθμιζομένων διηρημένος· ὡσαύτως δὲ καὶ σύνθετος ὁ ὑπὸ πάντων τῶν ῥυθμιζομένων διηρημένος· πῆ δὲ σύνθετος καὶ πῆ ἀσύνθετος ὁ ὑπὸ μὲν τινος διηρημένος, ὑπὸ δὲ τινος ἀδιαίρετος ὢν. Ὁ μὲν οὖν ἀπλῶς ἀσύνθετος τοιοῦτος ἂν τις εἴη, οἷος μὲθ' ὑπὸ ξυλλαβῶν πλειόνων, μῆθ' ὑπὸ φθόγγων, μὲθ' ὑπὸ σημείων κατέχεσθαι· ὁ δ' ἀπλῶς σύνθετος, ὁ ὑπὸ πάντων καὶ πλειόνων ἢ ἐνός κατεχόμενος· ὁ δὲ μικτός, ὃ συμβέβηκεν ὑπὸ φθόγγου μὲν ἐνός, ὑπὸ ξυλλαβῶν δὲ πλειόνων καταληφθῆναι, ἢ ἀνάπαλιν ὑπὸ ξυλλαβῆς μὲν μιᾶς, ὑπὸ φθόγγων δὲ πλειόνων.

Ἐὰ δὲ σημαίνόμεθα τὸν ῥυθμὸν καὶ γνώριμον ποιούμεν τῇ αἰσθήσει, πούς ἐστιν εἰς ἢ πλείους τοῦ ἐνός. Τῶν δὲ ποδῶν οἱ μὲν ἐκ δύο χρόνων σύγκεινται, τοῦ τε ἄνω καὶ τοῦ κάτω, οἱ δὲ ἐκ τριῶν, δύο μὲν τῶν ἄνω, ἐνὸς δὲ τοῦ κάτω, ἢ ἐξ ἐνός μὲν τοῦ ἄνω, δύο δὲ τῶν κάτω. Ὅτι μὲν οὖν ἐξ ἐνός χρόνου πούς οὐκ ἂν εἴη φανερόν, ἐπειδήπερ ἐν σημείον οὐ ποιεῖ διαίρεσιν χρόνου· ἄνευ γὰρ διαίρεσεως χρόνου πούς οὐ δοκεῖ γίνεσθαι. Τοῦ δὲ λαμβάνειν τὸν πόδα πλείω τῶν δύο σημεία τὰ μεγέθη τῶν ποδῶν αἰτιατέον· οἱ γὰρ ἐλάττους τῶν ποδῶν, εὐπερίληπτον τῇ αἰσθήσει τὸ μέγεθος ἔχοντες, εὐσύνοπτοί εἰσι καὶ διὰ τῶν δύο σημείων. οἱ δὲ μεγάλοι τοῦναντίον πεπόνθασι, δυσπερίληπτον γὰρ τῇ αἰσθήσει τὸ μέγεθος ἔχοντες, πλειόνων δέονται σημείων, ὅπως εἰς πλείω μέρη διαίρεθῆν τὸ τοῦ ὅλου ποδὸς μέγεθος εὐσύνοπτότερον γίνηται. Διὰ τί δὲ οὐ γίνεται πλείω σημεία τῶν τεττάρων, οἷς ὁ πούς χρῆται κατὰ τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ὕστερον δειχθήσεται.

Δεῖ δὲ μὴ διαμαρτεῖν ἐν τοῖς νῦν εἰρημένοις, ὑπολαμβάνοντας, μὴ μερίζεσθαι πόδα εἰς πλείω τῶν τεττάρων ἀριθμὸν. Μερίζονται γὰρ ἔνιοι

τῶν ποδῶν εἰς διπλάσιον τοῦ εἰρημένου πλήθους ἀριθμὸν καὶ εἰς πολλαπλάσιον· ἀλλ' οὐ καθ' αὐτὸν ὁ πούς εἰς τὸ πλεόν τοῦ εἰρημένου πλήθους μερίζεται, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ῥυθμοποιίας διαιρεῖται τὰς τοιαύτας διαίρεσεις. Νοητέον δὲ χωρὶς τὰ τε τὴν τοῦ ποδὸς δύναμιν φυλάσσοντα σημεία καὶ τὰς ὑπὸ τῆς ῥυθμοποιίας γινομένης διαίρεσεις, καὶ προσθετέον δὲ τοῖς εἰρημένοις, ὅτι τὰ μὲν ἐκάστου ποδὸς σημεία διαμένει ἴσα ὄντα καὶ τῷ ἀριθμῷ καὶ τῷ μεγέθει, αἱ δὲ ὑπὸ τῆς ῥυθμοποιίας γινόμεναι διαίρεσεις πολλὰν λαμβάνουσι ποικιλίαν.»

Τὰ χωρία ταῦτα τοῦ Ἀριστοξένου ὀρθῶς ἐννοούμενα ἀποδεικνύουσι μὲν ἐναργέστατα, ὅτι ἡ ἀρχαία μουσικὴ ἐν τῇ ῥυθμοποιίᾳ κατ' οὐδὲν ὑπελείπετο τῆς σήμερον ἐν τῷ πλούτῳ τῶν ῥυθμικῶν σχημάτων καὶ ἐν ταῖς διαίρεσιν καὶ ὑποδιαίρεσιν τῶν ποδικῶν ἀσυνθέτων πρώτων τε καὶ πολυσήμων χρόνων εἰς συνθέτους, διακρίνουσι δὲ σαφῶς τοὺς ποδικούς χρόνους ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς ῥυθμοποιίας γινομένων διαίρεσεων, ἀναλύσεων καὶ ὑποδιαίρεσεων τῶν ποδικῶν χρόνων, καὶ ἀποδεικνύουσι τὸ ἀληθές τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς Διονυσίου εἰρημένων περὶ τῆς μεγίστης ἐλευθερίας τοῦ μελοποιῦ, τῆς χειραφετήσεως τῆς ῥυθμοποιίας καὶ ἀπαλλαγῆς αὐτῆς ἐκ τῶν στενῶν ὀρίων τῶν ποδικῶν χρόνων, ὅτινες ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ εὐρύθμῳ μουσικῇ συνέπιπτον τῷ μετρικῷ ῥυθμῷ. Ὁ ὄρος. Πούς τοῦ Ἀριστοξένου σημαίνει μέγεθος οὐτινος τὰ ἐλάχιστα καὶ μέγιστα ὄρια εἶνε τὸ μονόσημον καὶ τετράσημον, ὁ δὲ ὄρος σημείον πολλαχῶς λεγόμενος, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, δηλοῖ καὶ ὅπερ σήμερον ὀνομάζομεν πόδα, ἐν δὲ τῇ μουσικῇ τῆς Δύσεως Tactus. Κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ Ἀριστοξένου τὸ ἐξάμετρον εἶνε ἴσον καὶ τῷ πούς ἐξάσημος, τὸ τρίμετρον ἴσον καὶ τῷ πούς τρίσημος κτλ. ἐν τῇ μουσικῇ. Ὅτι δὲ τὸ μέγιστον μέγεθος τοῦ ποδὸς δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίῃ τὰ τέσσαρα σημεία, ἕκαστος διδάσκειται ἐκ τοῦ περὶ τομῆς τοῦ δακτυλικοῦ ἐξαμέτρου, μὴ ἐπιτρέποντος ἄλλως πλὴν τῆς πενθημιμεροῦς καὶ ἐφθημιμεροῦς τομῆς κατὰ τὸν ἴσον καὶ διπλάσιον λόγον, τῆς μὲν πρώτης ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ τρίτου, τῆς δὲ δευτέρας ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ τετάρτου ποδὸς γινομένης, καὶ ἀποτελούσης τῆς μὲν τὸν συμμετρικὸν λόγον 3:3 τῆς δὲ τὸν 4:2. Ὁ Ἀριστοξένος διαιρεῖ τοὺς πόδας εἰς ἐλάττους καὶ μεζονας, ἐν μὲν τοῖς πρώτοις καταλέγων μόνον τοὺς πάσαις ταῖς μουσικαῖς τέχναις κοινούς, τοὺς τοῦ ἴσου καὶ διπλασίου γένους, δὲ ἀποκλείων τοὺς τοῦ ἡμιολίου, ὡς ἰδίους τῆς χρήσεως τῆς ῥυθμοποιίας, γενομένους ἐκ τῆς ὑποδιαίρεσεως τῶν ποδικῶν χρόνων, καὶ ἀνήκοντας εἰς τὰς ὑπὸ τῆς ῥυθμοποιίας γενομένης διαίρεσεις, ὅπερ ἐπιβεβαιῶ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ τρίτῳ τῆς ῥητορικῆς λέγων: Ὁ δὲ παιάν ληπτέος· ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν.» Παρητηρήσαμεν δὲ ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Ἀριστοξένος ἀναφέρει οὐ μόνον ἀσυνθέτους τρισημούς, καὶ τετρασημούς χρόνους, ἀλλὰ καὶ παρέχει ἡμῖν νὰ

έννοήσωμεν διὰ τοῦ «κατὰ ταῦτά δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν μεγεθῶν τὰ ὀνόματα ἔξει,» ὅτι ὑπῆρχον καὶ μεγάθη χρονικά ἀσύνητα μείζονα τῶν πεντασήμων, περὶ ὧν οὐδεὶς τῶν ἄλλων πλὴν τοῦ Ἀριστείδου Κοϊντιλιανοῦ ποιεῖ λόγον, καὶ ἅπερ εὐρίσκονται καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ τῶν Βυζαντινῶν παρασημαντικῇ καὶ μελοποιίᾳ, ἥτις καὶ διὰ τοῦτο εἶνε τὸ ἀσφαλέστατον μέσον πρὸς σαφῆ καὶ ἀκριβῆ κατάληψιν τῶν ἀσαφῶν τῆς ἀρχαίας ῥυθμοποιίας, καὶ ἰδίως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοξένου ἐκτεθειμένης, ἥτις τῇ ἀρρωγῇ τῆς σημερινῆς δυτικῆς θεωρίας ἀντὶ νὰ διασαφισθῇ εἶτι μᾶλλον ἐπεσκοτίσθη.

Ὁ Ἀριστοξένος πραγματευόμενος περὶ τοῦ «διὰ τίνος σημαινόμεθα τὸν ῥυθμὸν καὶ γνώριμον ποιοῦμεν τῇ αἰσθήσει,» καὶ πικραδεχόμενος ὡς τοιοῦτον τὸν πόδα, ἀκριβημὲν μόνον τοὺς τοῦ ἴσου καὶ διπλασίου γένους, καὶ ἀποκλείει τοὺς τοῦ ἡμιολίου, ὡς συνθέτους· πραγματευόμενος δὲ περὶ τῶν ποδῶν τῶν ἐπιδεχομένων συνεχῆ ῥυθμοποιίαν, συμπαραλαμβάνει καὶ τοὺς τοῦ ἡμιολίου ἡ παιωνικοῦ γένους. Ὡσαύτως δὲ ὁ Πλάτων ἐν τῷ γ'. τῆς Πολιτείας (400. Α), ὡς περὶ ὁ Ἀριστοξένος, περὶ τοῦ ἐν τῇ μουσικῇ ταπτομένου ῥυθμοῦ διαλαμβάνων, ἥτοι τῶν γενῶν ὧν ποιεῖ χρῆσιν ἢ ῥυθμοποιία, λέγει συμφῶνως πρὸς αὐτὸν, «Ὅτι μὲν γὰρ τρεῖς, ἅττα ἐστὶν εἶδη (ῥυθμῶν) ἐξ ὧν αἱ βάσεις πλέκονται, ὡς περὶ ἐν τοῖς φθόγγοις τέτταρα, ὅθεν αἱ πᾶσαι ἀρμονίαι, τεθεαμένοις ἂν εἴποιμι.» Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ γ'. τῆς Ῥητορικῆς (κεφ. 8) περὶ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς ῥητορικῆς λέξεως διαλαμβάνων λέγει περὶ τῆς χρήσεως τῶν ῥυθμῶν ἐν ταῖς τέχναις τῆς κινήσεως τὰ ἐξῆς: «Τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως δεῖ μῆτε ἔμμετρον εἶναι μῆτε ἄρρυθμον· τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον (πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ) καὶ ἅμα καὶ ἐξίστησιν· προσέχειν γὰρ ποιεῖ τῷ ὁμοίῳ, πότε πάλιν ἤξει. ὡς περὶ οὖν τῶν κηρύκων προλαμβάνουσι τὰ παιδία τὸ «τίνα αἰρεῖται ἐπίτροπον ὁ ἀπελευθερούμενος; Κλέωνα, τὸ δὲ ἄρρυθμον ἀπέραντον»· δεῖ δὲ πεπεράνθαι μὲν, μὴ μέτρον δὲ ἀνηδὲς γὰρ καὶ ἄγνωστον τὸ ἄπειρον. περαίνεται δὲ ἀριθμῷ πάντα· ὁ δὲ τοῦ σχήματος τῆς λέξεως ἀριθμὸς ῥυθμὸς ἐστίν, οὗ καὶ τὰ μέτρα τμητά· διὸ ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μὴ· ποίημα γὰρ ἐστὶ ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς· τοῦτο δὲ ἐστὶ, ἂν μέχρι τοῦ ἦ· τῶν δὲ ῥυθμῶν ὁ μὲν ἠρῶς σεμνὸς καὶ λεκτικὸς, καὶ ἀρμονίας δεόμενος, ὁ δὲ ἱαμβὸς αὐτῆ ἐστὶν ἢ λέξις ἢ τῶν πολλῶν· διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἱαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες. δεῖ δὲ σεμνότητα γενέσθαι καὶ ἐκστῆσαι. ὁ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος· δηλοῖ δὲ τὰ τετράμετρα· ἐστὶ γὰρ τροχαεὶς ῥυθμὸς τὰ τετράμετρα· λείπεται δὲ παιάν, ᾧ ἐχρῶντο μὲν ἀπὸ Θρασυμάχου ἀρξάμενοι, οὐκ εἶχον δὲ λέγειν τίς ἦν. ἐστὶ δὲ τρίτος ὁ παιάν, καὶ ἐχόμενος τῶν εἰρημένων· τρία γὰρ πρὸς δύο ἐστίν, ἐκείνων δὲ ὁ μὲν ἐν πρὸς ἐν, ὁ δὲ δύο πρὸς ἐν. Ἔχεται δὲ τῶν λόγων τούτων ὁ ἡμιόλιος· οὗτος δ' ἐστὶν ὁ παιάν· οἱ μὲν οὖν ἄλλοι διὰ τε τὰ εἰρημένα ἀφετέοι, καὶ

διότι μετρικοί· ὁ δὲ παιάν ληπτέος· ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἐστὶ μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν, ὥστε μάλιστα λανθάνειν· νῦν μὲν οὖν χρῶνται τῷ ἐνὶ παιάνι καὶ ἀρχόμενοι, δεῖ δὲ διαφέρειν τὴν τελευταίαν τῆς ἀρχῆς. ἐστὶ δὲ παιάνος δύο εἶδη ἀντικείμενα ἀλλήλοις, ὧν τὸ μὲν ἐν ἀρχῇ ἀρμόπτει, ὡς περὶ καὶ χρῶνται· οὗτος δὲ ἐστὶν οὗ ἄρχει μὲν ἢ μακρὰ, τελευταίῳ δὲ τρεῖς βραχεῖται, «Δαλογενὲς εἶτε Λυκίαν» (—υυ—υυ) καὶ «Χρυσεοκόμα Ἐκατε παῖ Διός.» Ἄτερος δ' ἐξ ἐναντίας, οὗ βραχεῖται ἄρχουσι τρεῖς ἢ δὲ μακρὰ τελευταία. «Μετὰ δὲ γὰν ὕδατὰ τ' ὠκεανὸν ἠφάνισε νύξ.» (υυ—υυ—υυ—υυ—) οὗτος δὲ τελευταίαν ποιεῖ· ἢ γὰρ βραχεῖται διὰ τὸ ἀτελής εἶναι ποιεῖ κολοβόν· ἀλλὰ δεῖ τῇ μακρᾷ ἀποκοπτέσθαι καὶ δῆλην εἶναι τὴν τελευταίαν, μὴ διὰ τὸν γραφέα, μηδὲ διὰ τὴν παραγραφὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν ῥυθμὸν. ὅτι μὲν οὖν εὐρυθμον δεῖ εἶναι τὴν λέξιν καὶ μὴ ἄρρυθμον, καὶ τίνες εὐρυθμον ποιοῦσι ῥυθμοὶ καὶ πῶς ἔχοντες, εἴρηται.

Ἡ μὲν συμφωνία μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων σοφῶν τῆς ἀρχαιότητος περὶ τῶν τριῶν ῥυθμικῶν γενῶν, ὧν ἐποίησε χρῆσιν ἢ ῥυθμοποιία εἶνε πληρεστάτη, μόνος δὲ ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ ὅτι «ἀπὸ τοῦ ἡμιολίου οὐκ ἐστὶ μέτρον εὐρεῖν,» τουτέστιν ἢ μετρικῇ ἐποίησε χρῆσιν μόνον τοῦ ἴσου καὶ διπλασίου γένους, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ ἡμιολίου. Πρὸς τὸν Ἀριστοτέλην ὁμως διαφέρεται ὁ Κοϊντιλιανὸς Ἀριστείδης καὶ ὁ Ἡφαιστίων. Ἄλλ' ἢ διαφορὰ αὕτη προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι ἄλλως λαμβάνεται ὁ ἡμιόλιος ἐν τῇ ῥυθμικῇ καὶ ἄλλως ἐν τῇ μετρικῇ, διότι ὁ πρῶτος χρόνος τόπον μονάδος ἐπέχων ἐν μὲν τῇ λέξει θεωρεῖται περὶ συλλαβῆν, ἐν δὲ τῷ μέλει περὶ φθόγγον ἢ ἐν διάστημα, ἐν δὲ κινήσει σώματος περὶ ἐν σχῆμα. Ἡ μὲν μετρικῇ βραχείας μόνον καὶ διχρόνους συλλαβὰς ἔχουσα, δύναται νὰ ἀναλύσῃ τὴν μακρὰν μόνον εἰς δύο βραχείας, καὶ νὰ συναίρῃ τὰς δύο βραχείας εἰς μίαν μακρὰν δίχρονον, ἀλλ' ἢ ῥυθμικῇ τὸν μουσικὸν φθόγγον ὡς μονάδα ἔχουσα δύναται ἐν μιᾷ διχρόνῳ συλλαβῇ νὰ ἐξαγγεῖλη οὐ μόνον δύο φθόγγους, ὡς ἐν τῇ εὐρύθμῳ ἀρχαιοτάτῃ μουσικῇ, ἀλλὰ καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας, τουτέστιν ἐποίησε χρῆσιν οὐ μόνον μακρῶν δισημῶν, ἀλλὰ καὶ μακρῶν τρισημῶν καὶ τετρασημῶν, ὅπερ ἐγένετο ἐν τῇ εὐμελεῖ καὶ παρακεχρωσμένη μουσικῇ ἢ βωμολόχῳ, ὡς ὀνομάζει αὐτὴν ὁ Ἀριστοφάνης. Κατὰ ταῦτα ὁ παιωνικὸς ῥυθμὸς πρέπει, νομίζομεν, νὰ καταλέγητε εἰς τὰς χρονικὰς διαιρέσεις τῆς ῥυθμοποιίας ἰδίας, καὶ δι' αὐτὸ ἀποκλείει αὐτὸν καὶ ὁ Ἀριστοξένος τῶν ποδῶν, δι' ὧν ἐσημαίνοντο τοὺς ῥυθμοὺς καὶ ἐποίουν γνωρίμους τῇ αἰσθήσει. Ἴνα δὲ τοῦτο σαφὲς καταστήσωμεν λάβωμεν π. χ. τὸ ἐξῆς δακτυλικὸν τετράμετρον ποδικὰς τοῦ χρόνου διαιρέσεις ἔχον.

Τοῦ τετραμέτρου δὲ τούτου ἀναλυομένων μὲν τῶν ἄρσεων καὶ θέσεων εἰς τρεῖς πρώτους φθόγγους παράγεται τὸ τῆς ῥυθμοποιίας ἴδιον σχῆμα

$$\frac{1}{\text{uu}} : \frac{1}{\text{uu}} \quad \left| \quad \frac{1}{\text{u}} : \frac{1}{\text{u}} \quad \left| \quad \frac{2}{\text{uu}} : \frac{2}{\text{uu}} \quad \left| \quad \frac{1}{\text{u}} : \frac{1}{\text{u}} \right.$$

$$3 : 2 \quad \left| \quad 3 : 3 \quad \left| \quad 3 : 3 \quad \left| \quad 3 : 3 \right.$$

ἀναλυομένων δὲ εἰς τέσσαρας πρώτους φθόγγους λαμβάνομεν τὸ σχῆμα

$$\frac{1}{\text{uuu}} : \frac{1}{\text{uuu}} \quad \left| \quad \frac{1}{\text{uu}} : \frac{1}{\text{uu}} \quad \left| \quad \frac{1}{\text{uu}} : \frac{1}{\text{uu}} \quad \left| \quad \frac{1}{\text{uu}} : \frac{1}{\text{uu}} \right.$$

$$4 : 4 \quad \left| \quad 4 : 4 \quad \left| \quad 4 : 4 \quad \left| \quad 4 : 4 \right.$$

Ἀναλυομένων δὲ εἰς τρεῖς καὶ τέσσαρας πρώτους φθόγγους γίνεται τὸ ἴδιον τῆς ῥυθμοποιίας σχῆμα

$$\frac{1}{\text{uuuu}} : \frac{1}{\text{uuuu}} \quad \left| \quad \frac{1}{\text{u}} : \frac{1}{\text{uuuu}} \quad \left| \quad \frac{1}{\text{u}} : \frac{1}{\text{u}} \quad \left| \quad \frac{1}{\text{uuuu}} : \frac{1}{\text{uuuu}} \right.$$

$$4 : 4 \quad \left| \quad 3 : 4 \quad \left| \quad 3 : 4 \quad \left| \quad 2 : 4 \right.$$

Τὰ σχήματα δὲ ταῦτα συμφωνοῦσι πληρέστατα πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοξένου, διότι ἐν αὐτοῖς «τὰ μὲν ἑκάστου ποδὸς σημεῖα διαμένει ἴσα ὄντα καὶ τῷ ἀριθμῷ καὶ τῷ μεγέθει, αἱ δὲ ὑπὸ τῆς ῥυθμοποιίας γινόμεναι διαίρεσεις πολλὴν λαμβάνουσι ποικιλίαν.» Ἐὰν δὲ ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι περιέχωνται πόδες διαφόρων γενῶν, οἷον ἐν τῷ τετάρτῳ ὁ μὲν πρῶτος τοῦ ἴσου, ὁ δὲ δεύτερος τοῦ ἐπιτρίτου, ὁ τρίτος τοῦ ἡμιολίου καὶ ὁ τέταρτος τοῦ διπλασίου γένους, (τῶν μὲν ἄνωθεν ἀριθμῶν τὴν ἀπλὴν ποδικὴν διαίρεσιν τῶν δὲ κάτωθεν τὴν τῆς ῥυθμοποιίας ἰδίαν δηλούντων) τοῦτο δὲν διαφωνεῖ πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοξένου λέγοντος: «Τῶν δὲ ποδῶν (τῶν) καὶ συνεχῆ ῥυθμοποιῖαν ἐπιδεχομένων τρεῖς γένη ἐστί· τὸ τε δακτυλικὸν καὶ τὸ ἰαμβικὸν καὶ τὸ παιωνικόν.» Τὴν ὑποδιαίρεσιν δὲ ταύτην ἢ ἀνάλυσιν τῆς μακρᾶς εἰς τρεῖς καὶ τέσσαρας φθόγγους ὑπὸ τῆς ῥυθμοποιίας ἐν τῇ μουσικῇ ψιλῇ ἢ μετὰ λέξεως ἠνωμένη ὑποδηλοῖ καὶ ὁ Ἀριστείδης Κοϊντιλιανὸς ἐν τῷ α'. περὶ μουσικῆς (σελ. 33) περὶ πρώτου χρόνου λέγων: «Λέγεται δὲ οὗτος (ὁ χρόνος) πρῶτος ὡς πρὸς τὴν ἑκάστου κίνησιν τῶν μελωδούντων καὶ ὡς πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν φθόγγων σύγκρισιν· πολλαχῶς γὰρ ἐν αὐτῶν ἑκάστος ἡμῶν προσεγγέσσεται, πρὶν εἰς τὰ τῶν δυεῖν διαστημάτων ἐμπεσεῖν μέγεθος· ἐκ δὲ τοῦ τῶν ἐξῆς μεγέθους, ὡς ἔφην, ἀκριβέστερον συνοράται. σύνθετος δὲ ἐστὶ χρόνος ὁ διαιεῖσθαι δυνάμενος. τούτου δὲ ὁ μὲν διπλασίον ἐστὶ τοῦ πρώτου, ὁ δὲ τριπλασίον, ὁ δὲ τετραπλασίον· μέχρι γὰρ τετράδος προῆλθεν ὄρθυμι-

κὸς χρόνος· καὶ γὰρ ἀναλογεῖ τῷ πλήθει τῶν τοῦ τόνου διέσεων καὶ πρὸς τὴν διαστηματικὴν φωνὴν ἐκ φύσεως ἔχει.» Ἔτι δὲ σαφέστερον γίνεται τὸ χωρίον τοῦτο ἐξ ὧν λέγει ὁ αὐτὸς Κοϊντιλιανὸς ἐν τῷ XXI κεφ. περὶ βραχειῶν καὶ μακρῶν συλλαβῶν ἐπιλέγων: «Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων δέδεικται τὰ μεγέθη τῶν στοιχείων τοῖς διαστήμασιν ἰσάριθμα τοῦ τόνου· τὸ μὲν γὰρ ἐλάχιστον αὐτῶν τοῦ μεγίστου τεταρτημῦριον ἐστίν, ὡς ἡ διέσις τοῦ τόνου, τὸ δὲ μέσον ἡμισυ μὲν τοῦ μείζονος, διπλασίον δὲ τοῦ ἐλάσσονος· τῆς μὲν γὰρ μακρᾶς ἡμισεία ἐστὶν ἡ βραχεῖα, τῆς δὲ βραχειᾶς ἀπλοῦν σύμφωνον· δηλον δὲ ἐκ τοῦ τὴν βραχεῖαν ἢ διπλοῦ συμφώνου παρατεθέντος ἢ ἐνὸς φωνήεντος γίνεσθαι μακράν.» Κατὰ ταῦτα φανερώτατον ὅτι ἡ μακρὰ δίχρονος παραβάλλεται πρὸς τὸν τόνον. Ὡσπερ δὲ ὁ τόνος διαιεῖται εἰς τέσσαρας διέσεις τεταρτημορίου ἢ ἐναρμονίου, οὕτω καὶ ἡ μακρὰ δίχρονος ἐν τῇ ῥυθμοποιᾷ ἀναλύεται εἰς τέσσαρας πρώτους φθόγγους.

Ὅτι δὲ ἡ τεταρτημῦριος διέσις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν πρῶτον χρόνον, ἀναφέρεται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἀρμονικῶν καὶ Ῥυθμικῶν συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Μδθ. 1016 β. 21): «Ἀρχὴ οὖν τοῦ γνωστοῦ περὶ ἑκάστον τὸ ἐν. οὐ ταῦτό δὲ ἐν πᾶσι τοῖς γένεσι τὸ ἐν. ἐνθα μὲν γὰρ διέσις, ἐνθα δὲ τὸ φωνῆεν ἢ ἄφωρον.» καὶ (Μα 1053 α 12): «Καὶ ἐν μουσικῇ διέσις, ὅτι ἐλάχιστον, καὶ ἐν φωνῇ στοιχεῖον.» Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ ἡμιόλιος μὲν ἢ παιωνικός ποῦς ἐν τῇ μουσικῇ σημαίνεται ἢ μᾶλλον εἰπεῖν χειρονομεῖται λαμβανόμενων ἐν μὲν τῇ θέσει τριῶν φθόγγων ἢ σημείων ἐν δὲ τῇ ἄρσει δύο, ἢ ἀνάπαλιν δύο· μὲν ἐν τῇ θέσει τριῶν δὲ ἐν τῇ ἄρσει ὁ δὲ ἐπίτριτος τριῶν ἐν τῇ θέσει καὶ τεσσάρων ἐν τῇ ἄρσει ἢ τὸ ἀνάπαλιν. Ὁ ἐπίτριτος δὲ δὲν ἀναφέρεται οὔτε ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους οὔτε ὑπὸ τοῦ Ἀριστοξένου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου Κοϊντιλιανοῦ καὶ τῶν μεταγενεστέρων ὡς εὐρυθμὸς λόγος.

Ὁ Ἀριστοξένος δὲ δὲν ὀρίζει ὅρια τῆς ὑποδιαίρεσεως καὶ ἀναλύσεως τοῦ ἀσυνθέτου χρόνου, ἀλλὰ παρέχει εἰς τὸν μελοποιὸν τὴν μεγίστην, ὡς καὶ σήμερον, ἐλευθερίαν λέγων: «ὁ δὲ ἀπλῶς σύνθετος ὁ ὑπὸ πάντων καὶ πλειόνων ἢ ἐνὸς κατεχόμενος.» Ἴνα δὲ σαφέστερα τὰ περὶ ἀσυνθέτου καὶ συνθέτου χρόνου πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς ῥυθμοποιίας καταστήσῃ, παραβάλλει τὰ μεγέθη τῶν ἐλαττόνων ποδῶν πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἀρμονικῶν, λέγων: Δάβοι δ' ἄν τις παράδειγμα τοῦ εἰρημένου ἐκ τῆς περὶ τὸ ἡρμοσμένον πραγματείας· καὶ γὰρ ἐκεῖ τὸ αὐτὸ μέγεθος ἢ μὲν ἀρμονία σύνθετον, το δὲ χρωμα ἀσύνθετον, καὶ πάλιν τὸ μὲν διάτονον ἀσύνθετον, τὸ δὲ χρωμα σύνθετον. ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ αὐτὸ γένος τὸ αὐτὸ μέγεθος ἀσύνθετόν τε καὶ σύνθετον ποιεῖ, οὐ μέντοι ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τοῦ συστήματος. Διαφέρει γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ προβλήματος τῷ τὸν μὲν χρόνον

ὑπὸ τῆς ρυθμοποιίας ἀσύνθετόν τε καὶ σύνθετον γίνεσθαι, τὸ δὲ διάστημα ὑπ' αὐτῶν τῶν γενῶν ἢ τῆς τοῦ συστήματος τάξεως.»

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τοῖς Ἀρμονικοῖς (βιβλ. Π. 34,10) διαλαμβάνων ὁ Ἀριστοξένος περὶ τῶν συνθέτων καὶ ἀσυνθέτων διαστημάτων, παραβάλλει αὐτὰ πρὸς τοὺς ἀσυνθέτους καὶ συνθέτους χρόνους τῆς ρυθμοποιίας διὰ τῶν ἐξῆς: «Εὐθέως γὰρ τὰς τῶν γενῶν διαφορὰς αἰσθανόμεθα τοῦ μὲν περιέχοντος μένοντος, τῶν δὲ μέσων κινουμένων· καὶ πάλιν ὅταν μένοντος τοῦ μεγέθους τόδε μὲν καλῶμεν ὑπάτην καὶ μέσην, τόδε δὲ παραμέσην καὶ νήτην· μένοντος γὰρ τοῦ μεγέθους συμβαίνει κινεῖσθαι τὰς τῶν φθόγγων δυνάμεις· καὶ πάλιν ὅταν τοῦ αὐτοῦ μεγέθους πλείω σχήματα γίνηται καθάπερ τοῦ διὰ τεσσάρων καὶ διὰ πέντε καὶ ἑτέρων. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὅταν τοῦ αὐτοῦ διαστήματος ποῦ μὲν τιθεμένου μεταβολὴ γίνηται, ποῦ δὲ μή. Πάλιν ἐν τοῖς περὶ τοὺς ρυθμούς πολλὰ τοιαῦτα ὁρῶμεν γιγνόμενα· καὶ γὰρ μένοντος τοῦ λόγου καθ' ὃν διώριστα τὰ γένη τὰ μεγέθη κινεῖται τῶν ποδῶν διὰ τὴν τῆς ἀγωγῆς δυνάμιν, καὶ τῶν μεγεθῶν μενόντων ἀνόμοιοι γίνονται οἱ πόδες· καὶ τὸ αὐτὸ μέγεθος πόδα τε δύναται καὶ συζυγίαν· δῆλον δ' ὅτι καὶ αἱ τῶν διαιρέσεων τε καὶ σχημάτων διαφοραὶ περὶ μένον τι μέγεθος γίνονται. καθόλου δ' εἰπεῖν ἢ μὲν ρυθμοποιία πολλὰς καὶ παντοδαπὰς κινεῖται κινήσεις, οἱ δὲ πόδες οἷς σημαινόμεθα τοὺς ρυθμούς ἀπλᾶς τε καὶ τὰς αὐτὰς αἰεί.»

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀριστοξένου ἐπικυροῖ πληρέστερα τὴν ὑφ' ἡμῶν γενομένην ἀνωτέρω ἐρμηνείαν διὰ τῶν τεσσάρων σχημάτων, τὰ ὁποῖα πολλοῦ γε καὶ δεῖ νὰ ἐξαντηλώσωσι τὰς τοῦ Ἀριστοξένου παντοδαπὰς κινήσεις τῆς ρυθμοποιίας καὶ τὰς ποικίλας καὶ πολυκρίθμους ἀναλύσεις τοῦ ἀσυνθέτου χρόνου εἰς πρώτους, «κατεχομένου ὑπὸ πάντων καὶ πλείονων ἢ ἑνός.» Οὐ μόνον εἰς τέσσαρας πρώτους χρόνους δύναται ἢ μακρὰ δίχρονος νὰ ἀναλυθῆ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀκτώ, διότι ὁ πρῶτος χρόνος δὲν εἶνέ τι ἀπόλυτον ἀλλὰ σχετικὸν πρὸς τὴν Ἀγωγήν, ἣτις ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου Κοϊντιλιανοῦ (α'. XIX. 42): «Ἀγωγή δὲ ἐστὶ ρυθμικὴ χρόνιον τάχος ἢ βραδυτής, οἷον ὅταν τῶν λόγων σωζομένων, οὓς αἱ θέσεις ποιοῦνται πρὸς τὰς ἄρσεις διαφόρως ἐκάστου χρόνου τὰ μεγέθη προφερόμεθα,» ὅπερ συμφωνεῖ πρὸς τὸ τοῦ Ἀριστοξένου «μένοντος τοῦ λόγου καθ' ὃν διώριστα τὰ γένη τὰ μεγέθη τῶν ποδῶν κινεῖται διὰ τὴν τῆς ἀγωγῆς δυνάμιν, καὶ τῶν μεγεθῶν μενόντων ἀνόμοιοι γίνονται οἱ πόδες.» Ἡ ἀγωγή δύναται νὰ εἶνε ταχεῖα, μέση, βραδεῖα, σχολαία, σχολαιοτέρα, ἀργή, ἀργοτέρα, ἄνετος, ἡρεμαία¹ κτλ., τουτέστι: *largo*,

¹ Διὰ τὴν διάφορον δὲ ἐξ ἀγγελίαν τοῦ μέλους μεταχειρίζονται οἱ βυζαντινοὶ μελοποιοὶ τὰ ἐξῆς: Ζῶση φωνῆ, Διαπρυσία, Διατορία, Λιγυρῶς, Λεπτῆ φωνῆ, Χθαμαλῆ, Γεγωνεῖα, Δαμπρᾶ, Γεγωνοτέρα, Δευκάδι, Ἡσύχω, Πρασία, Μεγαφῶνως, Διεγηγεμένως, Πεπαρρησιασμένη φωνῆ κτλ.

moderato, *allegro*, *andante*, *adagio*, *presto* κτλ., ἢ δὲ μακρὰ δύναται κατὰ τὴν ἀγωγήν νὰ εἶνε οὐ μόνον δίχρονος, ἀλλὰ καὶ τρίχρονος, τετράχρονος κτλ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μακρὰ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸν τόνον κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ Κοϊντιλιανὸν κατέχεται ὑπὸ τεσσάρων πρώτων χρόνων, ὡς ὁ τόνος ὑπὸ τεσσάρων διέσεων, ἢ κατὰ τὴν ἀγωγήν μακρὰ ἀσύνθετος δίχρονος κατέχεται ὑπὸ ὀκτῶ πρώτων χρόνων, ὡς ὁ ἀσύνθετος δίτονος ἐν τῷ ἐναρμονίῳ γένει ὑπὸ ὀκτῶ διέσεων ἀσυνθέτου μεγέθους κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ Ἀριστοξένου. Ὅτι δὲ πράγματι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ μουσικῇ τῶν Ἀρχαίων διαστήματα ἀσύνθετα δύο τεταρτημορίων διέσεων, ὡς τὸ ἡμιτόνιον ἐν τῷ διατόνῳ γένει, τριῶν καὶ πέντε τεταρτημορίων διέσεων ἐν τῷ μαλακῷ διατόνῳ, ἕξ τεταρτημορίων διέσεων ἐν τῷ τριημιτονίῳ τοῦ συντόνου χρώματος, ἑπτὰ ἐναρμονίων διέσεων ὡς ἐν τῷ διὰ πέντε τοῦ ἐναρμονίου γένους, ὀκτῶ τεταρτημορίων διέσεων ἐν τῷ ἀσυνθέτῳ διτόνῳ τοῦ αὐτοῦ ἐναρμονίου, εἶνε πασίγνωστον ἐκ τε τοῦ Ἀριστοξένου καὶ τῶν ἄλλων Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν Ἀρμονικῶν συγγραφέων. Ἄλλ' ἡ ρυθμοποιία τῶν Ἀρχαίων δὲν περιορίζετο μέχρι τῆς μακρᾶς διχρόνου, ἀλλ' εἶχε καὶ μακρὰς τριχρόνους, τετραχρόνους καὶ πενταχρόνους, ὥστε ἢ κατὰ τὴν ἀγωγήν μακρὰ ἀσύνθετος τρίχρονος ἢ δύνατο νὰ κατέχηται ὑπὸ δώδεκα πρώτων χρόνων, ἢ κατὰ τὴν ἀγωγήν μακρὰ ἀσύνθετος τετράχρονος ὑπὸ δέκα καὶ ἕξ, ἢ δὲ πεντάχρονος ὑπὸ εἴκοσι πρώτων. Κατὰ ταῦτα τῆς μὲν μακρᾶς τετρασήμου ὁ πρῶτος χρόνος ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ $\frac{1}{8}$ τῆς σημερινῆς δυτικῆς παρασημαντικῆς, ὁ τῆς μακρᾶς διχρόνου κατὰ τὴν ρυθμικὴν ἀγωγήν πρὸς τὸ $\frac{1}{16}$ τῆς δυτικῆς, ὁ τῆς τριχρόνου πρὸς $\frac{1}{24}$ καὶ ὁ τῆς τετραχρόνου πρὸς τὸ $\frac{1}{32}$ κτλ. Ὅτι δὲ ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τριχρόνου καὶ τρισήμου, τετραχρόνου καὶ τετρασήμου φανερόν ἐκ τε τῶν εἰρημένων καὶ ἐκ τοῦ Ἀωνύμου, ὅστις ἀναφέρει σημεῖα μακρῶν ἀσυνθέτων καὶ λειμμάτων τρίχρονα, τετράχρονα καὶ πεντάχρονα, καὶ ὅστις δὲν ὀνομάζει αὐτὰ τρίσημα, τετράσημα κτλ. Ἐν τῇ μετρικῇ δὲ γίνεται μόνον χρῆσις μακρᾶς δισημοῦ, οἱ δὲ πόδες αὐτῆς εἶνε δίσημοι, τρίσημοι, τετράσημοι κτλ., διότι ἡ ἀγωγή ἐν τῇ μετρικῇ μόνον μακρὰν δίχρονον μεταχειρίζεται καὶ οὐχὶ πλέον, δηλονότι ἡ μακρὰ τῆς μετρικῆς μόνον εἰς δύο βραχείας δύναται νὰ ἀναλυθῆ ἢ εἰς δύο πρῶτα σημεῖα καὶ πλέον οὔ. Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου Κοϊντιλιανοῦ (Α. XXIII.50): «Τὰ μὲν γὰρ τῶν μέτρων καθ' ἕνα βαίνεται πόδα καὶ προχωρεῖ σύνεγγυς κδ' χρόνων, ἰσαριθμῶν ταῖς ἐν τῷ διὰ πασῶν διέσεσι, τὰ δὲ κατὰ διποδίαν ἢ συζυγίαν καὶ προχωρεῖ ἕως λ' χρόνων ἢ ὀλίγω πλείονων, ὅθεν τινὲς τὰ ὑπερβαίνοντα τὸ προειρημένον τῶν χρόνων πλῆθος διαιροῦντες εἰς δύο σύνθετα προσηγόρευσαν.» Κατὰ ταῦτα δὲ τοῦ ἐξαμέτρου ἕξ εἴκοσι καὶ τεσσάρων πρώτων χρόνων συνισταμένου οἱ ἕξ πόδες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τοὺς ἕξ τόνους τοῦ διὰ πασῶν, τῶν δύο ἡμιτονίων ἀντί

ένος τόνου παραλαμβανομένων. Ἐν μὲν τοῖς κατὰ πόδα ἄρα βαινομένοις μέτροις ἢ δίεσις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν βραχὺν τῆς μετρικῆς, ἐν δὲ τοῖς κατὰ διποδίαν ἢ συζυγίαν ἢ βραχεῖα εἶνε βραχυτέρα τῆς τῶν κατὰ πόδα· ἢ μὲν τῶν πρώτων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς σημερινῆς δυτικῆς παρασημαντικῆς, ἢ δὲ τῶν δευτέρων βραχεῖα πρὸς τὸ $\frac{1}{8}$ αὐτῆς, ὅταν ἡ μετρικὴ ἀγωγή εἶνε ἡ αὐτή. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀρκοῦσι πρὸς διασάφην τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοξένου ἐπὶ τοῦ παρόντος, θέλομεν δὲ ἐπανέλθει προσεχῶς συστηματικώτερον.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δὲ πᾶς ὁ πρὸς τὴν ἀλήθειαν οἰκείως ἔχων πείθεται· α) ὅτι ἡ ἀρχαία ρυθμοποιία οὐδόλως ὑπελείπετο τῆς σημερινῆς κατὰ τὸν πλοῦτον, τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν συνθέτων τε καὶ ἀσυνθέτων χρόνων τῆς ρυθμοποιίας. β) ὅτι διὰ τῆς πυθαγορείου παρασημαντικῆς ἀδύνατον ἦτο νὰ παρασημαίνωνται αἱ τῆς ρυθμοποιίας ἴδιαι δικαιρέσεις καὶ μάλιστα ἐν τῇ εὐμελεῖ μουσικῇ, ὥστε καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐσμὲν ἠναγκασμένοι νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν προσφόρου παρασημαντικῆς, ἀναπακορινομένης εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ρυθμοποιίας καὶ εὐμελοῦς μουσικῆς· γ) ὅτι ἡ παρασημαντικὴ αὐτὴ οὐδεμίαν ἄλλην ἢ ἡ ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοξένου ἀναφερομένη καὶ ἐν τοῖς μουσικοῖς χειρογράφοις τῶν Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν διασωθεῖσα, καὶ ἥτις πληρέστατα πρὸς τὴν ὑπό τοῦ Ἀριστοξένου ἀναφερομένην καὶ πρὸς τὴν ρυθμικὴν αὐτοῦ θεωρίαν συμφωνοῦσα, μόνη δύναται μόνον νὰ παράσχη ἡμῖν τὴν ὀρθὴν κατὰληψιν καὶ διασάφην αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἑλλειπεῖς ἡμῶν τῆς περὶ τοῦ ἐν τῇ μουσικῇ ταπτομένου ρυθμοῦ θεωρίας τῶν Ἀρχαίων, ἣν οἱ μελοποιοὶ τῆς ἱερᾶς καὶ βεβήλου τῶν Βυζαντινῶν μουσικῆς ἀπαρεγκλίτως ἠκολούθησαν, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ Ἀρμονικῇ καὶ μελοποιίᾳ, καθ' ἃ ἐν τῇ Α' καὶ Β' πραγματεῖᾳ διὰ μακρῶν ἀποδείξαντες ἔχομεν, καὶ δι' ἀναγνωσμάτων (προσεχῶς ἐκδοθησομένων) καὶ ἐξαγγελίας καὶ χειρουργίας διαφόρων μελῶν ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ ἐπεκυρώσαμεν.

Ἐκ τῶν ἐκδεδομένων δὲ κατέστη, νομίζομεν, ἀποχρώντως φανερὰ ἡ σπουδαιότης τῆς μουσικῆς καὶ παρασημαντικῆς τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, καὶ ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι τό τε Σ. Ὑπουργεῖον καὶ ἡ Θεολογικὴ καὶ Φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ Ἡμετέρου Πανεπιστημείου, ἀμιλλωμένη πρὸς τὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, θέλουσι φροντίσει νὰ ἐρευνηθῶσιν ὑπὸ ἐμπείρων καὶ τὰ πολυπληθῆ χειρόγραφα τῶν ὑφ' ἡμῶν μὴ ἐρευνηθεισῶν εἰσέτι βιβλιοθηκῶν, καὶ θέλουσιν ἀποδείξει, ὅτι κῆδονται τοῦ πατρικοῦ ἡμῶν κλήρου, ὡς αὐτοῖς ἐμπρέπει καὶ οφείλουσιν. Οὐδέποτε δὲ ἠλπίζομεν ὅτι ἤθελον εὑρεθῆ Ἑλληνες Ὑπουργοίτινες τῆς Παιδείας νὰ παρεμβάλλωσι προσκόμματα καίρια εἰς τὴν ἐρευναν καὶ μελέτην τοσοῦτον σπουδαίου καὶ ἐθνικοῦ ζητήματος, εἰς ὃ ἀπὸ δέκα καὶ πέντε ἐτῶν ἀ-

σχολούμεθα, καὶ ἐντὸς ἐξ ἐτῶν νὰ μᾶς ἀνταμείψωσιν διὰ τριῶν μεταθέσεων καὶ παύσεων, καὶ οὕτω νὰ μᾶς ἀφαιρέσωσι τὰ μόνον μέσα καὶ τὴν ἀπαιτουμένην ἡσυχίαν πρὸς προαγωγὴν τοῦ ζητήματος, «Εἰσθείας γε τῆς ἐπιστήμης μετὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων κτήσιν ζητεῖσθαι καὶ ἐπιγίνεσθαι» κατὰ τὸν ἡμέτερον Βησσαρίωνα. Αἱ μὲν ὑφ' ἡμῶν ἐπισκεφθεῖσαι καὶ ἐρευνηθεῖσαι βιβλιοθήκαι εἶναι ἢ τοῦ Μονάχου, τῆς Βιέννης, τῶν Παρισίων, τῆς Ὁξφόρδης, τῆς Νεαπόλεως, τοῦ Monte Casino, αἱ τῆς Ῥώμης πλὴν τῆς τοῦ Βατικανοῦ, (ἦν μεθ' ὅλας τὰς προσπάθειάς τοῦ εὐγενοῦς Καρδινάλιου De Luca δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν ἕνεκα τῶν παύσεων καὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ Καρδινάλ. De Pitra), ἢ τῆς Grotta Ferrata, Φλωρεντίας, Μιλάνου, Βενετίας, αἱ ἐν Κ/πόλει τῆς Ἐμπορικῆς καὶ Θεολογικῆς σχολῆς καὶ ἢ τοῦ μετοχίου τοῦ Ἁγίου Τάφου, καὶ ἢ Ἡμετέρα Ἐθνικὴ διὰ τῆς Θετταλικῆς συλλογῆς ἀριθμοῦσα περίπου ἑκατὸν μουσικὰ χειρόγραφα, ὧν ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα δὲν ἠρευνηθήσαν εἰσέτι. Μένουσι δὲ πρὸς ἐξέτασιν τὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου καὶ τῆς Κανταβριγίας, τῆς Ἰσπανίας, τῶν τῆς Ῥωσσίας, τοῦ Ἁγίου ὄρους, τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Τουρκίᾳ μοναστηρίων. Αἱ ἱεραὶ δὲ Σύνοδοι τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν νομίζομεν ἔχουσι καθήκον καὶ αὐταὶ νὰ φροντίσωσι περὶ τοῦ ζητήματος ὡς καὶ πᾶς τις κληρικὸς. Ζητοῦμεν δὲ συγγνώμην παρὰ τῶν ἡμετέρων Ἀναγνωστῶν διὰ τὰς παρεκβάσεις, αἵτινες ὁμῶς ἐγένοντο οὐχὶ ἄνευ λόγου ἀποχρώντος.

I. ΤΣΕΤΣΗΣ

Καὶ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς ἡ ἀπόλυτος ἐλαχίστη θερμοκρασία εἶναι βεβαίως πολὺ κατωτέρα τῆς ἐν τῷ πίνακι σημειουμένης. 11,0 τῆς 26 τοῦ 1876, διότι εἶναι ἀσφαλῶς γνωστὸν ὅτι τὴν 23 Σεπτεμβρίου 1832 κατέπεσεν ἐν Ἀθήναις χιὼν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ τότε θερμοκρασία, ἐσημειώσαμεν ἐν τῷ ἄνω πίνακι τὴν ἐκ παρατηρήσεων γνωστὴν ἐλαχίστην θερμοκρασίαν. Ἐπίσης εἶναι ἀσφαλῶς γνωστὸν ὅτι κατέπεσεν ἄφθονος χιὼν τὴν 15 Ἀπριλίου 1854· τὸ φαινόμενον ὅμως αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ἡ θερμοκρασία ἦτο κατωτέρα τῆς ἐν τῷ ἄνω πίνακι σημειουμένης — 2, 8 καὶ 4 Ἀπριλίου 1882. Κατὰ τινὰ δὲ παλαιὰν παράδοσιν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα κατέπεσε χιὼν καὶ κατὰ μῆνα Μάϊον.

Τὸ τῆς βαρομετρικῆς θλίψεως δ' ὕψος 106, 6 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ εἰς θερμοκρασίαν τοῦ ὑδραργύρου 0⁰ παρέχει ὁ ἐπόμενος πίναξ εἰς χιλιοστὰ τοῦ μέτρου.

	Μέση βαρομετρικὴ θλίψις		
	1885	κανον.	1885 — καν.
Ἰανουάριος . .	753,52	754,83	— 1,31
Φεβρουάριος..	753,30	754,85	— 1,55
Μάρτιος	751,33	751,20	† 0,13
Ἀπρίλιος	749,64	751,16	— 1,52
Μάϊος	751,00	751,38	— 0,88
Ἰούνιος	749,95	750,03	— 0,08
Ἰούλιος	750,47	749,97	† 0,50
Αὐγούστος . . .	750,47	750,34	† 0,13
Σεπτέμβριος..	752,38	752,66	— 0,28
Ὀκτώβριος..	752,44	758,76	— 1,32
Νοέμβριος . . .	753,32	753,65	— 0,33
Δεκέμβριος . .	754,12	753,24	† 0,88
Ἔτος	751,83	752,27	— 0,43

Αἱ ἄκραι βαρομετρικαὶ θλίψεις παρατηρήθησαν τῷ 1885 ἡ μὲν μέγιστη 763, 9 τὴν 21 Δεκεμβρίου, ἡ δὲ ἐλαχίστη 738, 4 τὴν 12 Ἀπριλίου.

Τὴν σχετικὴν ὑγρασίαν εἰς ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου καὶ τὴν θλίψιν τῶν ἀτμῶν εἰς χιλιοστὰ τοῦ μέτρου παρέχει ὁ ἐπόμενος πίναξ, ἄνευ συγκρίσεως

ὅμως πρὸς κανονικὰ μέσα, διότι αἱ πρὸς τοῦτο παρατηρήσεις δὲν ἐπεκτείνονται εἰσέτι εἰς ἐπαρκῶς μακρὰν σειρὰν ἐτῶν.

1885	Μέση θλίψις τῶν ἀτμῶν	Μέση ὑγρασία
	Ἰανουάριος	6,75
Φεβρουάριος	8,02	84,6
Μάρτιος	9,14	79,4
Ἀπρίλιος	10,62	72,9
Μάϊος	13,30	67,0
Ἰούνιος	14,37	66,1
Ἰούλιος	15,91	62,4
Αὐγούστος	16,47	61,1
Σεπτέμβριος	13,17	59,4
Ὀκτώβριος	13,14	75,1
Νοέμβριος	10,61	82,2
Δεκέμβριος	7,32	78,1
Ἔτος	11,57	72,5

Ἡ μέγιστη τοῦ 1885 σχετικὴ ὑγρασία 100 παρατηρήθη τὴν 11 Ἰανουαρίου, ἡ δ' ἐλαχίστη 28 τὴν 21 Σεπτεμβρίου· ἡ μέγιστη θλίψις τῶν ἀτμῶν 24, 2 τὴν 9 Αὐγούστου, ἡ δ' ἐλαχίστη 3,1 τὴν 28 Δεκεμβρίου.

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀριθμῶν αὐτῶν συγκρινομένων πρὸς ἀρχαιοτέρας παρατηρήσεις δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν γενικῶς, ὅτε ἡ ὑγρασία τοῦ ἔτους 1885 ἦτο μεγάλη.

Τὴν κατάπτωσιν τοῦ ὕδατος ὑπὸ οἰανδήποτε μορφήν ὡς βροχὴν, χιόνα, χάλαζαν, ὀμίχλην, δρόσον, παρέχει ὁ ἐπόμενος πίναξ εἰς χιλιοστὰ τοῦ μέτρου· ἐν αὐτῷ δὲ γίνεται καὶ σύγκρισις πρὸς τὰ πρότερα ἔτη.

	Κατάπτωσης ύδατος.					
	1885	μέση	μεγίστη	έτος	ελάχιστη	έτος
Ιανουάριος...	112,3	54,7	138,8	1879	1,0	1876
Φεβρουάριος..	66,7	38,2	110,7	1865	0,6	1861
Μάρτιος.....	86,5	40,6	86,5	1885	3,1	1876
Απρίλιος.....	15,4	20,1	65,8	1870	0,9	1866
Μάιος.....	6,9	22,6	77,7	1873	0,2	1865
Ιούνιος.....	28,5	11,8	43,6	1862	0,0	(3έτ.)
Ιούλιος.....	48,9	9,8	51,3	1865	0,0	(7 »)
Αύγουστος....	0,0	13,2	62,8	1880	0,0	(11 »)
Σεπτέμβριος..	3,1	13,8	56,3	1875	0,0	(3 »)
Οκτώβριος..	46,3	51,4	211,4	1883	0,0	1862
Νοέμβριος....	254,3	80,6	254,3	1885	1,5	1861
Δεκέμβριος...	51,1	67,5	198,0	1881	4,0	1862
Έτος.....	720,0	424,3	838,7	1883	212,7	1876

Τὴν διανομὴν τῶν ἀνέμων κατὰ τὰς 8 κυρίας διευθύνσεις καὶ τὴν νηνεμίαν παρέχει ὁ ἐπόμενος πίναξ. Σημαίνομεν δὲ τοὺς ἀνέμους διὰ τῶν διεθνῶς παραδεγεμένων συμβόλων N = Βορρᾶς, S = Νότος, E = Ἀνατολή, W = Δύσις, O = Νηνεμία.

1885	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	O
Ιανουάριος...	40, 9	23, 7	6, 4	3, 2	5, 4	9, 6	1, 1	4, 3	5, 4
Φεβρουάριος..	19, 0	35, 3	1, 2	7, 1	11, 9	8, 5	4, 7	3, 6	10, 7
Μάρτιος.....	22, 6	15, 1	3, 2	6, 4	20, 4	10, 8	5, 4	6, 4	9, 7
Απρίλιος.....	2, 2	13, 3	3, 3	14, 5	35, 6	15, 6	4, 4	0, 0	11, 1
Μάιος.....	8, 6	10, 8	2, 2	5, 4	25, 6	17, 2	6, 4	1, 1	24, 7
Ιούνιος.....	21, 1	8, 9	0, 0	4, 5	20, 0	13, 3	13, 3	2, 2	16, 7
Ιούλιος.....	16, 1	3, 7	0, 0	4, 3	6, 5	12, 9	3, 2	2, 2	16, 1
Αύγουστος...	4, 4	36, 6	3, 2	2, 1	22, 5	8, 6	1, 1	0, 0	21, 5
Σεπτέμβριος..	13, 3	43, 4	1, 1	3, 3	15, 6	3, 3	6, 7	3, 3	10, 0
Οκτώβριος..	17, 2	10, 8	2, 1	15, 0	22, 6	10, 8	7, 5	2, 1	11, 9
Νοέμβριος....	24, 5	16, 7	2, 2	13, 3	23, 3	6, 7	4, 4	0, 0	8, 9
Δεκέμβριος...	51, 6	12, 9	0, 0	5, 4	9, 7	6, 5	7, 5	2, 1	4, 3
Έτος.....	20, 13	22, 2	2, 07	7, 04	18, 09	10, 32	5, 48	2, 27	12, 58

Ὁ ἐπόμενος πίναξ παρέχει τὴν μέσην διανομὴν τῶν ἀνέμων ἐκ τῶν

παρατηρήσεων 1858—1885 κατὰ τὰς 3 διευθύνσεις, παραλειπομένης τῆς νηνεμίας, ὡς μὴ παρεχομένης ὑπὸ παλαιότερων παρατηρήσεων.

	N	NE	E	SE	S	SW	W	N
Ιανουάριος..	15,9	30,6	2,0	3,9	11,6	20,3	6,6	9,1
Φεβρουάριος..	12,0	28,8	2,5	4,9	11,5	22,4	10,3	7,6
Μάρτιος.....	9,1	19,8	1,8	3,5	1,85	29,4	10,5	7,4
Απρίλιος....	6,9	18,5	1,5	5,4	14,5	37,4	10,3	5,5
Μάιος.....	4,8	17,9	1,5	2,9	16,4	45,1	7,0	4,4
Ιούνιος.....	4,2	24,4	1,4	2,6	12,6	40,5	7,3	7,0
Ιούλιος.....	8,4	42,3	0,9	2,5	9,2	29,3	5,1	2,3
Αύγουστος..	5,7	45,0	2,3	1,5	7,5	27,5	6,4	4,1
Σεπτέμβριος	8,3	38,7	2,2	2,7	10,8	30,0	4,3	3,0
Οκτώβριος..	9,3	26,9	1,0	2,7	14,1	33,8	7,5	4,7
Νοέμβριος...	12,2	27,7	2,6	4,0	17,4	23,1	8,2	4,8
Δεκέμβριος..	15,6	25,8	2,1	4,7	13,5	20,6	10,5	7,2
Έτος.....	9,4	28,9	1,8	3,4	13,1	30,0	7,8	5,6

Συγκρινόμενον τὸ ἔτος 1885 πρὸς πάντα τὰ προηγούμενα 1858—1885 εἶναι τὸ δεύτερον κατὰ τάξιν πολυομβρίας, ὑπερβαλλόμενον μόνον ὑπὸ τοῦ 1883 (839 χμ.)· τὸ 1865 (719,7) ἐπιταί ἀμέσως μετὰ τὸ 1885.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν βροχῆς, χιόνος κτλ. ὡς καὶ ὁ τῶν ἀστραπῶν καὶ βροντῶν παρέχεται ὑπὸ τοῦ ἐξῆς πίνακος.

1885	Ἡμέραι καταπτώσεως ὕδατος.						Ἡμέραι		
	βροχῆς	χιόνος	καλάζης	ἀμέγλης	θρόσου	τὸ θιν	ἀστραπῶν	ἀστρ. μετὰ βροντῶν	ἱρίδος
Ιανουάριος....	17	1				18	3	1	
Φεβρουάριος..	11				7	18			
Μάρτιος.....	12				3	15	5	1	
Απρίλιος.....	7		1			7		2	
Μάιος.....	4					4	2		
Ιούνιος.....	9					9	5	4	
Ιούλιος.....	9					9	1	8	
Αύγουστος...	1					1		1	
Σεπτέμβριος..	2					2	2	1	
Οκτώβριος..	6				1	7	2	1	
Νοέμβριος....	9				1	10	11	8	
Δεκέμβριος....	14				4	18		1	
Έτος.....	101	1	1		16	118	31	28	

Ἐν τῷ συνόλω τῶν ἡμερῶν καταπτώσεως ὕδατος φαίνεται ἀντίφασίς τις πρὸς τοὺς μερικοὺς ἀριθμοὺς· ἡ ἀντίφασίς ὅμως αὕτη εἶναι μόνον φαινομένη, διότι ἐλογίσθησαν ὡς μία αἱ ἡμέραι καταπτώσεως κατὰ διαφόρους τρόπους, ὡς π. χ. βροχῆς καὶ δρόσου.

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀριθμῶν αὐτῶν ἐξάγομεν τὰ ἐξῆς γενικά. Τὸ ἔτος 1885 ἐπὶ τὴν ἔποψιν τῆς θερμοκρασίας ἦτο λίαν ὀμαλόν, διότι καὶ οἱ χειμερινοὶ αὐτοῦ μῆνες εἶχον σχετικὴν ὑψηλὴν θερμοκρασίαν καὶ οἱ θερινοὶ μᾶλλον σχετικὴν χαμηλὴν θερμοκρασίαν, μάλιστα δὲ ὁ Ἰούλιος ἦτο ὁ ὀροσερώτατος πάντων ἀπὸ τοῦ 1858. Καὶ αἱ ἀπόλυτοι ἄκραι θερμοκρασίαι ἐπίσης ἦσαν πολὺ ὀμαλαί, διότι τὸ θερμομέτρον οὐδέποτε κατῆλθε κάτωθεν τοῦ 0, οὔτε ἀνῆλθεν εἰς τὰς ὑψηλὰς ἐκείνας θερμοκρασίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐν Ἀθήναις δύναται νὰ φθάσῃ· οὔτε ἡ ἐλαχίστη θερμοκρασία 0, 7 οὔτε ἡ μεγίστη 36,0 εἶναι ὑπερβαλικά. Ὡς πρὸς τὸ καταπεσὸν ὕδωρ τὸ 1885 ἦτο πολυομβρότατον (720) ὑπερβαλλόμενον μόνον ὑπὸ τοῦ 1883 (833) ἀκολουθούμενον δ' ὑπὸ τοῦ 1865 (719)· μάλιστα δὲ ὁ Νοέμβριος τοῦ 1885 εἶναι ὁ πολυομβρότατος πάντων μηνῶν ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1857, παρουσιάζων καὶ τὴν μεγίστην κατάπτωσιν ὕδατος 87 χ. μ. ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἐξ ὧν 63 κατέπεσον ἐν 3 1/2 μόνον ὥρας. Ὑπὸ δὲ τὴν ἔποψιν τῶν ἀνέμων παρουσιάζει λίαν ἐπικρατοῦντα τὸν καθαρὸν βόρειον ἄνεμον, ὅστις ὡς ἐκ τοῦ γενικοῦ πίνακος τῆς διανομῆς ἀπὸ 1858—1885 δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἐπικρατεστέρων ἀνέμων.

Πολὺς ἔπαινος ὀφείλεται εἰς τὸν βοηθὸν τοῦ Ἀστεροσκοπείου κ. Α. Βούρλην διὰ τὴν ἐπιμελεστάτην ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ.

Προσεχῶς θέλομεν παράσχει ἔποψιν καὶ ἄλλων τινῶν παρατηρήσεων.

Δ. Κ. ΚΟΚΚΙΑΔΗΣ

Ἡ ΓΥΝΗ ΕΝ Τῷ ΔΙΚΑΙῳ¹

Τὸ θέμα, ἐφ' οὗ βραχεῖαν μελέτην μου τολμῶ νὰ ἀνακοινώσω ὑμῖν τὴν ἐσπέραν ταύτην τυγχάνει βεβαίως πολλῶ ἀνώτερον τῶν ἐμῶν δυνάμεων, καὶ διότι οὐδεὶς παρ' ἡμῖν ἔτι, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γινώσκω, εἰδικῶς περὶ τούτου ἐπραγματεύθη καὶ διότι ἡ σπουδὴ αὐτοῦ δεῖται ἐρευνητοῦ, δυναμένου νὰ διέρχεται εὐχερῶς καὶ τὰς μᾶλλον πεπαλαιωμένας καὶ ἀσαφεῖς τοῦ δικαίου σελίδας καὶ συνάγη ἐξ αὐτῶν συμπεράσματα θετικὰ καὶ ἀσφαλῆ.

Νομίζω ὅμως, ὅτι ἀναγνωρίζων τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ ὁμολογῶν πρῶτος ἐγὼ τὸ ἀτελὲς τοῦ ἔργου μου, δικαιούμαι νὰ συστήσω αὐτὸ εἰς τὴν ὅσον ἔνεστιν ἐπιεικῆ κρίσιν ὑμῶν. Ὑπάρχουσι ἐργάται ἀπλοῖ, ὑπάρχουσι καὶ ἀριστοτέχναι· κατατάσσων ἐμαυτὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν πρώτων, ἀναμένω νὰ διδασθῶ ἀπὸ τὴν τελειότητα τῆς ἐργασίας ἄλλων, ἐχόντων τὸ εὐτύχημα ν' ἀνήκωσιν εἰς τὴν ἀραιὰν τάξιν τῶν δευτέρων.

Ἡ γυνὴ ἐθεωρήθη ὡς ἠθικῶς ἄνισον πρὸς τὸν ἄνδρα. Ἐν πάσῃ ἐποχῇ καὶ παρὰ παντὶ λαῷ ἡ κατάστασις αὐτῆς ὑπῆρξεν ἄλλοια τῆς τοῦ ἀνδρός. Καὶ ὅτε μὲν αὕτη ἀποτελεῖ μέρος τῆς περιουσίας τοῦ ἀνδρός, ὡς οἱ δοῦλοι καὶ τὰ κτήνη, ὅτε δὲ παρίσταται σύντροφος τούτου καὶ βοηθὸς ἐν τῷ οἴκῳ, ὑποκειμένη εἰς τὴν ἐξουσίαν του ἢ τὴν κηδεμονίαν.

Τὸ φύλον, τὸ ὁποῖον, κολακεύοντες τὴν ἰσχυροτέραν αὐτοῦ φιλοδοξίαν, ἀποκαλοῦμεν ὠραῖον, ἀνεγνώρισαν πάντες οἱ αἰῶνες, ὅποιαδήποτε ἂν ὑπῆρξεν ἡ μορφή καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς κοινωνίας, ὡς τὸ ἀσθενὲς φύλον, καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοιαύτης πεποιθήσεως ὁ νόμος καθώριζε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη διαφορὰ εἶνε πραγματικῆ; Ἡ γυνὴ εἶνε δημιουργήμα ἀτελέστερον τοῦ ἀνδρός ἢ ὁ ἀνὴρ, τυχὼν ἐκ φύσεως τοῦ προνομίου τῆς ἰσχύος, ἐπέβληθη εἰς τὸν ἀσθενέστερον καὶ ἐρρῦθμισε κατὰ τὸ ἴδιον συμφέρον τὰ τῆς τύχης τούτου;

Ἄν δύναται τις νὰ παράσχη πίστιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ὁ Θεὸς πλάσας τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἄνδρα ἔπλασεν. Ἡ γυνὴ εἶνε προῖον μεταγενεστέρας πέτρας, δῶρον ἀλεξιτήριον τῆς πλῆξεως, τὴν ὁποίαν ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἠσθάνθη μέσῳ τῆς ἀφώνου φύσεως, προσφερθὲν αὐτῷ διὰ μικρᾶς τινος τῶν πλευρῶν του τροπολογίας. Οὕτως ἡ γυνὴ ἐπλάσθη

¹ Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὸν Μάρτιον 1885.

διὰ τὸν ἄνδρα, ὅπως χρησιμεύῃ εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ὅπως διασκεδάξῃ τὴν μελαγχολίαν του, ὑπηρετῇ τὰς ὀρέξεις του καὶ συνεπῶς ὑπόκειται τῇ ἐξουσίᾳ του. Ἄλλ' ὀλίγων βεβαίως ἢ εὐλόγηται ἐξικνεῖται σήμερον μέχρι τῶν Ἀγίων Γραφῶν καὶ ἤθελον ἴσως εὖρει πολλῶ πλείονας δίδοντας πίστιν εἰς τὰ πορίσματα τῆς φυσιολογίας καὶ ἀνατομίας. Οἱ περὶ τοῦς δύο τούτους τῆς ἐπιστήμης κλάδους εἰδικοί, εὐρίσκουσιν ἐν πολλοῖς ἀνόμοιοι τὸν σωματικὸν τῆς γυναικὸς ὄργανισμὸν πρὸς τὸν τοῦ ἀνδρός· ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον πρὸ παντὸς δύναται νὰ κριθῇ προσοχῆς ἄξιον εἶνε, ὅτι ἡ τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ ἀνδρός ποσότης τυγχάνει κατὰ τι ὑπερέτερα ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἡ τῆς γυναικὸς κεφαλή ἐγκλείει. Εἰ καὶ δὲν ἀνήκει ἐμοὶ νὰ ἐξετάσω κατὰ πόσον τὸ μέτρον τῆς διανοητικῆς ἰσχύος ἔχει σχέσιν τινα πρὸς τὸ μέτρον τοῦ ἐγκεφάλου, ὅπως δὴ ποτε ὅμως τὸ φαινόμενον τοῦτο ἄγει τινα καὶ ἄκοντα εἰς τὸ νὰ παραδεχθῇ τοιαύτην ὑπόθεσιν ὡς μὴ ὅλως ἀνυπόστατον, ὅποταν μάλιστα ἀναλογισθῇ, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν σωφρονιστῆρων ὀδόντων στερεῖται ἡ γυνή.

Ἐν τούτοις ἐγὼ οὐδόλως ἤθελον διστάσει νὰ παραδεχθῶ ἀπόλυτον μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἰσότητα, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἠθικὰς αὐτῶν δυνάμεις, ἂν μὴ ἐκινδύνεον νὰ θεωρηθῶ εἰς ἄκρον φαντατικὸς τῶν ἀδυνάτων προστάτης. Ἄλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ με ὅποιοιδήποτε κίνδυνον, τολμῶ νὰ μὴ ἀποκρούσω, ὅτι λόγον τῆς ὑπαρχούσης διαφορᾶς, ἂν ὑπάρχη, δὲν δύναμαι ν' ἀνευρῶ ἕτερον, εἰμὴ, ὅτι καὶ ὁ προορισμὸς τῆς γυναικὸς ἐν τῷ κόσμῳ τυγχάνει ὅλως διάφορος ἐκείνου, τὸν ὅποῖον ὁ ἀνὴρ κέκληται νὰ ἐκπληρώσῃ. Νομίζω δέ, ὅτι καὶ ὁ νόμος, εἴτε γραπτὸς εἴτε ἄγραφος, ἐπὶ τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ ἰδίου ἐκάστου τῶν φύλων προορισμοῦ ἐρείδεται μᾶλλον, διακρίσιν ποιούμενος μεταξὺ δικαιωμάτων τοῦ ἀνδρός καὶ δικαιωμάτων τῆς γυναικὸς ἢ μὴ θεωρῶν ταύτην πρόσωπον, ἀλλὰ πρᾶγμα.

Ἰπῆρξεν ἐποχὴ, καθ' ἣν οὐδεὶς κενῶν, οὐδεμία σύμβασις ἐρρῦθμιζε τὰς μεταξὺ ἀνδρός καὶ γυναικὸς σχέσεις, καθ' ἣν ὁ τύπος τῆς οἰκογενείας ἠγνοεῖτο, καὶ ἡ συμβίωσις τῶν ἀνθρώπων πρὸς οὐδένα ἠθικὸν ἀφώρα σκοπόν, ἀλλ' ὁ ὀδηγῶν ἕκαστον νόμος ἦσαν τὰ ἴδια αὐτοῦ ἔμφυτα καὶ αἱ ἴδιαι ὁρμαί. Αἱ γυναῖκες ἀπετέλουσαν κοινὸν πάντων κτῆμα καὶ τὰ τέκνα τῶν ἐκεῖνον ὡς ἴδιον ἀνεγνώριζον πατέρα, πρὸς ὃν ἐτύγχανον μᾶλλον ὁμοιάζοντα.

Κατὰ τὴν προϊστορικὴν ταύτην ἐποχὴν, ἡ τῆς γυναικὸς κατάστασις μικρὸν πρὸς τὴν τοῦ ἀνδρός παραλλάσει. Ἀπηλλαγμένη ἡ γυνὴ πάσης ἀνωτέρας βουλήσεως, κτῆμα ἀλλὰ καὶ κυρία πάντων τῶν περὶ αὐτὴν ἀνδρῶν, συμβουλευέται αὐτοῖς περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων καὶ μετέχει τῶν ἔργων των, οὐδὲ εἰς αὐτοὺς τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας ἀπολειπομένη τούτων.

Τὴν κτηνώδη ταύτην τῆς κοινωνίας περίοδον διαδέχεται ἐκείνη, καθ'

ἣν ἡ οἰκογένεια μορφοῦται καὶ ὁ ἀνὴρ ἀποβαίνει κύριος ἐν αὐτῇ. Οὐδενὸς πολιτικοῦ θεσμοῦ ὑφισταμένου, ἐκάστη οἰκογένεια ὑπὸ ἰδίων διέπεται νόμων. Εἰς χεῖρας τοῦ ἀνδρός πᾶσα περιέρχεται ἐξουσία. Οὗτος καθίσταται νομοθέτης, δικαστής, ἱερεὺς, ἄρχων· ἐνώπιον τῆς παντοδυναμίας του ἡ τῆς γυναικὸς προσωπικότης ἐκλείπει, καὶ ἡ σύζυγος, τὰ τέκνα, οἱ δοῦλοι εἰσὶν ἐξ ἴσου στοιχεῖα τῆς τοῦ συζύγου, πατρὸς καὶ κυρίου παρουσίας. Ὁ γάμος φέρει χαρακτῆρα συναλλάγματος ἀγοραπωλησίας, τοῦ ἀνδρὸς καταβάλλοντος τὸ τίμημα εἰς τὸν πατέρα τῆς κόρης, ἣτις μέλλει νὰ συζευθῇ αὐτῷ. Οὐδόλως δὲ στερεῖται ὁ ἀγοραστὴς τοῦ δικαιώματος τῆς μεταπωλήσεως, ἀλλ' ἐν πάσῃ στιγμῇ δύναται νὰ ἐκποιήσῃ τὴν ἀγορασθεῖσαν ὅπως τῷ χρησιμεύσῃ ὡς σύζυγος, μεθ' ὅσης εὐκολίας ἀπαλλάσσεται ἡμιφθαρέντος κτεύους, ἅμα τύχη εὐτελοῦς τινος τιμήματος. Ἡ γυνὴ θεωρεῖται μηχανὴ πρὸς τεκνοποιεῖν καὶ ὡς γνώμων τοῦ πλοῦτου ἐκάστου ἀνδρὸς χρησιμεύει ἢ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ποσότης τοιούτων μηχανῶν. Ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν πολλῶν μία θεωρεῖται σύζυγος νόμιμος καὶ ταύτη αἰ λοιπαὶ καθῆκον ἔχουσι νὰ ὑπηρετῶσι καὶ ὑπακούωσιν· εἰς τὸν κύκλον δὲ τῶν ὀφειλομένων ὑπηρεσιῶν ἀνήκει καὶ τὸ μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς τεκνοποιεῖν, θεωρουμένης μητρὸς ὅλων τῶν προϊόντων τῆς πολυτίμου ταύτης ὑπηρεσίας. Μὴ ἔχουσα προσωπικότητα ἡ γυνή, οὐδὲν ν' ἀποκτήσῃ δύναται, ἀλλὰ τὸν ἀντικτὸν περιέρχεται μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ ἀνδρὸς κτημάτων τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ.

Κατόπι ἀθροίσματα οἰκογενειῶν συνιστῶσι τὰς φυλὰς καὶ ὁ κυβερνῶν τὴν οἰκογένειαν θεσμὸς χρησιμεύει ὡς τύπος πολιτεύματος διέποντος ἐκαστηφυλῆν. Τότε ἡ τῆς γυναικὸς κατάστασις μεταβάλλεται ἐπὶ τὰ βελτίω. Ἄνωθεν πάσης ἐπιγείου ἐξουσίας, ἴστανται οἱ νόμοι τοῦ Θεοῦ. Ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς θρησκείας περιέχεται τὸ δίκαιον, ἐν αὐτοῖς κανονίζονται αἱ ἰδιωτικαὶ καὶ δημόσιαι τῶν ἀτόμων σχέσεις καὶ ἀναγράφεται τὸ σύστημα τῆς κατὰ τοῦ ἐγγληματίου ποιῆς. Ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας ἀπόλλυσι τὴν ὑπερτάτην ἐν αὐτῇ ἐξουσίαν εἰς ἀνωτέραν ὑποτασσόμενος βούλησιν, ἣτις εἶναι ἡ τοῦ πατρὸς τῆς φυλῆς, τοῦ μονάρχου. Ὅτι ὁ πατὴρ ἦτο ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἀποβαίνει ὁ μονάρχης ἐν τῇ φυλῇ, πᾶσαν συγκεντρῶν ἐν ἑαυτῷ ἐξουσίαν καὶ ἀνευθύνως τὴν δικαιοσύνην διαχειριζόμενος. Ἡ γυνὴ ἀποσειεῖ τὸ ἀπόλυτον τοῦ πατρὸς καὶ συζύγου κράτος, ὁ δὲ νόμος ὀρίζει καθήκοντα πρὸς αὐτήν, ὧν ὁ παραβάτης ἐπισύρει τῶν Θεῶν τὴν ἀράν. Ὁ γάμος, καίτοι σύμβασις ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως ἐπιδιαμένων προσλαμβάνει ἠθικὸν τι κύρος, προστατευόμενος ὑπὸ τῶν θείων κανόνων, οἵτινες καὶ περὶ τῶν μᾶλλον ἀποκρῦφων μεταξὺ τῶν συζύγων σχέσεων περιλαμβάνουσιν. Ὁ ἀνὴρ ὀφείλει πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν τῇ ἰδίᾳ γυναικί, ἀλλὰ τὰ καθήκοντα ταῦτα οὐδόλως ἔχουσιν, ἣν σήμερον ἔνοιαν. Τὸ ὥρατον παρίσταται ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφορὰς ἐν τῷ προσώπῳ τῆς

γυναικὸς ὄψεις, ὁ δὲ ἀνθρώπινος νόμος ἀποφεύγων νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν νόμον τῆς φύσεως, παρέχει τῷ ἀνδρὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἵνα μετ' ὅσων δὴποτε γυναικῶν ἀπολαμβάνει τὰς ἡδύτητας τῆς ἐρωτικῆς ἐξάψεως, ἀρκεῖ νὰ ἀγαπᾷ, σέβηται καὶ τιμᾷ τὴν νόμιμον αὐτοῦ σύζυγον καὶ μὴ ἀποστερῇ ταύτην παντὸς ὅ,τι ὁ δεσμὸς τοῦ γάμου τῇ ἐπιτρέπει νὰ ἀπαιτῇ.

Λυομένου τοῦ γάμου θανάτω τοῦ ἀνδρός, ἡ χήρα προστατεύεται ὑπὸ τοῦ νόμου, μὴ παρέχοντας τὴν ἀπόκτησιν τῆς κληρονομίας εἰς τοὺς ἀρρένας κληρονόμους τοῦ ἐκλιπόντος, εἰμὴ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς περιθάψεως καὶ προστασίας τῆς ἐπιζώσης συζύγου αὐτοῦ, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον προβαίνων ὁ νόμος ἐπιτρέπει εἰς τὴν γυναῖκα τὴν κτῆσιν ἰδίας περιουσίας, τὴν ὁποῖαν πειρᾶται ν' ἀσφαλίσῃ κατὰ πάσης ἐνδεχομένης ἀπωλείας ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ συζύγου, ἐπέρχεται δὲ χρόνος, καθ' ὃν καὶ μερίδα ἐν τῇ κληρονομίᾳ τοῦ θανόντος δικαιούται ν' ἀπαιτῇ ἡ χήρα αὐτοῦ, ὁ δὲ γάμος τύπῳ μόνον εἶναι ἀγοραπωλησία.

Οὕτω, τῇ παρόδῳ τῶν αἰώνων, ἡ γυνὴ χειραφετούμενη, τείνει νὰ τύχῃ ἴσων τῷ ἀνδρὶ δικαιωμάτων ἐν τοῖς κειμένοις τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου. Ἐν Ἑλλάδι, ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν ἔτι χρόνων, ἡ γυνὴ κατέχει βαθμίδα πολλῶ ἀνωτέραν ἐκείνης, ἐφ' ἧς παρὰ τοῖς λοιποῖς τῆς Ἀνατολῆς λαοῖς ἴσταται. Ὁ ἀνὴρ τιμᾷ καὶ σέβεται αὐτήν· διαμφοισθητῶν μιᾶς ὠραίας γυναικὸς τὴν κατοχήν, ρίπτεται μετὰ λύσσης εἰς τὸν χαλεπώτερον τῶν ἀγώνων καὶ ὑφίσταται τὰς ἐσχάτας τῶν θυσιῶν. Ὁ δεσμὸς τοῦ γάμου παρίσταται μὲν ὡς ἀγοραπωλησία καὶ αἱ παρθένοι καλοῦνται ἀλφεσίβοιαι, ὡς προσπορίζουσαι εἰς τοὺς πατέρας αὐτῶν βόας, τίμημα τῆς παρθενίας των, οὐχ' ἤττον ὅμως ἡ καθιέρωσις τῆς μονογαμίας προσδίδει ἠθικὴν ἰσχὺν οὐ μικρὰν εἰς τὸν θεσμόν τῆς οἰκογενείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ γυνὴ ἀποβαίνει ἀντικείμενον στοργῆς καὶ ἀφοσιώσεως. Ὁ Ἀχιλλεὺς θεωρεῖ ἄφρονα τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις δὲν τιμᾷ τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς οὐδὲν εὐρίσκει πολυτιμώτερον τῆς ἐν γάμῳ ἐνώσεως, ὁπόταν παρακλουθῶσιν αὐτῇ ὁμόνοια καὶ ἔρωσ ἀμοιβαῖος.

Ἐν Ἀθήναις δύο τάξεις γυναικῶν ὑπάρχουσιν. Αἱ γυναῖκες τοῦ οἴκου καὶ αἱ ἐταῖραι. Ἐκεῖναι μὲν εἰς διαρκῆ ὑπόκεινται κηδεμονίαν, εἴτε τοῦ πατρὸς εἴτε τοῦ συζύγου, εἰς πᾶν τῆς ἡλικίας αὐτῶν ὅριον, ἀνήλικοι ὑπὸ τοῦ νόμου λογιζόμεναι, αὐταὶ δὲ ἴσης πρὸς τοὺς ἄνδρας τυγχάνουσιν ἐλευθερίας καὶ μετ' αὐτῶν διέρχονται τὸν βίον, συμμετέχουσαι τῶν πνευματικῶν ἀσχολιῶν καὶ ἡδονῶν των.

Ἡ γυνὴ τῆς οἰκίας, ἡ σύζυγος, ἡ πολίτις βιοῖ κατὰ κλειστός ἐν τῷ γυναικωνίτῳ ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τοῦ οἴκου ἀπασχολουμένη καὶ τεκνοποιούσα· οὕτω δ' ἐκπληροῖ πληρέστατα τὸν προορισμὸν αὐτῆς καὶ τὸ πρὸς τὴν πόλιν καθήκον. Τὸν σύζυγον σύρει ἐκτὸς τοῦ οἴκου ἡ πολιτικὴ, ἡ οἰκογένεια οὐδὲν τῷ παρουσιάζει θέλητρον, ὁ γάμος θεωρεῖται καθήκον

πρὸς τὴν πατρίδα, ἀλλὰ καθήκον λίαν βαρὺ. Ἡ πόλις ἔχει ἀνάγκην πολιτῶν, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀσφαλέστερον τοῦ νομίμου γάμου μέσον πρὸς αὐξήσιν καὶ συντήρησιν τοῦ πλήθους αὐτῶν, διὰ τοῦτο ὁ νόμος ἐπιβάλλει τὸν γάμον καὶ θεωρεῖ προσβολέα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τὸν ἄγαμον, ὅσον ἀφ' ἑτέρου τιμᾷ τὴν ιδιότητα τοῦ ἐγγάμου, ὀρίζων ταύτην προσὸν πρὸς κατοχὴν τῶν ἀνωτάτων ἀξιομάτων. Ἀλλὰ τίς ἡ ἠθικὴ ἐπιρροὴ τῆς ἀναγκαστικῆς ταύτης πρὸς τὸν γάμον ὠθήσεως ἐπὶ τῆς τύχης τῆς γυναικὸς; Ἀναγνωρίζεται ταύτῃ ἡ μεγάλη ὑπηρεσία, τὴν ὁποῖαν προσφέρει τῇ πολιτείᾳ τεκνοποιούσα, ἐπιτάσσεται ἡ μόρφωσις καὶ βελτιώσις αὐτῆς, ὅπως φθάσῃ εἰς σημεῖον ἀναπτύξεως ἴσης πρὸς τὴν τοῦ ἰδίου συζύγου; Οὐχί. Ἡ σύζυγος οὐδεμίαν ἠθικὴν ἡδονὴν παρέχει τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς· βιοῦσα ἐν τῇ μονώσει καὶ τῇ σιγῇ τοῦ γυναικωνίτου, ὃν δὲν καταλείπει εἰμὴ ὅπως πορευθῇ εἰς ἱεράν τινα τελετὴν, πρὸς τοὺς ἐγγυτάτους μόνον τῶν συγγενῶν τῆς ἀναστρεφομένη καὶ πάσης ἐστερημένη μαθήσεως, ἀπομένει ὄργανον ὠραῖον τάξεως ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἰσχυροποιήσεως τῆς πολιτείας.

Ὅ,τι ἐν τῇ συζύγῳ δὲν δύναται ν' ἀνεύρῃ ὁ ἀνὴρ, παρέχει εἰς αὐτὸν ἡ ἐταῖρα, ἡ μέτοικος ἢ δούλη ἐκείνη, ἧτις ποικίλων γνώσεων μεταλαβοῦσα καὶ ἐν ἀπολύτῳ ἐθισθεῖσα ἐλευθεριότητι, κατέχει τὴν δύναμιν νὰ τέρπῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὡς ἡδύνη τὰς ἐξάψεις τοῦ σώματός του. Ἀλλὰ εἰς τὴν ἐταίραν ὁ νόμος οὐδεμίαν παρέχει προστασίαν ἢ ἀσφάλειαν, ἐνῷ τούναντίον προνοεῖ περὶ ἐξασφαλίσεως τῶν δικαιωμάτων τῆς συζύγου, τὴν ὁποῖαν θεωρεῖ φύσει ἀνίσχυρον, ὅπως ἀφ' ἑαυτῆς τὰ προστατεύσῃ. Ἡ διαρκὴς κηδεμονία, εἰς ἣν ὑπόκειται, δὲν τῇ ἀφαιρεῖ τὴν προσωπικότητά, ἀλλὰ φέρει χαρακτῆρα προνομίου ἀσφαλιστικοῦ τῶν συμφερόντων τῆς. Ἐχει μερίδα ἐν τῇ πατρικῇ κληρονομίᾳ καὶ πλήρη κυριότητα ἐπὶ τῶν ἔδνων, τῆς προικὸς δηλονότι, ἧτις ὑπὸ τοῦ συζύγου διδομένη περιέρεχεται αὐτῇ.

Κατὰ τὴν σπαρτιατικὴν νομοθεσίαν, ἡ τῆς γυναικὸς ἀνατροφή εἰς τὴν σωματικὴν αὐτῆς ἐνίσχυσιν μᾶλλον ἀφορῶσα κατ' ὀλίγον διαφέρει ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν ὁ ἀνὴρ λαμβάνει. Ἡ γυνὴ ἀνδρικὸν φέρει ἔνδυμα μέχρι τῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ συζύγου εἰσόδου καὶ τσαούτης τυγχάνει ἐλευθεριότητος, ὥστε ἡ αἰδώς, ἡ αἰωνία αὐτῇ τῆς γυναικὸς προστασίας, διατελεῖ ἄγνωστος ἐν τῇ πρωτοτύπῳ τῆς Σπάρτης κοινωνίᾳ. Ἐν τούτοις ὁ γάμος ἐπιβάλλεται ὡς σχέσις ἱερά, κατηγορεῖται δ' ἐπὶ ἐγκλήματι ἀπαγγέλλεται κατὰ τοῦ μὴ ἐγκαίρως εἰς γάμον ἐρχομένου.

Ὁ βίος εἶνε δημόσιος· ὁ ἀνὴρ ἐκτὸς τοῦ οἴκου εὐρίσκει πᾶν ὅ,τι αἱ ἐξέεις καὶ ἡ φιλοδοξία του ἀπαιτοῦσιν, ἡ δὲ γυνὴ καίτοι μὴ ἐνεργῶς τῶν κοινῶν μετέχουσα, πλείω ὑπ' αὐτῶν ἀπασχολεῖται ἢ ὑπὸ τῶν πρὸς τὴν οἰκογένειαν καθηκόντων καὶ αἰσθημάτων τῆς.

Τοιαύτη περίπου ἡ ἐν Ἑλλάδι κατάστασις τῆς γυναικός. Αὕτη μακρὰν τῆς πολιτείας διατελοῦσα, κατέχει ἐν τῷ οἴκῳ θέσιν ἐπιμελητοῦ καὶ ὁδηγοῦ, καὶ ἴσταται παρὰ τὸν ἄνδρα, ὑποκειμένη μὲν αὐτῷ, οὐχ' ἤττον ὅμως τηροῦσα πλήρη καὶ σεβαστὴν τὴν ἰδίαν προσωπικότητα καὶ ἱκανῶν ἀπολαμβάνουσα δικαιωμάτων. Ἡ μονογαμία πρὸς δὲ καὶ ἡ προὔξ μαρτυροῦσι τρανῶς ὅποιαν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ βελτίωσιν ὑπέστη ἡ θέσις αὐτῆς.

Τῇ Ῥώμῃ ἀπέκειτο ἡ τιμὴ νὰ γίνῃ ἡ πατρὶς τῆς ἐντελεστέρας νομοθεσίας, ἣτις σήμερον ἔτι οὐκ ὀλίγα τῶν ἐθνῶν διέπει καὶ ὡς βᾶσις καὶ τύπος εἰς τοὺς νεωτέρους κώδικας ἐχρησίμεισε. Πολλὰς περιόδους ἐν τῷ καταρτισμῷ ταύτης δύναται τις νὰ διακρίνῃ, καθ' ἃς ἐπίσης διαφόρως ἡ τῆς γυναικός κατάστασις ὀρίζεται· ἀλλ' ἡ τοσοῦτον λεπτομερὴς κατάταξις καὶ ἔρευνα μόνον ἐν τόμῳ ὀγκῶδει ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ. Γράφων ἐπὶ τῇ ὑπερβολικῇ ἐλπίδι νὰ συγκρῆσθω τὴν εὐμενῆ ὑμῶν προσοχὴν ἐπὶ βραχὺ χρόνον διάστημα, εἰς τὰ κύρια θέλω ἴστασθαι, παρερχόμενος τὰς ἀπείρους ἐκείνας λεπτομερείας καὶ μεταβολὰς τῶν εἰς τὴν γυναικᾶ ἀφορωσῶν Ῥωμαϊκῶν διατάξεων.

Ἡ ἀρχαία Ῥωμία εἰς ταπεινοτέραν τῆς Ἑλληνίδος διατελεῖ ἐν τῷ οἴκῳ θέσιν, προσφιλῆ αὐτῇ ἔχουσα ἔργα τὸ νῆθιν καὶ ὑφαίνειν τὰ τῆς οἰκογενείας χρεῖώδη, καθήκον δὲ ἱερὸν τὸ παρέχειν τῇ πατρίδι στρατιώτας. Ὡραίων εἰκόνα Ῥωμαίας οἰκοδεσποίνης δίδει ὁ Ὀβίδιος ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῶν μεταμορφώσεων, περὶ τῶν τὴν Δουκρητίαν μέσῳ κύκλου θεραπεινίδων, ὑφαίνουσαν τῇ συνεργασίᾳ τούτων τὸν στρατιωτικὸν τοῦ συζύγου τῆς μανθῦν εἰς ἐστρατείας κατὰ τῶν Ῥουτούλων ἀποδημοῦντος.

Ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἀπολύτως καὶ ἀνευθύνως ἄρχει ὁ πατήρ, κτήτωρ τῆς τε περιουσίας καὶ τῆς ζωῆς τῶν συνιστῶντων αὐτὴν μελῶν. *Pater familias appellatur, qui in domo dominium habet*, λέγει ὁ Οὐλπιανός. Ἡ γυνὴ ὑπόκειται εἰς κηδεμονίαν διαρκῆ καὶ τοσοῦτον αὐστηράν, ὥστε ἡ προσωπικότης αὐτῆς ἐκλείπει. Ἄγαμος οὖσα θέλησιν ἔχει τοῦ πατρὸς τὴν θέλησιν καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ συζύγου κατόπιν μεταβαίνουσα δι' ἐκείνου ἐκπροσωπεῖται. Οὐδὲ νὰ συναλλαχθῇ, οὐδὲ νὰ υποχρεωθῇ, οὐδὲ νὰ διαθέσῃ ἐπιτρέπεται αὐτῇ, ἄνευ τῆς ἀπραιτήτου τοῦ κηδεμόνος συναινέσεως. Μόναι αἱ Ἐστιάδες ἐξαίρουνται τοῦ βαρέως τῆς κηδεμονίας ζυγοῦ.

Ὁ πατήρ δὲν ἀποβάλλει τὴν ἐπὶ τῆς θυγατρὸς ἐξουσίαν εἰμὴ ῥητῶς ταύτης παραιτούμενος, εἴτε διὰ χειραφεσίας εἴτε διὰ μεταβιβάσεως εἰς τὸν σύζυγον τῆς ὑπεξουσίας. Ἐν ἡ περιπτώσει τοιαύτη μεταβίβασις δὲν λάβῃ χώραν, ὁ πατήρ ἔχει τὸ παράγγελμα *de liberis*, δι' οὗ ἐν πάσῃ στιγμῇ δύναται νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπόδοσιν τῆς θυγατρὸς παρὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς. Τοῦ πατρὸς δὲ καὶ τοῦ συζύγου ἐκλιπόντων, ἡ γυνὴ περιέρχε-

ται ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐξ ἀρρενογονίας συγγενῶν. Ἄλλὰ τὴν ὑπέμετρον ταύτην τοῦ νόμου αὐστηρότητα τείνουσι νὰ μετριάσωσι τὰ ἔθιμα, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ παραλλήλως τῷ αὐστηρῷ δικαίῳ μορφοῦνται τὸ δίκαιον τῶν Πραιτῶρων.

Κατὰ τὴν δωδεκάδελτον ὁ πατήρ διατίθῃσιν αὐτοβούλως πρὸς οὐδὲν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας ὑποχρεούμενος νὰ καταλίπη τι. Ἄλλ' ὁ Πραίτωρ ἐξανίσταται κατὰ τοῦ ὄγκου τῆς ἀστόργου ταύτης αὐθαιρεσίας καὶ θεωρῶν, ὅτι ὁ δεσμός τοῦ αἵματος ἐπιβάλλει ὑποχρεώσεις ἱεράς, ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ πατρὸς ῥητὴν τοῦ τέκνου ἀποκλήρωσιν καὶ χορηγεῖ εἰς τὴν θυγατέρα, ἀλόγως παραλειφθεῖσαν, τὴν *contra tabulas* καὶ τὸ παράγγελμα *quorum bonorum*. Συνάμα δὲ καταργεῖ πᾶσαν μεταξὺ ὑπέξουσιων καὶ χειραφετῶν ἢ ὑπάνδρων θυγατέρων διάκρισιν ἐν τῇ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίᾳ τοῦ πατρὸς, ἀφ' ἧς τὸ αὐστηρὸν δίκαιον ἀπέκλειε τὰς ἐξελθούσας τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ, μέχρις οὗ διὰ τῆς 118ης Νεαρᾶς ἀποκαθίσταται τελείως ἡ δυνάμει ἐξ αἵματος συγγενείας διαδοχὴ, βάσεως ταύτης θεωρουμένης τῆς γεννήσεως.

Ὁ γάμος δὲν ἐπιφέρει ταυτὰ πάντοτε ἀποτελέσματα. Ὅτε μὲν μεταξὺ τοῦ πατρὸς τῆς γυναικός καὶ τοῦ συζύγου συνάπτεται ἡ *conventium manus*, αὕτη ὑπείσχετα εἰς τὴν ἀπόλυτον τοῦ συζύγου ἐξουσίαν, θυγάτηρ τούτου θεωρουμένη καὶ ἀδελφὴ τοῦ τέκνου τῆς, οὕτω δ' ἐν συνεχείᾳ τῆς πρώτης ὑπὸ τὸν πατέρα μηδαμινότητος, ἐξακολουθεῖ στερουμένη ἰδίας προσωπικότητος καὶ πρὸς ἐπιχείρησιν οὐδεμιᾶς νομικῆς πράξεως ἱκανὴ οὖσα. Συνεπῶς οὐδὲ περιουσίαν ἰδίαν νὰ ἔχῃ δύναται, οὐδ' ἐπὶ τῆς προικὸς τῆς δικαίωμα τι· ὁ ἀνὴρ ἀποκτᾷ πᾶν ὅ,τι αὐτῇ φυσικῶς ἀνήκει. Ὅτε δὲ ἡ τοιαύτη σύμβασις ἐκχωρήσεως τῆς πατρικῆς ἐξουσίας εἰς τὸν σύζυγον δὲν συνάπτεται, πᾶν ἐπὶ τῆς προικὸς καὶ λοιπῆς τῆς γυναικὸς περιουσίας δικαίωμα διαμένει εἰς τὸν πατέρα.

Ἡ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ συζύγου διατελοῦσα γυνὴ, κληρονομεῖ τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ κληρονομεῖται ὑπο τούτων ὡς ἀδελφὴ, μὴ ἔχουσα κατιόντας, ἀλλ' ἐκ πλαγίου συγγενεῖς μόνον καὶ ἀποκλειομένη παρ' ὄλων τῶν ἐξ ἀρρενογονίας συγγενῶν, οὐτινος δῆποτε βαθμοῦ. Ἄλλ' ἡ βάρβαρος αὕτη διάταξις, ἡ ἐξευτελιζουσα καὶ ὡς μὴδὲν λογιζομένη τὴν ἱεράν τῆς μητρὸς πρὸς τὸ τέκνον σχέσιν, ἣτις ἐν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ καιωνίᾳ ὑπῆρξε σεβαστὴ, ἔδει νὰ καταπέσῃ. Ὁ Ῥωμαῖος, αὐτὸς ὁ ἄγριος πολεμιστὴς περιεφρόνει τὴν γυναικᾶ, ἀλλ' ἐσέβετο καὶ ἠγάπα τὴν μητέρα. Κατέπεσε λοιπὸν ἡ ἀστοργος διάταξις ἀκρωθεῖσα διὰ τοῦ Τερτιλλιανοῦ δόγματος, καθ' ὃ ἡ μήτηρ προηγείται παντὸς ἐξ ἀρρενογονίας συγγενοῦς ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν τέκνων τῆς. Εἰς συμπλήρωσιν δὲ τούτου τὸ Ὀρφτιανὸν δόγμα προτιμᾷ τὰ τέκνα ἐν τῇ κληρονομίᾳ τῆς μητρὸς ἀπὸ πάντας τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς αὐτῆς. Κατόπιν δὲ ὁ μέγας τῶν γυναικῶν προστάτης, ὁ

αυτοκράτωρ 'Ιουστινιανὸς ἴσῃν τοῖς ἀδελφοῖς παρέχει εἰς τὴν μητέρα μερίδα ἐν τῇ περιουσίᾳ τοῦ θνήσκοντος τέκνου, ἐν συνδρομῇ δὲ μετὰ τοῦ πατρὸς τὸ ἥμισυ αὐτῆς.

Ἡ γυνὴ ὑπαχθεῖσα εἰς τοῦ συζύγου τὴν ἐξουσίαν, κληρονομεῖ τοῦτον ὡς θυγάτηρ, μείναισα ὅμως ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ πατρὸς, οὐδεμιᾶς διακαιοῦται μοίρας ἐν τῇ τοῦ συζύγου κληρονομίᾳ. Ὁ Πραίτωρ ζητήσας νὰ ἐπιφέρῃ τροποποιήσιν τινα ἐπὶ τὸ ἡπιώτερον τῆς διατάξεως ταύτης προτιμᾷ τὴν σύζυγον ἀπὸ τὸν δημόσιον θησαυρόν, ὡσάκις ὁ ἀνὴρ ἀποθνήσκει ἀδιάθετος καὶ ἄνευ νομίμων κληρονόμων. Διὰ τῆς 117ης δὲ Νεαρχῶς χορηγεῖται εἰς τὴν ἐνδεῆ καὶ ἄπροιον χήραν προνομιοῦχος μοῖρα ἐν τῇ περιουσίᾳ τοῦ θνήσκοντος συζύγου, μεθ' ὁποιοῦνδήποτε ἂν συντρέχῃ συγγενῶν, ἐπ' οὐδενὶ δὲ λόγῳ δύναται ν' ἀπολέσῃ ταύτην.

Οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ ἢ ἐπὶ τῆς γυναικὸς ἀπόλυτος τοῦ πατρὸς καὶ συζύγου ἐξουσία ἐξασθενεῖ, ὁ δὲ νόμος ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς μεγάλης τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίας, ἀναγνωρίζει τῇ γυναικὶ ἰδίαν προσωπικότητα καὶ πάντα τὰ ταύτη παραμαρτοῦντα δικαιώματα. Ὁ *Ιούλιος* καὶ ὁ *Πάπιος Ποππαῖος* νόμος καταργοῦσι τὴν τοῦ συζύγου κηδεμονίαν ἐπὶ τῆς αὐτόχθονος μητρὸς τριῶν τέκνων καὶ τῆς ἀπελευθέρως, μητρὸς τεσσάρων, παρέχεται δ' οὕτω αὐταῖς τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσιν ἰδίαν περιουσίαν καὶ νὰ διαθέτωσι ταύτην αὐτοβούλως εἴτε ζωῇ εἴτε θανάτῳ. Ἐντελῶς δὲ καὶ ἄνευ ὄρου τινος ἢ ἐπὶ τῆς γυναικὸς κηδεμονία τοῦ συζύγου καταργεῖται ἐπὶ Κλαυδίου.

Ἡ νόμιμος ἔννοια, στοιχειῶν ἀπαραίτητον ἔχει τὴν προδικα καὶ διὰ ταύτης διακρίνεται ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ νόμῳ ἀπὸ τῆς παλλακείας. Ἐπὶ δημοκρατίας, ἢ τῆς προικὸς κυριότης, συνεστῶτος τοῦ γάμου, ἀνήκει εἰς τὸν σύζυγον, δυνάμενον νὰ διαθέτῃ ταύτην, καὶ τοσοῦτον ἰσχυρὸν ἀποβαίνει τὸ δικαίωμα τοῦτο, ὥστε ἔχει κατὰ τῆς συζύγου ἀγωγὴν ἐν ἧ περιπτώσει αὐτὴ ἀφαίρεση τι τῶν προικῶν. Ἐπὶ βασιλείας τοῦ Αὐγούστου ὁμοῦς ὁ *Ιούλιος* νόμος τίθησιν ὄριον εἰς τὸ ἀπόλυτον τοῦτο τοῦ συζύγου ἐπὶ τῆς προικὸς δικαίωμα καὶ ἀπαγορεύει τὴν διάθεσιν προικῶν ἀκινήτων, ἄνευ ῥητῆς τῆς συζύγου συναίνεσεως. Ὁ *Ἰουστινιανὸς* δὲ ἀκόμη περαιτέρω προβαίνει ἐν τῇ ἐξασφαλίσῃ τῆς προικῶς περιουσίας, οὐδὲ τὴν συναίνεσιν τῆς συζύγου ἀποδέχεται πρὸς ἔγκυρον προικῶν ἐδάφους ἐκπέθισιν, ἀλλὰ γενικῶς ἀπαγορεύει ταύτην, χορηγεῖ δὲ προσέτι ὑποθήκην προνομιοῦχον ἐπὶ τῶν ἀκινήτων τοῦ ἀνδρός, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κινήτου τῆς προικὸς μέρους. — Ἄλλ' ἡ γυνὴ πλὴν τῆς προικῶς περιουσίας κέκτηται καὶ ἰδίαν, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα παράφερνα, ἐφ' ἧς πλήρη ἔχει κυριότητα, δυνάμενη κατὰ βούλησιν νὰ διαθέτῃ αὐτήν. Ἐπὶ αυτοκρατορίας εἰς τοσοῦτον φθάνει ἢ μεταξὺ τῶν συζύγων διάκρισις περιουσιῶν, ὥστε δίδεται εἰς τὸν ἄνδρα ἢ ἐκ τοῦ *Ἀκουιλίου* νόμου ἀγωγὴ διὰ

βλάβην, ἢν ἡ σύζυγος τοῦ ἐπὶ πένεγκεν εἰς κοσμήματα αὐτοῦ δανεισθέντα ταύτη πρὸς χρῆσιν.

Ἡ γάμῳ ἔννοια, μεθ' ὧν καὶ ἂν περιβληθῇ ἐγγυήσεων, ἀπακίως ἀποδεικνύει ἀληθεῖς τὰς προσδοκίας τῶν συζύγων. Μάτην ὁ ἀνὴρ ὑπισχνεῖται, ὅτι εἰς σάρκα μίαν ἔσται μετὰ τῆς ἰδίας γυναικὸς καὶ ὁ θεὸς παῦ Ἰησοῦ λόγος προσδίδει τὸν εὐγενέστερον καὶ ἱερότερον χαρακτῆρα εἰς τοῦ γάμου τὸ συνάλλαγμα. Οἱ συνάπτοντες αὐτὸ εἰσὶ διακεκριμένοι τὴν σάρκα καὶ τὴν ψυχὴν, οὐδεὶς δὲ νόμος ἢ συμβόλαιον δύναται νὰ τοὺς ὑποχρεώσῃ εἰς πραγματικὴν ἐνότητα. Ὅθεν ἐπέρχεται πολλάκις σημεῖον χρόνου, καθ' ὃ ἀναπόφευκτος καὶ σωτηρία καθίσταται ἢ διάλυσις τῆς πρὸς συμβίωσιν καὶ κοινωνίαν θεοῦ τε καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου συμβάσεως, τοιοῦτον δὲ δικαίωμα, κατὰ τοὺς πρώτους τῆς Ῥώμης χρόνους, τῷ ἀνδρὶ μόνῳ παρέχει ὁ νόμος. Οὗτος δύναται ν' ἀποπέμπῃ τὴν σύζυγον του, ὅποταν τυχὸν ἀπαρέσκη αὐτῷ ἢ περαιτέρω μετ' αὐτῆς συμβίωσις ἢ καθίσταται αὐτῇ ἔνοχος ὠρισμένων τινῶν ἐγκλημάτων. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη μονομερὴς παραχώρησις μέσου ἀπολυτρώσεως ἐκ δεσμοῦ ἀτυχῶς καὶ ἄλογος καὶ ἀδικος ἦτο. Πολλῶ μᾶλλον τῇ γυναικὶ ἀρμόζει τὸ τοιοῦτον προνόμιον, λέγει ὁ *Montesquieu*, καθότι ὁ ἀνὴρ, κύριος ἐν τῷ οἴκῳ, ἔχει ἄπειρα μέσα ὅπως ὀδηγῇ καὶ συγκρατῇ τὴν γυναῖκα εἰς τὰ ἑαυτῆς καθήκοντα, ἐνῶ ἡ γυνὴ τί δύναται ἀπέναντι συζύγου βαρβάρου καὶ παραβάτου πασῶν τῶν πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώσεων;

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην συνειδῶς ὁ νομοθέτης, περὶ τὰ τέλη τῆς δημοκρατίας, χορηγεῖ εἰς τὴν γυναῖκα ἐπίσης τὸ δικαίωμα τοῦ αἰτεῖν διάζευξιν. Ὁ *Ἰουστινιανὸς* δὲ, συμπληρῶν διὰ τῆς 117ης Νεαρχῶς τὸν Θεοδοσίον κώδικα, ἀναφέρει ῥητοῦς διαζεύξεως λόγους, ὧν μὴ ὑφισταμένων ἀπαγορεύει ταύτην.

Ἄλλ' ἡ τῶν ἠθῶν αὐξάνουσα ἀκολασία καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἐπίτασις τοῦ βδελυροῦ τῆς μοιχείας ἐγκλήματος, καθιστῶσι τὸ διαζύγιον τοσοῦτον κοινὸν φάρμακον, ὥστε ἐξαιρέσις τοῦ κανόνος θεωρεῖται ἢ μὴ χρῆσις αὐτοῦ. Οὕτω παρίσταται εἰς τὸν νομοθέτην ἡ ἀνάγκη, ὅπως λάβῃ πρόνοιαν περὶ ἐξασφαλίσεως τῆς προικὸς ἐν περιπτώσει λύσεως τοῦ γάμου διαζυγίῳ, καὶ δίδει εἰς τὸν προικοδότην ἢ τὴν σύζυγον τὴν ἐκ τῆς ἐπερωτήσεως ἀγωγὴν, ὅταν κατὰ τὸν τύπον αὐτῆς ἐγένετο ἢ περὶ προικὸς συμφωνία, ἄλλως χορηγεῖ τὴν *actio rei uxoriae*. Διὰ τῶν ἀγωγῶν τούτων ἐπιδιώκεται ἡ ἀπόδοσις τῆς προικὸς, ἐν ἧ καταστάσει παρελήφθη.

Ὁ Ῥωμαϊκὸς νόμος ἀρνεῖται κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν γυναῖκα τὸ δικαίωμα τῆς υιοθεσίας, διότι αὐτὴ θεωρεῖται ἀπομίμησις τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, τὴν ὅποιαν ἐπίσης ἀδυνατεῖ νὰ ἐξασκήσῃ ἡ γυνὴ. Ἄλλ' ἐν ἔτει 291 ἐπιτρέπεται εἰς τὴν ἀπολέσασαν τὰ φυσικὰ αὐτῆς τέκνα μητέρα ἢ υιοθεσία τέκνων ξένων, ὡς μέσον παραμυθίας. Ὁ *Λέων* δὲ μεταρρυθμίσας τὴν

διάταξιν ταύτην, χορηγεῖ ἀπόλυτον πρὸς υἰοθεσίαν δικαίωμα εἰς πᾶσαν γυναῖκα, εἴτε ὑπανδρον εἴτε μὴ.

Ἐπίσης μέχρι τοῦ 390 μ. Χ. ὁ Ῥωμαϊκὸς νόμος στερεῖ τὴν μητέρα τοῦ δικαίωματος τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρφανοῦ πατρὸς τέκνου τῆς ἐπιτροπείας, ἀντιπράττων οὕτως εἰς τὸν νόμον τῆς φύσεως, ὅστις δὲν εὔρε' πιστότερον τοῦ τέκνου φύλακα καὶ προστάτην ἕτερον τῆς μητρὸς. Διάταξις τις ἀφορῶσα τὴν χήραν, ἣτις προβαίνει εἰς τὴν σύναψιν νέου γάμου, φαίνεται μοι ἐξ ἴσου περιέργως ὅσον ἄδικος. Ἡ διάταξις αὕτη ἀπαγορεύει τῇ χήρᾳ, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας πάσης σχεδὸν τῆς περιουσίας αὐτῆς, παρουσίας καὶ ἐλπιζομένης, νὰ συνάπτῃ γάμον ἐντὸς τοῦ πρώτου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου ἔτους. Λόγοι δὲ τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης προβάλλονται, ἀφ' ἐνὸς μὲν, ἡ πρόληψις συγχύσεως τῆς γονῆς, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἡ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ μεταστάντος συμβίου ὀφειλομένη εὐλάβεια. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ εἷς οὐδὲ ὁ ἕτερος τῶν λόγων τούτων δύναται νὰ κριθῇ ἀρκετὰ σπουδαῖος, τοσοῦτω μᾶλλον, καθόσον τὸ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ μεταστάντος συζύγου σέβας ἔσεται πολλῶ γνησιώτερον ὑπὸ τὰς ἐγγυήσεις τοῦ νομίμου γάμου. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ὑφίσταται ἔτι παρ' ἡμῖν σήμερον ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος τοῦ γάμου, καταργηθεισῶν διὰ τοῦ ποινικοῦ ἡμῶν νόμου τῶν χρηματικῶν ποινῶν. Φρονῶ, ὅτι πλείστων ἀβρῶν χηρῶν τὴν μυχαιατάνην ἐκφράζω εὐχὴν, κηρυττόμενος ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῆς ὑπερβολικῶς αὐστηρᾶς ταύτης διατάξεως, τῆς ἀποστερούσης τοῦ μόνου παραμυθίας μέσου τὴν νέαν γυναῖκα, καθ' ἣν στιγμὴν ἀκριβῶς, ἡ καρδιά αὐτῆς ὑπὸ τῆς θλίψεως καὶ τοῦ πόνου τοσοῦτον εὐαίσθητος καθίσταται, ὥστε μόνον ἡ ταχίστη τοῦ ἀπολεσθέντος ἀναπλήρωσις δύναται νὰ διαλύσῃ τὸ ἐν τῷ ὀρίζοντι τῆς εὐτυχίας τῆς ἐπελθόν σκότος.

Ἡ ἐπικρατοῦσα πεποιθήσις, ὅτι ἡ γυνὴ ἀσθενὴ καὶ εὐάλωτον ἔχει τὴν βούλησιν, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ἔτι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκδοσιν πολλῶν δογμάτων, δι' ὧν θωρακίζεται ἡ περιουσία αὐτῆς κατὰ πάσης τοῦ συζύγου ἐπιθέσεως, θεωρουμένης ἀκύρου τῆς ὑπὲρ τούτου ἀναδοχῆς οἰουδῆποτε χρέους. Ἐπὶ Κλαυδίου δὲ διὰ τοῦ *Βαλλειαρείου* δόγματος, ἡ ἀκυρότης ἐπεκτείνεται εἰς πᾶσαν ὑπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίου χρέους ἀναδοχὴν. Οὕτω μόνον δι' ἰδίας ὑποχρεώσεις θεωρεῖται νομίμως ἐνεχομένη ἡ γυνή.

Τοιαύτη ἡ ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ νόμῳ βαθμιαία τῆς γυναικὸς πρόοδος ἐν τῇ ἀποκτήσει ἀστυκῶν δικαιωμάτων. Οὗτος παύει νὰ θεωρῇ μόνον αὐτῆς προροισμὸν τὸ ἐνισχύειν τὴν πολιτείαν διὰ τῆς τεκνοποιήσεως, ἀναγνωρίζει αὐτῇ ἰκανὴν διανοητικὴν δύναμιν, ὅπως τῇ παράσχῃ ἐλευθερίαν ἐνεργείας εἰς πᾶσαν σχεδὸν τὸ πρόσωπον καὶ τὴν περιουσίαν τῆς ἀφορῶσαν σχέσιν, τοῦ γάμου βᾶσις ὀρίζεται ἠθικοῦ τινος σκοποῦ ἢ ἐκπλήρωσις μᾶλλον ἢ τοῦ εἶδους ἢ δικαιώσεως, καὶ ἡ σύζυγος δὲν ἔχει καθήκοντα

μόνον, ἀλλὰ καὶ δικαιώματα, μετέχουσα ὅλων τοῦ ἀνδρὸς τῶν τιμῶν καὶ τὴν κατάστασιν αὐτοῦ ἀκολουθοῦσα. Ἡ νέα τοῦ Χριστοῦ θρησκεία παρίσταται διώκτης ἀμείλικτος πάσης τῆς ἰσότητος προσβολῆς. Οὐκ ἐνὶ ἄρσει καὶ θῆλυ, πάντες γὰρ ἡμεῖς εἰς ἐστὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Διὰ τῶν λόγων τούτων ὁ μέγας τῆς ἀνθρωπότητος ἀναμορφωτῆς καὶ διδάσκαλος κηρύσσει πλήρη μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἰσότητα καὶ καταδικάζει τὸν νομικὸν τῆς γυναικὸς θάνατον· μεγίστη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ νόμου ἐπιρροή τῶν θείων αὐτοῦ διδαγμάτων.

Οὐχ' ἦττον ὅμως αὐτὸς ὁ Χριστιανισμὸς δίδει ἀφορμὴν εἰς νέον πόλεμον ἐξοντώσεως κατὰ παντὸς ὁμοίου τῆς λαϊμάργου ἀμαρτωλῆς, ἣτις τῇ συμβουλῇ τοῦ εὐφουῶς, ἀλλ' ἔρποντος τοῦ οὐρανίου πατρὸς ἐχθροῦ πεισθεῖσα, κατεβρόχθισε τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν. Οἱ πλείστοι τῶν ἀγίων πατέρων τὰ δόγματα τοῦ διδασκάλου τῶν παρερμηνεύοντες θεωροῦσι τὴν γυναῖκα ὄργανον πειρασμοῦ, τὴν παρουσίαν αὐτῆς τὰ πάντα μολύνουσαν, καὶ ζητοῦσι τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἀσκητισμοῦ, ἵνα μὴ ἔρημος κατοικίαν ἀπομείνῃ ὁ κῆπος τοῦ παραδείσου καὶ πληρωθῇ ἡ ἄβυσσος τῆς κολάσεως.

Εἰς πολλὰ τοῦ κανονικοῦ δικαίου κείμενα, ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τῆς γυναικὸς ὑπεροχὴ μετὰ θαυμαστῆς ὑποστηρίζεται δυνάμει, εἰς τοιοῦτον δὲ ὑπερβολῆς σημεῖον φθάνει τὸ κατὰ τῆς γυναικὸς μῖσος, τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, ὥστε ἐν τινι συνόδῳ τῆς Γαλλίας μετὰ σοβαρότητος ἐρευνηᾶται τὸ μέγα ζήτημα ἂν αἱ ἀπόγονοι τῆς Εὐᾶς ἔχωσι ψυχὴν. Ἀγνοῶ ὁποῖον ὑπῆρξε τὸ συμπέρασμα τῆς ἐργασίας τῶν ἀγίων ἐκείνων συνοδικῶν, ἀλλὰ τότε βεβαίως μόνον ἡ λογικὴ αὐτῶν ἀρτιότης δύναται νὰ σωθῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἂν ἐπὶ τέλους ἀνεγνώρισαν τὴν ἀναμφισβήτητον ἀλήθειαν, ὅτι ὁ φανατισμὸς, ὅσα εὐγενῆς ἂν ᾖ ἡ ἐμπνέουσα αὐτὸν ἰδέα, ἄγει πάντοτε εἰς παραφοράς καὶ ὑπερβολὰς παραλόγους. Ἄλλ' ἀγὼν τοσοῦτω ξένος πρὸς τὴν πρόοδον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, οὐδὲν νὰ παρεμβάλη πρόσκομμα ἠδυνήθη εἰς τὴν εὐρυσιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς νομικῆς τῆς γυναικὸς ἀπελευθερώσεως.

Πλὴν τῆς ἐμφανίσεως τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, γεγονὸς τὰ μάλιστα εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς γυναικὸς συντελέσαν εἶνε ἡ εἰσβολὴ τῶν γερμανικῶν φυλῶν, ὧν τὰ ἔθιμα σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς νέας θρησκείας συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ ἀπετέλεσαν οὕτω τὸ γερμανορωμαϊκὸν δίκαιον, διαδεχθὲν τὸ Ῥωμαϊκόν.

Παρὰ Γερμανοῖς τὸ πρόσωπον τῆς γυναικὸς θεωρεῖται ἱερόν· ἐνώπιον αὐτῆς κλίνει μετ' εὐλαβείας ὁ ἀνὴρ, ἔχων ὡς ἀξίωμα, ὅτι ἄνευ τῆς ὠραιᾶς ταύτης συντρόφου, ὁ βίος ἤθελεν εἶσθαι ποινὴ δυσφόρητος. Τιμὴ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὰς γυναῖκας, εἶνε τὸ ἐμπνέον σύμβολον ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μυχῶν καὶ τῶν πανηγύρεων. Ἡ πρὸς τὸ ἀσθενὲς ὅσα εὐγενῆς φύλον

εὐνοια τῶν Γερμανῶν, σημεῖον μεγίστης ἠθικῆς ἀναπτύξεως, ἀποτελεῖ κατόπιν ἐν τῶν κυριωτέρων τῶν γερμανορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ στοιχείων.

Κατὰ τὰ γερμανικὰ ἔθιμα, γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα ἀνάρμοστον αὐτοῖς ὄνομα: νόμοι βαρβάρων, ἡ γυνὴ ἔχει *sui juris*, εἰς δὲ τὸν κηδεμόνα αὐτῆς ἐπιβάλλεται τὸ καθήκον νὰ τῇ παρέχῃ προστασίαν καὶ τὴν ἀντιπροσωπεύῃ εἰς ὠρισμένας τινὰς πράξεις, δι' ἃς δὲν τῇ ἐπιτρέπεται νὰ παρίσταται αὐτοπροσώπως. Ὁ Λομβαρδικὸς νόμος διατάσσει, ἵνα πᾶσα γυνὴ ἔχῃ κηδεμόνα, ἐλλείψει δὲ πατρὸς, συζύγου ἢ συγγενῶν ἐξ ἀρρενογονίας, κηδεμὼν αὐτῆς θεωρεῖται ὁ βασιλεὺς. Ὁ κανὼν οὗτος καθ' ὄλον τὸν μέσον αἰῶνα ἐτηρήθη ἐν Εὐρώπῃ, ἀν δὲν ἀπατώμαι δὲ ὑφίσταται ἐτι ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη κηδεμονία, ἡ ἀπαισιότητις ὑπὸ τοῦ νόμου ἀπει-
τουμένη, οὐδόλως ἐξελίφει τὴν προσωπικότητα τῆς γυναικὸς ὡς παρὰ Ῥωμαίους, τὸν κεντρίον μάλιστα καθιεροῦται πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ πλη-
ρεστέραν ἐνάσκησιν τῶν δικαιωμάτων τῆς. Τοσοῦτον δὲ βέβαιον εἶνε, ὅτι τοιαύτην ὁ νόμος εἰς τὴν κηδεμονίαν τῆς γυναικὸς ἀπέδιδεν ἔννοιαν, ὥστε, τοῦ χρόνου προϊόντος, αὕτη καταντᾷ ἀπλῆ ἐνώπιον τῶν δικαστη-
ρίων ἀντιπροσωπεῖα, παρέχεται δὲ εἰς τὴν ὑπὸ κηδεμονίαν δικαίωμα ἐκ-
λογῆς τοῦ κηδεμόνου μεταξὺ τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν τῆς.

Τὰ γερμανικὰ ἔθιμα δὲν ὑποχρεοῦσι τὸν πατέρα εἰς προίκιαν τῆς θυ-
γατρὸς, τὸν κεντρίον αὐτὸς δέχεται παρὰ τοῦ νυμφίου δῶρον, ἀντίτιμον τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν τῷ μεταβιβάζει. Ὁ Σαξωνικὸς νό-
μος ὀρίζει καὶ τὸ ποσὸν τοῦ ἀντιτίμου τούτου. Παρὰ πολλὰς ὁμῶς τῶν
γερμανικῶν φυλῶν ἡ τῆς θυγατρὸς πώλησις ἀπαγορεύεται, παρεχόμενον
εἰς ταύτην τοῦ ἀντιτίμου τῆς *Mündium*, ἢ τοῦ ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν
ἐπ' αὐτῆς κτᾶται ὁ σύζυγος.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁμῶς μὴ ὑποθέσῃτε, ὅτι ὁ πτωχὸς μνηστὴρ
ᾧφειλε νὰ σκεφθῆι τότε περὶ ἐξευρέσεως χρυσοῦ ὅπως ἀποκτήσῃ τὴν ἐκ-
λεκτὴν τῆς καρδίας του. Ὅτι πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῆς τῷ ἀπλητέῳ ἦτο
ἵππος, ὀλίγοι βόες, πέλινη, τόξον καὶ ξίφος. Εὐδαίμων ἐποχῆ, καθ' ἣν ἡ
κόρη οὐδὲ διὰ τὸν πατέρα οὐδὲ διὰ τὸν σύζυγον ἦτο λόγος χρεωκοπίας.

Ἄλλ' ὅπου τὸ Ῥωμαϊκὸν πνεῦμα ἐπικρατεῖ, ὁ θεσμὸς τῆς προίκου εἰ-
σάγεται διαφόρως κατὰ τὰς διαφόρους φυλάς διατυπούμενος. Κατὰ τὸν
Λομβαρδικὸν νόμον, ἡ προῖξ θεωρεῖται ὡς ἡ μόνη εἰς τὴν θυγατέρα ἀνή-
κουσα μερὶς ἐν τῇ πατρικῇ περιουσίᾳ, ἀποκλειομένην πάσης διαδοχῆς. Ὁ
Σαξωνικὸς ὁμῶς νόμος κατὰ ὄλον ἀντίθετον πνεῦμα ὀρίζων τὴν προίκα,
καρκτηρίζει ταύτην ὡς ἐξαιρετικὴν καὶ οὐδένα ἐπιτρέπει ἀποκλεισμὸν
ἀπὸ τῆς λοιπῆς τοῦ πατρὸς περιουσίας.

Θαυμάσιος τῆς συζύγου ἡ προῖξ αὐτῆς περιέρχεται εἰς τοὺς ἰδίους κα-

τιόντας, ἐλλείψει δὲ τοιούτων ἐπανερχεται εἰς τὸν προικοδότην, οὐ μὴ
ὑπάρχοντος πλέον, ἀνήκει τῷ δημοσίῳ θησαυρῷ.

Συνεστῶτος τοῦ γάμου, ἡ ἐπὶ τῆς γυναικὸς ἐξουσία τοῦ συζύγου, ἢ
τοῖ *Mündium*, ἀπείρως διαφέρει τῆς *manus* τοῦ Ῥωμ. νόμου, καθό-
σον ἐκείνη μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ συμφέρον τῆς γυναικὸς μᾶλλον, ἐνῶ αὕτη εἰς
τὸ τοῦ συζύγου. Ὁ ἀνὴρ διοικεῖ καὶ καρποῦται τὴν προικῶν περιουσίαν,
θεωρούμενος κηδεμὼν, ἀνευ τῆς αὐθεντίας τοῦ ὁποίου οὐδεμία ἀπαλλο-
τριώσις προικῶν ὑπὸ τῆς συζύγου εἶνε ἔγκυρος.

Ἐν τῇ γερμανικῇ οἰκογενεῖᾳ πᾶν δικαίωμα ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ταυτό-
τητος τοῦ αἵματος, ἐν τούτοις ὑπάρχει ἕτερον τι στοιχεῖον, προξενον δια-
κρίσεων ἐν αὐτῇ. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶνε ἡ οἰκογενειακὴ ἀμυνα. Ἐκαστον
τῆς οἰκογενείας μέλος, καθήκον ἔχει ν' ἀμύνηται ὑπὲρ τῶν λοιπῶν, τὴν καθ'
ἐνὸς ὕβριν πάντα ὀφείλουσι νὰ τιμωρήσωσιν. Ἡ οἰκογενειακὴ ἀμυνα εἶνε ὁ
λόγος, ἐφ' οὗ βασίζεται ἡ κληρονομικὴ διαδοχὴ καὶ συνεπῶς ὁ ἰσχυρότε-
ρος, ὁ φέρων τὸ ξίφος, ὁ ἀρρην προτιμᾶται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς. Οὐχ ἦτ-
τον ἡ κληρονομία δὲν θεωρεῖται ἀποτελοῦσα ἐν ὄλον, ὡς κατὰ τὸν Ῥωμ.
νόμον, παριστῶν τὸ πρόσωπον τοῦ ἐκλιπόντος, ἀλλ' ἐπιτρέπεται ἡ εἰς
δύο κατηγορίας διαίρεσις αὐτῆς. Οὕτω, μὴ ὑπάρχοντος ἀρρένου κατιόν-
τος, τὰ μὲν ἀκίνητα τῆς πατρικῆς κληρονομίας μεταβαίνουν τῷ πλησιε-
στέρῳ συγγενεῖ, τὰ κινητὰ ὁμῶς καὶ οἱ δοῦλοι περιέρχονται εἰς τὴν θυ-
γατέρα. Ἡ τῆς μητρὸς δὲ περιουσία πάντοτε διαιρεῖται μεταξὺ ἀρρένων
καὶ θηλέων τέκνων τῆς, καὶ εἰς ἐκεῖνα μὲν ἀνήκουσι τὰ χρήματα καὶ οἱ
δοῦλοι, εἰς ταῦτα δὲ τὰ κοσμήματα καὶ ἐνδύματα. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη τῶν
φύλων διάκρισις ἐν τῇ κληρονομίᾳ, ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς οἰκογενειακῆς ἀμύ-
νης ἐρειδομένη, δὲν εἶνε γενικὴ. Κατὰ τὸν Βαυαρικὸν καὶ Σαξωνικὸν νό-
μον, ἀρρένων τέκνων μὴ ὑπάρχόντων, οὐδεὶς τοῦ πατρὸς συγγενῆς προ-
τιμᾶται τῶν θυγατέρων αὐτοῦ ἐν τῇ κληρονομικῇ ἀποκτήσει τῶν ἀκι-
νητων, παρὰ τισὶ δὲ φυλαῖς οὐδεμία ἀπαντᾷ προνομία πρὸς τὸ συμφέ-
ρον τῶν ἀρρένων, ἀλλ' ἴσων πάντες οἱ κατιόντες, ἀνευ διακρίσεως φύλου,
δικαιωμάτων ἀπολαμβάνουσιν ἐπὶ τῆς κληρονομίας τῶν γονέων αὐτῶν.
Ὅτε δὲ κατόπιν, τῇ ἐπικρατήσει τοῦ Ῥωμ. πνεύματος, γίνεται ἀποδε-
κτὸς ὁ τῆς διαθήκης θεσμὸς, ἀγνωστος παρὰ Γερμανοῖς, παρέχεται εἰς
τὸν πατέρα τὸ μέσον, ὅπως εἰς ἴσας μερίδας ἐγκαθιστᾷ πάντα τὰ τέκνα
αὐτοῦ, κατὰ παράβασιν τοῦ περὶ διαδοχικῆς ἐξ ἀδιαθέτου τάξεως νόμου,
ὅστις, μὴ ὦν δημοσίου συμφέροντος, καταργεῖται οὕτω σιωπηρῶς. Τοῦ
θεσμοῦ δὲ τῆς διαθήκης ἐπωφελεῖται καὶ ὁ σύζυγος, ὅπως ἐξασφαλίσῃ με-
ρος τῆς περιουσίας του εἰς τὴν προσφιλεῖ συμβίαν, ἥτις ἴσως οὐκ ὀλίγον εἰς
τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς συνετέλεσεν.

Παρὰ τισὶ τῶν γερμανικῶν φυλῶν ἡ πρὸς τὴν χήραν εὐνοια τοῦ νόμου
εἶνε μεγίστη. Ὁ Βαυαρικὸς νόμος θεωρεῖ ταύτην εἰς μερίδα κατιόντος δι-

καιουμένην ἐν τῇ κληρονομίᾳ τοῦ συζύγου, ἐλλείπει δὲ κατιόντων τῇ παρέχει τὸ ἥμισυ αὐτῆς κατ' ἐπικαρπίαν. Εἰς τὰ ἀγγλοσαξωνικά δὲ ἔθιμα ἀπαντᾷ ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει μεταβίβασις τῇ χήρᾳ τοῦ ἡμίσεως τῆς τοῦ συζύγου περιουσίας.

Ἐν ὡσὶ ἀφορᾷ τὴν ἐπὶ τῶν ὀρφανῶν πατρὸς τέκνων ἐπιτροπιάν τῆς μητρὸς, αὕτη ἐν τοῖς πλείστοις τῶν γερμανικῶν ἔθιμων ἀνευρίσκεται ὁποῖα εἰς τοὺς νεωτέρους κώδικας ἀπαντᾷ. Εἰς τὴν μητέρα ἀνατίθενται ἢ ἀνατροφὴ καὶ ἐπιμέλεια τοῦ ὀρφανοῦ, μόνον δὲ διὰ τῆς συνάψεως νέου γάμου ἀπόλλυσιν αὐτάς.

Ἀληθὲς εἶνε, ὅτι τὰ ἔθιμα τῶν διαφόρων γερμανικῶν φυλῶν ἐν πολλοῖς διαφέρουσιν εἰς τὸν καγονισμόν τῶν ἀστυκῶν τῆς γυναικὸς δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, τὰ μὲν ἀυστηρότερα τῶν δὲ δεικνύμενα. Οὐχ ἦττον ὁμοῦς ἐν πᾶσι τούτοις τὸ αὐτὸ διήκει πνεῦμα ἠπιότητος καὶ προστασίας πρὸς τὸ φύλον, τὸ ὁποῖον μόνῃ ἢ συμπάθειᾳ καὶ εὐνοῦς ἐπιμέλεια δύνανται νὰ καταστήσωσιν ἱκανὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀληθῶς μεγάλου προορισμοῦ του.

Ἡ νομοθεσία τῶν γερμανικῶν φύλων, ἥτις μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς συγχωνευθεῖσα ἀπετέλεσε τι σχεδὸν τέλειον, ὡραῖον παρέχει ἐντύπωμα εἰς τὸν διερχόμενον τὰ ἄπειρα καὶ ἐν πολλοῖς ἀσαφῆ αὐτῆς κείμενα. Πιθανῶς εἰς προσεχὲς μέλλον θέλω ἐκτενέστερον καὶ πληρέστερον ἐρευνῆσαι τὰ κατ' αὐτὴν ἐν εἰδικῇ ἐτέρᾳ μελέτῃ.

Ἡδὴ μεταβαίνω, ἀλλ' ὅπως ἐπ' ἐλάχιστον διαμείνω, εἰς τὴν παράδοξον ἐκείνην ἐποχὴν, καθ' ἣν νόμου τόπον ἐπέχει ἢ τοῦ ἰδιοκτητοῦ τοῦ τιμαρίου θέλησις, πάσας τὰς τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ σχέσεις κανονίζουσα. Ἐπὶ τὸ φεουδικὸν σύστημα, ἢ τῆς γυναικὸς κατάστασις δύναται νὰ θεωρηθῆ μᾶλλον βελτιωθεῖσα, διότι ἢ ἐπ' αὐτῆς ἐξουσία τοῦ ἀνδρὸς καταφαίνεται ἐτι ἀσθενέστερα ἢ κατὰ τὴν παρωχημένην ἐποχὴν, τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος καὶ ἐν τῇ κληρονομικῇ διαδοχῇ ἴσων σχεδὸν πρὸς αὐτὸν μέτεχει δικαιωμάτων.

Κατ' ἀρχὰς ὁ κύριος τοῦ τιμαρίου, ἀπόλυτον ἔχει ἐξουσίαν ν' ἀποκλείῃ ἢ ἀποδέχῃται ἐν τῇ κληρονομίᾳ τὴν θυγατέρα, νὰ θεωρῆ τὸ ἔδαφος διαιρετὸν μεταξὺ τῶν θηλέων τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἢ νὰ τὸ κηρύσσει ἀδιαίρετον καὶ τὸ παραχωρῆ τῇ πρωτοτόκῃ ἢ οἰαδήποτε βούλεται. Μόνον τοῦ τιμαρίου τὴν διαδοχὴν κανονίζει ἕτερός τις λόγος, ἢ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Ἀλλὰ καὶ τὸ τιμᾶριον τοῦ χρόνου προϊόντος καθίσταται διαιρετὸν καὶ μεταλαμβάνουσι τούτου ἐξ ἴσου τὰ θήλα, ὡς κληρονόμοι.

Ἡ ἐπὶ τοῦ τιμαρίου κληρονομικὸν δικαίωμα ἔχουσα, δεόν νὰ λάβῃ τοῦ κυρίου τούτου τὴν συναίνεσιν, ὅπως συνάψῃ γάμον, δύναται δ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ν' ἀναγκασθῆ ὑπ' αὐτοῦ, ὅπως καταλίπῃ τὸν ἄγαμον βίον ἅμα συμπληροῦσα τὸ 12ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἐπίσης ἐπιβάλλεται τῇ

χήρᾳ ἢ ὑποχρέωσις νὰ συνάψῃ νέον γάμον, μόνον δὲ αἰ ἐξήκοντα Ἀπριλίῳ τὰ ῥόδα ὀσφρανεῖσθαι ἀπαλλάσσονται τοῦ μὴ ἡδέος πλέον αὐταῖς καθήκοντος τούτου.

Ἡ γυνὴ θεωρουμένη ἀνήλικος, ὑπόκειται εἰς τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἰδίου συζύγου, οὐχ ἦττον ὁμοῦς τηρεῖ τὴν ἰδίαν προσωπικότητα καὶ αὐτοβουλίαν. Κατὰ τὰ γερμανικὰ καὶ γαλλικὰ ἔθιμα, ὁ σύζυγος ἀνευθύνως διαχειρίζεται τὴν προικὰ, ἢ τὴν ἐπικαρπίαν ὁ νόμος τῷ παρέχει πρὸς ἀνακούφισιν ἐκ τῶν γαμικῶν βαρῶν, δὲν δύναται ὁμοῦς ν' ἀπαλλοτριώσῃ τὰ προικῶ ἀκίνητα, ἀνευ συναίνεσεως τῆς συζύγου, ὡς οὐδὲ αὕτη ἀνευ τῆς ἐκείνου συγκαταθέσεως. Ὁ ἀγγλικὸς νόμος φαίνεται ἀυστηρότερον ῥυθμίζων τὰ περὶ τούτου. Ἐκλαμβάνει ὡς ἐν ἀποτελοῦντας πρόσωπον τοὺς δύο συζύγους, ἀλλὰ κυρίως τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶνε ὁ ἀνὴρ. Δύναται οὗτος νὰ ἐκποιῇ ἀνευ συναίνεσεως τῆς συζύγου τὰ προικῶ ἀκίνητα, δεόν δὲ νὰ παράσῃ τὴν συναίνεσίν του, ἵνα ὁποιαδήποτε διαθέσις περιουσίας ἐκ μέρους τῆς συζύγου τοῦ ἔχῃ νόμιμον κύρος. Ὡς τοῦ ἀνωτέρω δὲ νομικοῦ πλάσματος συνέπεια πρέπει νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ νὰ καταλίπῃ τι διὰ διαθήκης εἰς τὸν ἑαυτῆς σύζυγον ἢ γυνὴν, διότι ὑποτίθεται, ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Τῆς ἀπαγορευτικῆς ταύτης διατάξεως ἐξαίρεται μόνῃ ἢ βασιλίτσα τῆς Ἀγγλίας, δυναμένη ἐλευθέρως νὰ διαθέτῃ ὡς βούλεται.

Ἀλλὰ βαθμηδὸν τὸ ἀληθὲς φεουδικὸν πνεῦμα ἄρχεται ἐκλείπον ἀπὸ τῆς νομοθεσίας καὶ σύστημα ἀριστοκρατίας λεληθῶτως διαδέχεται αὐτό. Τὰ τιμᾶρια καθιστάμενα κληρονομικὰ δημιουργοῦσι τὴν ἀριστοκρατίαν ταύτην καὶ δίδουσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ δικαίωματος τῆς πρωτοτοκίας, τὴν προτίμησιν τῶν ἀρρένων καὶ τὸν παντελῆ ἀπὸ τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς ἀποκλεισμόν τῶν γυναικῶν.

Τοιαύτη ἐν ἀμυδρῷ εἰκόνι, ἢ τῆς γυναικὸς κατάστασις ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς μεγάλης τῶν Γάλλων ἐπαναστάσεως, ἥτις, ἐκ θεμελίων πάντα νόμον ἐπὶ καταχρήσεως τῆς ἰσχύος στηριζόμενον ἀνατρέψασα, ἐκήρυξε τὴν πλήρη τῶν δύο φύλων ἰσότητά ἐνώπιον τοῦ ἀστυκοῦ νόμου. Ἡ γαλλικὴ ἐπαναστάσις, ἀγὼν τῆς ἀληθείας κατὰ τοῦ ψεύδους οὔσα, διὰ τῆς νίκης αὐτῆς, μετέβαλε τῆς ὅλης Εὐρώπης τὸν κοινωνικὸν βίον, καὶ τὰ δόγματά της κατέλαβον ἐν ταῖς πλείσταις τῶν συγχρόνων νομοθεσιῶν θέσιν διατάξεων θεμελιωδῶν. Ἐκτετε ἢ γυνὴ ἐλευθέρως δύναται νὰ συναλλάσσεται, ὁ νόμος ἐξ ἴσου προστατεύει τὰς ἀστυκὰς καὶ ἐμπορικὰς αὐτῆς πράξεις καὶ οὐδεμίαν ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὅσῃ ἀφορᾷ τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα τὰ ἐκ τῆς οἰκογενεῖας ἀπορρέοντα. Ἀληθῶς μὲν ἀπέμειναν ἐτι ἔναι διατάξεις, ἀπαγορευούσαι εἰς τὴν γυναικῆ τὴν ἀναδοχὴν ὀρισμένων τιῶν ὑποχρεώσεων, ἀλλ' αὐταὶ ἀφορῶσιν εἰς τὸ πραγματικὸν αὐτῆς συμφέρον μᾶλλον.

Ἄλλ' ἐὰν ἐν ταῖς νομοθεσίαις τῆς Δύσεως, τοιαύτας ἐπέφερον ὁ προβαίνων πολιτισμὸς τροποποιήσεις ὑπὲρ τῆς γυναικὸς καὶ ἀνεγνώρισε ταύτην ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρόσωπον ἴσον καὶ ὅμοιον τῷ ἀνδρὶ, ἐν Ἀνατολῇ ἡ γυνὴ διαμένει ἔτι ἐν ταπεινῇ καὶ οἰκτρᾷ καταστάσει. Ὁ μέγας Προφήτης δὲν ὤκνησε νὰ φωτίσῃ τοὺς πιστοὺς του περὶ τῆς εὐτελοῦς ἀξίας τῶν γυναικῶν, τὰς ὁποίας ἐν τούτοις αὐτὸς πολὺ ἠγάπησεν. *Οἱ ἄνδρες ὑπερέχουσι τῶν γυναικῶν*, διδάσκει τὸ Κοράνιον, *οὔτοι ἐν τῷ κόσμῳ φέρουσι τὰ πρωτεία*. Ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἐν τῶν φύλων ἀπένειμεν ἰδιότητα, ὣν ἐστέρησε τὸ ἕτερον. Καὶ ἔχει μὲν ψυχὴν ἡ γυνή, ἀλλὰ τοιαύτης ποιότητος, ὥστε ἀπαγορευθήσεται αὐτῇ ἡ ἐν τῷ Παραδείσῳ εἴσοδος καὶ διὰ τοῦτο δὲν τῇ ἐπιτρέπεται οὐδὲ τοῦ Κορανίου ἡ ἀνάγνωσις, ὄντος τούτου εἰσιτηρίου ἐν τῷ καταφύτῳ ἐστιατορίῳ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Ἡ πολυγαμία πᾶσαν ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ ἀρμονίαν παραλύουσα, καταστρέφει τὸν ἠθικὸν τοῦ γάμου σκοπὸν καὶ ματαιοῖ τὰ πολυτίμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὅλης κοινωνίας ἀποτελέσματα. Οἱ πιστοὶ παραγγέλλονται νὰ μὴ λαμβάνωσι πλείονας τῶν τεσσάρων νομίμων συζύγων, νὰ παρέχωσι δὲ ταύταις, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διακρίσεως, ἐνδύματα, τροφήν, καὶ ἔρωπα. Φοβερὰ δέ, ὑπὸ καλαισθητικὴν ἔποψιν, κρέματα ἐπὶ τοῦ δεικνύοντος προτιμήσεις μεταξὺ τῶν συζύγων του ποιῶν, ὅτι ἐν τῇ σωτηρίᾳ τῆς δευτέρας παρουσίας στιγμῇ, θέλει παραστῆ ἐνώπιον τοῦ Προφήτου μὲ γλουτοὺς ἀνίσους. Ἄλλ' ὅπως πᾶς διδάσκαλος οὐδέποτε τηρεῖ ὅ,τι διδάσκει, καὶ ὁ Μωάμεθ ὑπὲρ τὰς δώδεκα ἐγημεν ὁμοῦ συζύγους καὶ ὅλως ἰδιαιτέραν πρὸς τινὰς τούτων ἀφοσίωσιν ἐπεδείξατο. Αἱ παραβάσεις αὗται ὅμως τῶν ἰδίων διδαγμάτων δηλοῦσιν ἀκριβῶς ὅπόσον ἐναντίῳ τῇ φύσει ὑπῆρξαν οἱ νόμοι του. Λέγουσιν, ὅτι εἶνε ἀπείρως δύσκολον νὰ συγκρατήσῃ τις ἀμετάβλητον τὴν πρὸς μίαν σύζυγον ἀγάπην του, πῶς λοιπὸν θέλει κατορθῶσαι ὁ ἀτυχὴς πιστὸς τῷ Κορανίῳ νὰ ἐπαρκέσῃ ἄνευ ἀναπαύλας ἀγαπῶν τέσσαρας ἢ δώδεκα συζύγους συγχρόνως;

Σκοπὸς τοῦ γάμου εἶνε ἡ αὐξήσις τοῦ πλήθους τῶν πιστῶν. Ὁ ἀνὴρ ὡς ἀπόλυτος τῆς γυναικὸς κύριος ἔχει παρὰ τοῦ ἱεροῦ νόμου τὸ ῥητὸν δικαίωμα νὰ ραβδίξῃ τὴν παρακούουσαν σύζυγον καὶ τὴν ἐξορίξῃ εἰς ἰδιαιτέραν κλίνην.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων τεκμηρίων, δύναται τις νὰ συλλάβῃ ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς κτηνώδους καταστάσεως, εἰς ἣν διὰ παντὸς τότε ἑκατομμύρια γυναικῶν κατεδίκασε τὸ Κοράνιον.

Ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἡ γυνὴ οὐδέποτε σχεδὸν καθεῖξε θέσιν. Ὁ νόμος ἀρνούμενος νὰ δεχθῇ ταύτην ἐν τῇ ἀρχῇ ἢ τῇ ἐμπιστευθῇ τὴν διαχείρισιν ὁποιασδήποτε δημοσίας ἐξουσίας, δὲν ἐρείδεται πιθανῶς ἐπὶ τῆς διανοητικῆς αὐτῆς ἀτελείας τόσο, ὅσον ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἡ ἀνα-

δοχὴ καθηκόντων τοιούτων ἐστὶν ἐναντία εἰς τε τὴν ἰδιοφυίαν καὶ τὴν αἰδῶ καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῆς γυναικὸς.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐδόξαζεν, ὅτι, ὡς, ἵνα ἀποτελεσθῇ ἡ οἰκογένεια δέον νὰ συμπράξωσιν ἀμφοτέρω τὰ φύλα, οὕτω καὶ τὴν πολιτείαν μόνῃ ἡ συνύπαρξις αὐτῶν δύναται νὰ καταστήσῃ ἀρτίαν. Ὁ δὲ Πλάτων ὑπὸ πλείονος κατεχόμενος ἐνθουσιασμοῦ, δι' οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων θεωρεῖ ἀνίκαν τὴν γυναῖκα, ποθῶν ὅπως καὶ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας μὴ ἀπαλλασσῆται αὕτη μετὰ ὀριζόμενον ἡλικίας ὄριον, καθ' ὃ ἡ παραγωγὸς αὐτῆς δύναμις ἀπόλλυται. Οἱ μεγάλοι οὗτοι νόες ὅμως, οὐχὶ μόνον τῆς ἰδίας προέτρεχον ἐποχῆς, ἀλλὰ πολλῶν μετ' αὐτοὺς αἰώνων, ὧν ὁ ἀριθμὸς δὲν δύναται ἔτι ἐκ τῶν προτέρων νὰ ὀρισθῇ. Διότι εὐτυχῶς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, οὐδὲ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀτελοῦς τῆς πολιτείας ἐκλήθη ποτε ἡ γυνή, οὐδὲ παρέστη λαοῦ τινος γενεὰ πρὸ τοῦ παραδόξου θεάματος τῆς ὑπὸ τοῦ Ἄρεως στρατολογίας τῶν ἀπομάχων τῆς Ἀφροδίτης.

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ σοφῇ Ἑλλάδι οὐδεμία συμμετοχὴ τῆς γυναικὸς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀπαντᾷ. Ἐπέδρων πιθανῶς αἱ ἐταῖραι ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων πολιτευτῶν, ἀλλ' ἐπέδρων μόνον, ἴσως ἴσως δὲ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὅλως ἄσχετον πρὸς τὰ ἐπελθόντα δεινὰ.

Ἡ Φώμη ἀπηξίου νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀνάμιξιν γυναικὸς εἰς τὰ δημόσια αὐτῆς πράγματα, καὶ ὅτε ὁ ἐπὶ κραιπάλῃ γνωστὸς ἐκεῖνος αὐτοκράτωρ Ἡλιογάβαλος ἐτόλμησε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν Σύγκλητον τὴν μητέρα αὐτοῦ, τὸ τοιοῦτον τοσοῦτ' ἐπαίσχυντος τῶν πολιτικῶν θεσμῶν βεβήλωσις ἐθεωρήθη, ὥστε δὲν ἐξευρέθη ἡπιωτέρα τοῦ θανάτου ποιῶν διὰ τὴν βέβηλον. Ἐπὶ τοῦ θρόνου δὲ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κράτους δὲν ἀνῆλθε γυνή, εἰμὴ ἅμα τῇ μεταφορᾷ του ἐν Ἀνατολῇ, τότῳ ἔνθα ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἦτο γνωστὴ ὡς ἀξίωμα κληρονομικόν.

Παρὰ Γερμανοῖς, τοῦ βασιλέως στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ θεωρουμένου φυσικῶς ἡ γυνὴ ἀπεκλείετο τῆς ἀρχῆς, μέχρις οὗ, ἐπικρατήσαντος τοῦ φεουδικοῦ συστήματος, ἐγένοντο δεκταὶ αἱ γυναῖκες ἐν τῇ κληρονομίᾳ τοῦ τιμαρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἠνοῦτο ἢ τε ἀρχὴ καὶ ἰδιοκτησία. Οὕτως ὁ πρὸς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν σεβασμὸς ἐπέτρεψεν εἰς τὴν γυναῖκα δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἄχρι τότε ἡ Δύσις τῇ εἶχεν ἀρνηθῆ.

Ἐν Γαλλίᾳ εἰς τὰς γυναῖκας ἀπηγορεύθη πάντοτε ἡ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάδοξ, τὴν αὐστηρότητα δὲ ταύτην ἀποδίδουσί τινες εἰς τὴν κρατοῦσαν δόξαν, ὅτι ἀδύνατον τῇ γυναικὶ νὰ παραφυλάττῃ τι μυστικὸν καὶ ὅτι συνεπῶς, αὐτῆς ἀρχούσης, τὰ μυστήρια τοῦ κράτους θὰ κατεπροδίδοντο. Ἄλλ' εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν πλείονα τοῦ ἐνὸς παραδείγματα δύναται τις ν' ἀνεύρῃ γυναικῶν καταλαβουσῶν τὴν ἀρχήν. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἔνθα ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ, ἐλαχίστη ἐδόθη προσοχὴ ἂν ἡ μηχανὴ αὕτη, ἡ μόνον λειτουργίαν ἔχουσα τὸ οὐδὲν λειτουργεῖν, θὰ ἦτο

θήλειος ἢ ἄρρενος γένους. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ βασιλεία τοῦ Βορρᾶ, τὴν Ῥωσσίαν, τὴν Πολωνίαν, τὴν Οὐγγαρίαν ἐκυβερνήθησαν ὑπὸ βασιλισσῶν, ὧν ἡ ἐποχὴ μὴ ἐστερημένη δόξης καὶ μεγαλείου, δίδει ἀφορμὴν νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι, κατ' ἐξαιρέσιν, σπανίως παρουσιαζομένην, δύναται γυνὴ ν' ἀναδειχθῆ συνετὴ ἐν τῇ Ἀρχῇ.

Πρὸ μακροῦ ἤδη χρόνου τὸ περὶ συμπράξεως τῶν δύο φύλων ἐν τῇ πολιτείᾳ ζήτημα ἀνεκινήθη μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος ἐξεταζόμενον, καὶ διὰ θερμῶν ὑπὸ τοῦ ἐνδιαφερομένου φύλου ἐνεργειῶν ὑποστηριζόμενον, ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ ἰδίως. Σοφοὶ πολιτειολογοὶ ἐν ἀκραδάντῳ πεποιθήσει ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὁ ἀπὸ τῆς πολιτείας ἀποκλεισμός τῶν γυναικῶν τὰ μάλα εἰς τε τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν ἐπιζήμιος καθίσταται. Πρὸς ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, εἶνε τόσον ἀσήμαντος ἡ διαφορὰ τοῦ φύλου, λέγει ὁ Μίλλ, ὅσον ἡ διαφορὰ τοῦ ἀναστήματος καὶ τοῦ χρώματος τῶν τριχῶν τοῦ ἀνθρώπου. Διατί τάχα ἀποκλείετε τὴν γυναῖκα τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου, ἀφοῦ δὲν τὴν ἀπαλλάσσετε τῆς ὑποχρέωσης τοῦ φορολογεῖσθαι; Πάντα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα ἐξ ἴσου δέονται κυβερνήσεως διὰ τὸ εἶναι αὐτῶν καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην τοῦ δικαιώματος νὰ συντελῶσιν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς κυβερνήσεως ταύτης.

Δὲν τολμᾷ τις βεβαίως ν' ἀντεπεξέλθῃ μετὰ θάρρους κατὰ τοσοῦτον μεγάλου συνηγόρου, καὶ ἤθελον παντελῶς σιωπήσῃ, ἂν δὲν ἦτο ἀλήθεια, ὅτι πολλάκις αἱ θεωρίαι, ὅσῳ σημαίνων ἂν ἦ ὁ κῆρυξ αὐτῶν, ἐκλείπουσι πρὸ τοῦ κατόπτρου τῆς πραγματικότητος.

Ὅντως ἐκ πρώτης ἀπόψεως ἡ τοῦ Μίλλ γνώμη φαίνεται ὀρθή, λίαν δὲ ἄδικος ὁ ὑπὸ τοῦ δημοσίου δικαίου ἀφορισμός τῆς γυναικός. Ἄλλ' ὅταν τις ἐγγύτερον ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα καὶ μετ' ἀσθενεστέρου ὑπὲρ τῆς ὠραίας ἀδικουμένης ἐνθουσιασμοῦ, θέλει ἀντιπροτείνει ἕτερά τινά ἐρωτήματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ μόνη λογικὴ ἀπάντησις, ἀμέσως θὰ καταδείξῃ πόσον σφαλερὰ καὶ ξένη πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸ συμφέρον τῆς γυναικός εἶνε, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁποίων καταστροφῶν πρόξενος γενήσεται τῇ κοινωνίᾳ, ἡ κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἐπανάστασις, τῆς ὁποίας ὁ Μίλλ συνηγορεῖ.

Ἐὰν καλέσητε τὴν γυναῖκα νὰ συναναμιχθῇ τῷ πλήθει τῶν ἐκλεξιμῶν, ἂν ἀφαιρέσητε πᾶν πρόσκομμα ἀπὸ τοῦ σταδίου τῆς πολιτικῆς φιλοδοξίας της, ἂν τῇ παραχωρήσητε τὸ δικαίωμα νὰ φθάσῃ ἐπὶ τοῦ ἐδωλίου τοῦ κυβερνήτου ὑμῶν, τίνα θέλετε καταλείπει εἰς τὸν οἶκον, τίνα θέλετε ἐμπιστευθῆ τὴν ἠθικὴν τῆς οἰκογενείας μόρφωσιν καὶ πῶς θέλετε ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐν αὐτῇ ἁρμονίαν; Ἀναμφισβήτητον εἶνε, ὅτι ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς κοινωνίας καὶ ὅτι ἐκείνης ἡ ἠθικὴ ἀποσύνθεσις ἐπιφέρει τάχιστα ταύτης τὴν κατάπτωσιν. Ποῦν λοιπὸν τὸ μέγα εὐεργέτημα, τὸ ὁποῖον ἢ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐνεργείᾳ συμμετοχῇ τῆς μητρὸς καὶ συζύγου θέλει παρᾶσχει εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅταν ἀποτελέσῃ ταύτης ἄμε-

σον ἔσεται ἡ ἐγκατάλειψις τῆς οἰκογενείας καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ τρυφεροῦ καὶ πολυτίμου ὑπὲρ αὐτῆς αἰσθήματος, ὅπερ μόνη τῇ γυναικὶ τυγχάνει ἐμφυτον;

Ἡ ἐμπορευομένη ἢ ἕτερόν τι ἐπιτήδευμα μετερχομένη γυνὴ καὶ συνεπῶς εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τῆς φορολογίας ὑποκειμένη, δὲν δύναται βεβαίως νὰ ἔχῃ ἕτερα συμφέροντα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα οἱ τοῦ ἀντιθέτου φύλου συνάδελφοὶ της ἔχουσιν. Ὅταν λοιπὸν ὁ νόμος ἴσα τὰ δύο φύλα ἐνώπιόν του θεωρῇ, τὸ δὲ συμφέρον αὐτῶν εἶνε κοινόν, δὲν ἀρκεῖ ἡ τῶν ἀνδρῶν ψῆφος ὅπως προστατεύσῃ αὐτό;

Ἡ φύσις ἐπλασε τὴν γυναῖκα μητέρα, τὰ δὲ καθήκοντα τῆς μητρὸς εἰς ἄμεσον πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ πολίτου ἔρχονται σύγκρουσιν. Φαντάσθητε, παρακαλῶ, τί ἐνδιαφέρον δύναται νὰ ἔχῃ τὸ θέαμα ἐκλογέως εἰς τὴν μᾶλλον ἐνδιαφερούσαν κατάστασιν εὐρισκομένης, ἢ λάβετε τὸν κόπον νὰ προβῆτε ἐτι περαιτέρω, μέχρι τοῦ κοινοβουλίου, καθ' ἣν στιγμὴν αἱ μύλη ρήτωρ κρατεῖ τὴν προσοχὴν τῶν γονέων πλέον, οὐχὶ πατέρων μόνον, τοῦ ἔθνους. Ὅποια ἀληθῶς ἐξυπηρέτησις τῶν συμφερόντων τῆς γυναικός, ἂν ἐν τῇ θερμοτέρᾳ τῆς ρήτορος ἀποστροφῇ ἀκούσητε τὴν σπαρακτικὴν κραυγὴν τῆς πρώτης ὠδίνος. Δὲν παραλείπω οὐδὲ τὴν κωμικὴν αὐτῆν τοῦ θέματος παράστασιν, διότι νομίζω, ὅτι οὕτως ἐναργέστερον καὶ μᾶλλον καταληπτῶς καθορᾶται πόσον ματαία καὶ ἄσκοπος τυγχάνει ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐμμονὴ καὶ σοβαρὰ συζήτησις. Ἄλλὰ κέκτηται τοῦλάχιστον ἡ γυνὴ τὰς ἀπαραιτήτους ἐκείνας ιδιότητας, αἵτινες τὰ κύρια τοῦ κυβερνήτου προσόντα ἀποτελοῦσι; Δύναται ἡ γυνὴ, πᾶσαν τῆς καρδίας αἰσθησιν καταστέλλουσα, ν' ἀκολουθήσῃ τῆς διανοίας τὰς ὑπαγορεύσεις; Δύναται ἡ γυνὴ καὶ μίαν μόνην ἐν τῷ βίῳ στιγμὴν νὰ ἐπιτύχῃ ἀμερολήπτου ἐνεργείας, καὶ ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τὸ ἴδιον παρορῶσα, νὰ ἐργασθῇ; Πόσον πλανῶνται ὅσοι πιστεύουσιν εἰς τοσοῦτον ἀνυποστάτους ὑποθέσεις. Ἐν τῇ γυναικὶ ἡ καρδία δεσπόζει τῆς διανοίας καὶ ἡ φαντασία τῆς κρίσεως. Πρὸ τῶν ὕγρων ὀφθαλμῶν τοῦ τυχόντος βλακός, ἡ ἐξουσία πίπτει τῶν χειρῶν της καὶ τὸ συμφέρον τῶν ὠραίων αὐτῶν ὀφθαλμῶν γίνεται συμφέρον τοῦ κράτους.

Πλεῖστα ὅσα παραδείγματα ἡδυνάμην ν' ἀναφέρω ὑμῖν ἐκ τῆς ἰστορίας τὴν ἀλήθειαν ταύτην τρανῶς μαρτυροῦντα. Ἡ γυνὴ αἰσθάνεται καὶ ὅστις αἰσθάνεται δὲν κυβερνᾷ.

Ἄφετε αὐτὴν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ φύσις τῇ παρέσχε τὴν βασιλείαν· πᾶσα ἐκτὸς αὐτῆς ἐξουσία δὲν τῇ ἀρμόζει. Ἡ ἀσθένεια τοῦ ὀργανισμοῦ της, τὸ πνεῦμά της, ἡ ἐκπαίδευσίς της, ἡ χάρις της αὐτῆ, τῇ ἀπαγορεύουσι νὰ ρίπτηται εἰς τὰς ἐπικινδύνους τῆς πολιτικῆς θυέλλας.

Ἴσως ποτὲ οἱ ὄροι τῆς κοινωνικῆς ὑπάρξεως τοσοῦτον οὐσιωδῶς μεταβληθῶσιν, ὥστε ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξίσωσις τῶν δύο φύλων ἔσεται ἐφι-

κτῆ, σήμεραν ὁμως, ὑφ' οἷας συνθήκας ἡ κοινωνία ὑπάρχει, δύναται τις μετὰ βεβαιότητος νὰ προείπῃ τὴν πτώσιν καὶ συντριβὴν τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὅστις εἰς τοιοῦτον βαθμὸν μωρίας ἤθελε φθάσει, ὥστε νὰ παρᾶσχη εἰς τὴν γυναῖκα τὸ δικαίωμα νὰ συμμετέχη τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας καὶ δύναται νὰ ὑψωθῆ εἰς κυβερνήτην καὶ ὁδηγὸν αὐτοῦ.

Δ. Ε. ΗΑΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΔΕΣΤΕΡΩΝ ΕΝ ΛΕΥΚΑΔΙ ΜΟΝΩΝ¹

Μονὴ τῶν Ἀσωμάτων

Ὁφειλέται παραμείναντες τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ὁμῶν πολυωφελοῦς συλλόγου, ὅτε μηνὶ Ἀπριλίῳ 1884 προηγάγομεν εἰς φῶς βραχεῖαν περιγραφὴν τῶν ἐν Λευκάδι κυριωδεστέρων μονῶν, ἤδη συμπληροῦμεν αὐτήν. Λείπεται λοιπὸν πρὸς ἀποτελείωσιν ἡ περὶ τῆς μονῆς τῶν Ἀσωμάτων ἔκθεσις. Αὕτη κειμένη ἐπὶ ῥωμαντικῆς τοποθεσίας καὶ περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχουσα τοῦ χωρίου Βαυκηρῆς (ἀνήκοντος τῷ δήμῳ Καρυᾶς ἀποτελούσης οὐχὶ κώμην, ἀλλὰ μᾶλλον εἰπεῖν κωμόπολιν), στερεῖται μοναστικῆς οἰκογενείας, διότι ἀπὸ τινων ἐτῶν οἱ μονασταὶ μετακλήσαντες, εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐγκατεστάθησαν μονίμως αὐτόθι. Ὁ γὰρ τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀρχαγγέλων εἶναι ἀκοδομημένος κατὰ βυζαντιακὸν ρυθμὸν. Ὅθεν οἰκονόμος μόνος μετ' εὐαριθμοτάτων μοναχῶν ἐπιμελεῖται τῶν τῆς μονῆς αὐτῆς, ἧς ἡ ἰδρυσις ἀνάγεται, ὡς καὶ ἡ τῶν λοιπῶν εἰς βυζαντιακοὺς χρόνους. Τὸ δὲ σύστημα τῆς διαχειρίσεως τῶν ἐν Λευκάδι μονῶν καὶ κατὰ τὴν λῆξιν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἦτο οἷον καὶ νῦν, τούτεστιν Ἡγουμενοσυμβούλια διεχειρίζοντα τὴν περιουσίαν τῶν μονῶν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Κυβερνήσεως τῆς ἐνετικῆς, διότι ἡ ἀγγλικὴ προστασία χρονολογεῖται ἐκ τοῦ 1810, δηλὸν ὅτι μετὰ τὴν γαλλικὴν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπειδὴ οἱ καλόγηροι ὑπόπτεισαν δήμους τῶν μονῶν, προέβησαν εἰς πολλὰ εἰκονικὰ χρεῖα τῶν μονῶν αὐτῶν πρὸς διαφόρους ὀφειλέτας κατὰ τε τὸν ἀγρὸν καὶ τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου ὅπως δὲ τῶν χρεῶν αὐτῶν λάβωσι κτοχὴν ἐπὶ τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων.

¹ Ἰδ. Τεύχος Παρνασσοῦ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου 1884 ἀπὸ σελίδος 310 — 315 «βραχεῖα περιγραφὴ τῶν κυριωδεστέρων ἐν Λευκάδι μονῶν.»

Οἱ καλόγηροὶ δὴλὰ δὴ ἐφρόνουσι ὅτι τὰ περὶ τῶν ὁ λόγος μοναστηριακὰ κτήματα ἀνήκον αὐτοῖς. Τοῦτο λοιπὸν πληροφορηθεῖσα ἡ ἀγγλικὴ κυβερνήσις ἀφείλε τοῖς καλόγηροις τὴν διαχείρισιν καὶ ἀνεθετο αὐτὴν τῷ τελωνεῖῳ τῆς πρωτεύουσας Λευκάδος. Μετέπειτα δὲ πάλιν ἡ αὐτὴ Κυβερνήσις διεπιστεύσατο τὴν διαχείρισιν ἐπιτρόποις καὶ ἤδη ἐπὶ ἀνήλθεν εἰς τὸ προσόμοιον τῷ πρώτῳ καὶ ἀρχικῷ συστήματι. Ἐπωφεληθέντες δὲ τὴν σχολὴν, ἣν παρέχουσι ἐκάστοτε αἱ σχολικαὶ διακοπαί, μεθρημηνεύσαμεν ἐκ τῆς ἰταλικῆς τῶν κατάλογον τῶν ἐγγράφων, τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν μονὴν τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου, τὴν κοινὴν τῶν Ἀσωμάτων ἐπονομαζομένην καὶ τῶν μετοχιῶν αὐτῆς, ἅτινα ἐγγράφα ὑπάρχουσι ἀποτεθησαρισμένα ἐν τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ Λευκάδος. Ἔχει δὲ ὁ κατάλογος οὗτος ὡς ἐξῆς.¹

Ἀρχὴ ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν ἱερῶν κτημάτων.—Δεσμὸς ἀριθ. 4 περιέχει τὰδε τὰ ἐγγράφα.—Φάκελλος 2ος Μονῆ ἁγίου Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου.

Ἀριθ. 1. 1701 24 Μαΐου Ἐ. Ν. Διάταγμα ἐγκεκριμένον τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτοῦ (πρεβεδοῦρου) καὶ κτηματοσήμειωτοῦ Ἰωάννου Πιζαμάνου, ἀφορῶν εἰς τὰ κτήματα τῆς εἰρημένης μονῆς ἐξῆχθεν ἐν ἐπιστῆμῳ ἀντιγράφῳ τῇ 15ῃ Ἰουνίου 1796 παρὰ τοῦ Ἰωάννου Σκένα εἰσαγγελικοῦ ὑπαλλήλου, ἧτοι τῶν παλαιῶν κτημάτων ἀφιερωθέντων καὶ ἀγορασθέντων μετὰ τὴν κατάκτησιν.

Ἀριθ. 2. 1727. Ἀντίγραφον ἐπίσημον ἐξηγούμενον, ὡς ἀνωτέρω, ἐκ τοῦ καταστίχου τοῦ χωρίου Ἀλεξάνδρου διὰ τὰ κτήματα, ὅσα κατέχει ἡ προμνημονευθεῖσα μονὴ. Ὡσαύτως τῆς κώμης Καρυᾶς. Ἀντίγραφον ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν κατόχων πάντων τῶν κτημάτων τῆς πεδιάδος Βασιλικῆς διὰ τὰ κτήματα, ἅτινα κατέχει ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Κηρύκου ἐν Ἀθαλίῳ, μετοχίῳ τῶν Ἀσωμάτων. Ἐπ' ἴσης ἀντίγραφον τῆς μονῆς ἁγίου Ἰωάννου εἰς τὸ Ροδάκι, μετόχιον τῆς μονῆς τῶν Ἀσωμάτων. Περὶ ληψὶς πάντων τῶν κτημάτων, τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῆς μονῆς τῶν Ἀσωμάτων καὶ τῶν μετοχιῶν αὐτῆς. Ἀντίγραφον ἐκ τοῦ καταστίχου τοῦ χωρίου Ἀλεξάνδρου διὰ τὰ κτήματα, ἃ κατέχει ἡ μονὴ ἁγίου Μιχαὴλ εἰς τὸ Ἀδάμι ἀπὸ Πλατύστομα.

Ἀριθ. 3. 1805. Ἐπίσημος κατάλογος ὑποβληθεὶς εἰς τὴν Ἀρχὴν παρὰ τῶν ἐρομονάχων Βησαρίωνος, Γαζῆ καὶ Ἰωαννικεῖου Κοντογεώργη Οἰκονόμου, περιλαμβάνων τὰ χωράφια τὰ δοθέντα εἰς σπορὰν ἐπὶ διαφόροις ὄροις ἐκτεθειμένοις ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτῷ καὶ κυρουμένοις διὰ τῶν ἰδίων ὑπογραφῶν.

Ἀριθ. 4 τῇ 7ῃ Ἰουνίου. Ἄλλη ἐπίσημος ἀπογραφή προσαχθεῖσα εἰς

¹ Τὸν κατάλογον αὐτὸν κρίνομεν ἀξίον δημοσιεύσεως ὡς περιεργὸν πῶς

τὴν Ἀρχὴν παρὰ τοῦ εἰρημένου ἱερομονάχου Ἰωαννικείου Κοντογεώργη Οἰκονόμου περιλαμβάνουσα τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ κινητὰ ἐπιπλα τῆς αὐτῆς μονῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὑπογεγραμμένη.

Ἀριθ. 5 τῆ 29ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατάλογος ἐπίσημος ὑποβληθεὶς εἰς τὴν Ἀρχὴν παρὰ τοῦ προμνησθέντος ἱερομονάχου Βησαρίωνος Γαζῆ ἀφορῶν εἰς πάντα τὰ κτήματα, ἦγον χωράφια κεκαλλιεργημένα καὶ μὴ, ἀμπέλους ἐλαίας, μύλους καὶ πᾶν ἄλλο κτῆμα, ὃ κατέχουσιν ἡ μονὴ Ἀσωμάτων καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῆς ἅγιος Κηρύκος καὶ ἅγιος Ἰωάννης εἰς τὸ Ῥοδάκι, ὑπογεγραμμένος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ.

Ἀριθ. 6. Ἀπογραφή ἐπίσημος ἄνευ χρονολογίας προσαχθεῖσα εἰς τὴν Ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Ἰωαννικείου Κοντογεώργη Οἰκονόμου περιγράφουσα τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ κινητὰ τῆς μονῆς πράγματα καὶ τῶν κοινοβίων ὑπογεγραμμένη παρὰ τοῦ αὐτοῦ.

Ἀριθ 7/11 ἔτει 1805 Ἰουλίου 6. Ἀπογραφή ἐπίσημος συνταχθεῖσα παρὰ τοῦ Σπυρίδωνος Ἀσπροϊέρακος, ἐνὸς τῶν μελῶν τῆς ἀρχῆς, ὅστις μετέβη ἐπίτηδες εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος μονὴν μετὰ τοῦ ἀρμοδίου κυβερνητικοῦ ὑπαλλήλου Σεμπέη, σχετικὴ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου Κοντογεώργη ὑποβληθεῖσαν καὶ παραβληθεῖσαν, ἐξαριθμοῦσα τὰ ἱερὰ σκεύη, κινητὰ ζῶα χονδρὰ καὶ λιανὰ καὶ πᾶν ἄλλο, παραδοθεῖσα δὲ μετέπειτα τῷ προμνησθέντι Οἰκονόμῳ, ὡς διακριθεῖ ἡ ἰδίᾳ ὑπογραφή αὐτοῦ.

Ἀριθ. 8/13 τῆ 16ῃ 7βρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἐπιστολὴ τοῦ Οἰκονόμου Κοντογεώργη εἰς τὴν ἀρχὴν ἀποβλέπουσα εἰς διάφορα χωράφια σπαρῆντα ἀραβόσιτον, παρ' ὧν ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἀρχῆς ἀπαιτεῖ νὰ εἰσπράξῃ δικαίωμα ἀνώτερον τοῦ ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου μετὰ τῶν ἀγροληπτῶν συμπεφωνημένου.

Μετόχιον ἀγίου Ἰωάννου εἰς τὸ Ῥοδάκι περιφερείας Βουρνικᾶ.

Ἀριθ. 9/4 ἔτει 1729. Ἀντίγραφον ἐπίσημον ἐξαχθὲν τῆ 15ῃ Μαΐου 1797 παρὰ τοῦ εἰσαγγελικοῦ ὑπαλλήλου Ἰωάννου Σκένα ἐκ τῆς ἐκκαθάρισεως τῶν κτημάτων τοῦ Καταστίχου τῆς παιδιάδος Βασιλικῆς, περιέχον τὰ κτήματα τοῦ εἰρημένου Μετοχίου.

Ἀριθ. 10/12 ἔτει 1805 Ἰουλίου 16ῃ. Ἀπογραφή ἐπίσημος τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ κινητῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ αὐτὸ Μετόχιον προσαχθεῖσα εἰς τὴν Ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Καλλιστράτου Δελλαπόρτα ὡς ἐνοικιαστοῦ πιστουμένη ἐκ τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς.

Ἀριθ. 11/13. Ἐτέρα ἀπογραφή ἐπίσημος, ὡς ἡ ἀνωτέρω.

Μετόχιον ἀγίου Κηρύκου εἰς χωρίον Ἀθάνι.

Ἀριθ. 12/1 ἔτει 1700 Ἰανουαρίου 8ῃ. Ἐπίσημον ἀντίγραφον ἐξηγούμενον τῆ 20ῃ Ἰουνίου 1796 παρὰ τοῦ προειρημένου Ι. Σκένα ἐκ τοῦ βιβλίου σημειώσεως τῶν καταγραφέντων κτημάτων, ὅσα κατέχουσιν αἱ μοναὶ ἐν Λευκάδι, δῆλα δὴ ἐγγραφον ἐγκρίσεως παρὰ τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτοῦ (πρεβεδούρου) καὶ κτηματοσημειωτοῦ Ἰωάννου Πιζαμάνη διὰ τὴν ἀμπελον εἰς Βλαχογιώργενα πεδιάδα Βασιλικῆς τζαπίων δέκα ἐπτὰ.¹ Ἐν τῷ αὐτῷ ἀντιγράφῳ περιλαμβάνεται ἐπ' ἴσης ἕτερον ἐγκριτικὸν διάταγμα καὶ τῶν ἀρχαίων ἀκινήτων κτημάτων καὶ τῶν μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ τόπου ἀφιερωθέντων.

Ἀριθ. 13/5 ἔτει 1804. Αὐγούστου 30ῃ. Ἐπίσημος ἀπογραφή τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ κινητῶν, ἀφορώντων εἰς τὸ μνησθὲν μετόχιον πιστουμένη ἐκ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἱερομονάχου Ἰωαννικείου Κοντογεώργη Οἰκονόμου καὶ δύο μαρτύρων.

Ἀριθ. 14/8. Ἐτέρα ἐπίσημος ἀπογραφή ἀχρονολόγητος, περιλαμβάνουσα κινητὰ παραδοθέντα τῆ Ἀρχῆ ὑπὸ τῶν προεστώτων τοῦ χωρίου Ἀθανασίου, Νικολάκη Ῥομποτῆ καὶ Νικολέτου Σίδερη.

Ἀριθ. 15/5. Ἐτέρα ἀπογραφή ἀχρονολόγητος καὶ αὕτη ἀνυπόγραφος τῶν ἀκινήτων κτημάτων, ἦτοι χωραφίων, ἀμπέλων, ἐλαιῶν, οἰκημάτων καὶ ἄλλων ἀνηκόντων εἰς τὸ αὐτὸ Μετόχιον.

Ἀριθ. 16/14. Περίληψις συνταχθεῖσα παρὰ τῆς Ἀρχῆς καὶ ἐξαχθεῖσα ἐκ τῶν προσηγμένων ἐγγράφων καὶ ὑπογραφῶν, καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ ἐν γένει κτήματα ἀκίνητα τῆς μονῆς Ἀσωμάτων καὶ τῶν μετοχίων τῆς.

Ἀριθ. 17/15. Κατάλογος τῶν κτημάτων τῆς μονῆς τῶν Ἀσωμάτων ἐξηγούμενος ἐξ ἄλλου ὑποβληθέντος εἰς τὴν Ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Ἰωαννικείου Κοντογεώργη περὶ τῆς αὐτῆς μονῆς, ἐν ᾧ καταλόγῳ περιέχονται ὡσαύτως τὰ κτήματα καὶ τῶν δύο μετοχίων τοῦ ἀγίου Κηρύκου καὶ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εἰς τὸ Ῥοδάκι κατὰ τὴν περιφερείαν Βουρνικᾶ.²

Ἐν Λευκάδι Ἰουλίῳ λήγοντι, 1885.

Ν. ΠΕΤΡΗΣ.

¹ Περὶ τοῦ μέτρου τζαπίου ἴδ. διατριβ. ἐν Παρνασ. τεύχει Ἀπριλ. 1885.

² Τὴν συμπλήρωσιν ταύτην περὶ μονῶν Λευκάδος μόλις νῦν ἀποστέλλομεν πρὸς δημοσίευσιν ἐν τῷ Παρνασσῷ, ὅστις τύχη ἀγαθῇ ἐμάθομεν ὅτι καὶ αὐθις ἐκδίδεται.

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Αἱ Ἑλληνικαὶ τῆς Τουρκίας ἐπαρχίαι, τὰς ὁποίας ἡ διπλωματία τῆς Εὐρώπης δις ἔθεσεν ὑπ' ὄψιν τῶν ἐν Βερολίῳ συνδιασκέψεων, καὶ τὰς ὁποίας φαίνεται ὅτε μὲν διατεθειμένη νὰ ἀπελευθερώσῃ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, ὅτε δὲ διστάζουσα νὰ ἀποκαταστήσῃ ἀνεξαρτήτους, ἔφερον ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν συλλήθῃ τὸ ὄνομα Ῥούμελη.

Ἄλλ' ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, ἡ ἐπισημοτέρα εἶναι ἡ Ἡπειρος, τὰ δὲ Ἰωάννινα δὲν ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τῆς καθ' αὐτὸ Ἡπείρου μόνον, ἀλλ' ὡσαύτως τὸ διοικητικὸν κέντρον καὶ ἡ πνευματικὴ ἐστία ὄλων τῶν χωρῶν τούτων.

Ἑλλην ποιητῆς τοῦ 19. αἰῶνος, (μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ τῶν *Μνημείων τῆ Ἑλληνικῆ ἱστορίας*), λέγει ταῦτα περὶ τῶν Ἰωαννίνων.

» Ἄλλ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς ἡ μὲν Ἀθήνα ἐχάθη,
καὶ ἔμεινε μονόφθαλμος Ἑλλάδα καὶ ἐφθάρθη,
ἀλλ' ἔχει πάλιν ἡ Ἑλλάς ὄμμα τὸ δεξιὸν τῆς,
αὐτὰ τὰ Ἰωάννινα, μέγαν στολισμὸν τῆς».

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων μὲ τοὺς δραστηρίους κατοίκους καὶ μὲ τὰ σχολεῖα αὐτῆς, ὑπῆρξε κατὰ τὸν ἑλληνικὸν μεσαιῶνα ἡ ἐστία τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὸ δὲ γόητρον αὐτῆς διατηρεῖται εἰσέτι ἀκμαῖον εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων. Ἀφ' οὗτο μέρος τῆς Ἑλλάδος κατέστη ἀνεξάρτητον, ἡ Ἑλληνικὴ φιλοπατρία ὀνειρεύεται ἀδιαλείπτως τὴν πόλιν ταύτην, πρὸς τὰ Ἰωάννινα στρέφονται οἱ πόθοι καὶ αἱ ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων. Δὲν λέγουσι: »Θὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν Λάρισσαν, ἢ τὰ Τρίκαλα, ἢ τὸν Βῶλον ἢ τὴν Ἄρταν, ἀλλὰ «θὰ πάρωμεν τὰ Ἰωάννινα», διότι μετὰ τῶν Ἰωαννίνων συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ λοιπὰ.

Τὰ ἀνέκδοτα ἔσματα τῆς Ἡπείρου ἐδημοσιεύθησαν ἐν Ἀθήναις συλλεχθέντα ὑπὸ τοῦ ἀποβιώσαντος λογιῶ Ἀραβαντινοῦ. Ἡ συλλογὴ αὕτη εἶναι πλουσία, συμπληροῦ δὲ τὸ ἔργον τοῦ Fauriel καὶ τοῦ Passow. Ἐν τῷ ἀξιολόγῳ προλόγῳ, τῷ χρησιμεύοντι ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην, οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀραβαντινοῦ γράφουσι τὰδε.

«Τῶν κλεφτικῶν ἄσμάτων ἡ πληθὺς ὀφείλεται πρὸ πάντων εἰς τοῦτο, ὅτι κατὰ τὰς δύο τελευταίας μάλιστα ἑκατονταετηρίδας ἡ Ἡπειρος — λέγοντες δὲ ἐνταῦθα Ἡπειρον ἐννοοῦμεν σύμπασαν τὴν κατὰ καιροῦς διοικητικὴν αὐτῆς περιφέρειαν, εἰς ἣν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπήγετο καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος τὸ πλεῖστον, καὶ ἡ Θεσσαλία ὁλόκληρος καὶ πρὸς τῆς Μακεδονίας· ἐγένετο τὸ διαρκέστερον θέατρον τοῦ ἀγῶνος τῶν ἀρματωλῶν πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἐκεῖ εἶχον τὴν ἔδραν αὐτῶν οἱ Τούρκοι διοικηταὶ εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ περιστολὴ τῆς διηνεκοῦς τῶν ἀρματωλῶν ἀποστασίας... ἐκεῖθεν ὁ ἄσπονδος τῶν κλεφτῶν διώκτης Ἀλῆς, διεξῆγε τὴν αἱματηρὰν ἐκείνην κατ' αὐτῶν πάλην, ἥτις ἀφθονον παρέσχε ὕλην εἰς τὴν δημῶδη ἐποποιίαν (συλλογὴ δημοδῶν ἄσμάτων τῆς Ἡπείρου ὑπὸ Π. Ἀραβαντινοῦ πρόλογος σελ. ζ').

Ἐποία δύναμις ἐν τῇ κλεφτικῇ ποιήσει! Ἀναγνώσατε τὰ πολεμικὰ ἔσματα, τὰς δηκτικὰς σατύρας, τὰ ἐρωτικὰ ἔσματα αὐτῆς. Πάντα ἐμφαίνουσιν ἔντασιν πνεύματος καὶ αἰσθήματος, καὶ ἡρωισμόν ἐν τῇ δράσει ἐξ ὧν ἐκπλήσσειται καὶ παρασύρεται ἐνταύτῳ ἡ διάνοια. Εἶναι χεῖμαρρος, ἀλλὰ διαβλέπει τις, ὅτι ὁ χεῖμαρρος οὗτος εἶναι στενοχωρημένος. Ἐὰν εἶχε τὸ στάδιον ἐλεύθερον, ἐὰν ἠδύνατο νὰ μετρίσῃ τὴν ὑπέρματρον ἡμῶν δι' εὐρυτέρας κοίτης καὶ ἤττον ἀποτόμου κλίσεως, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐὰν ὁ ἥρεμος καὶ γαλήνιος βίος ἀντικαθίστα τὰς μερίμνας τῆς πάλης καὶ τῶν μαχῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁραίων τὰ ποιήματα ταῦτα συνετέθησαν, ἠθέλωμεν ἔχει ἐν αὐτοῖς ποίησιν, ἡ ἔμπνευσις τῆς ὁποίας θὰ ἀνῆρχετο ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ὁμηρικὴν παράδωσιν.

Αἱ ἀνδραγαθίαι τῶν ἀρματωλῶν ὄλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, καθὼς δικαίως παρατήρησαν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ἐψάλλοτο εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἡπείρου.

Ἐν Ἡπείρῳ ὑψοῦται τὸ ὄρεινόν ἐκεῖνο Σούλιον, τοῦ ὁποίου αἱ ἡρωϊκαὶ ἀνδραγαθίαι προηγήθησαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὴν Πίνδον κυρίως συνεκεντροῦτο τὸ πνεῦμα τῶν Κλεφτῶν. Τὰ Ἰωάννινα, τὸ Φοῦλι, ἡ Πίνδος, κατέστησαν εὐρυτέραν τὴν σημασίαν τῆς λέξεως Ἡπειρος.

Ἐνομίσαμεν ὅτι ἠδυνάμεθα νὰ περιλάβωμεν ὑπὸ μίαν ὀνομασίαν (εἰ καὶ ἀμφισβητήσιμον ἐν τῇ ἀκριβεῖ αὐτῆς σημασίᾳ) τὴν ποιητικὴν σχολὴν περὶ ἧς ἦδη ὁ λόγος, ὃ ἐστὶν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Ἡπειρωτικὴ σχολή, ἴσως ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπονομάσῃ τις αὐτὴν ἐθνικὴν, καθ' ὅσον περιλαμβάνει ποιητὰς ἐξ ὄλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, αἱ δὲ ποιήσεις αὐτῶν εἶναι γνήσια ἑλληνικαὶ κατὰ τε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν.

Διότι παρεκτός τῶν ἐν ταῖς ἐπομέναις σελίσιν μνημονευομένων ὁμομάτων καὶ τοῦ Ζαλακώστα, ὅστις κατὰ τὸ ἡμισυ ἀνήκει εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν σχολὴν, οἱ πλεῖστοι τῶν καθαρῶν ποιητῶν, ἔγραψαν καὶ εἰς τὴν ζωντανὴν καὶ νευρώδη ταύτην γλῶσσαν. Ὡς ἦδη εἴπομεν, ὁσάκις κατέ-

χονται ὑπὸ ἐνδομύχου αἰσθήματος, εἴτε ἀτομικοῦ, εἴτε πατριωτικοῦ, οἱ ποιηταὶ οὗτοι φαίνονται ἐπιστρέφοντες ἀμέσως εἰς αὐτήν.

Θέλομεν λοιπὸν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ταύτην πραγματευθῆ περὶ τῶν ποιητῶν, οἵτινες διετήρησαν τὴν δημώδη ὀρεινὴν ποίησιν τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, τὴν ὁποίαν διέσωσαν οἱ Κλέφται καὶ οἱ Ἄρματωλοί.

B.

Ὁ Ῥήγας ἐποίησε πατριωτικὰ ᾄσματα εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν ρυθμὸν τῶν Κλεφτῶν καὶ Ἄρματωλῶν. Ὡς ἡ σάλπιγξ σημαίνει τὸ ἐγερτήριον τοῦ στρατιώτου μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν καλεῖ αὐτὸν εἰς τὴν μάχην, οὕτω καὶ οἱ ὕμνοι τοῦ Ῥήγα προητοιμάσαν τοὺς Ἕλληνας διὰ τὸν μέγαν ἀγῶνα, ἀφοῦ πρῶτον ἐξήγειραν τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν φρόνημα.

Ὁ Ῥήγας ἐγεννήθη, περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ πόλει τῶν Φερῶν τῆς Θεσσαλίας, εἰς ἣν ὁ τύραννος Ἀλέξανδρος ἐκληροδότησεν ἀπαισίαν φήμην, καὶ ἤτις μετὰ εἰκοσιν αἰῶνας ἐπέπρωτο νὰ δοξασθῆ ὑπὸ τοῦ νέου αἰοῖδοῦ καὶ μάρτυρος τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Ῥήγας ἀφῆκε τὴν γενέθλιον πόλιν, ἐν ἣ τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας τῷ ἐφαίνετο λίαν περιορισμένον, ὅπως εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας. Ἐκεῖ ἔφθασε μέχρις, αὐτοῦ ἡ ἀντήχησις τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ ἐπανέφερεν εἰς τὴν ψυχὴν του τὰ ὄνειρα τῆς Ἐλευθερίας δεικνύουσα τί δύναται νὰ κατορθώσῃ εἰς λαός, καὶ ὁποίους ἐχθροὺς δύναται νὰ καταβάλλῃ ὅταν ἔχῃ τὴν θέλησιν.

Ὁ Ῥήγας δὲν ἦτο φύσις ποιητικῆ, ἀλλ' ἀνὴρ ρέκτης. Ἐκ τῶν πρώτων, ἢ μᾶλλον πρῶτος αὐτὸς συνέλαβε τὴν ιδέαν γενικῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ὑπὲρ δὲ τῆς ιδέας ταύτης εἰργάσθη παντὶ σθένει. Ἐδημοσίευσεν βιβλία, ἐνεψύχονε τὰς καρδίας διὰ τοῦ φλογεροῦ αὐτοῦ λόγου, παρεσκίαζε συνωμοσίας ἐναντίον τοῦ δυνάστου, καὶ τῇ αὐτῇ χειρὶ δι' ἧς ἐχάραττε τὸν χάρτην τῆς Ἑλλάδος ὅπως ἀνακαλέσῃ ἐναργῶς εἰς τὴν μνήμην τῶν συμπατριωτῶν του ὁποῖα ὑπῆρξεν ἡ Ἑλλάς, ἔγραφε τὰ ποιήματά του ὅπως τοὺς διδάξῃ ὁποῖα ἠδύνατο καὶ πάλιν νὰ γείνη.

Ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ῥήγα, δὲν ὑπάρχουσιν οὔτε ὁ ὑψηλὸς λυρισμὸς, οὔτε αἱ ποιητικαὶ εἰκόνες ἃς ἐθαυμάσαμεν ἀλλαχοῦ. Οἱ στίχοι αὐτοῦ καταπίπτουσιν ὡς κτύπος πελέκως, πλήττοντος ὅ,τι σκοπεῖ νὰ πλήξῃ. Διὰ τῆς ἀνδρικῆς αὐτῶν ἀφελείας, ἀνταπεκρίνοντο εἰς τοὺς πόθους ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους ἐξέφραζον θαρραλέως αἰσθήματα, ἅτινα ἕως τότε οἱ Ἕλληνες ἠσθάνοντο μὲν δὲν ἐξεστόμιζον ὅμως.

Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν 'ς τὰ στενά,
Μονάχοι 'σάν λιοντάρια, 'ς τὰς ράχαις, 'ς τὰ βουνά,
Σπηλαιῖς νὰ κατοικοῦμεν, νὰ βλέπωμεν κλαδιὰ;
Νὰ φεύγωμ' ἀπ' τὸν κόσμον γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά;
Νὰ χάνωμεν πατρίδα, ἀδέλφια καὶ γονεῖς,
Τοὺς φίλους, τὰ παιδιὰ μας κι' ὄλους τοὺς συγγενεῖς;
Καλῆτερα μᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
Παρὰ σαράντα χρόνων σκλαβιά καὶ φυλακῆ.

Οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι ἐχρησίμευσαν ὡς σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ διαμένουσιν ἔτι ὡς σύμβολον τῆς ἐπιτευχθείσης ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ὑπολειπομένης εἰσέτι δουλείας. Ἐχαράχθησαν ἐπὶ τοῦ βάρθρου τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ῥήγα, τοῦ ὑπὸ τῶν ἀπελευθερωθέντων Ἑλλήνων ἀνεγερθέντος ἐν Ἀθήναις.

Ἐλάτε μ' ἕνα ζῆλον 'ς ἐτοῦτον τὸν καιρὸν,
Νὰ κάμωμεν τὸν ὄρκον ἐπάνω 'ς τὸν Σταυρόν...
Καὶ τότε μὲ τὰς χεῖρας ἕψηλά 'ς τὸν οὐρανὸν
Ἄς εἰπώμ' ἐκ καρδίας αὐτὰ πρὸς τὸν Θεόν.
» Ὡ Βασιλεῦ τοῦ κόσμου! ὀρκίζομαι εἰς Σέ,
« Ὡ τὴν γνώμην τοῦ τυράνου νὰ μὴν ἔλθω ποτέ.
» Μῆτε νὰ τὸν δουλεύω, μῆτε νὰ πλανηθῶ,
» Εἰς τὰ ταξίματά του νὰ μὴ παραδοθῶ.
« Ἐν ὅσῳ ζῶ 'ς τὸν κόσμον ὁ μόνος μου σκοπός,
» Γιὰ νὰ τὸν ἀφανίσω νὰ εἶναι σταθερός.
» Πιστὸς εἰς τὴν πατρίδα συντρίβω τὸν ζυγόν.
» Ἀχώριστος θὰ ἦμαι ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν,
» Κι' ἂν παραβῶ τὸν ὄρκον ν' ἀστράψῃ ὁ οὐρανός,
» Καὶ νὰ μὲ κατακαύσῃ νὰ γίνω 'σάν καπνός».

Οὐδὲν ἀπλούστερον τῶν στίχων τούτων. Εἶναι καὶ ὄρκος καὶ δέσις ἐνταυτῷ. Εἶναι φωνὴ τῆς ψυχῆς ἀνδρὸς φιλοπάτριδος πρὸς τοὺς ἀδελφούς του. Ὅποιαν δύναμιν ἐμφαίνουσι, καὶ ὁποῖαν συγκίνησιν μεταδίδουσιν εἰς τοὺς πάσχοντας τὸν ἀκοίμητον πόνον!

Πιστὸς εἰς τὴν πατρίδα, συντρίβω τὸν ζυγόν
Ἀχώριστος θὰ ἦμαι ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν
Κι' ἂν παραβῶ τὸν ὄρκον ν' ἀστράψῃ ὁ οὐρανός
Καὶ νὰ μὲ κατακαύσῃ νὰ γίνω 'σάν καπνός.

Οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ μὴ ζηλεύωσι τὴν Μασσαλιώτιδα ἡμῶν. Ὁ Ῥήγας καὶ ὁ Rouget de l' Isle ψάλλουσι τὸν αὐτὸν ὕμνον.

Ὁ ποιητὴς δὲν ἀποτείνεται εἰς μόνους τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτοῦ. Δὲν ὑφίσταντο τότε αἱ φυλετικαὶ διακρίσεις, αἱ ἔκτοτε ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων καὶ ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπηρεϊῶν γεννηθεῖσαι. Ἡ ἀλληλεγγύη ὑφίστατο μεταξύ ὄλων τῶν χριστιανῶν τῶν ὑποκειμένων εἰς τὸν μωαμεθανικὸν ζυγόν. Ὁ Ῥήγας ἀποτείνει πρὸς πάντας τὸ ἐγερτήριο αὐτοῦ.

Ἵ' ἀνατολὴ καὶ δύσι καὶ νότο καὶ βορρᾶ,
Γιὰ τὴν πατρίδα ὅλοι νᾶχωμεν μιὰ καρδιά

Τὸ ὀρμητικὸν τῆς στιχουργίας, ὁ γοργὸς ρυθμὸς παροτρύνουσι πρὸς ἄμεσον δράσιν. Ἡ ἀνάγκωσις τοῦ ὕμνου τούτου, διεγείρει ἐν πολεμικῇ ψυχῇ τὴν ταραχὴν ἣν προξενεῖ ἐπ' αὐτῆς ἡ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἔφοδος. Ἡ λέξις ἐμπρὸς καίτοι οὐδαμοῦ τοῦ ποιήματος ἀπαντωμένη ὑπάρχει ὁμῶς ἀπανταχοῦ· αἰσθάνεται τις ἐν ἑαυτῷ τὸν πόθον νὰ κινήσῃ ἀμέσως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ Fauriel ὅστις μετέφρασε γαλλιστὶ τὸν ὕμνον τοῦτον, ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς τῆς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν καρδιῶν προξενουμένης ἐντυπώσεως ὑπὸ τῶν στίχων τούτων ἀναφέρει δὲ τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον, ὅπερ θεωροῦμεν ἀσφαλέστερον πάσης ἄλλης μαρτυρίας.

«Ἐν ἔτει 1817 λέγει, Ἕλληνας φίλους μου περιηγεῖτο συνοδευόμενος ὑπὸ μοναχοῦ, τὴν Μακεδονίαν. Φθάσαντες εἰς χωρίον, τοῦ ὁποίου ἑλληνισμὸν ἔσχε ὄνομα, ἐσταμάτησαν ὅπως ἀναπαυθῶσι καὶ λάβωσι ἀναψυχὴν ἐν τινὶ ἀρτοποιεῖῳ ὅπερ ἐχρησίμευε συνάμα καὶ ὡς ξενοδοχεῖον. Ἐν τῷ ἀρτοποιεῖῳ τούτῳ εὕρισκετο ὑπηρέτης, τοῦ ὁποίου ἡ μορφή διήγειρε τὴν προσοχὴν τῶν. Ἦτο νέος Ἡπειρώτης, ἀναστήματος ὑψηλοῦ, ὠραίας καὶ ὑπερηφάνου μορφῆς, οἱ δὲ βραχίονες, τὸ στήθος καὶ αἱ γυμναὶ κνημαὶ του ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι ὡς τύπος χάριτος ἐν ῥώμῃ. Παρατηρήσας πρῶτον προσεκτικῶς τοὺς δύο ὀδοιπόρους ἐστράφη πρὸς τὸν λαϊκόν: «Εἰξεύρεις ν' ἀναγινώσκῃς;» τῷ εἶπεν: τούτου δ' ἀποκριθέντος καταφατικῶς, τὸν παρεκάλεσε νὰ πορευθῇ μετ' αὐτοῦ ἐπ' ὀλίγον πρὸς τὸν πλησίον ἀγρόν. Ὁ ὀδοιπόρος συγκατανεύει καὶ ἀκολουθεῖ τὸν ὑπηρέτην τοῦ ἀρτοπώλου εἰς εἶδος κήπου ἢ καλλιεργημένου περιβόλου, ἐνθα ἀμφοτέροι ἐκάθισαν ἐπὶ μεγάλου λίθου. Τότε ὁ νεανίας ἐμβαλὼν τὴν χεῖρα ἐντὸς τοῦ κόλπου του ἐξήγαγέ τι, ὅπερ ἦν δεδεμένον μὲ σχοινίον καὶ ἐκρέματο ἀπὸ τὸν λαιμὸν του. Ἦτο τοῦτο βιβλιάριον, ὅπερ παρουσιάσας εἰς τὸν ὀδοιπόρον, παρεκάλεσε νὰ τῷ ἀναγινώσῃ ἐξ αὐτοῦ. Τὸ μικρὸν τοῦτο βιβλίον περιεῖχε τὰ ποιήματα τοῦ Ῥήγα. Ὁ ὀδοιπόρος ἤρχισε νὰ τ' ἀναγινώσκῃ μετ' ἐμφάσεως. Πάραυτα ὑποὶ τὸ βλέμμα πρὸς τὸν ἀκροα-

τὴν του· ἀλλ' ὅποια ἐκπληξίς! Ὁ ἀκροατὴς του δὲν εἶναι πλέον ὁ αὐτός. Τὸ πρόσωπόν του ἀπαστράπτει, καὶ ὅλοι οἱ χαρακτῆρες αὐτοῦ ἐμφαίνουσι ἐνθουσιασμόν, τὰ ἡμινηφεγμένα χεῖλη τοῦ τρέμουσι, καὶ δύο χεῖμαρροι δακρύων κατέρχονται τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. «Πρῶτον σήμερον ἀκούεις ἀναγινωσκόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο; τὸν ἐρωτᾷ ὁ ξένος.» Ὁχι, ἀπεκρίθη, παρακαλῶ ὅλους τοὺς ταξειδιώτας νὰ μοὶ ἀναγινώσκωσι ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐχὼ ἡ δὴ ἀκούσει ταῦτα πάντα.» «Καὶ πάντοτε μὲ τὴν αὐτὴν συγκίνησιν;» προσέθηκεν ὁ πρῶτος; «Μὲ τὴν αὐτὴν ἀπεκρίθη ὁ νέος. Ἐὰν ὁ ἀρτοποιὸς οὗτος ζῆ σήμερον, ἐπιλέγει ὁ Fauriel, στοιχηματίζω ὅτι δὲν μεταχειρίζεται τοὺς βραχίονας αὐτοῦ ἐντὸς ἐργαστηρίου καὶ ὅπως κατασκευάζῃ ἄρτον.

Ὁ Ῥήγας ἦτο εἰς Τεργέστην, ἔτοιμος νὰ μεταβῇ εἰς Ἑλλάδα, ὅτε συνελήφθη ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς ἀρχῆς, μετ' ἄλλων συμπατριωτῶν του, οὓς ὑπόπτειον ὡσαύτως ὡς συνωμότην κατὰ τῶν δεσποτῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὸν ἀπέστειλαν εἰς Βιέννην, ἐνθα ἀπηλπισμένος, καὶ τὸ πατριωτικὸν αὐτοῦ ὄνειρον καταστρεφόμενον βλέπων, προσεπάθησε ν' αὐτοκτονήσῃ.

Ὀλίγον μετέπειτα, παραδοθεὶς εἰς τοὺς Τούρκους ἐθανατώθη εἰς Βελιγράδιον τῷ 1798, χωρὶς νὰ δικασθῇ. Λέγεται ὅτι μέλλων νὰ θανατωθῇ ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς δημίους του τοὺς ἐξῆς λόγους. «Ἐσπείρα τὸν σπόρον, θὰ ἔλθῃ καιρὸς τῆς βλαστήσεως, καὶ ἡ πατρίς μου θὰ συναζῇ τοὺς γλυκεῖς καρπούς.»

Ἡ Ἑλλὰς ἀνέμεινε ἐπὶ ἐν ἔτι τέταρτον τοῦ αἰῶνος μετὰ τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ προφήτου ποιητοῦ, πρὶν ἢ ἴδει τὴν πραγματοποιήσιν τῆς προρρήσεως αὐτοῦ.

Γ'.

Ὅτε ὁ περιβόητος Ἀλῆς, ὁ πασσάς τῶν Ἰωαννίνων, προλαμβάνων τὴν ἐν σιγῇ προπαρασκευαζομένην ἐξέγερσιν, προσεποιήθη ὅτι τὴν ἐνεθάρρυνεν, οἱ Ἕλληνες ἤλπισαν πρὸς στιγμὴν ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα καθ' ἣν ἠνοίγετο εἰς τὴν Ἑλλάδα νέα ἐποχὴ. Ἀλλ' ὁ Ἀλῆς δὲν διενεῖτο εἰμὴ νὰ ἐκμεταλλευσθῇ τὴν φιλοπατρίαν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ σκοπῶν. Πρὸς τοῦτο διεδίδετο ὅτι ὁ Ναπολέων τῷ προσέφερε ν' ἀναδείξῃ αὐτὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ἐὰν ὑπέσχετο νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας ἐν Ἀνατολῇ.¹ Οἱ Ἕλληνες δὲν ἐνέπεσαν εἰς τὴν παγίδα.

Ὁ φανατισμὸς, τὰ ψεύδη, καὶ αἱ ὀμότητες τοῦ πονηροῦ ἐκείνου Ἀλβανοῦ, ὅστις ἄλλως ἠδύνατο ν' ἀποβῇ μέγας, ἦσαν πάντως ἀκατάλ-

¹ Ἴδε Henry Holland Travels in Greece. London 1815 Σελ. 185.

ληλα ὅπως ἐμπνεύσων ἐμπιστοσύνην εἰς λαὸν ἐπιδιώκοντα τὴν ἐλευθερίαν του. Ἄλλως τε οἱ ἐξολοθρευτικοὶ πόλεμοι κατὰ τῶν ἠρωϊκῶν Σουλιωτῶν ἤρουν ὅπως ἐξαγάγῃ τῆς ἀπάτης τοὺς ἐλπίσαντας εἰς τὸν Ἄλῃ-Πασσᾶν. Ἄνῃρ τοσοῦτον δόλιος, δὲν ἠδύνατο νὰ γείνη ἀρχηγὸς καταδυναστευομένης φυλῆς, καὶ ἰδρυτῆς ἐλληνικῆς δυναστείας.

Ἡ αὐλὴ καὶ ἡ Κυβέρνησις αὐτοῦ εἶχον ἐπίπλαστον χρῶμα Ἑλληνισμοῦ, δυνάμενον νὰ ἐξαπατήσῃ μόνους τοὺς ἀπλοῦς. Περιστοιχοῦμενος ὑπὸ ἐλλήνων γραμματέων, τοῖς ὑπηγόρευεν ἐπιστολάς καὶ διακοινώσεις εἰς τὴν γλώσσαν αὐτῶν, ἧτις ἦτο καὶ ἡ τῆς διοικήσεως καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ συνήθως λαλουμένη.¹ Πολλοὶ ὡσαύτως ὑπουργοὶ πράκτορες καὶ σωματοφύλακες αὐτοῦ ἦσαν Ἑλληνες. Καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς θηριώδεις ἔρωτάς του τὴν βδελυρὰν αὐτοῦ προτίμησιν ἔδιδεν εἰς τὰς Ἑλληνίδας. Γνωστὴ εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ὠραίας Φροσύνης, τὴν ὁποίαν ἔπνιξαν μετὰ δέκα ἐπτὰ ἄλλων συντρόφων αὐτῆς εἰς τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων, ἐπειδὴ ἀντέστη εἰς τὰς ὀρέξεις αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ τῆς Βασιλικῆς ἧτις κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ τὴν τύχην τῆς Φροσύνης καὶ νὰ ἐξασκήσῃ ἐπὶ τοῦ ἐρωτολήπτου Πασσᾶ κράτος διαρκέσαν μέχρι τοῦ τραγικοῦ τέλους του.

Κατὰ τὴν μακρὰν καὶ σκληρὰν κυριαρχίαν τοῦ Ἄλῃ, ἦτο δυστύχημα διὰ μὲν τὴν γυναῖκα ἢ καλλονή, διὰ δὲ τὸν ἄνδρα ὁ πλοῦτος. Οὐχ ἦτον ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ἐπροστάτευε τοὺς Ἑλληνας, ἢ δὲ πρωτεύουσά του ἦτο κέντρον ἐλληνικῆς παιδείας. Τὰ ὑπὸ εὐπόρων Ἡπειρωτῶν, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐγκαταστημένων, ἰδρυθέντα σχολεῖα, ἐν οἷς λόγοι διδάσκαλοι μετέδιδον τὰς γνώσεις αὐτῶν, ἤμαζον. Οἱ περὶ τὸν Πασσᾶν Ἑλληνες ἰατροί, παρῆχον εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ ὅσιν σχεδὸν εὐρωπαϊκῆν. Οἱ εὐάριθμοι ξένοι οἱ κατὰ καιροὺς ἐπισκεπτόμενοι αὐτόν, ἐπανέκαμπτον ἐκτεπληγμένοι καὶ καταγοητευμένοι ἐκ τῶν περιστοιχοῦντων τὸν Ἄλῃ Πασσᾶν. Ὁ ἰατρὸς Holland, ὁ βραδύτερον γνωστὸς ὡς sir Henry Holland, ὅστις διέτριψεν ἐπὶ τινὰ χρόνον, ἐν ἔτει 1815. εἰς Ἰωάννινα, διετήρησεν ἡμῖν τὰ ὀνόματα Ἑλλήνων τινῶν ἰατρῶν οὓς μνημονεύει μετ' ἐπαίνων.

Ἐπιφανεστέρους τούτων ἦτο ὁ Ἰωάννης Βηλαρᾶς, ὅστις μετέπειτα διεκρίθη ὡς εἰς τῶν χαριεστέρων ποιητῶν τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος. Ὁ Ἄγ-

¹ Ἑλληνιστὶ ἐπίσης κατ' εἰσῆγησιν του ἐγράφη ὁ Βίος καὶ τὰ κατορθώματά του. Ὁ Ὅμηρος τοῦ νέου τούτου Ἀχιλλέως ἦτο Ἄλθανός τις Χατζῆ-Σεχρέτης ὅστις ὑπαγορεύοντας τοῦ ἥρωος αὐτοῦ ἐγραψε μακροσκελὲς ποίημα εἰς τὴν ἐλληνικὴν, τὴν ὁποίαν ἐλάλει καὶ αὐτὸς ὡς καὶ ὁ κύριός του, ὁ Leake ἀναφέρει ἐν τῇ περιηγησί του (Travels in Northern Greece τὸ ποίημα τοῦτο, οὗτινος ἀντίγραφον εἶχε περιέλθει εἰς τὴν κατοχὴν του. Ἐτερον ἐκτενέστερον ἀντίγραφον, περιέχον ἐπέκεινα τῶν μυρίων στίχων, ὑπάρχει ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ. Ὁ κ. Σάθας ἐδημοσίευσεν ἀποσπάσματα αὐτοῦ ἐν τῷ παραρτήματι τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας

γλος ἐπιστήμων κατεθέλχθη ἐκ τῆς εὐφυΐας τοῦ Ἑλλήνος ἰατροῦ, ὃν παριστᾷ πολυμαθέστατον. Ἡ συνομιλία του λέγει, ἦτο μίγμα εὐφυΐας καὶ στωϊκῆς εὐτραπεισίας (Humour), μελαγχολίας καὶ σατύρας. Πολλάκις, προσθέτει, τὸ ὕφος καὶ ἡ ὑπερφηάνεια αὐτοῦ, ἀνακαλοῦσι μᾶλλον τοὺς ἀρχαίους χρόνους τῆς ἐλευθερίας, ἢ τὸν σημερινὸν ἐξευτελισμὸν τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν περὶ τοῦ Βηλαρᾶ γνώμην τοῦ Ἄγγλου ἰατροῦ ὡς πρὸς τὴν συναναστροφὴν καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, δικαιοῦσι πληρέστατα αἱ ποιήσεις του.

Εἰς τὰ σατυρικὰ ποιήματα, καὶ εἰς τοὺς μύθους αὐτοῦ ἀνευρίσκομεν τὸ διὰ μιᾶς λέξεως ὑπὸ τοῦ ἄγγλου ἰατροῦ χαρακτηριζόμενον ὡς εὐτράπελον (humour). Αἱ ἄλλαι ποιήσεις αὐτοῦ, ἕσματα ἐρωτικὰ ἢ περιγραφαὶ τῆς φύσεως, ἐμφαίνουσι γλυκύθυμον μὲν πλὴν βαθεῖαν μελαγχολίαν. Ὁ Βηλαρᾶς δὲν ἔγραψέ τι εἰς τὸ ἠρωϊκὸν εἶδος. Ἡ αὐλὴ τοῦ Ἄλῃ-Πασσᾶ δὲν ἐπέτρεπε ποσῶς ἀληθῆ πατριωτικὰ ἐξάλματα. Ἡ μελαγχολία καὶ αἱ σάτυραι αὐτοῦ φαίνονται ἐνίοτε ὅτι εἶναι στεναγμοί, ἢ πικρὰ μειδιάματα ψυχῆς βδελυσομένης τὴν δουλείαν. Οὕτω τούλάχιστον ἐρμηνεύουσιν οἱ συμπατριῶται τοῦ Βηλαρᾶ, τὸ γλυκὺ αὐτοῦ παράπονον.

« Πουλᾶκι ξένο

Ἰξενιτεμένο,

κυνηγημένο,

ποῦ νὰ σταθῶ;

Ποῦ νὰ καθήσω

νὰ ξενυχτίσω,

νὰ μὴ χαθῶ!

Βραδυάζει ἡ μέρα,

σκοτάδει πέρνει,

καὶ δίχως ταίρι

πῶς νὰ βρεθῶ;

Πῶς νὰ φωλιάσω

σὲ ξένο δάσο,

ν' ἀποσυρθῶ! . . .

Ἐρημο τρέχω;

Τόπο δὲν ἔχω

μηδὲ φωλιά!

Νὰ βρῶ γυρίζω

ποῦ νὰ καθήσω,

νὰ ξενυχτήσω

κἂν μοναχό. . .

Λιγὰν οἱ κλάδοι,
τὰ φύλλα σειοῦνται,
γλυκοσιμπιούνται
τ' ἄλλα πουλιά
κ' ἐγὼ τὸ ξένο,
τὸ πικραμένο,
χωρὶς φωλιά.

Ἄπὸ 'να 'ς ἄλλο
πετῶ δεινδράκι,
νὰ βρῶ κλαράκι
γιὰ νὰ σταθῶ
γιὰ ν' ἀκουμπήσω
νὰ ξενυχτήσω,
νὰ μὴ χαθῶ . . .

Εἰς τὰ ποιήματα ἔνθα ὁ Βηλαρᾶς ἐκχέει τὸ αἶσθημά του δὲν ἐνυπάρχει ἡ ἀνακρεόντειος ἀμεριμνησία τοῦ Χρηστοπούλου. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπικρατεῖ ἐν αὐτοῖς ἡ μελαγχολία μὲ βαθὺν πρὸς τὴν φύσιν ἔρωτα.

Εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὑπάρχει ἡ τάσις πρὸς προσωποποιᾶν.

Εἰς τὴν ἄνοιξι.

Ἡ γλυκυτάτη Ἄνοιξι
Μὲ τ' ἄνθια στολισμένη
Ροδοστεφανωμένη
Τῇ γῆ γλυκοτηράει.

Κ' ἡ γῆ τῇ χλόῃ ἐντύνεται,
Τὰ δάση τῆς ἰσκιόουν,
Τὰ κρύα χιόνια λυόουν,
Ὁ οὐρανὸς γελάει.

Τὰ λουλουδάκια βάφονται
Τὰ πλάγια χρωματίζουν,
Κ' ἡδονικαῖς φωτίζουν
Ἡ δροσεραῖς αὐγαῖς.

Στὸ ἀγκαθερὸ τραντάφυλλο

Γλυκολαλάει τ' Ἀηδόνι.
Τὸ ξένο Χελιδόνι
Τεριάζει τὴ φωλιά.

Στοὺς κάμπους πλούσια κι' ἄκοπα,
Σὲ πράσινα λιβάδια
Τὰ ζωντανὰ κοπάδια
Βελάζουν καὶ πηδᾶν
Κι' ὁ νεὸς βοσκὸς χαρούμενος
Φυσῶντας τὴ φλογέρα,
Γιομῶζει τὸν ἀγέρα
Μὲ τραγουδιῶν φωναῖς.

Κάθε ψυχὴ εὐφραίνεται,
Τὴν ἄνοιξι γιορτάζει
Ὁ Θύρσης σκυθρωπάζει
Στὴ γευτικὴ χαρὰ.

Ὡραία Δάφνη πρόβαλε
Νὰ τὴν ἀπόστολίσῃς,
Καὶ τότες εἶναι ὁ Θύρσης,
Ὁ πλέον εὐτυχῆς.

Τὰ μικρὰ ταῦτα ποιήματα διακρίνονται ἐπὶ ρυθμικῇ μελωδίᾳ καὶ χάριτι ὕφους. Ὁ Βηλαρᾶς ἦτο ἄριστος στιχοῦργος, τοῦτο δ' ἀπέδειξεν ἐν τοῖς εἰς τὸ προλαβόν εἶδος ποιήμασιν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐν ταῖς σατυρικαῖς αὐτοῦ ποιήσεσιν. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ μετάφρασις τῆς Βατραχομομαχίας εἶναι μικρὸν ἀριστούργημα.

Τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ὅμηρον ποίημα τοῦτο, παραδόξως πως, μετεφράσθη πολλάκις εἰς τὴν νεοελληνικὴν. Μία μετάφρασις αὐτοῦ ἀνάγεται εἰς τὸν 16ον αἰῶνα. Ἡ σύγκρισις τῶν διαφόρων τούτων μεταφράσεων ἤθελεν εἶσθαι, ἀξιοπεριέργως διὰ τοὺς ἐνσχολουμένους περὶ τὴν δημόδη γλῶσσαν.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ ἐξῆς εὐτράπελον ποιημάτιον ἐκ τῶν τοῦ Βηλαρᾶ.

Πές μου Μῶκο, στὴ ζωὴ σου
Πῶς τὸ νιόβεις τὸ κορμί σου,
Ζωντανὸ κανένα πρᾶμμα,
Ἡ τῆς τέχνης εἶσαι θιάμα ;
Ἄγαποῦσα νὰ τὸ ξέρω,

Μόνε πῶς νὰ σοῦ τὸ εὔρω!
 Δὲν μοῦ λείψ τὴν ἀπορία;
 Φίλος εἶμαι, τί ἔχεις χρεῖα;
 Πέτρα εἶσαι; Λὲς κινιέσαι.
 Μὴ εἶσαι δένδρο; Μόνο ξιέσαι
 Ὅρνιο τάχα; θὰ πετοῦσες.
 Μαῖμοῦ; δὲ θὰ μιλοῦσες.
 Ἐρπετό; δὲν περπατοῦσες.
 Κῆτος, θέλα κολυμποῦσες.
 Κτῆνος; μόν' ὀρθοποδίσεις.
 Μέταλλο; ἀμ δὲν ἀχρήσεις.
 Μὲ κανένα δὲν ταιριάζεις,
 Καὶ ἀπ' ὅλα προσομοιάσεις.
 Πόθον εἶχα καὶ μεγάλο
 Σὲ μιὰ τάξι νὰ σὲ βάλω.
 Πές μου, Μῶκο, στὰ σωστά σου,
 Μὴ εἶσαι τάχα; . . . Στάσου, στάσου.
 Τρῶς, μουγρᾶς, κοιμάσαι, πίνεις.
 Ὑποψία δὲν ἀφίνεις.
 Ζῶο εἶσαι δίχως ἄλλο,
 Σοῦ τὸ πέτυχα· δὲν σφάλλω.
 Ἄμ τί ζῶου εἶδος εἶσαι,
 Δὲν μᾶς λές; τὸ προσποιῆσαι;
 Ὅ,τι εἶπα νὰ ἦσαι σώνει,
 Κι' ἀπὸ πιὰ, δὲ μᾶς ζημιώνει.

Μῦθος

Συμφώνησαν παλιὸν καιρὸ
 Τιμῆ, Φωτιά, καὶ τὸ Νερὸ
 Μαζὶ νὰ συντροφέψουν,
 Καὶ τύχη νὰ γυρέψουν.

Στὸ δρόμο τους ποῦ περπατᾶν.
 Ἐνας τὸν ἄλλον ἐρωτᾶν:
 Ἄν λάχῃ καὶ χαθοῦμε,
 Πῶς νὰ ἀνταμωθοῦμε;

Μὲ χάσεταν, λέει ἡ Φωτιά,
 Ρίξτε τριγύρω μιὰ ματιά,
 Κι' ὅπου καπνὸ νὰ ἰδῆτε,
 Ἐλάτε νὰ μὲ βρῆτε.

Κι' ἐγὼ ἀποκρίθη τὸ Νερὸ
 Ἐχω τὸν τόπο φανερό.
 Ὅπου χλωρὸ λιβάδι,
 Δικό μου εἶναι σημάδι.

Γυρίζουν λέν καὶ τῆς Τιμῆς
 Σοῦ φανερόσαμεν ἐμεῖς
 Τοῦ καθενοῦ μας τόπο,
 Πές μας κι' ἐσὺ τὸν τρόπο.

Λέγει ἡ Τιμῆ, ἐγὼ σ' αὐτὸ
 Σὰς συμβουλεύω, ὄχ τὸ κοντὸ
 Ποτὲ μὴ γελαστήτε
 Νὰ μοῦ ξεχωριστῆτε.

Γιατὶ ἂν γλιστρήσω μιὰ
 Καὶ δὲ μὲ πιάστε σταθερά,
 Ὅσο νὰ μὲ γυρέψτε,
 Τὸν κόπο θὰ ξοδέψτε.

Ὁ Βηλαρᾶς καὶ τοι λόγιος, δὲν ἔγραψεν εἰς τὴν καθαρεύουσαν ἀλλ' εἰς τὴν περὶ αὐτὸν λαλουμένην δημῶδη γλῶσσαν. Πλὴν μὴ ἀρκεσθεὶς νὰ κάμνη χρῆσιν αὐτῆς εἰς τὴν ποίησιν, ἐτόλμησε νὰ τὴν μεταχειρισθῆ καὶ εἰς τὸ πεζόν. Ὑπερακοντίσας δὲ τὸν πρὸς τὴν χυδαίαν γλῶσσαν ζῆλον, κατήγγησε καὶ αὐτὴν ἐπὶ τὴν ὀρθογραφίαν, ἀξιῶν διὰ τούτου ὅτι διηυκόλυε τὴν πρακτικὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης. Ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι ἡ μέθοδός του δὲν προήρχετο ἐξ ἀμαθείας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ἐφήρμωσεν αὐτὴν εἰς δημῶδη μετάφρασιν τοῦ Κρίτωνος τοῦ Πλάτωνος.

Ἀλλὰ τὸ φωνητικὸν αὐτοῦ σύστημα, δι' οὗ προέλαβε τὰς ἐν ἄλλαις χώραις γενομένας ἔκτοτε ἀναλόγους ἀποπείρας, ἀπέτυχε διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ὡς ἀπέτυχε καὶ διὰ τὰς λοιπὰς γλώσσας.

Ἄλλως τε ὁ Βηλαρᾶς, δὲν ἐπέμεινεν εἰς τοῦτο. Ἦτο ἐφήμερος αὐτῆ ἰδιοτροπία ἐξ ἧς διεσώθη μόνον ἡ μετάφρασις τοῦ Κρίτωνος, καὶ ὀλίγα εὐφρέσταται σελίδες εἰς πεζὸν λόγον, ἐν αἷς δὲν ἐφείδετο τῆς σχολαστικότητος τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.

Ὁ Βηλαρᾶς ἐτελεύτησεν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, τῷ 1823, πεντηκοντούτης, πρὶν μὲν ἴδῃ θριαμβεύουσαν τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἀφοῦ ἤδη ἡ ἀντήχησις τῶν πρώτων αὐτῆς θριάμβων ἔφθασε μέχρι τῶν ὀρέων τῆς γεννησάσης αὐτὸν Ἠπείρου.

Δ'.

Ἐνῶ ὁ Βηλαρᾶς ἐξέπνεεν ἐν Ἡπείρῳ, ὁ νεαρὸς Σπυρίδων Τρικούπης ἐκ Μεσολογγίου, σπουδαστῆς τότε ἐν Παρισίοις, ἐξέδιδεν ἐκεῖ τῷ 1821, ποίημα ἐν ᾧ εἰς δημῶδη καὶ αὐτὸς γλώσσαν ὡς ἡ τοῦ Βηλαρᾶ, ἀλλ' ἀνδρικωτέραν ἐξύμνει τὸν πόλεμον, οὐχὶ ὅμως ἔτι τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας.

Ὁ ἥρωας αὐτοῦ δὲν θνήσκει ὑπὲρ πατρίδος. Μόνος, μετὰ τοῦ ἀδελφοποιητοῦ του ὁ Δῆμος ἐπολέμησεν ἀνδρείως ἐναντίον δέκα ἀνταγωνιστῶν, ὅπως ἀποσπάσῃ τὴν ὠραίαν αὐτοῦ μνηστὴν Φώτῳ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀρπασάντων αὐτήν· ἀλλ' ἐπὶ τέλους πίπτει πληγείς καιρίως. Τὸ πτώμα κομίζεται εἰς τὸν πατέρα, ὅστις ὀρκίζεται ἐκδίκησιν. Ὁ πατὴρ θὰ ἐκδικηθῆ. Ὁ ἀναγνώστης προαισθάνεται τοῦτο. Ἡ λύπη τοῦ γέροντος καὶ τὸ ἄλγος τῶν νεαρῶν τοῦ Δήμου συντρέφων ἐμφαίνουσι γενναίαν ἀγανάκτησιν, ἥτις ὤφειλε νὰ ἐκδηλωθῆ ἐναντίον ἄλλων ἐχθρῶν, ὑπὲρ ὑψηλοτέρου σκοποῦ. Δὲν εἶναι γυναικεῖα τὰ ἀντηχοῦντα περὶ τὸ πτώμα τοῦ Δήμου μοιρολογία.

Κλεφτόπουλα! ποῦ ζώνεσθε τ' ἀδούλωτο κοντάρι!
 Κλαῦστε τὸν Δῆμον, κλαύσετε τ' ἄξιό μας παλληκάρι!
 Οἱ στοχασμοί του πάντοτε, τὰ ἔργα του, τὰ λόγια,
 Ἦσαν κλεφτῶν παλληκαριαίς, σπαθιά, μπαρούταις, βόλια.
 Ἐρώτα τοὺς παλληγότερους πῶς τὸν ἐχρὸν νὰ ζώνῃ...
 Νὰ πέφτῃ ξάφνω 'ς τῶν ἐχθρῶν τὴν νύχτα τὸ λημέρι.
 Ἡ μάνα του δὲν τοῦλεγε ποτέ της παραμύθια.
 Τ' ἀναφτε μὲ πολεμικὰ διηγήματα τὰ στήθια...
 Σιώπασ' αὐτὸς ὁ λυριστῆς ἢ λυρ' ἀρχίζ' ἢ ἄλλη
 Θανάτου τὴν ἀθάνατην δόξαν κλεφτῶν νὰ ψάλῃ.
 «Πόσον γλυκὺς ὁ θάνατος ὅποιον γεννᾷ τὸ βόλι!
 Τὸν θάνατον 'ς τὸν πόλεμον θρίαμβον λέγουν ὅλοι.
 Γίνονται τῶν ἀγώνων του σάλπιγγες ἢ πληγαίς του,
 Στολίζουσι τὰ πολεμικὰ χεῖλ' ἢ παλληκαριαίς του.
 Προσκυνητάρια γίνονται οἱ λόγγοι του καὶ οἱ τράφοι,
 Ἐστὸ αἶμα τὸ μανδῆλι του τὸ παλληκάρι βάφει.
 Μ' αὐτὸν ἐγὼ συνέζησα, ἀκοῦς ἐδῶ τὸν ἕνα,
 Ἄλλον, ἀπ' ὅλους πλειότερον ἀγάπ' αὐτὸς ἐμένα
 Ἄλλου, αὐτὸς μ' ἐδίδαξεν ἴσα νὰ σημαδεύω,
 Ὅχι πὸς εἶναι οἱ ἐχθροί, πλὴν π' οὐναὶ νὰ γυρεύω.

Οἱ στίχοι οὗτοι ἦσαν ἄξιοι τῆς νεολαίας, ἥτις ἐμελλεν ἐντὸς βρα-

χέος, νὰ καταφρονήσῃ τὸν θάνατον πολεμοῦσα ὑπὲρ ἐλευθερίας, καὶ τῆς ὁποίας ὁ ἥρωϊσμός δις ἀπεθανάτισε τὸ Μεσολόγγιον, τὴν πατρίδα τοῦ ποιητοῦ.

Μετὰ τὴν εἰς Ἑλλάδα ἐπάνοδον ὁ Τρικούπης ἔλαβε πάραυτα ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἀλλὰ καὶ πολιτευόμενος ἔτι διετέλει φιλόλογος καὶ ποιητής. Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Βύρωνος, ἐξεφώνησεν ἐν Μεσολογγίῳ ἐπικήδειον λόγον καὶ σήμερον ἔτι φημιζόμενον. Ἐξεφώνησε καὶ πολιτικούς λόγους τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἐπέζησε τῶν προκαλεσάντων αὐτοὺς περιστάσεων, καὶ οἵτινες κατὰ τὴν δυσχερῆ ἐκείνην περίοδον ἐθεμελίωσαν τὴν φήμην αὐτοῦ ὡς ρήτορος. Βραδύτερον γενόμενος πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος ἐν Λονδίῳ, συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐν τῶν ἀρίστων ἐν Ἑλλάδι ἔργων εἰς τὸ εἶδος τοῦτο.

Ὁ Τρικούπης δὲν ἔγραψε πολλὰ ποιήματα, ἐὰν πάντα ὅσα ἔγραψεν ἐδημοσιεύθησαν. Ἐκ τούτων παραθέτομεν τὸ ἐπόμενον ἐν ᾧ περιγράφει μετὰ ἀγάπης τὰ τενάγη τῆς γεννεθλίου αὐτοῦ πόλεως.

Εἰς τὴν λίμνην κυματοῦσα μὴν ἀνέφελη νυχτιὰ
 Ἡ πολυπαθὴ καρδιά μου ἐποθοῦσε μοναξιά.
 Σιγὰ φλοίσβιζε τὸ κύμα 'ς τὸ μονόζυλον ἐμπρός,
 Τὸ πανάκι μου φυσοῦσεν ἀεράκης στεριανός.
 Δὲν ἀκούετο ἄλλος κρότος ἀπ' τὸν κρότον τῶν ψαριῶν,
 Ὅταν, ἔξαφνα πηδῶντας, ἐβουτοῦσαν 'ς τὸν βυθόν.
 Ἐξανοίγοντο μακρόθεν τῶν ψαράδων ἢ πυραίς,
 Ἐφαίνοντ' ὄλαις ἀπ' τὸ μάκρος πῶς κινούνταν μοναχαῖς,
 Κ' ἐσχημάτιζαν ἐμπρὸς μου τόξον ὅλο φωτεινόν,
 Σὰν τῆς θάλασσης πλανῆται περπατοῦσαν 'ς τὸ νερό.
 Ἀνεφαίνοντο σποράδην τ' ἀστερέωτα νησιά,
 Λὲς κ' ἐβγῆκαν ὑγρὰ τότε ἀπὸ τ' ἄβαθα νερά.
 Πάμπολλα θαλασσοπούλια, κουρνιασμένα ἐδῶ κ' ἐκεῖ,
 Εἶχαν φύλακας τὰ σκόπη καὶ τὰ κύματα στρωμνῆ.
 Τὸ φεγγάρι ἀπ' τῆς Πάτρας εἶχε ἀρχίσει τὸ βουνὸ
 Ν' ἀναβαίνει ἀγάλια ἀγάλια τὸν καθάριον οὐρανόν,
 Κ' ἡ ἀχτῖνά του 'ς τὸ κύμα ἐλαφρὰ νὰ κολυμβᾷ,
 Κι' ὀλογάληνον τὸ κύμα νὰ τὴν βλέπῃ, νὰ γελᾷ.

Ὁ Τρικούπης ἔγραψεν ἐπιτυχεστάτην παράφρασιν τοῦ ὕμνου τοῦ Τυρταίου. Καὶ ὁ Κοραῆς προσεπάθησε νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν νεοελληνικὴν τὴν Μασσαλιώτιδα ταύτην τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ παραβάλλων τὴς τοὺς φλογεροῦς στίχους τοῦ Τρικούπη πρὸς τὴν ἀκριβῆ μὲν ἀλλὰ ψυχρὰν στιχουργίαν τοῦ περιφανοῦς ἑλληνιστοῦ, δύναται ἐμπράκτως νὰ ἀποδείξῃ

ὅτι δύναται τις νὰ εἶναι σοφὸς καὶ εὐφύεστατος, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ εἶναι καὶ ποιητής. Ὁ Τρικούπης προσεπάθητε νὰ μεταπλάσῃ τὸ ἀρχαῖον ποίημα, ὡς θὰ ἔπραττεν ὁ Τυρταῖος αὐτὸς ἐὰν ἀπέτεινετο εἰς τοὺς Ἑλληνας τοῦ 1821, καὶ τὸ ἐπέτυχε πληρέστατα.

Ὁ Τρικούπης ἀπέβίωσεν ἐν Ἀθήναις, ἀπολαύων τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν συμπατριωτῶν του. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ, δὲν θὰ ἐλησμονεῖτο καὶ ἐὰν ἐτι δὲν τὸ μεταβίβαζεν εἰς τὸν υἱὸν του, τὸν ἔξοχον ἄνδρα, τὸν ἐναλλάξ ὑπουργὸν ἢ ἀνεγνωρισμένον ἀρχηγὸν τοῦ κόμματός του.

Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης διετήρησε μέχρι ἐσχάτων τὴν ἀνθηρότητα τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος· γέρον ἤδη ἐξηκολούθει ἐνθαρρύνων τοὺς νέους ποιητάς, ὡς εἶδομεν αὐτὸν νέον ὄντα νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν Σολωμόν.

Ὅτε ὁ Βαλαωρίτης, οὐτινος ἡ δόξα τότε ἀνέτελλεν, ἐν ᾧδῃ χαριστάτη ἄμα καὶ θλιβερᾷ ὑμνησε τὸν θάνατον τοῦ Σολωμοῦ τῆς Ἀηδόνας τῆς Ζακύνθου, ὁ Τρικούπης ἀπέτεινε εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Λευκάδος τοὺς ἑξῆς στίχους.

Τ' ἀηδὸνι δὲν ἀπέθανε,
τ' ἀηδὸνι ἀκόμη ζῆ
ἄλλαξε τὰ φτερά του
δὲν ἄλλαξε φωνή.

Ἄπ' τὸν Σκοπὸν ἐπέρασε
εἰς βράχο ξακουστό,
ὅπου τοῦ κύκνου τᾶσμα
ἔτραγούδησ' ἡ Σαπφώ.

Κι' ὅποιος ἐστάθη κι' ἄκουσε
τὸν ὕμνο τ' ἀηδονιοῦ
δὲν ξέρει ἀπὸ ποῦ ἔρχεται,
τὸν βράχο ἢ τὸν Σκοπὸ.¹

Ε'.

Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, ἀπέθανε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1879. Ἐγενήθη τῷ 1824, εἰς τὴν Ἀγίαν Μκύραν, τὴν ἀρχαίαν Λευκάδα. Ἡ νῆσος αὕτη ὡς λέγει, ὁ γεωγράφος Réclus, εἶναι παράρτημα τῆς Στερεᾶς, ἀφ' ἧς χωρίζεται ὑπὸ ἀβυθτοῦς πορθμοῦ, ἄλλοτε δὲ συνεδέετο μετ' αὐτῆς διὰ γεφύρας. Ἀμφοτέρωθεν τοῦ στενοῦ οἱ κάτοικοι εἶναι οἱ αὐτοί. Οἱ Λευ-

¹ Ὁ Σκοπὸς ὄρος ἐν Ζακύνθῳ ὑπερκείμενον τῆς πόλεως.

κάδιοι διὰ τε τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐθίμων αὐτῶν εἶναι πολλῷ μᾶλλον Ρουμελιῶται ἢ Ἴόνιοι.

Γεννηθεὶς ἄντικρυ, καὶ οὕτως, εἶπεῖν ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν ὄρεων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ὁ Βαλαωρίτης συνησθάνετο προσέτι ἑαυτὸν συνδεόμενον μετ' αὐτῆς ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς του. Ἡ οἰκογένειά του διετήρησε τὴν μνήμην τῆς καταγωγῆς ταύτης, ὁ δὲ νεαρὸς Ἀριστοτέλης ὅτε μετέβη εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστήμιον ὅπως σπουδάσῃ ἐν αὐτῷ, ἐνεγράφη ὡς Ἡπειρώτης. Ἡ Ἡπειρος μετὰ τῆς γείτονος αὐτῆς Θεσσαλίας ἐχρησίμευσαν εἰς τὸν ποιητὴν ὡς θεῖμα ἐμπνεύσεως. Τὰ δημῶδη ἄσματα τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου, ὑπέθρεψαν τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ γλῶσσα τῶν ἁσμάτων τούτων ἐχρησίμευσαν αὐτῷ ὡς ὑπόδειγμα, ἐν δὲ ταῖς ποιήσεσιν αὐτοῦ ἔλαβε κατὰ προτίμησιν καὶ ὑπόθεσιν τὰς ἀνδραγαθίας τῶν ὑπὸ τῶν ἁσμάτων τούτων ἐξυμνηθέντων ἡρώων.

Ὁ Βαλαωρίτης ἐνησμενίζετο εἰς τὴν ἐν τῷ ἰδιοκτήτῳ νησιδίῳ αὐτοῦ μονήρῃ διατριβῇ του, ἐνθα μετεφέρετο διὰ τῆς φαντασίας εἰς τοὺς ἐπικοὺς χρόνους, οἵτινες προηγήθησαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, περικυκλούμενος ὑπὸ τῶν παλληκαρίων τῶν χρόνων ἐκείνων, τὰ ὅποια οὐδέποτε ἐκλιναν τὸν αὐχένα ἐνώπιον τοῦ δυνάστου, διετήρησαν δ' ἀνεπάφους τὰς πολεμικὰς ἀρετὰς τῆς φυλῆς των δι' ὅλης τῆς μακρᾶς δουλείας. Ὁ Βαλαωρίτης συνωμίλει, συνεσκέπτετο, οὕτως εἶπεῖν, μετὰ τῶν μεγάλων ἐκείνων σκιοῦν, αἵτινες τῷ ὠμίλου περι ἐλευθερίας.

Τὸ ἀθλητικὸν ἀνάστημα τοῦ Βαλαωρίτου, ἡ ἀρενωπὸς αὐτοῦ μορφή καὶ ὁ ζωηρὸς χαρακτήρ, ἦσαν ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τὰς ποιητικὰς τάσεις του. Ἦτο ὡς Ἀρματωλὸς τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, ἀποπλανηθεὶς ἐν τῷ μέσῳ νέας γενεᾶς μόνον παρηκολούθει μακρόθεν τὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς του ὅτε ὅμως ἐπρόκειτο περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος, τότε κατέβαλλε πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου σκοποῦ ὅλην τὴν ζέσιν τῆς θερμῆς αὐτοῦ ψυχῆς. Ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἠγωνίσθη παντὶ σθένει, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ συνεκινήθη βαθέως ὅτε ἡ δυστυχὴς Κρήτη ἐσπάρασεν ἡρωϊκῶς ἐντὸς τοῦ σιδηροῦ κύκλου τῆς ξένης κατακτήσεως ὅπως καὶ αὐτὴ συμμεθέξῃ τῆς τύχης τῶν Ἑπτὰ Νήσων. Τὸ κυρίως ὅμως ἐπάσχολοῦν αὐτὸν ἦν ἡ ἀπελευθερώσις τῆς Ἡπειροῦ καὶ τῆς Θεσσαλίας.

Ἀπεβίωσε πρὶν ἴδῃ τὰ ὄνειρα αὐτοῦ πραγματοποιούμενα. Δὲν ἤθελεν ἀναδειχθῆ ὁ Τυρταῖος μόνον νέου ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ πολεμιστῆς ἡρωϊκὸς φέρων εἰς τὴν μάχην τὴν τε λύραν καὶ τὸ ξίφος.

Ἀναμμένων τὴν πρὸς τοῦτο περίστασιν, ἔζη μεμονωμένος. Κατὰ τὴν ἔνωσιν ὅμως τῆς Ἑπτανήσου συγκατετέθη νὰ ἐκλεχθῆ βουλευτής, καὶ παρέστη εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς ἐν Ἀθήναις Βουλῆς· ἀλλὰ ἐννοήσας ὅτι αἱ κοινοβουλευτικαὶ συζητήσεις δὲν ἦσαν ἀρμόδιοι ὅπως ἐμπνεύσιν αὐτόν, ἐπέστρεψε τάχιστα εἰς τὴν ποιητικὴν ἐρημίαν τοῦ νησιδίου αὐτοῦ.

Ὁ Δημόδης ἐκεῖνος καὶ ἀρειμάνιος ἀοιδὸς εἶχε τὸ πνεῦμα καλλιεργη-
 μένον ἄμα καὶ λεπτοφυές. Περαιτώσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ εἰς τὸ ἐν Ἀθή-
 ναις Πανεπιστήμιον, συνεπλήρωσεν αὐτὰς εἰς τὰς ἐν Παρισίοις σχολὰς.
 Ἐντρίβῃς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, ὡς καὶ τῆς γαλλικῆς
 καὶ τῆς Ἰταλικῆς, ὑφίστατο μὲν τὴν ἐπιβροήν τοῦ μεγαλειτέρου τῶν γάλ-
 λων συγχρόνων ποιητῶν, μὴ πᾶτων ὅμως νὰ εἶναι ἑλληὺν ποιητῆς διὸ δι-
 καίως ἠξιώθη ὑπὸ τῆς πατρίδος του τοῦ τίτλου τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ.

Ἐν ἄρθρῳ δημοσιευθέντι ἐν τῇ «Ἐστία», ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Βαλαω-
 ρίτου, ὁ κ. Ροῖδης μνημονεύει ἐπιστολῆς τινος τοῦ ποιητοῦ, ἐν ἣ οὗτος
 ὁμολογεῖ τὴν ἐπιβροήν ἣν ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ ἐξήσκησεν ἐπὶ τοῦ ὕφους αὐ-
 τοῦ. «Καί, προσθέτει ὁ κ. Ροῖδης θεωροῦμεν τὸν Βαλαωρίτην ὡς τὸν ἄ-
 ριστον μαθητὴν τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ.

Ὁ κ. Ροῖδης κατακρίνει τὸν Βαλαωρίτην ἐπὶ ὑπερμέτρῳ γονιμότητι.
 Ὁ ἔλεγχος οὗτος ἴσως εἶναι δίκαιος ἀλλ' ὅπως ἐξ ἄλλου ἀληθῆς πλου-
 τος, ὅπως ἐκλεκτὴ ὕλη ἐν τῇ πληθώρα ἐκείνῃ. Αἱ κρίσεις καὶ αἱ ἀνα-
 λύσεις τῆς μεγαλοφυίας τοῦ Βαλαωρίτου ἐπικυροῦσιν ἔτι μᾶλλον τὴν κρί-
 σιν τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος τῆς συγκαταλεξάσης αὐτὸν ἐν τοῖς ἀρίστοις
 αὐτῆς ποιηταῖς.

Ἡ πρώτη δημοσίευσίς, ἣτις ἐπέσυρεν ἐπὶ τοῦ Βαλαωρίτου τὴν προσο-
 χὴν καὶ συνάμα καθιέρωσε τὴν φήμην τοῦ Βαλαωρίτου, ἦτο συλλογὴ
 ποιήσεων *Μνημόσυνα* ἐπιγραφομένη, ἣτις ἐπιγραφὴ ὑπαινίσσεται παρελ-
 θούσας *Ἀναμνήσεις*, καὶ τὰ ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τελούμενα μνη-
 μόσυνα ὑπὲρ τῶν κοιμηθέντων. Ὡς ἡ ἐπιγραφὴ αὐτῶν ἐμφαίνει, αἱ ποιή-
 σεις αὗται ἀφιερῶνται εἰς τοὺς τετελευτηκότας ἐνίοτε εἰς προσφιλῆ ὄντα
 ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ θρηγνύμενα, ἢ εἰς φίλους ὡς π. χ. ἡ ὠδὴ εἰς τὸν Σολω-
 μόν, περὶ ἧς ἦδη ὠμιλήσαμεν τὰ πλεῖστα ὅμως ἀφιερῶνται εἰς τοὺς ἡ-
 ρωας τοὺς παρασκευάσαντας τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἡ καλλονὴ
 τῶν στίχων ἢ δυνάμις τῆς ἐκφράσεως, τὸ βάθος τοῦ αἰσθηματος τὸ σθέ-
 νος καὶ ἡ τόλμη τῶν εἰκόνων, ἀποκαλύπτουσιν ἀληθῆ ποιητὴν.

Θὰ παραθέσωμεν πρῶτον ἀπόσπασμα τοῦ *Βλαχάβα*, ἀρυόμενοι ἐκ
 τοῦ προλόγου τοῦ Βαλαωρίτου ὅσα περὶ τοῦ ἥρωος ἀναφέρει.

Ὁ Βλαχάβας, ἦτο ἀρματοῦλὸς ὀνομαστός. «Στρατοπέδευον πάντοτε
 ἐπὶ τοῦ Ἰνδου, ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἐπὶ τῆς Ὀσσης, ὡς ἐξ ἐνέδρας ἐπιπτε
 κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ πολλάκις πολλαχοῦ κατέστρεψε τὰ στρατεύ-
 ματά του. Ἡπέλει δὲ καὶ αὐτὰ τὰ Ἰωάννινα, ὅπου ὡς ἐν σπηλαίῳ ἐφώ-
 λευεν ἢ αἰμοβόρος τίγρις.

Μετ' αὐτοῦ συνεστράτευε πάντοτε μοναχὸς τις, Δημήτριος, γνωστός
 ἐν πάσῃ τῇ Θεσσαλίᾳ διὰ τε τὴν ἀγνότητα τῶν ἡθῶν καὶ τὴν πρὸς τὸν
 Θεὸν καὶ τὴν πατρίδα ἀφοσίωσίν του.

Οἱ δύο οὗτοι ἐν μέσῳ τῆς ἀγροίκου ἐρημίας τῶν, ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν

δένδρων καὶ ἐν τῇ σιωπῇ τῶν μυροβολήτων Ἑλληνικῶν κοιλάδων, συνέ-
 λαβον τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς ἀνεγέρσεώς μας. Τίς ἠδύνατο ν' ἀμφιβάλῃ
 περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἢ τίς ἠδύνατο νὰ δειλιάσῃ μαχόμενος ὑπὸ τὴν σκέ-
 πην τῆς σπάθης τοῦ Βλαχάβα καὶ τοῦ σφαιροῦ τοῦ Δημητρίου;

Κατὰ τὸ 1809 συνέβη ἡ πρώτη ρῆξις τῆς ὑπογείου φλογός. Κατὰ
 τὸ 1821 βοὴ μεγάλη καὶ σεισμός. Κατὰ τὸ 1845 νέοι μυκηθμοὶ καὶ
 κλόνοι τοῦ ἡφαιστείου. Εὐτυχῆς ὅστις ἴδῃ τὴν τετάρτην καὶ τελευταίαν
 ἐκρηξίν.

Μαθὼν ὁ Ἀλήπασας ὅτι τὸ στίφος τοῦ Βλαχάβα καθ' ἐκάστην ἐπι-
 σχύετο, ὤρμησε κατ' αὐτοῦ ἐπὶ κεφαλῆς δυνάμεων δεκαπλασίων καὶ αἰ-
 ματώδης καὶ φονικωτάτης συνεκροτήθη ἡ μάχη. Εἶναι ἀπίστευτα τὰν-
 δραγαθήματα τοῦ ἥρωός μας. Ἀλλὰ δυστυχῶς πολλοὶ ἀπελπισθέντες τὸν
 παρήτησαν καὶ οὕτω πληγωμένος ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, οἵ-
 τινες καὶ σιδηροδέσιμον ἔσυραν αὐτὸν εἰς Ἰωάννινα, ὅπου καὶ ἀδακρυτὶ
 ὑπέμεινε ὅσα ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία τοῦ φοβεροῦ τυράννου ἠδύνατο νὰ ἐ-
 φεύρωσι μαρτύρια.

«Βλαχάβα ποῖός σ' ἐγέννησε, ποῖα μάνα, ποῖος πατέρας;

Ὁ Ὀλυμπος ἀγάπησε τὴν ὡμορφὴν τὴν Ὀσσα,

τὴν Ὀσσα τὴν περίφανη τὴν πολυγυρεμένη.

Χρόνους πολλοὺς τὴν ἔβλεπε μ' ἐρωπεμένο μάτι

Κ' ἐκείνη σὰν κ' ἐντρέπεται καὶ σὰν καὶ τὸν φοβάται.

Μιὰ νύχτα, ἦταν ἀνοιξί, χαρὰ θεοῦ, γαλήνη.

Λάμπουν τὰστέρια τοῦραγοῦ, τὸ φῶς τους τρεμουλιάζει,

Σὰν νάχαν ἐρωτα κρυφὸν καὶ φλογοκαρδιοχτύπι.

Βελάζουε τὰ πρόβατα, λαλοῦνε τὰ κουδούνια

Τοῦ κοπαδιοῦ, ποῦ βόσκοντας διαβαίνει τὸ λιβάδι,

Καὶ κᾶπου κᾶπου ἀκούεται τοῦ ποιητικοῦ φλογερα

Νὰ νανορίζῃ ἐρωτικά τὰ δένδρα, τὰ λουλούδια

Μοσχοβολαί ὁ ἀνασασμός τῆς δάφνης, τῆς μυρτούλας,

Κι' ὁ κρῖνος ὁ περίχαρος ἀπ' τὸ νερὸ προβαίνει

Σὰν πρόσωπο παρθενικὸ, ποῦ δὲν τὸ βλέπει ὁ ἥλιος

Γέρνει καὶ καθρεφτίζεται καὶ κάνει τὴν ἀγάπη

Κυττάζοντας τὸν ἴσκιό του στοῦ ποταμοῦ τὰ βᾶθη.

Γλυκὸς γλυκὸς ἀντίλαλος ἔφερεν τὸ τραγοῦδι

Τοῦ Κλέφτη, ποῦ θυμήθηκε τὸ Χρῆστο τὸ Μιλλιάνη

Κι' ἀγέρας, δέντρα καὶ νερὰ μένουνε, λησμονιῶνται

Καὶ στέκουν κι' ἀκουρμένοντα γιὰ τὸν παλιὸ τους φίλο.

Στάζ' ἢ δροσοῦλα διάφανα σὰν τοῦ παιδιοῦ τὸ δάκρυ

Λὲς κ' ἐπίασε παράπονο τὴν νειόνυφην τὴν πλάσι.

Π' ἀκούει τὸ μνημόσυνο τοῦ Χρήστου τοῦ Μιλλιόνη.
 Γιατί, βουνά μου, ἀνάμεσα τόσης χαρᾶς κι' ἀγάπης
 Ἀνάμεσα τόσης ζωῆς καὶ τόσης ἀρμονίας.
 Δὲν ἄκουσα νὰ κελαδῆ μές' τῆς ἔτειδς τὰ φύλλα
 Καὶ μές' τὸ φλοῖσβο τοῦ νεροῦ ἐλευθερίας ἢ αὔρα; . . .
 Τέτοιαν νυχτιὰν ἐδιάλεξεν ὁ Ὀλυμπος στὴν Ὅσσα
 Νὰ δείξῃ τὴν ἀγάπην του νὰ πῆ τὸν ἔρωτά του.
 Κυττάξετε τὸ σαστικὸ πῶς εἶνε στολισμένος!
 Ἄσπρη, μακρὰ ἢ χήτη του στ' ἀνδρειωμένα νῶτα
 Περήφανα τοῦ σέρνεται καὶ γλυκοκυματίζει.
 Τῆνε χτενίζουνε χρυσαῖς τοῦ φεγγαριοῦ ἀχτιδῆς
 Καὶ φαίνεται ξανθὴ, ξανθὴ καὶ φλωροκαπνισμένη.
 Φορεῖ φλοκάτη σύγνεφα σὰν τὸν ἀφρὸ δροσάτα,
 Καὶ τοῦ Μαΐου τὴν καταχνιὰ φορεῖ γιὰ καρυοφύλλι.
 Χαρὰ στὴν κόρη π' ἀγαπᾷ ὁ Ὀλυμπος ὁ κλέφτης!
 Κρυφομιλοῦνε τὰ βουνὰ ὄλονυχτῆς ρωτιῶνται.
 Καὶ σὰν ἐβγήκε ὁ αὐγερινὸς κι' ἀρχίσανε τὰ ῥόδα
 Νὰ ξεφουτρόνουν τῆς αὐγῆς ψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
 Ὁ Ὀλυμπος ἐκύτταξε τὴν ὡμορφὴν τὴν Ὅσσα,
 Τὴν εἶδε ποῦ κοκίνηζε σὰν τροπαλὴ παρθένο,
 Καὶ γέρνει, γέρνει τὴν κορφή καὶ τὴ φιλεῖ στὸ στόμα,
 Κ' εὐθὺς μ' ἐκεῖνο τὸ φιλί, ποῦναι ζωὴ καὶ φλόγα,
 Ἀνάφτου, ζωντανεύονε τῆς νεύουφης τὰ σπλάχνα,
 Καὶ δὲν ἐπέρασε καιρὸς, χρόνοι πολλοὶ καὶ μῆνες
 Πάκουστηκε σὰ μιὰ βοή μές τ' Ἄγραφα στὸν Πίνδο
 Τάρματωλοῦ τὸ πάτημα τοῦ φοβεροῦ Βλαχάβα,
 Καὶ νὰ φωνάζουν ἀητοί, νὰ σκούζουνε γεράκια
 «Ἀνοῖξτε λόγγοι νὰ διαβῆ, μεριᾶστε τὰ κλαριά σας
 »καὶ θὰ περάσῃ τὸ στοιχειό, ὁ δράκοντας τῆς Ὀσσας.»

Ἡ δεξιότης μεθ' ἧς διεξάγεται ἡ μεγαλοπρεπῆς καὶ λαμπρὰ αὕτη
 πρὸσωποιαία τῶν ἐρώτων τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀσσας ἀναμιμνήσκει
 πῶς τοὺς Ὀμηρικὸς ὕμνους. Προφανῶς εἶναι προῖον τῆς αὐτῆς ἐμ-
 πνεύσεως.

Ὁ ποιητὴς μᾶς δεικνύει τὸν Βλαχάβαν τοῦτον, τὸν υἱὸν τοῦ Ὀλύμ-
 που καὶ τῆς Ὀσσας, ἀλυσσόμετον ἐν τῇ εἰρκτῇ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Κατα-
 βεβλημένος ὑπὸ τῆς λύπης, καὶ κατάκοπος, ὑπνώττει.

Ἄν ἔχῃ ὁ τάφος ὄνειρα, τί ὄνειρο νὰ βλέπῃ; . . .
 Ποιὸς εἶν' ἐκεῖνος ποῦ πέρασε σὰ φάντασμα, σὰν ἴσκιος;

Ράσο κατάμαυρο φορεῖ καὶ κάτου ἀπὸ τὸ ράσο
 Κάτι βαστᾷ, καὶ τρέμοντας στὸ γαῖμα μὴ γλιστρήσῃ
 Ἀγάλι' ἀγάλια περπατεῖ, γυρεύει τὸν Βλαχάβα.
 Τὸν ἄκουσε π' ἀνάσαινε καὶ γονατίζει ἐμπρὸς του.
 — Θύμειε, Θύμειε! μ' ἀκοῦς; δὲ μὲ γνωρίζεις πλέον;
 Εὐπνα κ' ἡ ὥραϊς φεύγουνε . . . Ἐδείλιασες, φοβᾶσαι; . . .

Εἶναι ὁ φίλος καὶ σύντροφος τοῦ Βλαχάβα Δημήτριος, ὅστις ἀφηφῶν
 πάντα κίνδυνον, ἔρχεται ὅπως παράσχη εἰς τὸν θνήσκοντα ἥρωα τὴν τε-
 λευταίαν παραμυθίαν. Ὁ διάλογος οὗτος μεταξὺ τοῦ μοναχοῦ καὶ τοῦ
 μάρτυρος τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὑστάτη αὕτη ἐξομολόγησις ἐν τῇ εἰρκτῇ τοῦ
 τυράννου εἶναι κρᾶμα θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ πατριωτισμοῦ, οὐτι-
 νος ἡ δραματικὴ ἐντύπωσις εἶναι καταπληκτικὴ.

Παιδί μου, μὴν ἀμάρτησες; ἀνάμεσα στὸν πόνο
 Μὴ σῶφυγε παράπνο, μὴ δάκρυ, μὴ κατάρρα;
 — Ὅχι πατέρα, πίστεψε. Δέ μῶφυγ' ἕνας λόγος,
 Ποῦ νάτανε βαρύνωμο γιὰ τὴ σκληρὴ μου μοῖρα;
 Ἐφές τὸ βράδυ μοναχὰ μυῦ πέρασ' ἀπ' τὴ μνήμη
 Τὸ αἶμα τ' ἀξωτίμωτο τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Πίνδου,
 Γιατί, πατέρα, ἠθέλησα νὰ ἰδῶ τὴ Θεσσαλία
 Ἐλευθέρη, στὰ σύγνεφα νὰ σκώσῃ τὸ κεφάλι . . .
 Πνευματικέ, τί ὡμορφὴ ὀποῦναι ἡ Θεσσαλία!
 Ἐφές τὴν ἐθυμῆθηκα τὴν εἶδα στῶνειρό μου
 Σὰ μιὰ παρθένο ἀγγελικὴ τὰ μαῦρα φορεμένη.
 Ἐχτύπησ' ἡ καρδοῦλα μου . . . ἀστόχησα τὸν Πλάστη
 Κ' ἐδάκρυσε τὸ μάτι μου . . . Μὴν ἔκαμ' ἀμαρτία; . . .
 — Ὅχι παιδί μου, μὴ φοβοῦ, τὸ αἶμα τὸ δικό μας
 Σὰν τὴ βροχὴ τῆς ἀνοιξῆς τὸ χῶμα θὰ ποτίσῃ,
 Για νὰ φυτρώσῃ ἐλευθερία, ἐπλάκωσεν ἡ ὥρα . . .
 Ἐμεῖς θὰ νὰ κοιμώμεθα βαθεῖα βαθεῖα στὸ μνήμα
 Καὶ θὰ ν' ἀκοῦμε τὴ βοή τοῦ φοβεροῦ πολέμου,
 Τὸν κρότο, τὴν ποδοβολή, τὴ χλαλὴ τῆς νίκης
 Ἐπάνω ἀπὸ τὸ χῶμα μας νὰ τρέχῃ, νὰ διαβαῖνη,
 Καὶ τὰ παιδιὰ μας θάρχωνται ἐλευθέρη, Βλαχάβα,
 Νὰ μᾶς χωροῦν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ νὰ μᾶς μνημονεύουν.

Τὸ ὕφος τοῦ ἐπομένου ποιήματος ὅπερ παραθέτομεν ὀλόκληρον, εἶναι
 ἐπίσης πολεμικὸν ὡσπερ τὸ τοῦ Βλαχάβα, ἀλλὰ καὶ τοι μελαγχολικόν,
 οὐχ ἥττον εἶναι ὀλιγώτερον τραγικὸν τὸ εἶδος.

Ὁ Δῆμος καὶ τὸ Καρυοφίλι του.

Ἐγέρασα μωρὲς παῖδιά. Πενήντα χρόνους κλέφτης
Τὸν ὕπνο δὲν ἐχόρτασα, καὶ τῶρ' ἀποσταμένος
Θέλω νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ. Ἐστρέφεψ' ἡ καρδιά μου·
Βρῦσι τὸ αἷμα τῶχυσα, σταλαματιὰ δὲ μένει.

Θέλω νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ. Κόψτε κλαρί ἀπ' τὸν λόγκο
Νᾶναι χλωρὸ καὶ δροσερό, νᾶναι ἀνθοὺς γεμάτο,
Καὶ στρώστε τὸ κρεββάτι μου καὶ βάλτε με νὰ πέσω.

Ποιὸς ξέρει ἀπὸ τὸ μνήμά μου τί δένδρο θὰ φυτρώσῃ!
Κι' ἂν ξεφυτρώσῃ πλάτανος στὸν ἴσκιό του ἀποκάτω,
Θᾶρχονται τὰ κλεφτόπουλα τᾶρματα νὰ κρεμοῦνε.
Νὰ τραγουδοῦν τὰ νιάτά μου καὶ τὴν παλληκαριά μου.

Κι' ἂν κυπαρίσι ὠμόρφο καὶ μαυροφορεμένο,
Θᾶρχονται τὰ κλεφτόπουλα τὰ μῆλά μου νὰ πέρνουν,
Νὰ πλύνουν ταῖς λαβωματιὰς, τὸ Δῆμο νὰ σχωρᾶνε.

Ἐφαγ' ἡ φλόγα τ' ἄρματα, οἱ χρόνοι τὴν ἀνδρεία μου.

Ἦρθε κ' ἐμένα ἡ ὥρα μου. Παιδιά μου μὴ μὲ κλαψτε.

Τ' ἀνδρειωμένου ὁ θάνατος δίνει ζωὴ στὴ νιώτη.

Σταθῆτ' ἐδῶ τριγύρω μου, σταθῆτ' ἐδῶ σιμά μου,

Τὰ μάτια νὰ μοῦ κλείσετε, νὰ πάρτε τὴν εὐχὴ μου.

Κ' ἐν ἀπὸ σᾶς τὸ νιώτερο ἄς ἀνέβῃ τὴ ράχη,

Ἄς πάρῃ τὸ τούφεκι μου τ' ἄξο μου καρυοφύλλι,

Κι' ἄς μοῦ τὸ ρίξῃ τρεῖς φοραὶς καὶ τρεῖς φοραὶς ἄς σκούξῃ

» Ὁ Γέρο-Δῆμος πέθανε, ὁ Γέρο-Δῆμος πάει »

Θ' ἀναστενάξῃ ἡ λαγκαδιά, θὰ νὰ βογγύξῃ ὁ βράχος

Θὰ βαργομήσουν τὰ στοιχιά, ἡ βρύσαις θὰ θολώσουν

Καὶ τ' ἀγεράκι τοῦ βουνοῦ, ὅπου περνᾷ δροσάτο,

Θὰ ξεψυχῆσῃ θὰ σβυστῇ, θὰ ρίξῃ τὰ φτερά του . . .

Ἄκουσ' ὁ Δῆμος τὴ βοῆ μέσ τὸν βαθὺ τὸν ὕπνο,

Τ' ἀχνό του χεῖλι ἐγέλασε, ἐσταύρωσε τὰ χέρια . . .

Ὁ Γέρο-Δῆμος πέθανε, ὁ Γέρο-Δῆμος πάει.

Τ' ἀνδρειωμένου ἡ ψυχὴ τοῦ φοβεροῦ τοῦ Κλέφτη

Μὲ τὴ βοῆ τοῦ τουφεκιοῦ στὰ σύγνεφα ἀπαντιέται

Ἀδερφικὰ ἀγκαλιάζονται, χάνονται, σβυῶνται, πᾶνε.

Μετὰ τὰ *Μηρόσυρα*, ὁ Βαλαωρίτης ἐδημοσίευσεν τὴν Φροσύνην,
ποίημα εἰς τέσσαρα ἄσματα, πραγματευόμενα τὴν πασίγνωστον ἱστορίαν

τῆς ὠραίας Ἑλληνίδος, τῆς πνιγείσης ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ εἰς τὴν λί-
μνην τῶν Ἰωαννίνων, ἐπειδὴ ἀντέστη εἰς τὰς ὀρέξεις του. Ἡ ἱστορία αὕτη
ἐνέπνευσε πολλάκις τοὺς Ἑλληνας ποιητάς, ἀπὸ τῶν δημοτικῶν αἰοιδῶν
μέχρι τῶν κ. Ῥαγκαβῆ καὶ Δ. Βερναρδάκη, αἵτινες ἔλαβον αὐτὴν ὑπόθε-
τιν τραγωδίας. Ὁ Βαλαωρίτης τὴν ἐπραγματεύθη μὲν κατὰ Βυρῶνιον
τρόπον, ἀλλὰ πάντοτε μετὰ πρωτοτυπίας.

«Ὁ ἀναγνώστης, τὴν *Φροσύνην* δύναται νὰ τὴν ἀναγκῶσῃ ἀμέσως
καὶ πάλιν, καὶ τρεῖς καὶ πολλάκις μετ' ἀξιοῦσης πάντοτε ἠδονῆς, ἀλλ' ἀ-
δυνατεῖ νὰ σχηματίσῃ καὶ νὰ διαφυλάξῃ ἐν τῷ πνεύματι εἰκόνα τῆς ἡ-
ρωϊδος ταύτης σαφῆ καὶ συγκεκριμένην. Οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ δι' ὀλίγων
τινῶν γραμμῶν, δι' ἐνὸς μόνου πολλάκις ἐπιθέτου, παρίστων ἔμφυχον γυ-
ναῖκα, δυναμένην νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον εἰς τὴν ἀμίλην τοῦ τεχνί-
του, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὠνομάσθησαν *πλαστικοί*: ὁ δὲ κ. Βαλαωρίτης διὰ
συσσωρεύσεως σπινθηροβόλων μεταφορῶν, περιστᾶ ἡμῖν ἀριστόν τινα
καὶ αἰολόχρου ὀπτασίαν, ἀφιπταμένην ὡς γλυκὺ ὄνειρον ἅμα κλεισθῆ
τὸ βιβλίον. Ὀλίγιστοι ποιηταὶ κέκτηνται πλουσιώτερον τοῦ κ. Βαλαω-
ρίτου ταμεῖον παρομοιώσεων καὶ εἰκόνων. Ἐκάστη τούτων εἶμαι καθ' ἐ-
αυτὴν ἐναργὴς καὶ ζωηροτάτη, τὸ πλῆθος τῶν ὅμως τοσοῦτον, ὥστε συμ-
πλέκονται πολλάκις πρὸς ἀλλήλους ὡς κλάδοι παρθένου δάσους, καὶ τὸ
ἀνέφελον ἑλληνικὸν φῶς τὸ λαῦον τὰς κορυφὰς τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Ὀ-
λύμπου, ἀντικαθιστᾶ τότε μυστηριῶδες τι ρομαντικὸν ἡμίφως.»

Ἀσμένως τις ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρικὴν κριτικῆς τοσοῦτον πεφωτι-
σμένης καὶ φιλοδοξίας. Ἀλλ' ἐὰν ἐν τῇ Φροσύνῃ οἱ χαρακτῆρες, δὲν εἴ-
ναι σαφεῖς, καὶ ἐὰν πλεονάζωσιν αἱ μεταφοραὶ, ὅπως ἡμῶς ὑπάρχουσι ἐ,
αὐτῇ ἀρεταί, ὅπως ὄψος ἐν τῷ πατριωτισμῷ· ὅπως σφοδρότης πάθους,
ὅπως αἴσθημα τῆς φύσεως.

Ἰδοὺ π. χ. ἡ θεία πόλις ὑποκειμένης εἰς τύραννον.

Ἐπάσανε τὰ Πιάνα σιγὰ νὰ κοιμηθῶνε,

Ἐσβύσανε τὰ φῶτά της, ἐκλείσανε τὰ μάτια.

Ἡμᾶνα σφίγγει τὸ παιδί βαθεῖα στὴν ἀγκαλιά της,

Γιατ' εἶναι χρόνοι δύστυχοι καὶ τρέμει μὴ τὸ χάσῃ.

Τραγοῦδι δὲν ἀκούεται, ψυχὴ δὲν ἀνασαίνει.

Ὁ ὕπνος εἶναι θάνατος, καὶ μνήμα τὸ κρεββάτι,

Κ' ἡ χώρα κοιμητήριον, κ' ἡ νύχτα ρημοκλήσι.

Καὶ τὸ χωρίον τοῦτο.

Κρυφὰ τὸ γλυκοχάραμα προβαίνει ἀπὸ τὸν Πίνδο

Ραντίζοντας με τὴ δροσιὰ τὸ κάθε πάτημά του.

Κοιμάται ἡ λίμνη ἀτάραχη, καὶ στοῦ γιாலοῦ τὴν ἀκρῆ.

Ἀκούεται γλυκὰ γλυκὰ λίγος ἀφρὸς νὰ παίζῃ

Σὰν ἡσυχος ἀνασασμὸς μικροῦ παιδιοῦ στὸν ὕπνο.

Κάποτ' ἐδιάβαινε τρελλὸ χαρούμενο τ' ἀγέρι

Καὶ μετ' ἀθῶα του φτερά γλιστρᾷ στὴ λίμνη ἐπάνω

Καὶ παίζει καὶ δροσίζεται κ' ἓνα φιλι τῆς παίρνει.

Κ' ἐκείνη πούναϊ ἐντροπαλή, τὸ μέτωπο ζαρόνει

Καὶ σκυθρωπάζει μιὰ στιγμή καὶ τ' ἀγεράκι φεύγει.

Σηκόνεται, σηκόνεται, λευκὴ λευκὴ σὰ χιόνι,

Ἡ καταχνιά, ποῦ ἐπάνω της ἀπλόνεται τὸ βράδυ,

Τὰ μυστικὰ τὰ κάλλη της νὰ κρύβῃ νὰ σκεπάζῃ.

Σηκόνεται, σηκόνεται, ψηλὰ ψηλ' ἀναβαίνει

Σὰν ἱερὸ θυμίαμα μετ' ἰλίαις εὐωδίαις,

Ποῦ βγαίνει ἀπ' τὴν Ἡπειρο πὰν ἀπὸ ρημοκλήσι,

Καὶ στὰ ποδάρια τοῦ Θεοῦ τρέχει πιστὰ νὰ φέρῃ

Τῆς κόρης τὸ παράπονο, τὰ δάκρυα τῆς σκλάβας.

Ἐπιγραφή τοῦ *Θανάσης Διάκος*, ἕτερον ποίημα τοῦ Βαλαωρίτου εἰς πέντε ἄσματα, περιέχει τὰς αὐτὰς ἀρετὰς καὶ ἐλαττώματα τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἔργων.

Εἰς τῶν δημοφιλεστέρων ἡρώων τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἶναι ὁ Διάκος. Νέος καὶ ὠραῖος, προσέφερε τὸν βίον αὐτοῦ θυσίαν εἰς τὸ αὐτὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπερ τὸ ἀθάνατον ὄνομα τοῦ Λεωνίδου κατέστησεν ἴσασι ἐνδοξον. Ἀμφότεροι ἀπέθανον ὑπὲρ τῆς αὐτῆς ἰδέας: ὅπως διαφυλάξωσι τὴν πατρίδα ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς βαρβάρου ἐχθροῦ· ἀλλ' ἦτον εὐτυχῆς τοῦ Λεωνίδου, ὁ Διάκος συνελήφθη ζῶν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὑπεβλήθη εἰς θάνατον σκληρὸν καὶ ἀτιμωτικόν, ὃν ὑπέμεινε μετ' ἡρωϊκῆς μεγαλοψυχίας, ὡς παριστῶσι τὸν Λεωνίδα μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, κτενίζοντας τὴν κόμην πρὸ τῆς ὑστάτης μάχης, οὕτω καὶ ὁ Διάκος ἀγόμενος εἰς θάνατον ψάλλει τὸν θάνατόν του ἀπαγγέλων τοὺς δύο τούτους ὠραίους στίχους δημῶδους ἄσματος.

Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποῦ ἐδιάλεξεν ὁ χάρος νὰ μετ' ἀρῇ

Τώρα ποῦ ἀνθίζουσι τὰ κλαριά ποῦ βγάν' ἡ γῆ χορτάρι

Ἡ ποιητικὴ αὕτη μορφή ἐμφανίζεται καὶ χάνεται ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου, οἷα ἀστραπὴ προηγουμένη λαίλαπος. Αἱ ἀνδραγαθίαι τοῦ Διά-

κου παρέσχον εἰς τὸν Βαλαωρίτην θέμα ἀντάξιον τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ, ὅθεν τὸ ποίημα εἶναι πλήρες τῶν καλλονῶν ἐκείνων οἷας ὑπεδείξαμεν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ αὐτοῦ ἔργα.

Ὁ Διάκος ὡς ἡ *Φροσύνη*, καὶ τὰ *Μνημόβουνα*, συνοδεύεται ὑπὸ ἱστορικῶν σημειώσεων, αἵτινες μαρτυροῦσι τὴν ἀκριβῆ καὶ εὐσυνείδητον ἐργασίαν τοῦ συγγραφέως. Ὁ Βαλαωρίτης εἶναι οὐ μόνον ποιητῆς, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὸς πολυμαθῆς.

Ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι αἱ σημειώσεις καὶ οἱ πρόλογοι αὐτοῦ εἶναι γεγραμμένοι, εἰς λίαν καθαρεύουσαν ἐλληνικὴν, τὴν ἐλληνικὴν τῶν λογίων ἐνῶ αἱ ποιήσεις αὐτοῦ εἶναι εἰς τὴν δημῶδη γλῶσσαν τῶν κλεφτικῶν ἀσμάτων. Δὲν ὑπόκειται ἄρα εἰς τὴν αὐτὴν μετὰ τοὺς ἰονίους μορφήν, ὅτι ἔγραψεν εἰς δημῶδη διάλεκτον, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως.

Ὡς ἤδη εἶπομεν, ἡ λύρα τοῦ ποιητοῦ τούτου εἶναι πολύχορδος. Ὅτε μὲν ψάλλει μετὰ συγκινητικῆς χάριτος ὅπως ἐκφράσῃ ἰδίαν θλίψιν καὶ πάθη, ὅτε δ' ὅπως χαιρετήσῃ τὴν ἑνωσιν τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἢ θρηνήσῃ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Σολωμοῦ Ἄλλὰ τὸ δεσπύζον ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ εἶναι ὁ πατριωτισμὸς.

Ἦμνεϊ κατ' ἐξοχὴν τὴν ἐποχὴν ἣτις προηγήθη τῆς ἐπαναστάσεως· τὸ λυκόφως τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἑναρξιν τοῦ ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος. Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ἐπικὴν περίοδον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ταύτης ὑπῆρξεν ὁ πιστότερος, ὁ κάλλιον ἐμπνευσμένος, καὶ ὁ τὰ μάλιστα κλεισθεὶς ραψωδός.

Ὅτε τῷ 1872 ἐγένετο ἡ εἰς Ἀθήνας μετακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, τοῦ καταδικασθέντος κατὰ τῷ 1821 ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς ἄδικον καὶ ἀτιμωτικὸν θάνατον, καὶ ἠγέρθη αὐτῷ ἀνδριάς τότε τὸ Πανεπιστήμιον λησμονοῦν τὴν κατὰ τῆς δημῶδους δυσμένειαν ἀπετάθη εἰς τὸν Βαλαωρίτην ὅπως ὑμνήσῃ τὴν ἐθνικὴν ταύτην τελετὴν τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος. Δὲν ἐπρόκειτο ἤδη περὶ διαγωνισμοῦ ἐνώπιον ἀκαδημίας, ἀλλὰ περὶ κρίσεως τοῦ κοινου. Μεθ' ὅσα καὶ ἂν φρονῆ τὸ Πανεπιστήμιον, ὁ μόνος ἀρμόδιος κριτῆς, ὁ μόνος δυνάμενος ὅταν κατέχηται ὀλοκλήρως ὑπὸ τινος ἰδέας ν' ἀποφανθῇ περὶ δοκίμου ἔργου, ἂν τοῦτο θὰ ὑπερισχύσῃ κατὰ τῆς λήθης, εἶναι ὁ λαός. Αἰτία τούτου εἶναι ὅτι ὁ λαὸς δρᾷ καὶ ζῆ, ὅτι οἱ ἀρέσκοντες αὐτῷ ἀοιδοὶ συγκινοῦσι τὴν καρδίαν του καὶ ἐκπλήσσουσι τὸ πνεῦμά του· διὰ τοῦτο δὲ πρέπει οἱ ἀρέσκοντες εἰς αὐτὸν ἀοιδοὶ νὰ ἐμπνέωνται ὑπὸ τῆς φορᾶς τῆς περὶ αὐτοὺς ζωῆς καὶ τῆς πραγματικότητος. Πᾶν τὸ ἐζητημένον, τὸ ἐπιχειρησμένον, τὸ ἐπίπλαστον καὶ ἐκ νοσερᾶς ἐμπνεύσεως προερχόμενον δὲν συγκινεῖ τὸν λαόν. Ἐὰν ἡ ποίησις τῶν Κλεφτῶν, ἡ πηγὴ τῆς δημῶδους ἐμπνεύσεως, διετηρήθη ἐπὶ αἰῶνας, ἂν καθ' ἐκάστην ἐξέγερσιν εἰσέ-

δυσεν εἰς τὴν ψυχὴν τῆς Ἑλλάδος, αἰτία τούτου ἦν ὅτι προήρχετο ἐκ τῆς μεγίστης τῶν πηγῶν, ἤτοι τῆς ἀρχαιότητος.

Περατοῦντες τὴν μελέτην ταύτην, ἀναφέρομεν μετ' ἐπιφύλαξεως, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει ἡμῖν φίλου καὶ συνεργάτου τὸ ὄνομα ἐτέρου ποιητοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὴν σχολὴν ταύτην, τὸ τοῦ κ. Δ. Βικέλα. Αἱ εἰς δημῶδη διάλεκτον δημοσιευθεῖσαι ποιήσεις αὐτοῦ, ἔχουσι πᾶσαν τὴν ἐμπνευσιν τῆς ἡπειρωτικῆς σχολῆς, ἐνίοτε δὲ ἀναλόγως τοῦ εἶδους ἔχουσι τὴν ἀφελῆ ἐκείνην χάριν, ἣτις ὑπερникᾶ τὰς δυσκολίας καὶ τὴν ὁποίαν ἡ ἐπιστήμη τῶν γραμμάτων δημιουργεῖ. Ἡ ὑπὸ τοῦ Δ. Βικέλα, γενομένη μετὰ φρασὶς τοῦ Σαίξσπέρου εἰς τὴν δημῶδη γλῶσσαν ἀποδεικνύει ὅτι αὕτη δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἐρμηνείαν καὶ τῶν διασημωτέρων ποιητῶν.

ΣΗΜ. ΜΕΤΑΦΡ. Ἡ ἐπιφύλαξις τῆς σοφῆς συγγραφέως οὐδόλως ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ δώσωμεν γενικὰς τινὰς γραμμάς τῆς Μούσης τοῦ κ. Βικέλα. Ἡ γλῶσσα αὐτῆς ἀνήκει εἰς τὴν μέσην ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἡ συνείδησις τοῦ Ἔθνους ἐχάραξε μεταξὺ δύο ἀντιθέτων στρατοπέδων, τὰ ὁποῖα νομίζομεν, ὅτι πρὸ καιροῦ κατέθεσαν ἤδη τὰ ὄπλα. Ἡ μέση αὕτη ὁδὸς εἶναι ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν λαλεῖ ἡ ἡμερησία τοῦ Ἑλληνος ζωῆ, ἄνευ δηλαδὴ σχολαστικῆς ὑποταγῆς εἴτε εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ἣτις παρῆλθεν, εἴτε εἰς τὴν μεσαιωνικὴν διασκευὴν, ἣτις δὲν δύναται πλέον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἔνδυμα εἰς τὰς ὁσημέραι ἀναπτυσσομένης ιδέας τοῦ Ἔθνους.

Ἡ Μοῦσα τοῦ κ. Βικέλα δύναται νὰ μελετηθῇ ὑπὸ δύο κεφαλαϊωδέστατας ἐπόψεις. Ἡ μία εἶναι πρωτότυπος, ἡ ἑτέρα εἶναι εἰκὼν ἄλλης Μούσης. Διὰ τῆς δευτέρας ἐπόψεως ἐννοοῦμεν τὰς ἐμμέτρους μεταφράσεις, τὰς ὁποίας ὁ κ. Βικέλας ἐποίησατο μερῶν τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Γκαίτε καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ μεγάλου δραματικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος Σαίξσπέρου, τοῦ ὁποίου τὸν Ρωμαῖον καὶ Ἰουλιέταν, τὸν Ὁθέλλον, τὸν βασιλέα Δῆρ, τὸν Μάκβεθ, τὸν Ἀμλέτον καὶ τὸν Ἐμπορον τῆς Βενετίας μετὰ τῆς ἀκριβείας ἅμα καὶ χάριτος μετήνεγκεν εἰς τὸ δημοτικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἰδίωμα. Ἐὰν ἦναι δυσχερὴς ἡ πρωτοτυπία ἐκεῖ ὅπου αὕτη πλάττει, ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα τῆς τύχης εὐνοια, ἵνα ἀκολουθήσῃ τίς τὴν μεταλοφυῖαν ὅταν αὕτη πετᾷ εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Ἡ Μοῦσα τοῦ κ. Βικέλα, ἐν τῇ ἑτέρᾳ ἐπόψει τῆς πρωτοτυπίας αὐτῆς, κρούει πρὸ πάντων τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ αἰσθήματος χορδὴν καὶ ὁμοιάζει πρὸς ρυάκιον, τοῦ ὁποίου οἱ ἀρμονικοὶ ἐλιγμοὶ ἀποκαλύπτουσιν ἀδιακόπως νέους εἰς τὴν διαλογιζομένην ψυχὴν ὀρίζοντας. Ἐχομεν ὑπ' ὄψιν τὴν νέαν ἔκδοσιν τῶν «Στίχων» του, ἐν τοῖς ὁποίοις δημοσιεύονται χρονολογικῶς διάφορα πλήρη ἐμπνεύσεως ποιήματά του, ἐξ ὧν τὸ πρῶ-

τον ἀνήκει εἰς τὸ ἔτος 1851. Ἀποσπῶμεν ἐξ αὐτῶν τὰ ἐπόμενα, ἵνα δώσωμεν πληρεστέραν τὴν εἰκόνα :

Σελ. 65. — **Μὴ ξεχνᾶς.**

Μὴ ψυχρὰ μὲ κυττάξεις. Θυμήσου
πῶς ἔπετοῦσα χθὲς βράδῳ μαζῇ σου
ἔστον χορδῶ, — μὴ ξεχνᾶς !
Χθὲς τὸ βράδῳ σὲ εἶχ' ἀγκαλιὰ
κ' ἡ καρδιάς μας κοντὰ ἐκτυποῦσαν,
κ' εἰς τὰ χεῖλη μ' ἐμπρὸς ἔκυματοῦσαν
τὰ εὐώδη ξανθὰ σου μαλλιά,
καὶ τὰ ἔδιδα χίλια φιλιὰ
μυστικά, — μὴ ξεχνᾶς !

Ἄκουσέ με ! Χθὲς βράδῳ, θυμήσου,
σ' ἔρωτοῦσα νὰ πῆς ἡ ψυχὴ σου
τί ποθεῖ; — μὴ ξεχνᾶς !

Μὲ φωνὴ ντροπαλὴ καὶ γλυκειά,
μὲ τὰ μάτια σου κάτω γυρμένα,
μὲ ἐρώτησες τότε κι' ἐμένα
τί ποθεῖ κ' ἡ δικὴ μου καρδιά.
Κι' ἀπεκρίθηκα λόγια θερμά,
μυστικά, — μὴ ξεχνᾶς !

Σελ. 83. **Τί λέγει ἡ Θάλασσα.**

Ὅταν ἡ θάλασσα γλυκὰ
ἔς τὴν ἄμμο ψιθυρίζῃ,
ὅταν νὰ τὴν νανορίζῃ,
τί τάχα λέγει μυστικά,
τί λέγει ε' τ' ἀπρογιάλι;
Τοῦ λέγει : — Ἀπρογιάλι,
μὴ ἀπ' τὸν φλοῖσβο γελασθῆς
καὶ ἔς τῶν νερῶν μου κοιμηθῆς
τὴν ἡσυχὴν ἀγκάλῃ.
Μὴ ε' τὴν γαλήνην πιστευθῆς
θῆλθῃ κι' ἀνεμοζάλη.

Κι' ὅταν ἡ θάλασσα μ' ὀργῇ
 κυλᾷ τὰ κύματά της,
 κι' ἀφρίζων τὰ βουνά της
 και φοβερά ἠχολογῇ.
 τί λέγει ἄρα γε 'ς τὴν γῆ
 μὲ τὰ μουγκρίσματά της
 ἢ ἄγριά της ἢ κραυγὴ;
 Λέγ' ἢ κραυγὴ ἐκείνη:
 — Τὸν κόσμον θὰ χαλάσω,
 ἀλλ' ὅμως θὰ περάσω
 και θάλλθῃ και γαλήνη.

Ἐπίλογος.

Ἐὰν ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν περὶ τῶν τεσσάρων ποιητικῶν σχολῶν τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, εἰσῆλθομεν εἰς τινὰς λεπτομερείας, δὲν ἐπράξαμεν τοῦτο ἀσκόπως. Προσθέμεθα οὐ μόνον ν' ἀνεύρωμεν τοὺς νόμους, οἵτινες διέπουν τὴν γένεσιν τῶν ποιητικῶν ἔργων και νὰ καταδείξωμεν ὁποίας ἰσχυρᾶς ζωτικότητος και ὁπόσῃς εὐκαμψίας πλουτεῖ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἀλλ' ὡσαύτως νὰ φανῶμεν χρήσιμοι ὑποδεικνύοντες ὁποῖαν διεύθυνσιν ἤθελεν εἶσθαι εὐχῆς ἔργον νὰ λάβῃ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος, και εἰ δυνατόν, νὰ ἐξετάσωμεν ὁποῖον τὸ ἀναμένον τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν μέλλον.

Σήμερον ἐπειδὴ αἱ περιστάσεις ἐν αἷς ἐγεννήθησαν αἱ σχολαί, περὶ ὧν διελάβομεν, δὲν ὑφίστανται πλέον, εἶναι βέβαιον ὅτι συμφῶνως τῇ ἀρχῇ καθ' ἣν τὸ ἀποτέλεσμα παύει ἅμα ἐκλίπη ἢ γεννήσασα αὐτὸ αἰτία, αἱ σχολαὶ αὗται πέπτωται νὰ ἐκλίπωσιν. Ἡ Ἴόνιος σχολή, τῶρα ὅτε ἡ Ἐπτάνησος ἠνώθη μετὰ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, δὲν ἔχει λόγον ὅπως ἐξακολουθήσῃ ἔχουσα τὸν τοπικὸν αὐτῆς χαρακτήρα. Δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι μέλλει νὰ συγχωνευθῇ ἐν τῷ γενικῷ ποιητικῷ ρεύματι, και ἐπειδὴ οἱ Ἴόνιοι ἔχουσι ν' ἀπομάθωσιν ὀλιγώτερα ἢ οἱ ποιηταὶ τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν και τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρόδηλον ὅτι οἱ ποιηταὶ αὐτῶν θὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν σχολὴν, μεθ' ἧς κατὰ τὸ πλεῖστον συγγενεύουσιν.

Ἡ σχολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, συνεχωνεύθη μετὰ τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ δημιουργήσαντες αὐτὴν, ἢ ἀπεβίωσαν σχεδὸν πάντες, ἢ ἡ μούσα αὐτῶν σιγᾷ. Ὑποστηρίζεται δ' εἰσέτι μόνον ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀλλὰ τὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν δύναται νὰ φωτισθῇ και νὰ ἐξέλθῃ τῆς πεπλανημένης ὁδοῦ ἐν ἣ περιεπλήχθη. Αἱ διατριβαὶ τοῦ κ. Ροῖδου ὑποδεικνύουσι

τοῦτο ἀρκούντως: τὰ βραβεῖα, ἢ διεύθυνσις; και ἡ ὄθησις τοῦ Πανεπιστημίου οὐδὲν παρήγαγον ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅταν ἐπρόκειτο περὶ τῶν ἀποκαλυπτηρίων, τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, εἰς τινὰ ἀνέθεσε τὸ Πανεπιστήμιον τὴν ἀπαγγελίαν ποιήματος κατὰ τὴν τελετὴν ἐκείνην; Εἰς τὸν Βαλαωρίτην, ὅστις ἔγραφεν εἰς δημῶδη γλῶσσαν! Δὲν ὡμολόγει διὰ τοῦτου ὅτι ὅπως ἀποταθῇ τις εἰς ἄπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῇ γλῶσσαν ἄλλην ἢ τὴν ἔχουσαν τὸ κύρος τοῦ Πανεπιστημίου;

Ἀμφότερα τὰ γεγονότα ταῦτα, — οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ ἀρνηθῇ, — διττῶς ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ τῶν πανεπιστημιακῶν πίστις ἐκλονίσθη, και ὅτι χωρὶς νὰ καταδικάσῃ τὴν ποίησιν, τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, θ' ἀρχίσῃ νὰ βραβεύῃ τὴν ποίησιν τὴν καλὴν ποίησιν, ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἢ τῆς δημῶδους γλώσσης εἰς ἣν εἶναι γεγραμμένη.

Ἀλλὰ και ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ Πανεπιστήμιον, μετὰ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τὴν χαρακτηρίζουσαν τὰ συγκεροτημένα σώματεια, ἤθελεν ἐπιμείνει εἰς τὰς ἐαυτοῦ προλήψεις, τὸ πρόσφατον ἐν Ἀθήναις γεγονός, ὑποδεικνύει ὅτι οἱ ποιηταὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀποσείσωσι τὴν κηδεμονίαν αὐτοῦ. Ἐνοοῦμεν τὸν κ. Παράσχον, ὅστις προέθετο και ἔργον φιλοτιμίας νὰ μὴ συμμετάσχῃ ποτὲ τῶν ποιητικῶν διαγωνισμῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἢ δὲ προθυμία μεθ' ἧς τὸ κοινὸν ἀναγινώσκει τὰς ποιήσεις αὐτοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι τοῦτο δὲν ἀναμένει τὴν πανεπιστημιακὴν σφραγίδα, ὅπως κρίνῃ ὅτι ἔργον τι ἀξίζει τὸν κόπον ν' ἀναγινώσκηται και ν' ἀγοράζηται.

Σήμερον ὑπάρχει ἀνεξάρτητος Ἑλλάς, μὴ ὑποτακσομένη εἰς ξένον ἢ γενεὰ ἢ τραφεῖσα ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ και εἰς αὐτὴν ἀποβλέπουσα ἀντικαθίσταται ὑφ' ἑτέρας γεννηθείσης, ἀνατραφεύσης και ἐν μέρει ἐκπαιδευθείσης ἐν Ἑλλάδι: τὴν ὥραν ταύτην ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχῃ, ἢ ἀρχίζῃ νὰ σχηματίζηται φρόνημα ἐντελὲς ἑλληνικόν. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι τὸ πνεῦμα και τὰ φυλετικὰ αἰσθήματα τὰ ἐπὶ τοσοῦτον πεισθέντα θὰ συσσωματωθῶσι, θὰ παγιωθῶσι και θὰ ἐκδηλωθῶσιν ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ ἰσχύϊ ἐν τῇ φιλολογίᾳ. Ναι μὲν ἡ Ἑλλάς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς καλῆς θελήσεως τῆς Δύσεως και πρὸς τὴν διεκδίκησιν τῶν τελευταίων ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ἐφ' ὧν δεσπόζει εἰσέτι ἡ ἡμισέληνος, ἀλλ' οὐχ ἥττον θὰ ἐννοήσωσιν ἐν Ἑλλάδι ὅτι οὐδεμίαν ἀνάγκη ν' ἀπομιμῶνται καθ' ὅλα τὴν Ἑσπερίαν, ἐν τε τῇ ποιήσει και τοῖς λοιποῖς, ὅπως τύχῃσι τῆς εὐνοίας και τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῆς. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους, ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας, ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ φρονῶμεν και νὰ λέγωμεν ὅτι, ἐὰν ἐκ τῶν τεσσάρων ποιητικῶν σχολῶν τῆς Ἑλλάδος, αἱ τρεῖς καταδικάσθησαν εἰς θάνατον, ἢ παρ' ἡμῶν ἐπικληθεῖσα ἡπειρωτικὴ σχολὴ μόνη, ἔχει ἐνώπιον αὐτῆς τὴν ζωὴν ἥτοι τὸ μέλλον.

Μόνη ἡ σχολὴ αὕτη, τῷ ὄντι, ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος,

καὶ ἐμπνέεται ἐξ αὐτοῦ, ὅποσον ἐνυπάρχει ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐν τῷ αἵματι τοῦ λαοῦ. Μόνη αὕτη μεταχειρίζεται γλῶσσαν ἐννοουμένην ὑπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος· ἀρα αὕτη μόνη δύναται νὰ παραγάγῃ ποιήσιν ὄντως ἐθνικῆν.

Πῶσον ἀρὰ γέ θὰ διαρκέσῃ τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ἐκκαθαρίσεως αἵμα καὶ ἀναγεννήσεως. Ἴσως ἤθελεν εἶσθαι τολμηρὸν ν' ἀποφανθῇ τις περὶ τοῦτου· ἀλλ' ἐὰν πάντες συνέπραττον καὶ ἐὰν τὸ Πανεπιστήμιον συγκατετίθετο νὰ παράσχῃ τὴν εἰλικρινῆ καὶ πλήρη ὑποστήριξιν τοῦ ἡδυνάτο τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ τοιοῦτον θὰ συντελεῖτο ἐντὸς σχετικῶς βραχέος χρόνου.

Ἡ ὑποστήριξις τοῦ Πανεπιστημίου, ἐπιμένομεν εἰς τοῦτο, θὰ ἦτο πρῶτος, καθ' ὅσον κέκτηται σπουδαῖα προσόντα. Πρῶτον μὲν ἡ πνευματικὴ καὶ φιλολογικὴ κίνησις εἶναι συγκεντρωμένη εἰς χεῖρας αὐτοῦ, τὸ δὲ γόητρόν του διατηρεῖται σχεδὸν ἀνέπαφον. Ἐντὸς δεκαετηρίδος μόνον θὰ ἡδυνάτο νὰ ἐπισπέυση, εἰς καταπληκτικὸν βαθμὸν, τὴν ἐσωτερικὴν ἐργασίαν ἣν οἱ νεαροὶ ποιηταὶ θὰ εἶχον νὰ ἐπιτελέσωσιν ἐν ἑαυτοῖς, ὅπως ἀνεύρωσι τὴν πολῦτιμον ἑλληνικὴν πηγὴν ἵνα τὴν χρησιμοποιοῦσιν. Τὸ ἔργον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο ἐλάχιστον· θὰ ἤρκει νὰ κανόνισῃ συντεῶς τοὺς διαγωνισμοὺς· νὰ προσδιορίσῃ τὰ πραγματευθησόμενα θέματα, ἀντὶ ν' ἀφίνη αὐτὰ εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐκλογὴν τῶν διαγωνιζομένων νὰ περιορίσῃ τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων ἀπερ θὰ ἔδιδε· νὰ προκάλῃ μελέτας, ἀναγνώσματα, διατριβὰς ἐπὶ τῶν Κλεφτικῶν ποιημάτων, ἅτινα φαίνονται ἡμῖν κατάλληλα ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις τῆς ἀναγεννήσεως. Ἐπὶ τέλους, καὶ πρὸ πάντων, ν' ἀποσύρῃ τὴν κατὰ τῆς δημόδου γλῶσσης καταδίκην, καὶ μάλιστα μέχρι τινὸς νὰ προκαλέσῃ τὴν ὑπὲρ αὐτῆς εὐνοίαν τῶν λογίων.

Ἡ γλῶσσα λαοῦ τινος δὲν ἀποχωρίζεται τῆς διανοίας καὶ τοῦ πνεύματός του. Ἐὰν τὸ πνεῦμα εὐρύνηται συλλαμβάνον νέας ιδέας, ἐὰν ἡ διάνοια αὐτοῦ τελειοποιῖται καὶ φωτίζεται, ἡ γλῶσσα παρακολουθεῖ τὴν πρόοδον ταύτην· αὐξάνεται, πλουτίζεται, λεπτύνεται, καθαίρεται, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν συγγραφέων ἐπιθυμούντων νὰ εἶναι σαφεῖς, ν' ἀποφεύγῃ τὴν ἀμφιλογίαν καὶ νὰ ἐκφράζῃσι ὀλοκλήρον τὴν ιδεάν των· εἶναι φλοιὸς ὅστις πλατύνεται κατὰ λόγον τῆς αὐξήσεως τοῦ δένδρου.

Τὸ νὰ θέλῃ τις νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς λαὸν τινὰ ἐτοιμὴν γλῶσσαν, ἐνῶ κέκτηται ἤδη ἰδίαν, ἐπὶ προσφάσει ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, εἶναι ματαιοπονία, παραβίασις τοῦ πνεύματός του, ἀπόπειρα κατὰ τῆς ἐνδομύχου αὐτοῦ ἀναπτύξεως ἀναστολῆ τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ προόδου, καθ' ὅσον ἀναγκάζεται νὰ παλαίῃ κατὰ τῶν νέων λέξεων, ἐνῶ εἶχεν ἀνάγκην ν' αὐξάνῃ τὸ κεφάλαιον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων, ἅτινα ὀφείλει νὰ ἐκφράζῃ.

Ἐὰν τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, ἀντὶ ἀκαδημαϊκῆς καὶ τεχνητῆς γλῶσσης, παραδέχετο τὴν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα κοινήν, τὴν γλῶσσαν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος σχολῆς, ἡ γλῶσσα αὕτη θὰ εἶχεν ἤδη προαχθῆ εἰς μέγαν βαθμὸν τελειοποιήσεως· οἱ λόγοι καὶ οἱ φιλόλογοι θὰ προσέθετον νέας λέξεις, νέους τύπους, ὅπως ἐκφράζωσι τὰ διανοήματα αὐτῶν διερρήγνουν τοὺς περιορίζοντας αὐτὴν φραγμούς. Τὰ ὄρια ἅτινα διεγράψαμεν ἡμῖν μᾶς ἐπιβάλλουσιν ἀποχὴν ἀπὸ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τοῦ γλωσσικοῦ τούτου ζητήματος, καὶ τοι· λίαν ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς.

Ὡς παρατηρήθη ἤδη, εἴτε περὶ γλῶσσης, εἴτε περὶ ποιήσεως πρόκειται, προσκρούομεν πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἀναγκάζομεθα ν' ἀντιτασσώμεθα εἰς τὰ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα ἅτινα παρήγαγε καὶ παράγει εἰσέτι. Πολὺ ὅμως ἀπέχομεν τοῦ νὰ παραγνωρίζωμεν τὰς ἀγαθὰς αὐτοῦ προθέσεις, Γινώσκομεν κάλλιστα ὅπόσον ποθεῖ νὰ δοξάσῃ τὴν πατρίδα, καὶ ὅτι ἐὰν ἐπεδόθη εἰς τὸ νὰ καθάρῃ τὴν γλῶσσαν, τοῦτο ἔπραξε μόνον καὶ μόνον ὅπως ἀνυψώσῃ αὐτὴν ἐτι πρῶϊμότερον καὶ ταχύτερον. Πεποίθαμεν ὅτι ἡ προσφιλεστέρα αὐτοῦ φιλοδοξία ἤθελεν εἶσθαι νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν παραγωγὴν μεγάλης νεοελληνικῆς φιλολογίας, καὶ πιστεύομεν τοσοῦτον εἰς τὰ αἰσθηματά του, τὴν προτρεπτικὴν δύναμιν καὶ τὴν φιλοπατρίαν αὐτοῦ, ὥστε ἐκλιπαροῦμεν αὐτὸ νὰ ἐξέλθῃ τῆς πλάνης. Πιστεύομεν δὲ ἀδιστακτως, ὅτι ἐὰν θέλῃ, ὁ αἰὼν οὗτος θὰ τελειώσῃ διὰ τῆς παραγωγῆς ἐν Ἑλλάδι ἔργων ἐναμίλλων τῶν τῆς ἀρχαιότητος.

ΕΥΦΡ. Θ. ΚΕΤΣΕΑ

ΤΑ ΝΕΩΤΑΤΑ

ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Ὁ ἐν Γαλλίᾳ ὑπουργὸς τῶν ταχυδρομείων καὶ τηλεγραφεῖων κ. Garnet μελετᾷ σχέδιον κατασκευῆς γραμμῆς τηλεφωνικῆς μεταξύ Παρισίων καὶ Βρυξελλῶν. Ἡ ἀνταπόκρισις διὰ τηλεφώνου θέλει ἐκτελεῖσθαι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ Παρισίων εἰς Αἴλλην καὶ ἀπὸ Αἴλλης εἰς Βρυξέλλας.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ Ἀραγῶ ἐτελέσθη ἐν τῷ δημαρχείῳ Παρισίων, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Προέδρου τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς, συμπόσιον εἰς ὃ παρεκάθησαν οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἐπιστημῶν ἀντιπρόσωποι. Ἐκαστος τῶν συνδαιτυμόνων προὐκατέβαλεν ἐπὶ τούτῳ 20 φράγκα.

Ἐγένετο ἐν Παρισίοις ἡ πέμπτη ἔκθεσις τῶν γλυπτῶν καὶ ζωγράφων γυναικῶν. Μεταξὺ τῶν ἐκτεθέντων ἔργων διεκρίθησαν ἡ *Λουομένη νεάνις*, ἄγαλμα τῆς Κυρίας Leon Bertaux ἢ παρὰ τῆς κυρίας Clovis Huguès φιλοτεχνηθεῖσα προτομὴ τῆς θυγατρὸς τῆς Μαριάννας καὶ θαλάσσιαι σκηναὶ τῆς κ. Ἐλωδίας Λαβιλέτ.

Διὰ τὴν 14/26 Φεβρουαρίου, ἐπέτειον τῆς γεννήσεως τοῦ Β. Οὐγκῶ, ἠτοίμασεν ἡ Διευθύνσις τοῦ Γαλλικοῦ Ὡδείου πανήγυριν καθ' ἣν αἱ ἠθοποιοὶ Rousseil καὶ Weber θὰ ἀπαγγείλωσι διηγηματικὸν ποίημα τῆς Κυρίας Simone Arnaud. τῆς συγγραφῆς τῆς Mlle du Vigeau, πα-

ρασταθείσης ἐπ' ἐσχάτων ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τούτου. Τὸ ποίημα τοῦτο τῆς κυρίας Arnaud ἐπιγράφεται 1802 καὶ ἔχει ὡς πρόσωπα τὴν *Ποίησιν* καὶ τὴν *Νίλην*.

Ἐπὶ τῇ αὐτῇ εὐκαιρίᾳ καὶ φέρουσιν τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν 1802 παρσεύασε διὰ τὴν σκηνὴν τοῦ *Γαλλικοῦ θεάτρου* διαλογικὴν σκηνὴν καὶ ὁ Ρενάν, ὑποκειμένην εἰς τὰ ἀρχαῖα Ἑλύσσεια πεδία, ἐφ' ὧν παρέρχονται διαλεγόμενοι οἱ μεγάλοι τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους ποιηταί.

Τὸ σπουδαστήριον τοῦ σοφοῦ Pasteur πληροῦται ὁσημέραι ἐπισκεπτῶν, προσβεβλημένων ἐκ λύσσης. Ζωηρῶς περιγράφουσι τὰ Εὐρωπαϊκὰ φύλλα τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν ἣν ἔχουσι πρὸς τὸν μέγαν ἐπιστήμονα πάντες ἐν Γαλλίᾳ.

Ὁ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐν Παρισίοις τελεσθησόμενος ποιητικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς ἀγὼν θέλει λάβει χώραν κατὰ τὸν προσεχῆ Μάιον. Πάντες οἱ καλλιτεργεῦντες τὰ γράμματα καὶ τὰς καλὰς τέχνας καλοῦνται νὰ μετᾶσχωσιν αὐτοῦ. Τὰ θέματα προεκηρύχθησαν ἤδη.

Ἐν Ρουέν ἀπεβίωσεν, ἑβδομηκοντούτης περίπου, ὁ ζωγράφος Gustave Morin. Μεταξὺ ἄλλων πολλῶν εἰκόνων τοῦ φημίζεται ἡ παριστιῶσα τὸν Ἀριστόταν, ἀναγινώσκοντα ἐνώπιον φίλων τοῦ ἀποσπάσματα τοῦ μαινομένου Ρολάνδου, ἥτις ἐγράφη τῷ 1849.

Μεγάλην αἴσθησιν παρήγαγεν εἰς τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους βιβλίον ἐκδοθὲν παρὰ τοῦ Δόκτωρος Brandes καὶ ἐπιγραφόμενον *Λουδοβίκος Χόλμπερ καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ*. Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου μόνου ἔμαθον—τίς οἶδε!—οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἐν Δανίᾳ ἔζησεν ὁ ποιητής, σατυρογράφος, φιλόσοφος, ἱστορικὸς καὶ δραματουργὸς Λου-

δοθικός Χόλμπερ, ὁ θεωρηθεὶς ὡς ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Βολταῖρος τῆς πατρίδος του. Πρὸ τοῦ Δόκτωρος Brandes διὰ σπουδαίας μελέτης του ὁ Edmund Cosse εἶχεν ἤδη γνωρίσει εἰς τὸν κόσμον τῶν γραμμάτων ὅτι ὁ Χόλμπερ οὗτος δὲν ἦτο μόνον ὁ μέγιστος τῆς Δανίας ποιητής, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγιστος τῶν συγχρόνων του, ἐξαιρέσει τοῦ Βολταίρου. Τοῦθ' ὅπερ ἐπέτελεσεν, ὑπὸ πνευματικὴν ἐποψίν, ὁ Βολταῖρος ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ ὁ Λέσσιγκ, τοῦτ' αὐτὸ καὶ ὁ Χόλμπερ κατώρθωσεν ἐν Σκανδιναβίᾳ. Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν εὔρεν ἔχουσαν κακῶς, τὸ ἔθνικόν θέατρον, τὰ γράμματα ἐν γένει, ὀφείλουσιν εἰς τὸν Χόλμπερ τὴν ἀναγέννησίν των, ἀφοῦ ἀνατέλλοντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἰργάσθη ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς οἱ ἀκάματοι ἐργάται τῆς ἀναγεννήσεως, ἀρχομένου τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος.

Αἱ πρὸς ἀνεύρεσιν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Βίκτωρος Οὐγκὸ γενόμεναι ἐργασίαι κατέληξαν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν χειρογράφου δράματος αὐτοῦ ὁ Κόμης Ἰωάννης ἐπιγραφομένου. Τὸ ἔργον τοῦτο, γραφέν ἐν ἔτει 1839, κατὰ τὴν μᾶλλον εὐτυχῆ τοῦ μεγάλου ποιητοῦ φιλολογικὴν περίοδον, παρέμεινε δυστυχῶς ἀτελές ἕκτοτε, οὐδέποτε συμπληρωθείσης τῆς τελευταίας του πράξεως.

Ἐν Παρισίοις ἐξεδόθη ὁ δεύτερος τόμος συγγράμματος τοῦ Ἀλφρέδου Μαρσάν *Οἱ λυρικοὶ ποιηταὶ τῆς Αὐστρίας* ἐπιγραφομένου. Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ βιβλίου, ὅστις ἔχει πρὸ πενταετίας ἐκδοθῆ, περιέχει βιογραφικὰς σήμειώσεις καὶ ἀναλύσεις τῶν ποιήσεων τοῦ Lenau, Betty Paoli, Corinne καὶ Fechtlersleben. Ὁ νεωστὶ ἐκδοθεὶς τόμος περιλαμβάνει τὰς εἰκόνας τοῦ Maurice Hartmann, Josephine de Knorr, Robert Hamerling καὶ Lorm. Οἱ ὀκτὼ οὗτοι ποιηταὶ ἀντιπροσωπεύουσι τὴν λυρικὴν ποίησιν τῆς Αὐστρίας, δύναται τις δὲ εἰπεῖν, καὶ ἀποτελοῦσιν ἰδίαν, ὄλως διάφορον τῆς γερμανικῆς λυρικῆς ποιήσεως, σχολήν.

Ἐν Βερολίῳ ἐξεδόθη ἐπ' ἐσχάτων βιβλίον, περιέχον τὰς ἀναμνήσεις τοῦ Βαρώνου de Gagern, ὑπὸ τὸν τίτλον *Νεκροὶ καὶ Ζῶντες*. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐκρίθη ὑπὸ πολιτικὴν ἐποψίν ὡς συμβάλλον εἰς τὴν ἱστορίαν

τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας. Ἐκτυλίσων τὰς ἀπὸ τοῦ 1830 καὶ ἐντεῦθεν ἀναμνήσεις τοῦ ὁ συγγραφεύς, λαλεῖ καὶ περὶ πολλῶν διασήμεων νεκρῶν ἢ καὶ ζώντων, μεθ' ὧν ἦλθεν εἰς συνάφειαν στενὴν κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα. Παρέχει εἰκόνας τοῦ Οὐμβόλδου, τοῦ Βαζαίν, Θιέρς, Ἰουλίου Φάβρου καὶ τέλος τοῦ δυστυχοῦς αὐτοκράτορος τοῦ Μεξικῶ Μαξιμιλιανοῦ. Παρέστη ὁ βαρὼνος de Gagern εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Φεβρουαρίου 1848 ἐν Γαλλίᾳ, μετέσχε τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπανάστασεως τῶν Καρολιστῶν, καὶ εἶτα μετέβη εἰς Ἀμερικὴν, καὶ περὶ πασῶν τῶν χωρῶν τούτων, περὶ πάντων τῶν ἐν αὐταῖς διαδραματισθέντων γεγονότων δίδει λεπτομερεῖς καὶ ἐνδιαφερούσας πληροφορίας.

Πολὺ ἐπαινεῖται μελοδραμάτιον, τὸ ὁποῖον ἐπ' ἐσχάτων παρεστάθη ἐν τῷ Παρισίνῳ θεάτρῳ τοῦ κωμικοῦ μελοδράματος. Ἐπιγράφεται *Ἔρως ἐρωτικὸς* καὶ εἶνε ἔργον Maurice Ordonneau καὶ Edmond Audran. Εἶνε ἀπλούστατον τὴν ὑπόθεσιν καὶ τρυφερὸν εἰδύλλιον, ἀναγόμενον εἰς τοὺς ἀπλοῦς ἐκείνους καιροὺς, καθ' οὓς οἱ βασιλεῖς ἐνυμφεύοντο ποιμενίδας, ἔργον τὸ ὁποῖον ἐνεθουσίασε τοὺς ἀκροατὰς καθότι ἀπευθύνεται ἀμέσως εἰς τὴν καρδίαν.

Ἴδου ἡ ἀπέριπτος ὑπόθεσις του: Νέος καὶ ὠραῖος εὐγενὴς ἠράσθη θεληκτικῆς συντρόφου τῶν παιδικῶν του χρόνων, ἀλλὰ πτωχῆς χωρικῆς. Ἡ Ροζέτα ἦτο τόσῳ ὠραία, ὁ νεανίας τοσοῦτ' εἰλικρινής, ὥστε ἀμέσως ἀνητήλαξαν ὄρκον ἰσοβίου ἔρωτος. Ἀλλ' ὁ εἰδυλλιακὸς οὗτος ἔρως ἔσχε καὶ τὰς τρικυμίας του. Ὁ νέος κόμης διετέλει ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν πλουσίας θείας του, ἀνθισταμένης εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ γάμου τούτου, ὅστις θὰ προσῆπτεν ὄνειδος εἰς τὸ εὐκαλὲς τῆς εἰκογενείας τοῦ κόμητος ὄνομα. Εἶχεν ὑπ' ὄψιν τῆς νέαν ἀλλὰ δυσειδῆ πολυφερτον κόρην, φοιτῶσαν εἰς τοὺς χοροὺς, τὰς ἐξοχὰς καὶ τὰ θεάτρα, κόρην τοῦ μεγάλου κόσμου.

Ἀποπειρᾶται λοιπὸν νὰ νυμφεύσῃ τὴν πτωχὴν χωρικὴν μετὰ κατήλου τινὸς ἐν Αὐρηλίαν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὴν ἀπομακρύνει τῆς πρωτευούσης. Ἀπελισθεὶς ὁ κόμης κατατάσσεται εἰς τὸν στρατὸν καὶ πρὶν παρέλθωσι δύο ἔτη κατακτᾷ τὸν βαθμὸν τοῦ ταγματάρχου.

Τότε μεταβαίνει εἰς Αὐρηλίαν. Ἡ Ροζέτα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶχε συγκατατεθῆ νὰ νυμφευθῆ τὸν κάπηλον. Ὅποια εὐτυχία! Ἡ καρδία τῆς χωρικῆς ἀνταπεκρίνετο εἰς τοῦ ταγματάρχου τὰ αἰσθήματα μεθ' ὅσης τρυφερότητος καὶ εἰλικρινείας εἰς τοῦ νέου κόμητος τὸν ἔρωτα ἄλλοτε. Τὸ εἰδύλλιον συνεπληρώθη. Ὁ γάμος ἐπεσφράγισε τὴν ποιητικὴν τῶν δύο νέων ἀγάπην.

Τὴν τρυφερὰν ταύτην ὑπόθεσιν, τὴν ἀφελῆ καὶ ἀρμονικὴν τοῦ ἔργου γλώσσαν ἐπεσφράγισεν ἡ μελωδία. Ἡ μουσικὴ τοῦ Audran, ἀπλῆ καὶ θελκτικὴ, συνετέλεσεν εἰς τὴν πλήρη τοῦ ἔργου ἐπιτυχίαν. Δύο δυωδία ἀπετυπώθησαν αὐθόρῃ εἰς τῶν Παρισίων τὴν μνήμην, ψαλλόμεναι ἔκτοτε παρὰ παντός μουσοφίλου, ἀναδιδόμεναι ἀπὸ τῶν πλήκτρων τῶν κλειδοκυμβάλων τῆς μεγαλοπόλεως.

Προκειμένου περὶ θεάτρου, δεόν νὰ μνημονεύσωμεν τῶν τελευταίων δραματικῶν προϊόντων τῆς Γερμανίας. Ὁ Ριχάρδος VOSS ἐδημοσίευσεν δράμα, ἔχον ὑπόθεσιν τὴν πιστὴν ἀφοσίωσιν Σάξωνος ὑπαλλήλου πρὸς τὸν πρίγκηπά του, ἐν ἣ ἐποχῇ οἱ Πρωσσοὶ εἶχον καταλάβει τὴν Δρέσδην. Τὸ δράμα πλέκεται ἐπὶ τῆς ψυχολογικῆς πάλης τῆς Μαριάνης, θυγατρὸς τοῦ πιστοῦ τούτου ὑπαλλήλου, ἠναγκασμένης νὰ ἀποστῆ τοῦ ἔρωτός της πρὸς νέον ἀξιοματικόν, ὅπως νυμφευθῆ τὸν ἄνθρωπον, εἰς ὃν ὁ πατὴρ της ὑπεσχέθη τὴν χεῖρά της ἀντὶ τῶν σπουδαίων ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας τῷ παρέσχε. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ VOSS μετρίως ἐπαινεῖται.

Ἐτερον νέον δράμα ἀναφέρεται τὸ τοῦ Ροδόλφου Kneisel, τὸ ὁποῖον κρίνεται μᾶλλον ὡς σκηρικὸν παίγιον. Κάτι εἰξεύρω φέρεται ὡς τίτλον ἡ σκηρικὴ αὕτη σύνθεσις, καὶ ἐπὶ τοῦ λογίου τούτου ἐκτυλίσσεται πᾶσα ἡ ὑπόθεσις. Ἐκάστη σύζυγος, ἀδελφὴ ἢ κόρη προφέρουσα τὰς δύο αὐτὰς λέξεις ἐνώπιον τοῦ συζύγου, ἐραστοῦ ἢ ἀδελφοῦ, παράγει τὴν ὑπόνοιαν ὅτι κάτι ἔμαθον ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου καὶ μυστηριώδους αὐτῶν βίου. Καὶ οὕτω λαμβάνουσι χώραν πλεῖστα κωμικὰ ἐπεισόδια, ἀρκετὰ ἄνευ λόγου ἐξομολογήσεις, καὶ τέλος πικρῶς φθονοῦς γέλωτος, ὅταν ἀποκαλύπτεται ἐν τέλει τοῦ ἔργου ὅτι οὐδεὶς γνωρίζει μυστήριόν τι ἐκεῖνου, οὐτινος προσκάλεσε τὰς ὑποψίας καὶ τὰς ἀφελεῖς ἀποκαλύψεις. Τὸ κωμικὸν παίγιον τοῦ Kneisel θεωρεῖται ὡς χαριεστάτη ἐπίνοια καὶ φυσικωτάτη κωμικὴ σύνθεσις.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 72ας ἐπετηρίδος τῆς γεννήσεως τοῦ Φρειδερίκου Schack μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας παρεστάθη ἐν Μονάχῳ μία ἐκ τῶν καλλίστων αὐτοῦ τραγωδιῶν ἡ Τιμάνδρα. Τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς ἠρύσθη ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ιστορίας. Ἡ Τιμάνδρα εἶνε ἡ μήτηρ τοῦ Βασιλέως τῆς Σπάρτης Πausanίου, ἣτις ἔφερον, ὡς λέγουσι, τὸν πρῶτον λίθον ἐν τῷ ναῷ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ υἱὸς της κατεκλείσθη. Ὁ ποιητὴς κατῴρωσε

νὰ ἀπεικονίσῃ λίαν πρωτοτύπως τὸν χαρακτῆρα τοῦ προδότου Πausanίου. Δὲν παριστᾷ αὐτὸν ὡς κοινὸν κακοῦργον, πωλοῦντα τὴν πατρίδα τοῦ εἰς τὸν ξένον· ὁ ἀτυχὴς Σπαρτιάτης βασιλεὺς ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ἐκ λόγων ἀνωτέρας ἀπόψεως. Θέλει νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῇ ἀπλῇ καὶ αὐστηρᾷ Σπάρτῃ τὰ πολυτελῆ ἥθη τῆς Ἀνατολῆς, καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν πατρίδα τοῦ κέντρον πολιτισμοῦ καὶ γνώσεων. Ἀλλὰ δὲν ἔγκειται ἐν τούτῳ τὸ δραματικὸν ἐνδιαφέρον· τοῦτο προκαλεῖ ἡ ἀγωνιώδης τῆς μητρὸς πάλη. Κατ' ἀρχάς, ἐκ στοργῆς πρὸς τὸν υἱόν, παρίσταται ἐνώπιον τῶν ἐφόρων, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισίν του. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν πείθεται περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ υἱοῦ της, ἐλπίζει ἀκόμη ὅτι μόνον εἰς ὑπερορίαν θὰ καταδικασθῆ. Ἀλλ' ὁ Πausanίας, μὴ δεχόμενος νὰ ὑποστῇ τὴν ποινὴν ταύτην, καταλείπει τὸν οἶκον τῆς μητρὸς του καὶ καταφεύγει εἰς τὸν ναόν, ἔνθα τὸ ἀναμένει ἡ γνωστὴ τραγικὴ τύχη.

Ἡ τραγωδία αὕτη ἐνέχει πραγματικὰς ἀρετάς. Ὁ χαρακτῆρ τῆς Τιμάνδρας εἶνε μεγαλοφυῆς δημιουργήμα, ἐπισπώμενον πάντων τὸν θαυμασμόν.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Σεπτέμβριος

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Ἐπανεληθήσαν αἱ ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου καὶ συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ Σεπτεμβρίου. Ἐνεκα τῶν περιστάσεων ἐλήφθησαν διάφορα μέτρα σχετικὰ πρὸς τὰ ἐν ἐπιστρατείᾳ διατελοῦντα μέλη τοῦ Συλλόγου.

Ἡ Βασιλικὴ Ἀκαδημία τῶν γραμμάτων τοῦ Βελγίου ἀπέστειλε διὰ τοῦ ἐν Βρυξέλλαις γενικοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος διάφορα βιβλία πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου. Ὁμοίως ἀπέστειλε βιβλία πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου διὰ τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς πρεσβείας τὸ ἐπὶ τῆς Δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ὑπουργεῖον τῆς Γαλλίας.

Τῇ αἰτῆσει αὐτῆς ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις μετὰ τῆς ἐν Δράκεια φιλεκπαιδευτικῆς ἀδελφότητος «Σύμπνοια».

Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος προσεκάλεσε τὸν Σύλλογον, ἵνα δι' ἀντιπροσώπου αὐτοῦ μετὰ τῆς ταῦ κατὰ τὸν προσεχῆ Ἀύγουστον συγκροτηθησομένου ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου. Ὁ Σύλλογος εὐχαρίστως ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν· θέλει δὲ προβῆ εἰς τὴν ἐκλογὴν ἀντιπροσώπου.

Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἀντὶ τοῦ ἀναχωρήσαντος κ. Ἀν. Παπαδιαμαντοπούλου ἐξελέχθη ὁ κ. Ἰω. Βάμβας.

Ἐψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Συλλόγου διὰ τὸ τρέχον ἔτος καὶ τὰ μὲν ἔσοδα ὠρίσθησαν εἰς Δρ. 13893,88 τὰ δ' ἔσοδα εἰς Δρ. 13387,40 ἀπομείναντος περισσεύματος ἐκ Δρ. 506,40.

Ἀπεβίωσεν ὁ **Λύσανδρος Καυταντζόγλου** μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου ἐκ τῶν παλαιότερων, ὁ **Δημήτριος Κονοφάας** μέλος ὁμοίως παλαιὸν ἐκ τῶν ἐκτάκτων, καὶ ὁ **Θεοδόσιος Ζῶτος** ὑπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος τοῦ Συλλόγου.

Παρόραμα. — Τὸ ἐν σελίδι 412 στίχ. 15 ἀγτί Βοντίτης Γρηγόριος ἀνάγνωθι Ἰερόθεος ἐν τῇ περὶ Σικίνου διατριβῇ τοῦ κ. Μυστακίδου.
